

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

OSMANLI ORDUSUNDA SÜVARİLER (1550-1700)

DOKTORA TEZİ

Çağrı ONAR

Danışman: Prof. Dr. Alpaslan DEMİR

TOKAT-2023

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Alpaslan DEMİR danışmanlığında hazırlamış olduğum “Osmanlı Ordusunda Süvariler (1550-1700)” adlı Doktora tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

28/07/2023

Çağrı ONAR

İmza

X X X X

JÜRİ KABUL VE ONAY

Kızım İpek
Oğlum Alparslan için...
İlim ve İrfan ile bininiz bir olsun.

ÖZET

OSMANLI ORDUSUNDA SÜVARİLER (1550-1700)

ONAR Çağrı

Doktora Yeniçağ Bilimdalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Alpaslan DEMİR

Temmuz 2023, XIV + 265 sayfa

Bu çalışmada askeri devrim olarak adlandırılan dönemi kapsayan 1550-1700 yılları arasında Osmanlı süvari birliklerinin savaşa olan etkisi incelenmiştir. Tez kapsamında, Mühimme, Ruus, Tımar Tevcih Defterleri taranmış ancak tezle ilgili Mühimme Defterlerinde iki kayda rastlanmıştır. Başlıca kaynakları kronikler ve fetihnameler oluşturmıştır. Tez; giriş, beş bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde atın medeniyet hayatına girişi tartışılmış ve Türklerin bu duruma ne kadar etki ettikleri gözler önüne serilmiştir. İkinci bölümde süvarilerin savaş öncesi orduya katkıları incelenmiştir. Üçüncü bölüm, süvarilerin en etkili olduğu meydan savaşında savaşın seyrine etkileri gözlemlenmiştir. Dördüncü bölüm, kale muharebelerinde süvarilerin orduya katkıları ve zararları anlaşılmaya çalışılmıştır. Beşinci bölümde süvarilerin problemleri ve isyanları tartışılmıştır.

Kaynakların incelenmesi neticesinde elde edilen veriler, Avrupa askeri devrim kuramcılarının söylediklerinden farklıdır. Osmanlı ile Avrupa ordu yapılarının farklılıklarının gözden kaçırılması bu problemi doğurmuştur. Osmanlı süvarisi incelenen dönem içerisinde savaşın seyrini değiştirecek donanım ve güce sahiptir. Her türlü teknolojik gelişmeyi yakından takip etmekte, işine yaradığı takdirde taktik ve stratejik boyutta kullanabilmektedir. Ancak ekonomik ve siyasi gelişmeler ışığında farklılaşan devlet kurumları orduyu da etkilemiştir. Avrupa orduları problemin süvarilerde değil eğitim sisteminde olduğunu fark edip birlikte hareket etme kabiliyeti kazandırılmış süvariler meydana getirirken Osmanlı ordusu acil asker ihtiyacı sebebiyle eğitimsiz süvarilerle savaşmaya başlamıştır. Eğitimsiz süvarinin sayısı arttıkça savaş kaybetme oranı artmıştır. Ayrıca süvarinin kale kuşatmasında işe yaramayacağı düşüncesi nedeniyle süvariler kale kuşatmalarında işe yarayacak şekilde evrimleşmiştir. Nitekim Tımarlı sipahiler ve Altı bölük halkı metris kazma işinde istihdam edilmeye başlamıştır. Onların yapması gereken işleri ise yardımcı kuvvet olarak Tatarlar gerçekleştirmiştir. Ancak teknik olarak paralı asker olan Tatarlar siyaseten anlaşmazlığa düştüğünde savaş sahasını terk etmekten çekinmemiştir. Süvariler mezkûr dönem itibariyle hala savaş kazandırıp savaş kaybettirecek etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Süvari, Sipahi, At, Askeri Devrim.

ABSTRACT

THE İMPORTANCE OF THE HORSE İN THE ORGANİZATİİN OF THE OTTOMAN ARMY

ONAR Çağrı

Doctorate's Degree New Era Scientific

Advisor: Prof. Dr. Alpaslan DEMİR

July 2023, XIV + 265 Pages

In this study, the effect of the Ottoman cavalry units on the war between the years 1550-1700, which covers the period called the military revolution, was examined. Within the scope of the thesis, Mühimme, Ruus, Timar Tevcih Registers were scanned, but two records were found in Mühimme Registers related to the thesis. The main sources were chronicles and fetihnames. Thesis; It consists of introduction, five chapters and conclusion. In the first chapter, the entry of the horse into the civilization life is discussed and the effect of the Turks on this situation is revealed. In the second part, the contributions of the cavalry to the army before the war were examined. In the third part, the effects on the course of the war were observed in the field war, where the cavalry was the most effective. In the fourth chapter, the contributions and damages of the cavalry to the army in the fortress wars are tried to be understood. In the fifth chapter, the problems and rebellions of the cavalry were discussed.

The data obtained as a result of the examination of the sources are different from what the European military revolution theorists say. Overlooking the differences between Ottoman and European army structures has created this problem. The Ottoman cavalry has the equipment and power to change the course of the war in the period under study. It follows all kinds of technological developments closely and can use it tactically and strategically if it works for them. However, the state institutions that differed in the light of economic and political developments also affected the army. While the European armies realized that the problem was not in the cavalry but in the education system and created cavalry with the ability to act together, the Ottoman army started to fight with untrained cavalry due to the urgent need for soldiers. As the number of untrained cavalry increased, the rate of losing battles increased. In addition, cavalry has evolved to be useful in castle sieges due to the thought that cavalry will not work in castle sieges. As a matter of fact, the sipahis from Timar and the people of Six companies began to be employed in digging for metres. Tatars did what they had to do as an auxiliary force. However, the Tatars, who were technically mercenaries, did not hesitate to leave the battlefield when they disagreed politically. As of the aforementioned period, the cavalry still has the effect of winning wars and losing wars.

Keywords: Cavalry, man-at-arms, horse, military revolution.

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	
JÜRİ KABUL VE ONAY	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
ÖN SÖZ	xi
GİRİŞ	1
1. ÇALIŞMANIN KONUSU	1
2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMATİĞİ VE LİTERATÜR	4
3. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ	9
4. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI	11
BİRİNCİ BÖLÜM	14
ATIN BEŞERİYET HAYATINA GİRİŞİ VE ETKİLERİ	14
1.1. ATIN EVCİLLEŞTİRİLMESİ	14
1.1.1 Atın Evcilleştirilmesinde Türklerin Yeri	16
1.1.2. At Binit Takımlarının İcadında Türklerin Rolü	19
1.2 İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK ORDUSUNDA AT	20
1.3 İSLAMİYET SONRASI TÜRK ORDUSUNDA AT	24
1.3.1. Savaş Oyunları	28
İKİNCİ BÖLÜM	33
SEFER YÜRÜYÜŞÜ ESNASINDA SÜVARİLER	33
2.1. SAVAŞA HAZIRLIK	33
2.1.1. Süvari Eğitimleri	33
2.1.2. Lojistik Kuvvet Olarak Süvarilerin Rolü	45
2.1.3 Nehir Geçişlerinde Süvarinin Rolü	49
2.1.4 Süvarilerin 5. Kol Faaliyetleri	56
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	60
MEYDAN SAVAŞINDA SÜVARİLER	60

3.1. 16 VE 17. YÜZYILDA SÜVARİLERİN DURUMU	60
3. 2 SAVAŞ ÖNCESİ SÜVARİLERİN GÖREVLERİ	77
3.2.1 Çarka Birlikleri	79
3.2.2 Karakol Birlikleri	83
3.2.3 Tabur Cengi	90
3.3 MEYDAN SAVAŞINDA SÜVARİLER	96
3.3.1 Süvarinin Tüfek Kullanımının Meydan Savaşına Etkisi	97
3.3.2 Batıya Düzenlenen Seferlerde Meydan Savaşı	113
3.3.3 Doğuya Düzenlenen Seferlerde Meydan Savaşı	128
3.3.4 Meydan Savaşında Tatarlar	133
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	140
KALE MUHAREBELERİNDE SÜVARİLER	140
4.1. KALE FETİHLERİNDE SÜVARİNİN ROLÜ	140
4.1.1 Batıdaki Kale Kuşatmalarında Süvariler	143
4.1.2 Doğudaki Kale Kuşatmalarında Süvariler	193
4.2. KALE MÜDAFAASINDA SÜVARİLER	207
4.2.1 Batıda Bulunan Kale Müdaafasında Süvariler	208
4.2.2 Doğuda Bulunan Kale Savunmasında Süvariler	211
4.2.3 Kale Müdafaası İçin Lojistik Destek	220
BEŞİNCİ BÖLÜM	225
SÜVARİ PROBLEMLERİ VE İSYANLARI	225
5.1 SÜVARİ PROBLEMLERİ	225
5.1.1 Altı Bölük Halkı'nın Problemleri	225
5.1.2 Tımarlı Sipahi'nin Problemleri	232
5.1.3 Süvari İsyanları	236
SONUÇ	246
KAYNAKÇA	256
ÖZGEÇMİŞ	267

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo No	Sayfa
Tablo 1.1: 17. yüzyıl yeniçeri sayısını gösterir tablo.....	65
Tablo 1.2: 1609-1692 Yılları Arasında Kapıkulu Süvari Alaylarının Maaşlarını Gösterir Tablo	228

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
a.g.t.	:Adı geçen tez
bk.	:Bakınız
BOA Başkanlığı Osmanlı Arşivi	:Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri
C.	:Cilt
ev.	:eviren
ed.	:Editör
hızl.	:Hazırlayan
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
nr.	:Numara
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
ss.	:Sayfa sayısı
sad.	:Sadeleştiren
TDV	:Türk Diyanet Vakfı
TDVİA	:Türk Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi
TTK	:Türk Tarih Kurumu
Vol.	:Volume
Yay. hızl.	:Yayıma hazırlayan
YYLT	:Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi
YDT	:Yayımlanmamış Doktora Tezi

ÖN SÖZ

Savaş kelimesi insana daima soğuk gelmiştir. Ancak bu kelimenin soğukluğu ve beşeri hayatta istenmemesi nedeniyle araştırmalara konu edilmeyerek sosyal tarih araştırmalarına yönelmek insanı ve toplumu anlamlandırma çabalarında büyük bir boşluk oluşturmaktadır. İnsanlar savaşı istemesede varlığının ilk anından beri hep bu olgu ile iç içe bir hayat sürmek zorunda kalmıştır. Bu olgu hayatın bütününe etki etmiş hem iyi hem de kötü anlamda bütün insanlığın ve onunla ilintili olarak tarihin yönünü etkilemiştir. Ne, ne için, nasıl, nerede, ne zaman ve kim gibi araştırmacıların olayları anlamlandırmak için sorduğu sorular, onları daima bir savaş ile baş başa bırakmıştır. Teknolojinin gelişmesi maalesef ki önce savaş sahalarını etkilemiş daha sonra sivil hayata aksetmiştir. Bununla beraber insanlık birikimi olan kitaplar ve kütüphaneler de yine savaşlarla yok olmuştur. Bu denli hayata etki eden bir olgu ile ilgili çalışmaların aynı oranda yüksek olması beklenirken maalesef Türk tarihçiliği, Avrupa kadar bu konuda araştırmalarını ilerletememiştir. Osmanlı tarih araştırmacılığı özelinde yoğun olarak sosyal tarih çalışmaları daha fazla rağbet görmüştür. Bununla beraber son on yıllık dönemde, askeri tarih çalışmaları artmıştır. Birkaç isimden öteye gitmeyen askeri tarih araştırmacılarının sayısı çoğalmış ve bu artış doktora tez çalışmalarına da yansımıştır.

Askeri tarih denilince öncelikle akla askeri teşkilat gelmektedir. Ancak bu askeri tarihten ziyade teşkilat tarihinin alanına girmektedir. Bu alanın araştırma konuları, birliklerin ne giydiği, ne kadar maaş aldıkları, süvari mi piyade mi oldukları ve yüz yıllar içinde sayılarının artıp azalması ile ilgili savaş dışı kitabi bilgileri ihtiva etmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar, lojistikte olduğu gibi genellikle doktora tez çalışmalarına konu olmakta, tezden bağımsız yapılan çalışmalar ise bir elin parmaklarını geçmemektedir. Savaş ile ilgili hazırlanan tezlerin kaynakları, sefer ile ilgili divanda alınan kararların yazıldığı Mühimme Defterlerinin incelemesi ile başlamakta, ardından hükümlerin gönderdiği kadıların tuttukları Şer'iyye Defteri'nin incelenmesi ile devam etmektedir. Maliye Defterleri ve Mevacib Defterleri'nden hareketle de orduya katılan asker sayısı ve savaşın mali yönü hakkında bilgiler verilmektedir. Askeri düzen, tertibat gibi sefer için olmazsa olmaz konular da bu tezlerin ana konusunu teşkil etmektedir. Bu akademik çalışmalar ile belirli bir temel sağlanmış olmasına rağmen askeri tarih alanının savaş

boyutu bakir bir alan olarak durmaktadır. Askeri harekâtların mahiyetini ilgilendiren, planlama, şekil ve taktik gibi konularda da literatür eksiklikleri göze çarpmaktadır.

Ordunun, aylar sürecektir yürüyüşleri esnasında askerlerin idmanlarını yapıp yapmadıkları ve bugünün dünyasında ordular için olmazsa olmaz olan beklenmedik durumlara orduyu hazırlamak için gerçekleştirilen savaş tatbikatları savaşın ilk evresi olup konuyla ilgili müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Her savaş öncesi gerçekleştirilen, hatta küçük çarpışmalar için dahi divan toplandığı bilinmekle beraber bu divanlarda nelerin görüşüldüğü ile ilgili bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Savaşın olmazsa olmazı sahanın tahlil ve analizinin nasıl yapıldığı önceden bir keşif yapıp coğrafyaya göre taktik belirlenip belirlenmediği, bu konuyla ilgili orduda bir uzmanın olup olmadığı da bilinmeyenler arasındadır. Sahaya gelen askerlerin savaşın başlaması ile hangi sıra ile savaşa sokuldukları, düşmanın hangi hamlesine hangi birlik ile cevap verileceği gibi taktik bilgileri ihtiva eden sorular hala cevap beklemektedir. Savaş denince, iki ordunun top yekûn meydana çıkıp birkaç saat içinde savaş sonucunu belirlediği sahneler gözümüzde canlanıyor olmasına rağmen meydan savaşlarında dahi orduların savaşı kazanmak için belirlediği stratejiyi, taktikler ile aşama aşama hayata geçirdiği bilinmektedir. Ancak bu taktiklerin neler olduğu bilinmemektedir. Genel olarak bilinen sahte geri çekilme taktiği uygulandığıdır. Ancak bu taktiğin uygulanması için bile ne kadar kayıp planlandığı ve ne kadar kayıptan sonra geri çekilmenin başlaması ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı askeri tarihçileri, erken dönemlerden itibaren Osmanlı ordusunda ihtiyat birliklerinin varlığından bahsetmelerine rağmen, bir askerin kaç saat savaşılabileceği ve dinlenmesine karar verilen birliklerin nasıl geri çekilip ihtiyat kuvvetlerinin savaş alanına dâhil edilme yöntemleri gibi savaşa dair temel soruların cevapları bile henüz tam manası ile verilmiş değildir. Batı tarihçiliği bu alana münhasır bir çalışma sahası oluşturmuş nihayetinde de zengin bir literatüre kavuşmuşlardır. Tez, kitap ve makalelerden, popüler tarih dergilerine yayınlar yaparak geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmayı başarmışlardır.

622 sene süren Osmanlı devlet hayatında yukarıda bahsedilen konular farklılıklar göstermiştir. Kuruluş yıllarında uygulanan taktikler ile Fatih dönemi arasında, tarih çağlarına etki edecek derecede büyük farklar olduğu aşîkârdır. Yine harp sahasını baştan sona değiştirmiş, Avrupalı tarihçiler tarafından ateşli silahlar çağı olarak adlandırılan bu

döneme, Osmanlı Devlet'i bigâne kalmayarak çağının gereğini yapmış ve ordusunu ateşli silahlar ile teçhiz ettiği gibi sahada da strateji ve taktik anlayışını güncellemiştir. Avrupa askeri tarihinde Avrupa'nın yükselişe geçmesini askeri başarılarına bağlayan birçok tez kaleme alınıp tartışılırken; doğu-batı arasında köprü görevinde olan Osmanlı Devlet'inin askeri saha ile ilgili bilgilerine çok yer verilmemiştir. Genel itibari ile Osmanlı ilerlemesinden; taklit edici, daha yumuşak ifade edenler ise alıntılardıkları yöntemleri kendi anlayışlarına göre geliştirdiklerini söylemişlerdir. Genel dünya tarihinin bir resmi çizildiğinde ise Avrupalılar kazandıkları savaşları ön plana çıkartırken Osmanlı'nın başarılı olduğu sadece İstanbul'un fethi bahsi bir iki sayfa ile geçilmiştir. Bunun yanında batılı tarihçiler, Osmanlı askeri tarihçiliği hakkında mevcut bilgilerin yetersiz olduğu, henüz bu konuda yapılan çalışmaların çok başında bulunduğu, çalışmaların artması ile Osmanlı Devlet'i'nin "*askeri devrimin*" neresinde yer aldığının gün yüzüne çıkacağına vurgu yapmaktadırlar. Bu sebeple askeri tarih alanında yapılacak çalışmalar Türk tarihini aydınlatacağı gibi, Avrupa ve dünya tarihinin eksik kalan bu alanına da ışık tutarak büyük bir boşluğun kapanmasını sağlayacaktır.

Yukarıda belirtilen sebepler dolayısıyla, Osmanlı askeri tarih alanında çalışmanın ne kadar elzem olduğu fark edilmiş konu ile alakalı nasıl bir çalışma yapılabilirliği ana tartışma konusu edilmiştir. Bir savaşın ele alınarak en başından sonuna değin hazırlık, planlama, strateji ve taktiklerinin gün yüzüne çıkartılması yukarıdaki bahsedilen problemin belirli bir bölümüne cevap verebilirken, Avrupa ile açılan makasın nedenine tam olarak bir cevap içermeyeceğinden tek bir savaşı kapsayan bir çalışma yapmaktan kaçınılmıştır. Konu; Avrupalı tarihçiler tarafından devamlı "*askeri devrim*" üzerinden ele alındığından hem Osmanlı'nın başarılı olduğu dönemler hem de askeri devrimi kapsayan Avrupa'nın ilerlemeye başladığı 1550-1700 yılları ile sınırlandırılmıştır. Bir dönem olarak ele alınan bu tarih aralığı içerisinde padişahların bizzat katıldıkları savaşlar olmakla beraber, sadrazamlar serdar-ı ekrem olarak ordu başında savaş idare etmişlerdir. Bir savaş sezonunda son bulan meydan savaşı yanında uzun yıllara sari cephe savaşları da bu zaman aralığı içine aksetmiştir. Batıya düzenlenen seferler ile beraber doğuya yapılan seferlerin görüldüğü bu dönemde ordunun harekât kabiliyeti hem doğu hem batı üzerinden değerlendirilme fırsatı bulunmuştur. Kale kuşatması da yapılmış, kale savunması da bu dönem görülen savaş çeşitlerinden olmuştur. Bu kadar geniş yelpazede ordunun hem hücum hem savunma savaşını görmek, hem kısa dönem hem uzun savaş

dönemlerine şahit olmak, bize büyük resme bir adım daha yaklaştığımız inancını doğurmuştur.

Ancak bu savaşları baştan sona incelemek oldukça zor olduğundan spesifik bir alan üzerinden çalışılması zorunlu hale gelmiştir. Bütün tartışmalar ateşli silahlar üzerinden başladığından dönem de “*ateşli silahlar çağı*” olarak adlandırılmıştır. Akla ilk olarak ateşli silahların orduda nasıl kullanıldığı, bu silahların taktik ve stratejiye ne kadar etki ettikleri üzerinden bir araştırma mantıklı görülmektedir. Lakin M. Feridun Emecen başta olmak üzere askeri tarih üzerinde çalışma yapan bütün araştırmacılar bu alanla ilgili kalem oynattıklarından burada bize doktora tezi düzeyinde yeni söyleyecek söz bırakmamışlardır. Bu sebeple başka bir pencereden ordu yapısı incelenmeli ve yeni bir bakış açısı ile probleme çözüm üretilmelidir.

Ateşli silahlar çağının konuşulmaması, Türk ordusunun olmazsa olmazı, harp sahalarının 2000 yıl boyunca değişmez öncülü olan atlar ve süvariler ile ilgili bu dönemde bir boşluk olduğu fark edilmiştir. Değişen silahlar ile birlikte süvarilerin ordudaki rollerinin farklılaşması, piyadeler üzerine kurulu taktik ve stratejilerde süvarilere düşen roller konuşulmayanlar arasında olmuştur. Bu 150 yıllık süre aralığında süvarilerin ordudaki izleri takip edilmeye çalışılmış, meydan savaşlarında oynadıkları büyük rollerinin nasıl değiştiği, kale kuşatmalarının artması ile nerelerde istihdam edildikleri, savaş kazandırma kabiliyetlerini kaybedip kaybetmedikleri, yardımcı kuvvet konumundan ileriye geçip geçemedikleri gibi pek çok stratejik sorunun cevabı aranmaya çalışılmıştır. Bu soruların cevapları aranırken ordunun savaşa başladığı ilk andan, savaşın sonlandığı ana kadar süvarilerin bu dönemde hücum, savunma ve 5. kol faaliyetleriyle savaşlarda nasıl bir değişim kaydettikleri ve bu değişimlerin orduya yansımalarının neler olduğu tezin çerçevesini çizmiştir.

Böyle bir tez üzerinde çalışırken 1550-1700 yılları arasını ihtiva eden savaş sahnelerinden canlı kesitler sunan gazavatnameler, kronikler başlıca kaynak olarak kullanılmıştır. Bu kaynakların temin edilmesinde ve anlamam konusunda bana lisans eğitimimden beri destek olan hocam Prof. Dr. Alpaslan DEMİR’e teşekkürü borç bilirim. Askeri alana yönelmem konusunda destek veren Prof. Dr. Erhan AFYONCU’ya da müteşekkirim. Ayrıca konu ile ilgili çalışmaları bulunan Prof. Dr. Uğur DEMİR’e de yardımları için teşekkür ederim. Akademiden bağımsız olarak bütün lisans ve sonrası

eğitim hayatım boyunca manevi desteğini esirgemeyen Dilber DEMİR'e teşekkür kelimesi yetersiz kalacaktır. Aileyle beraber yürüyen tez yazım işinde çocukların sorumluluğunu benim yerime de sırtlanan, eşim Ayşe ONAR'a bu zor süreçte yanımda olduğu için minnettarım.

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU

Harp tarihi, savaş alanını ve birlikleri taktik ve stratejik seviyede inceleyerek bunlar hakkında malumatları bilimsel bir metodolojiyle açıklayarak sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlayan tarihin alt dalıdır. Bir başka yerdeyse geçmişte yapılan harpleri tahlil ve tenkit ederek neticesi üzerine tesir etmiş olan sebep ve faktörleri araştıran, tatbik edilmiş prensipleri inceleyen ve bunlardan dersler çıkaran bir ilim olarak tanımlanmıştır¹.

Günümüzde harp tarihi, üzerinde çok az kalem oynatılan tarih sahalarının başında gelmektedir. Oysa 20. yüzyılın başında İsmail Hakkı Uzunçarşılı askeri teşkilat tarihine dair yazdıklarıyla bu işin öncülerinden olmuştur. İlerleyen yıllarda da ise “*Annales*” ekolüne öykünme ile kaleme alınan eserler harp tarihine olan ilgiyi azaltmış ve daha fazla sosyal tarih üzerine eserler kaleme alınmıştır. Bu ekol, Türkiye’de de ilgi görmüş ve araştırmacılar daha çok bu alana yönelmişlerdir. Belki de 20. yüzyılın iki büyük savaşa sahne olması insanları savaşla ilgili araştırma yapmaktan uzak tutmuştur.

Tarihçiler tarafından kaleme alınan savaşlarla ilgili eserler bu süreç içerisinde devam etmiş olmakla birlikte son on yılda kayda değer şekilde artış sergilemiştir. Muhakkak bu artışta televizyonlarda yayınlanan tarihi dizilerle, halk arasında konuşulan günlük dile yansımış olması etkili olmuştur. Ayrıca yazarlarına daha fazla okuyucu kitlesi kazandırması hiç şüphe yok ki bu alanda daha fazla eser kaleme alınmasının önünü açmıştır. Ancak bu istenilen seviyelerin oldukça altında rakamlardır. Nitekim Avrupa’da çok sayıda eser kaleme alınarak geniş bir literatür vücuda getirilmiştir². Türkiye’de ise birlikler yahut dönemler üzerinden olay incelemesi yerine savaş bazlı araştırmalar yapılmıştır. Feridun Emecen, Kahraman Şakul, Özgür Kolçak, Tahir Sevinç gibi isimler bu alanda araştırma kaleme almışlardır. Özer Küpeli ise bu isimlerden farklı olarak 1612-1639 yılları arası İran-Osmanlı ilişkileri üzerine eğilmiş ve bir dönemi incelemiştir. Bunun ötesinde ise teşkilat tarihini ilgilendiren konularla, iaşe, ikmal ve lojistik üzerinden araştırmalar yapılmıştır³.

¹ Çağrı Onar ve Diğerleri, *Harp Tarihi Yardımcı Öğretim Materyali*, (İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Merkez Basım ve Yayınevi, İstanbul, 2022); 4.

² Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, (İstanbul: Kapı Yayınları 2018); 11,

³ Ömer İşbilir, “*XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), 68

Post- modern dönem sonrası Avrupa’da ise süreç biraz daha farklı işlemiş dönemler, birlikler, doktrinler ve felsefe üzerinden alan anlaşılmaya çalışılmıştır. Michael Robert, John Ellis, Gabor Agoston, Armed Batavians, Tatsuya Mitsuda ve Rhoads Murphey harp tarihi alanında eser vermişlerdir. Bu isimler belirli bir tarih aralığını takip ederek değişimleri neden-sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirmişlerdir. Harp tarihi çalışmalarının genel çerçevesinin çizilmesinde ve sınırlarının tahdidinde “askeri devrim” söylemi ön plana çıkmıştır. Yukarıda ismi geçen yazarlar ve daha birçoğu, ya belli bir tarih aralığında bir orduyu yahut karşılaştırmalı olarak devletlerin ordularını incelemişlerdir. Veya ordunun içerisinde tek birlik üzerine yapılan incelemelerle onun askeri devrim sürecinde nasıl farklılaştığına kafa yormuşlardır⁴. Bütün bu yazarlara göre değişimin tek sebebi ateşli silahların icadı ve orduda yaygınlaşmasıdır⁵. Bütün sebep-sonuç ilişkilerini bu temel üzerine inşa etmiş, 16 ve 17. yüzyıl harp sahasının değişimlerini bu minval üzerine olduğu genel kabulüyle incelemelerini yapmışlardır. Bu nedenle ateşli silahların ordu yapılarına ve toplumsal değişime etkileri üzerinde durmayı tercih etmişlerdir. Ancak bu söylemi kabul etmeyip farklı sebeplerin de gerçekleşen değişime etki edebileceğini ileri süren araştırmacılar bulunmaktadır. Nitekim James A. Davis iki yüzyıl süren askeri değişimin içerisinde eski önemini yitiren süvarilerin kültürel nedenlerden dolayı geçmiş parlak dönemlerini yitirdiklerini söylemektedir⁶. Bu bağlamda ateşli silahların icadı ve yaygınlaşması askerlerin, tarihçilerin ve sosyologların nazarında çok büyük bir ehemmiyete haiz olmuştur. Süreci kendi pencerelerinden, şatoların yerine, merkezi devletler; süvarilerin yerine, piyadeler; soylu ve paralı askerler yerine düzenli ordular olarak izlemişlerdir.

Askeri devrim söyleminin en büyük değişimi ateşli silahlar, bu silahların da en çok etkilediği birlikler, daha önce harp sahasının mutlak üstünü olan süvarilerdir. Meydan savaşlarının yaygın yapıldığı dönemlerde piyadelere büyük üstünlük sağlayan süvarilerin yeni dönemde piyadeye karşı gösterdiği acziyet çeşitli çalışmalarla tartışılmıştır⁷. Bu tartışmalar askeri devrimi anlamının bir diğer yöntemi olarak görülmüştür. Gerçekten

⁴ James A. Davis, *The Evolotion Of Cavalry During The Military Revelotion: The English Experience 1572-1604*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Texas State University 2015), 76.

⁵ Gabor Agoston, *Osmanlı’da Savaş Ve Serhad*, çev. Kahraman Şakul, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 88.

⁶ James A. Davis, “*The Evolotion Of Cavalry During.*” 90.

⁷ Rudi Paul Lindger, *Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, (Ankara: İmge Yayınları, 2000), 75.

şato ve kalelerde olduğu gibi süvarilerin savaş sahasında etkisiz hale gelmelerinde de etken, ateşli silahlar mıydı yoksa yeni piyade taktikleri mi süvariye etkisiz hale getirmişti? Savaşlar devletler için hayati ehemmiyete sahip olduğundan harp sahasında bir sürprizle karşılaşmamak için bu soruların cevaplarını bulmaları gerekiyordu. Bu sebeple Avrupa’da, yüksek lisans ve doktora seviyesinde tezler hazırlandığı gibi bireysel olarak da araştırmalar mevcuttur⁸.

Osmanlı tarihi özelinde ise harp sahası bakir bir alan olarak durmaktadır. Ordunun birlikleri henüz incelenmemiştir. Son 5 yılda, tımarlı sipahiler, altı bölük halkı ve il erleri doktora tezi hassasiyetinde mercek altına alınmış bugün itibari ile bitirilmeyi beklemektedir. Mustafa Cezzar’ın “*leventler*” kitabı, 1965 yılı basımı olup yeni bulgular ışığında 18. yüzyıl ordu yapısının anlaşılması için konunun yeniden incelenmesi elzemdir. Süvarilerle ilgili de mevcut çalışma bulunmaması bizi bu alanda çalışmaya itmiştir. 20. yüzyılın ancak savaş öncesi yazılanlarla daha sonraki eklemeler, Avrupa’da süvariler üzerine geniş bir literatür vücuda getirmiştir. Bununla birlikte Avrupa ordularındaki etkilerinden daha fazla Türk ordusunu etkilemiş olmasına rağmen süvariler hakkında Türk tarih araştırmalarında Avrupa kadar geniş bir literatür bulunmamaktadır. Atın bozkır kültürünün temeli⁹ ve Türklerinde bozkır kültürünün temsilcileri oldukları dikkate alındığında bu konunun çok daha eski tarihlerden itibaren araştırılması icap ederdi. Lakin Kurtuluş Savaş’ı kadar yakın tarihimizde bile süvarilere dair kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır.

İngilizce de “*cavalry*” yahut zırhlı atlı için “*cuirassier*” kelimeleri kullanılırken Türkçe’de sipahi yahut süvari kelimeleri tercih edilmektedir. Sipahi, Farsça’dan, Türkçe’ye intikal etmiş ve atlı, atlı asker anlamını taşımaktadır¹⁰. Yine Farsça’dan dilimize giren süvari kelimesi de kullanılmakta ve aynı anlamı ihtiva etmektedir¹¹. Bunlarla birlikte, Osmanlılar her bir birlik için özelliklerine göre ayrı ayrı isim kullanmayı tercih etmişler ve o isimler doğrudan akıllara atlı askerleri getirmektedir. “*Altı bölük halkı*”, “*bölük halkı*”, “*ebna-i sipahiyan*” gibi¹² aynı birliği tarif etmek için 3 ayrı

⁸ John Ellis, *Cavalry: The History of Mounted Warfare*, Pen & Sword Military Classics, (London: 2004), 42

⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, (İstanbul: Ötüken Yayınları 1997), 207.

¹⁰ Erhan Afyoncu, “Sipahi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, TDV Yayınları, Ankara 2009, .256.

¹¹ Türkçe Sözlük, “*Süvari*”, Ankara 2011, 1108.

¹² İsmail Hakkın Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C.II, (Ankara: TTK Basımevi, 1988), 153.

isimlendirme Osmanlı'nın en elit birlikleri için kullanılmaktadır. Bu askerler doğrudan devlet hazinesinden maaş alan ve Osmanlı ordusunun profesyonel birlikleridir. Bu atlı birliklerde kendi içerisinde “*sipah, silahtar*¹³, *sağ ve sol ulufeciler, sağ ve sol garipler*” olarak ayrılmaktadırlar¹⁴. Yine “*tımarlı sipahiler*” ve onların yanlarında getirmek zorunda oldukları “*cebelüler*” Osmanlı ordusunun taşra süvari birlikleri ve en kalabalık gurubudur¹⁵. Genel ifadeyle sınırların güvenliğinden sorumlu olan ve öncü birlik olarak adlandırılan “*akıncılar*” ve “*deliler*”de yine bir başka atlı birlik olarak karşımıza çıkmaktadırlar. “*il eri*” yahut “*levant*” olarak bilinen ve 17. yüzyıl itibariyle ağırlık kazanmaya başlayacak olan bu taife de Osmanlı ordusunda süvari olarak görev ifa etmiştir¹⁶. Bu kadar geniş yelpazesi bulunan birliklerin incelenerek harp sahasına etkilerinin tespiti Osmanlı Harp Tarihi çalışmalarında büyük bir eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacaktır.

2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMATİĞİ VE LİTERATÜR

Geniş bir araştırma sahasına sahip olan Osmanlı tarihiyle ilgili araştırmacılar günümüze kadar çok sayıda akademik çalışma yapmıştır. Diğer devletlerle olan münasebet ve antlaşmalar; Osmanlı sosyal ve şehir hayatıyla, teşkilatına dair yapılan çalışmalar ne kadar önem arz ediyorsa devletlerin varlıklarında hayati öneme sahip

¹³ I.Murat zamanında Kara Timurtaş Paşa'nın tavsiyesi üzerine ilk olarak Sipah ve Silahtar bölükleri kurulmuştur. 16. yüzyıla kadar Has odadaki oğlanların sipahi bölüğüne üyesi oldukları belgelere yansımıştır. Sipah bölüğü kırmızı bayrak taşımaktadır. Padişahın sağında yürüyen sipahiler yol esnasında ordunun geçeceği yerlere “sancak tepeleri” oluşturarak güzergâh gösterirlerdi. Cephedeyse siper kazdırmak ve muhasara edilen kaleye toprak sürdürmek gibi stratejik işleri yürütürlerdi. Silahtar bölüğü ise sarı bayrak taşımaktadırlar. Padişahın çadırını korumakla görevlidirler. II. Mehmet dönemine kadar Sipah bölüğünden üstün olmalarına rağmen daha sonra padişahın solunda yürütölmüşlerdir. Sefer esnasında yolların temizletilmesi ve açılması görevi tevdi edilmiştir. Ayrıca harp sahasında metris beklemek ve karakol hizmetinde bulunmak da sipah ve silahtar bölüğünün görevidir. Kesin olarak bilinmemekle beraber 15. yüzyılda da padişahın savaş esnasında orduya dağıtılacak ulufeyi taşıdıkları için ulufeci adını alacak olan ulufeciyan-ı yemin ve yesar bölüğü vücuda getirilmiştir. Bunlarla beraber bir de Guraba-i Yemin ve Guraba-i Yesar bölükleri mevcuttur ki altı bölük halkının en son halkasını temsil eder. Garipler ordunun ihtiyat birliği olarak modern orduların yaptığı görevi üstlenmişlerdir. Kapıkulu sipahileri, yeniçerilerden derece ve maaş itibariyle yüksektir. Bu sebeple yeniçeriler yükseldiklerinde altı bölük halkına çıkmaktadır. bkz, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C.II, TTK Basımevi, Ankara 1988, 137-153.

¹⁴ Abdülkadir Özcan, “Altı Bölük”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.2, TDV Yayınları, Ankara 1989, 531.

¹⁵ Halil İnalçık, “Tımar”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.41, TDV Yayınları, Ankara 2012, 170.

¹⁶ Mücteba İlgürel, “İl Erleri”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.22, TDV Yayınları, Ankara 2000, .59-61.

savaşların incelenmesi de diğer çalışmalar kadar önem arz etmektedir. Zira askeri doktrin gibi ordular için olmazsa olmaz olan strateji ve taktik belirlenmesinde harp tarihi araştırmaları hayati rol oynamaktadır. Bu bağlamda, harp tarihi araştırmaları yalnızca geçmiş savaşların yavan bir incelenmesinin ötesinde günümüz ordularına da etki eden dinamik bir sürecin parçasıdır. Bu araştırmalarla bir yandan ele alınan dönemin anlaşılması ve devletlerarası ilişkiler ortaya konurken, öte yandan bu savaşlar neticesinde ortaya çıkan fiziki sınırlar, yıkılan ve yok olan devletlerle yeni ortaya çıkan güç dengeleri gün yüzüne çıkar. Bu nedenle, harp tarihi araştırmalarında incelenen her savaşın ve paydaşlarının alanda bir eksikliği gidereceği düşünüldüğünde, teşkilat yapılanması, iase, ikmal ve lojistikle beraber, kullanılan silahların ordu yapısına etkisini ortaya çıkarmakta fayda vardır. Bütün bunlar göz önüne alındığında geçmişin daha iyi anlaşabilmesi için harp tarihi çalışmalarının artması gerekmektedir. Günümüzde Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği savaşlarla ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar, incelenen savaşların dönemine ait iase, lojistik, ikmal, asker sayısı ve teşkilat yapılanmalarının anlaşılması bakımından büyük önem taşımaktadır. Ancak bu çalışmaların istenilen seviyede olduğu iddiası yanıltıcı olacaktır. Bu nedenle, harp tarihi üzerine yapılacak çalışmalara Osmanlı tarihini aydınlatmak için ihtiyaç vardır¹⁷.

Osmanlı tarihçiliği özelinde, son yıllarda harp tarihi araştırmalarında kayda değer bir artış görülmektedir. Ancak bu durum, askeri tarih yazarları tarafından dönüm noktası olarak görülen “askeri devrim” tartışmaları için değerlendirildiğinde, bu tür çalışmaların henüz istenilen seviyeye gelmediği söylenebilir. Araştırmaya konu olan çalışmaların daha çok teşkilat yapılanmasıyla, lojistik ve ikmal üzerine yoğunlaştığı müşahade edilmektedir. Ancak dünyada çok fazla ses getiren askeri devrim tezinin karşı Osmanlı tarihçileri, Avrupalı tarihçilerin dikkatini celp edecek şekilde destekleyici yahut aksi yönde bir tez ortaya koymamışlardır. 16 ve 17. yüzyıl, dünyada bir dönüşümün yaşandığı ve bunun Osmanlı Devleti üzerinden okunması ile daha çok anlamlandırılacağı bir hakikat bulunmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti askeri devrim olarak nitelendirilen dönemde dünya askeri, mali ve siyasi hayatına etki etmektedir. Dolayısıyla Osmanlı'nın dâhil olduğu savaşların incelenmesi, harp tarihi biliminin araştırma sahalarından ve kaynaklarından.

¹⁷ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağı*, 11.

Bu bağlamda, araştırmamıza konu olan “Süvariler” nerdeyse bütün Türk tarihi boyunca en göze çarpan, en elit birlik olarak ön plana çıkmıştır. Süvariler, Osmanlı kuruluş döneminden itibaren de devletin en kalabalık birlikleri olarak görünmektedir. Ancak bu popülerlikleri nisbetinde haklarında çalışma bulunmamakla beraber savaşlarla ilgili eserlerde bölüm olarak kendilerine yer açılmıştır. Atlarla ilgili Faruk Sümer’in, Türklerde Atçılık ve Binicilik kitabı ilk akla gelenlerdendir. Türklerin yetiştirdikleri atlar ve Osmanlı eyer ve kolon sistemi gibi at koşum takımlarını incelemeye alması oldukça değerlidir. Faruk Sümer’in çok gecikilmiş ve üzerinde daha önceden durulması gerekirdi hayıflanması konunun ne kadar ehemmiyetli olabileceğinin izahı olabilir.

Ateşli silahların yaygınlaşması ve İtalyan ya da yıldız tipi diye adlandırılan kalelerin yapımıyla varlıkları ordularda sorgulanmaya başlayan süvariler, bir yüzyıl öncesine kadar orduların tartışmasız olmazsa olmazlarıydı. Harp sahasında savaşın seyrini değiştirecek güç ve kabiliyete sahip bir silah gözüyle bakılması dolayısıyla her orduda az yâda çok bulunurdu. Hollandalı Maurice 16. yüzyılda, ateş gücünden en üst seviyede yararlanmak için tasarlanmış piyade tatbikatlarını geliştirmekle tanınmasına rağmen bu taktiklerin süvarilere de uygulanabileceği tezini kaleme aldı. Nihayetinde Çok yönlülük, manevra kabiliyeti ve deney yapma isteği, yeni savaş biçiminin öne çıkan yönleriydi. Süvari komutanları, piyade muadillerine kıyasla bu öne çıkan yönlerini sergiledi. Ancak atlı savaşlarla ilgili deneyler, yeni piyade taktikleriyle karşılaştırıldığında önemsizdi. Süvarilerin temel ilkeleri, piyadeler arasındaki oluşumlar, silah kullanımı ve profesyonelleşmedeki önemli değişikliklerin aksine, önemli ölçüde değişmedi. Geleneksel süvari savaşı, kapsamlı reformlara karşı etkili olabilirdi. Mızrağın 1590'lar boyunca geçerli bir silah olarak varlığını sürdürmesi, durumun böyle olduğunu gösterdi. Mızrak ve tabancanın bir arada bulunması ve birbirini tamamlayan tabiatları, süvari savaşının benzersiz karakterini doğruladı¹⁸.

Piyadelerin savaş alanında gerçekleştirdikleri üstün savunmanın üstesinden gelmek için süvarilerin tabanca ile teçhizatlanması süvarilerin savaş alanındaki üstünlüğünü savunanların temel argümanı oldu. Mızrağın tabanca ile değiştirilmesi ve ardından karakolun geliştirilmesi, şok darbelerle üstünlük kuran geleneksel süvarinin rolünün artık değiştiği algısı uyandırdı. Bu süre zarfında süvariler kılıç ve mızraktan uzak

¹⁸ James A. Davis, “*The Evoluton Of Cavalry During.*” 8.

durarak yakın dövüş yerine ateş gücüne dayalı tüfek ve tabancalarına güvenmeye başladı. Caracollar, 16. yüz yıl ortalarında, piyadenin yaptıklarından farklı olarak, karşı saldırı ve yaylım ateşi, süvari ateş gücünü en üst düzeye çıkarmak için geliştirildi. Teorik olarak, on iki veya daha fazla sayıdaki süvari saflarının düşmana üç metre kadar tırışta yaklaşarak sırayla safların yaylım ateşi yapmalarını gerektiriyordu. Ancak bu teori manevrayı yavaşlatıyor ve yüksek derecede disiplin ve beceri istiyordu¹⁹. Nihayetinde 1562 yılında gerçekleşen Dreux savaşında bu taktiği uygulayan Alman süvarileri mızrak kullanan İsviçre piyadesi önünde çok fazla kayıp vermesi neticesinde caracol uygulayan birliklerin, piyade üzerine hücumla geçen süvariye mızraklılar karşısında savunmasız bıraktığı, çağdaş uzmanlar tarafından dezavantaj olarak eleştirildi. Sir Charles Oman, özellikle Caracole'u ağır süvariye şok etkisinden yoksun bırakan ve disiplinsiz askerlerde düzensizliğe yol açan "*mutşuz bir sistem*" sözleriyle eleştirmişti. 1955 yılında askeri devrim teorisini ilk kez ortaya atan Michael Roberts'in süvariye bakışını temellendirmesi, 1937 yılında yayınlanan Oman'ın "*History of the Art of War in the Sixth Century*" isimli eserine dayanmaktadır. Nitekim atlıların tek sıra yerine derin sütun oluşturmasını ve manevranın karmaşık olmasını o da eleştirmiştir. Umman, derin sütunla alay etti ve tabanca lehine mızrağın terk edilmesini eleştirdi. Ona göre, ateşli bir silahın süvari için bir silah olarak pratikliği yoktu. Caracol taktığının ise savaştaki etkinliği şüpheliydi. Umman süvarilerin 1630'lara kadar şok etkisini kaybetmelerinin nedenini bu iki nedene dayandırdı. Umman, süvarilerin savaştaki tek işlevlerinin, düşmanlarını alt etmek için ağırlık ve şoka güvenerek göğüs göğse çarpışma olduğu ve diğer taktiklerin sonuca çok az etkisinin olduğu konusunda net bir tavır ortaya koydu. Amaçları esas olarak ana muharebe dışı roller olan hafif süvarilerin varlığı, erken modern askeri tarihin ve tarihçilerinin dikkatini çekmemektedir. Süvariler için gerçek sorun ağır süvarilere karşı kullanılan arkebüz²⁰ ve mızraklarla teçhiz edilmiş karma bir alayın kurulması olarak görüldü²¹.

Maurice'nin kaleme aldığı eser, eğitim kılavuzunun uygulanmasında yaşanan aksaklıklar nedeniyle eleştirilmeye başladı. Çünkü eğitim kılavuzlarındaki ideallerle savaş sahasının gerçekleri tezatlık oluşturuyordu. Döneminde yazılan bu eserlerden yola

¹⁹ James A. Davis, "*The Evoluton Of Cavalry During.*" 11.

²⁰ Bir tür gitilli çakmaklı tüfek. Bk. Mehmet Ali Ünal, "*Arkebüz*", *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, 46.

²¹ James A. Davis, "*The Evoluton Of Cavalry During.*" 12.

çıkarak askeri devrim teorisini ilk kez ortaya atan Michael Roberts süvarilerin tek sıra yerine derin sütun oluşturmalarını ve manevranın karmaşık olmasını eleştirmiş süvarilerin başarısızlıklarını bu taktiklere bağlamıştı. Avrupa hem 16. yüzyılda hem 20. yüzyılda süvarilerle bu kadar ilgilenmiş olmasına rağmen Türk ordu yapısını daha fazla etkileyen süvariler hakkında Türk tarihçiler tarafından müstakil eser ortaya konmamış olması izaha muhtaçtır. Özgür Kolçak yazdığı doktora tezinde süvarilere bir başlık açmış olmasına rağmen sadece tezinin ilgilendirdiği 1660-64 aralığını baz almıştır. Diyanet İslam Ansiklopedisinde ise konuyla ilgili maddeler bulunmakta ancak bu makaleler teşkilat tarihini ilgilendirmektedir. Feridun Emecen'in, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş, Yavuz Sultan Selim, Fetih ve Kıyamet 1453* gibi eserlerinin içinde anlatılan savaş sahnelerinde de süvarilerden kesitlere rastlamak mümkündür. Kahraman Şakul ise araştırma yaptığımız dönemin sonuna denk gelen Uyvar, Kamanice, Çehrin ve Viyana kuşatmalarını içeren dört kitabında süvarilerin rollerine konuyla alakası kadar değinmiştir.

Dönemin kaynakları içerisinde; Gelibolulu Mustafa Ali, Naima, Hasan Beyzade, Silahtar Fındıklı Mehmet Ağa, Abdurrahman Abdi Paşa, Selaniki, Evliya Çelebi Seyehatnamesi, Mustafa b. Molla Rıdvan'ın Tevarihi, Mustafa Safi'nin Zübdetü't-Tevârîh gibi eserlerinde anlatılan savaş sahnelerinden cımbızla ayıklama yapılarak süvarilerin savaş sahasındaki durumları hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Bu eserlerin içinde en sarıh bilgiler hiç şüphesiz ki Evliya Çelebi'nin o meşhur nüktedan anlatımındadır. Savaş esnasında ve sonrasında İstanbul'da olup bitenler içinse Selaniki eşsiz bilgiler vermektedir. Yine Naima tarihi en fazla yararlanılan kaynak olup bir tarihçi edasıyla olayları yorumlaması dönemi ve olayı anlamak açısından işimizi kolaylaştırmıştır. Divanda olup bitenleri ve savaşın diplomasisi için ise Mustafa Ali'nin Nusretnamesi başvuru kitaplarımızdan olmuştur.

Osmanlı ordusunun savaş sahasını en iyi anlatan eserlerin başında gazavatnameler ve menzilnamelerin geldiğine kuşku yoktur. Ebu Bekir bin Abdullah'ın Şark Seferleri, IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Rûz-Nâmesi, Müteferrika Ahmed'in Târihü'l-İhtimâm Bi-Fethi Dâri's-Selam'ı, Sıdkî Paşa'nın Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi isimli eseri, Raîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş'un Zafername-i Sultan Murad Han'ı, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkas seferini anlatan Tarih-i Osman Paşa'sı faydalanılan eserlerdendir.

Bütün kronikler, zafername ve gazavatnameler yanında dönemin resmi devlet kayıtları da çok önemli kaynaklardır. İstanbul'daki alınan kararların yazılı olduğu mühimme defterleri ile savaş sahasında alınan kararların kaydedildiği ordu mühimmesi savaşın başladığı andan itibaren kadılara gönderilen tedbirlerle doludur. Sipahiye ilgilendirdiği için süvari mukabele kalemi defterleri de süvarilerin sayıları, emeklileri, aldıkları maaşları hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Yine günlük olarak tutulan ruznamçe defterleri günlük gelir gider tablosunun görülmesini sağlamaktadır. Devlet adamlarının tayin, atama kayıtlarının tutulduğu ruus defterleri de askerler hakkında bilgi vermesi dolayısıyla önemlidir. Osmanlı'nın incelediğimiz dönem içerisinde en kalabalık güruhunu oluşturan tımarlı sipahiler hakkında elde edilebilecek bilgiler de tımar tevcih defterlerinde mündericidir. Çok büyük bir yekûn tutan bu defter külliyyatı, devletin resmi kayıt belgesi olması dolayısıyla savaş sahasından, çok fazla haber vermemektedir. Tarama yapılan defterler içerisinde sadece mühimme defterlerinde savaş sahasından bilgi veren birbirine benzer iki kayda rastlanmıştır. Bu sebeple çalışmanın ana kaynaklarını kronikler, zafernameler, vekayinameler ve gazavatnameler oluşturmaktadır.

Günümüzde süvarilere dair yapılan çalışmalar süvarilerin Osmanlı tarihi için haiz olduğu önemle aynı değerde bulunmamaktadır. Bu noktadan hareketle, araştırmanın ana problemi, süvariler; 16. yüzyılın ikinci yarısından 17. yüzyıl sonuna kadar, hala savaş sahasının savaş kazandıran ögesi mi yoksa Avrupa ordularında olduğu gibi piyadeler karşısında yenilmiş ve önemini yitirmiş bir birlik mi? Bununla beraber yoğunlaşan kale cenkleri ve ateşli silahların yaygınlaşmasıyla önemini yitirip yitirmediği yahut farklı bir şekilde mi istihdam edildiğidir? Değişim ve dönüşümün hangi yönde olduğu da tezin ilgi alanına girmektedir. Bu bağlamda, süvarilerle ilgili arşiv kaynakları, kronikler ve yerli-yabancı araştırmalar rehberliğinde konu 1550- 1700 tarih aralığında derinlemesine incelenecektir.

3. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Atın beşeriyet için ne kadar önemli olduğunu anlamak için Jared Diamond'un meşhur kitabına kulak vermek gerekiyor. Amerika keşfedildiğinde Avrupa'dan gidenler, yeni kıtanın sahiplerinin henüz "cılalı taş devri"ni yaşadıklarını gördüler²². Düzenli ve

²² Jared Diamond, *Tüfek Mikrop ve Çelik*, çev. Ülker İnce, (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2008), 72.

kalabalık bir ordu olmaksızın çok kısa bir zamanda bütün yerlileri alt etmeyi başardılar. Daha sonraki yıllarda, yeni kıta yerlilerinin teknolojik olarak eski kıta kadar ilerleyememe sebebi araştırılmaya başlandı. Nihayetinde bu yeni kıtada Lamadan daha büyük bir hayvan bulunmadığı sonucu ortaya çıktı. İnsanın kas gücünden daha güçlü bir yaratık bulunmuyordu. Yani bugünkü ilerlememizi önce insan kası, ardından insan kasından daha fazlasını yapabilen ve insanlara çok uzun süre yoldaşlık etmiş olan at kasları ve nihayetinde sanayi devrimi ile birlikte motor gücüne borçluyuz. Ancak atlar o kadar hayatımızı etkilemiştir ki bugün hala bir motorun ne kadar güçlü olduğunu beygir gücüyle ölçümlemekteyiz.

Medeniyetin gelişmesi ve ilerlemesinde bu kadar etkin olan, Türkler tarafındansa, yaratılmışların en şerefli insandan sonra ikinci sırada anılan atın Osmanlı askeri tarihi için ne kadar mühim olduğu malumdur. Kuruluş döneminden 17. yüzyıl sonuna kadar orduda çok büyük ehemmiyete sahip olmuş ve Osmanlı'nın cihan şümül bir devlet olmasında etkin olmuştur. Bu çalışma ile arşiv kaynakları, kronikler ve tetkik eserler ışığında, Osmanlı ordusunun en kalabalık birliklerinin portresini ortaya koymak hedeflenmektedir. Çalışmanın, önceki araştırmalara nispetle daha uzun bir zaman aralığını kapsaması, daha geniş birincil kaynaklardan yararlanması ve ordunun bütün süvari birliklerine odaklanmasıyla, Türkler için hayati ehemmiyete sahip süvarinin, askeri devrim olarak adlandırılan dönemine ışık tutması amaçlanmaktadır.

Doğrusal bir tarihi okumayla değişen dünyanın, Osmanlı ordusuna olan etkisini doğru tahlil edebilmek gerektir. Bu bağlamda 1550- 1700 yılları arasında Osmanlı süvarisi özelinde, ordu yapısına etki eden faktörleri inceleyip ayrıntılı bir portre ortaya koyarak bu alandaki önemli bir eksikliğin giderilmesi büyük öneme haizdir.

16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyıl boyunca gerçekleşen, Osmanlı Devleti'nin savaş kaybetmesine neden olan faktörün orduda gerçekleşen bozulmalar olduğu hala tartışılmaktadır. Osmanlı ordusunun en kalabalık birliğinin süvariler olduğu düşünüldüğünde bu payın aynı oranda süvarilerle ilgili olması gerektiğinden bu araştırma, bütüncül bakış açısı ve özgünlüğü ile diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu çalışmayla, askeri devrim bakış açısıyla beraber kendi iç dinamiklerini de ortaya koyarak farklı perspektiflerden okumalar yapılması teze ayrı bir ehemmiyet kazandırmaktadır.

Kuruluş aşamasından, devletin yıkılmasına kadar süvarilerin orduda mühim vazifeler aldıkları göz önünde bulundurulursa, askeri devrim olarak nitelendirilen ve Avrupa ordularında sayıları giderek azalan bu birliklerin Osmanlı ordusundaki yerini ve önemini belirlemek ordu tarihi incelemelerinde büyük bir açığı kapatacaktır. Bugüne kadar savaşlar üzerinden yapılan okumalar ve Avrupa'nın Osmanlıyı en çok övdüğü ve başarılarını atfettiği lojistik²³ üzerinden bütün orduyu değerlendirmek birtakım eksikleri görmeyi engellemektedir. Nitekim askeri devrim tezlerine Feridun Emecen'in verdiği cevaplar dışında çok fazla ses çıkmaması bütün bir bağlamda konunun ele alınmadığı gerçeğini ortaya sermektedir. Bu çerçevede, araştırma yapılan süvarilerin farklı taraflarının ortaya konması, çalışmanın özgünlüğü ve bütünlüğü açısından önem arz etmektedir. Zira süvarilerin bu tarih aralığında geçirdiği değişimleri bilmek ve yeni oluşumları anlamak da oldukça önem arz etmektedir. Nihayetinde Osmanlı ordusu için çok büyük öneme sahip olan süvari birliklerinin, arşiv kaynakları ve tetkik eserler rehberliğinde, bilimsel yöntemlerle değerlendirmek harp tarihi açısından önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Nihayetinde, Osmanlı ordusunun önemli bir birliği olan süvari birliklerini kapsayan bu çalışma, askeri devrim olarak adlandırılan değişim ve dönüşüm sürecinde, süvarilerin 150 yıllık serencamını ortaya koymak bakımından mühimdir. Bu sürecin “*piyade yüzyılı, süvarilerin sonu*” gibi Avrupa orduları özelinde has söylemlerinden ziyade Osmanlı ordusu özelinde bir başka hikâyesinin olduğunu geniş bir perspektiften kurgulamak istedik. Bu vesileyle, Osmanlı süvarilerinin 150 yıllık serüveni ayrıntılı bir biçimde incelenerek, Osmanlı ordusu açısından değişimin boyutu ve şekli ortaya konulacaktır.

4. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Öncelikle belirtmek gerekirken harp tarihi alanının iki aktörü bulunduğu henüz harp tarihi için kesin bir çalışma yönteminin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Askeri araştırmacılar harp sahasını ve araştırmalarını çok farklı yöntemlerle gerçekleştirirken, tarih eğitimi almış kişiler konuya çok daha farklı yaklaşmaktadır. Asker kökenli araştırmacılar bu doğrultuda harp tarihi metodolojisi üzerine kaleme aldıkları

²³ Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, çev M. Tanju Akad, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2007), 89.

makalelerde daha farklı yöntemler izlemektedir²⁴. Konu üzerine uluslararası ilişkiler²⁵ alanından da kalem oynatanlar olmuş olmakla beraber sivil- tarihçi olarak henüz metot üzerine bir çalışma bulunmamaktadır.

Fakat tarih metodolojisi almış tarihçiler için bir yöntem bulunmaktadır. Nitekim tarihçi, kafasında tasarımını yaptığı teze önce kaynak taramakla başlar²⁶. Amaç kurgulanan tez için yeterli kaynağa sahip olup olmadığının tahlilidir. Tez, bulunan belgelerle desteklenmektedir. Aksi halde tasarlanan taslakla, ulaşılan malzeme arasında uyuma bulunamazsa bu durumda tez tekrar kurgulanmalıdır. Bu sebeple biz de tezimizin konusunu belirledikten sonra ilgili çalışmaları detaylı bir şekilde inceledik. Bir tezin amaçları doğrultusunda ortaya üç tür araştırma türü çıkmaktadır. Bunlar nitel, nicel ve karma yöntemlerdir. Tabiki sosyal bilimlerde yapılan bir araştırma için uygun olan araştırma yöntemi nitel olandır. Bu bağlamda nitel yöntemler daha esnektir kültür gibi ispatlanması mümkün olmayan ancak varlığı herkesce malum bilgileri de içine alır. Bu minvalde, konuya dair olup bitenleri anlamak ve yapılacak geniş kapsamlı araştırma için ön etüt yapmak birincil etmendir. Elde edilen bulgular ışığında konunun tanımlanması araştırmanın ikinci basamağını oluşturmaktadır. Son olarak, bu verileri tarih metodolojisi kapsamında izah etmektir. Bu bakımdan hedeflenen askeri birliğin araştırılması için harcanan zamanın çoğu verilerin toplanması ve kurgulanmasında kullanılır. Evans, kişinin geçmişe ilişkin araştırma yaptığı dünyayı hayal etmesi gerektiğini söylemektedir²⁷. Bu kurguyu, kronolojik veya olgusal olarak sınıflandırmak tarihinin bağlamlandırmasına kalmıştır. Burada araştırılan metin hayal gücünü harekete geçirir.

Belirlenen metod ve yöneme rağmen araştırmayla ilgili kaynakların tahdidini yapmak neredeyse imkânsızdır. Kronikler, devlet arşivleri ve araştırma eserler gibi engin bir malzemenin varlığı göz önüne alınırsa, tezde kullanılmak üzere akla ilk başlarda hiç gelmeyen bilgiler bile tezin ilerleyen aşamalarında faydalı olabilir.

²⁴ Levent Ünalp, “Türk Harp Tarihi Yazıcılığına ve Askeri Tarih- Harp Tarihi Konularına İlişkin Değerlendirme”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S.40, (Kış 2018): 74.

²⁵ Osman Yalçın, “Harp Tarihinin Etüdü ve Harp Tarihi Yazımında Yöntem”, *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.2,(Güz 2021): 462-497.

²⁶ Cenk Reyhan, “Tarih, Tarihçilik ve Tarih Yazımı Üzerine Bazı Gözlemler”, *Turkish History Education Journal*, S.7(2), (Güz 2018): 578-603.

²⁷ Richard J. Evans, *Tarihin Savunusu*, çev. Uygur Kocobaşoğlu, (Ankara: İmge Yayınları, 1999): 131.

Harp tarihi çalışmaları, bilhassa Osmanlı ordusunda süvari gibi geniş kapsamlı bir birlik olması beraberinde bazı problemleri ortaya çıkarmaktadır. Bu tür çalışmalarda karşılaşılan güçlüklerden birisi, ne kadar teşkilat tarihi için elde veri varsa sahada yaptıkları askeri eēitimler ve savaş esnasında gerçekleştirdikleri taktik ve stratejik bilgi hakkında kaynakların yeterliliēi problemidir. Dolayısıyla kroniklerde çok az çıkan bilgilerin kavram bilgisizliēi yüzünden gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Kilit nokta, harp tarihi yazarının ıstılahi altyapıya sahip olmasıdır. Bir harp tarihi yazarı nelere dikkat etmeli sorusu araştırmanın her safhasında akılda tutulması gerekmektedir. Bu konuda tarihinin beslenmesi, devamlı konu üzerine kafa yorarak elindeki çok kısıtlı bilgilerle ulařabildiēi gereēi gün yüzüne çıkarma abasındandır. Sosyal bir bilim olarak tarih ele alındıēında, elde bulunan bilgiler bizi gereēe ulaştıran rehber olarak gün yüzüne çıkar.

Harp tarihi çalışmalarına konu olan saha, araştırılan dönemin siyasi ve ekonomik yönüne bakılmaksızın deēerlerlendirilmesi halinde, deēiřimin ve dönüşümün tam olarak izah edilmesi oldukça gttr. Bununla beraber bütün bir ordunun 150 yıllık serencamını araştırmanın zorluēu nedeniyle parçadan bütüne hareket prensibi benimsenmiştir. Dolayısıyla, tarihten silinmiş bir olayı- grubu anlatırken etkilenebilecekleri evre faktörlerinin de dikkate alınarak dönemin siyasi ve ekonomik şartları bütüncül, araştırma yöntemi olarak tek bir birliēin araştırılması ise parçadan bütüne gitme yönteminin kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ATIN BEŞERİYET HAYATINA GİRİŞİ VE ETKİLERİ

1.1. ATIN EVCİLLEŞTİRİLMESİ

Son zamanlarda tarih bilimine yeni yardımcı olmaya başlayan biyoloji bilimi sayesinde kazılardan çıkan at kemiklerine yapılan DNA testleri; atların, tek bir anavatanlarının olmadığı, 17 farklı genetik gruplarının olduğu ve altı ayrı coğrafi bölgede görüldüklerini ispatlamaktadır²⁸. Bu testler atların farklı coğrafyalarda birbirlerinden bağımsız olarak evcilleştirilmeye başlandığını göstermektedir²⁹. Başka bir araştırmacı ise, MÖ.3500’de ilk defa Kazakistan’ın başkenti Astana’da atın evcilleştirildiğini ileri sürmektedir³⁰. Bu tarihten bin yıl öncesinde atın kullanıldığını savunan araştırmacılar bulunmakla birlikte, buharlı trenin icadına kadar varlığını ve faydasını sürdürecektir olan bu çığır açıcı keşfin ittifak ile Türkistan coğrafyasında ortaya çıktığı araştırmacıların ortak kanaatidir³¹. İnsanlık tarihinin bu büyük başarısı, dünya tarihinin en önemli olaylarından tarıma bağlı hayvan kullanımının da ötesinde bir gelişmenin kapısını aralamıştır. Nitekim bu olay, kabileler halinde yaşayan toplulukların gelişip kompleks bir yapı olan devlet mekanizmasını oluşturmada fevkalade bir rol oynamıştır³².

At, Anadolu halkları tarafından yabancı bir tür olarak çok öncelerden biliniyor idi. Atın arabaya koşularak harp sahasına çıkması ise M.Ö. 18. yüzyıla uzanmaktadır. Karkamış’ta yapılan arkeolojik çalışmalar esnasında ulaşılan bir yazıta göre Que ülkesinde (bugünkü Çukurova bölgesi) “*kawa*” adı verilen atlı savaş arabalarından bahsedilmektedir. M.Ö. 3. bin yılın ortalarından itibaren atlar, Ön Asya’da dört tekerlekli ağır arabalara koşulmaya başlanmıştır³³. Tabi sadece dört tekerli arabalarda değil iki tekerlekli arabalarda da kullanılmıştır. Ön Asya’da güçlü bir devlet kurmuş olan

²⁸ Güler Yarcı, “At Kitabı” içinde Osmanlı Deniz Nakliyatında “At Gemileri”, ed. Emine Gürsoy Naskali, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017) 14.

²⁹ Yarcı, “Osmanlı Deniz”, 14.

³⁰ S. Frederick Starr, *Kayıp Aydınlanma*, çev. Yusuf Selman İnanc, (İstanbul, Kronik Kitap Yayınları, 2020): 104.

³¹ Starr, *Kayıp*, 87.

³² Osman Fikri Sertkaya, “Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atıcılık”, içinde *Eski Türk Kültüründe At*, ed. Emine Gürsoy Naskali, (İstanbul TJK yayını, 1995), 25.

³³ Sertkaya, “Türk Kültürü”, 14.

Mitanniler yaygın bir şekilde bölgede atı kullanmaya başlamışlardır³⁴. Bu tarihte savaş arabasının var olup olmadığı konusunda tartışmalar olsa da bu tarihten yaklaşık yüz yıl sonra Hitit Kralı, Hattuşili döneminde Ursu kuşatmasında kesin olarak kullanıldığı bilinmektedir. Kadeş savaşında ise artık savaşın seyrini değiştirecek kadar fazla sayıda savaş arabasını, ordularda görmek mümkündür³⁵. M.Ö. ilk bin yılda atlı süvarilerin yaygınlaşması ile savaş arabaları savaş sahasındaki stratejik değerini yitirmeye başlamıştır³⁶. Büyük coğrafyaları, tek bir savaş sezonunda kat edip dönen Hititler'in atı evcilleştirip eğittiği bilinse de at eğitimi konusunda Mitanniler uzmanlık alanı oluşturmuştur³⁷. Çağdaşları olan Kassitler de Mitanniler ile birlikte at terbiyesinde ve savaş arabası yapımında ustalaşmış ve dönemin devletlerine bu atları, savaş arabalarını ve daha da ötesi at yetiştiricilerini ihraç etmiştir³⁸. Savaş sahasında atın öneminin artması ile birlikte Mitanni'den Kikkuli isimli bir at eğitmeni Hititlerin başkenti olan Hattuşa'ya gelerek burada at eğitimi ile ilgili kitap yazmıştır. Bu kitap Xenophon'un kitabından yaklaşık bin yıl önce yazılmış ve bilinen ilk bilimsel at eğitim kitabıdır³⁹. Furusiye yahut Haylname adı verilen, at eğitimi ve savaş taktikleri gibi konuları içeren kitaplar İslam dünyasında da kaleme alınmıştır. Furusiye terimi dönemi ile incelendiğinde binicilikle beraber daha öte anlamlara da gelmektedir. Beceri, cesaret ve fiziki gücün bir araya gelmesi ile ortaya çıkan bir askeri tanımlamaktadır⁴⁰. At, beceri, cesaret ve fiziki gücün bir kelimeyle ifadesi ve bu başlık altında yazılan kitaplarda bolca Türklerden bahsedilmesi manidardır.

Genel itibariyle Memlûk dönemine ait bu kitaplar savaş için askerlere verilen eğitimlerden, savaşta kullanılacak silahların imaline, savunmanın inceliklerinden, taarruzun başarısı için gereken önlemlerin alınmasına kadar savaş için olması gereken bütün hususları içermektedir. Aslı İskenderiye'de bulunup Yunanca'dan Arapça'ya tercüme edilen "*Kitabü'l Hiyal fî'l- Hurûb ve Fethü'l-Medâin ve Hıfzü'd-Dur'ub*" isimli eserin 19. bölümü savaşlarda Türklere karşı alınacak önlemlerden bahsetmesi açısından

³⁴ Sertkaya, "Türk Kültürü", 17.

³⁵ Sertkaya, "Türk Kültürü", 24.

³⁶ Starr, *Kayıp*, 87.

³⁷ Sertkaya, "Türk Kültürü", 24.

³⁸ Sertkaya, "Türk Kültürü", 17.

³⁹ Sertkaya, "Türk Kültürü", 24.

⁴⁰ Ahmet N. Özdal, *Türklerin Savaş Sanatı*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019): 53.

önemlidir. Selahattin Eyyubi'ye takdim edilen “*Tabsirat Arbâbül- Allab fî Keyfiyyâtî'n- Necât fî'l Hurûb ve Neşrü'l A'lâm fî'l Udâd ve'l-Alâtü'l-Mu'inna alâ Likâi'l-Aduvv*” isimli eser savaş aletlerinin imali ve kullanımından bahsetmesi ile beraber mühendislik isteyen mancınık gibi aletlerin çalışma prensipleri ile dev ayna bahisleri, kitabın önemli kısımlarıdır. “*Nihayatü's-Su'l ve'l-Umniyya fî Ta'allumi'l-Fürûsiyye*” isimli eser Memlük askerlerinin yetiştirilmesi hakkında verdiği bilgiler bakımından önemlidir⁴¹. “*Tadbirâtü's- Sultaniyye fî Siyaseti's-Sanâ'ati'l-Harbiyye*” Memlük dönemine ait diğer bir savaş sanatı kitabıdır⁴². Osmanlı dönemi yazılan furusiyeler ya Memlüklerden tercüme edilmiş yahut at hastalıklarıyla ilgili bilgileri ihtiva etmektedir. Savaş atlarının yetiştirilmesi ve eğitimleriyle ilgili bilgilere rastlanmamıştır.

1.1.1 Atın Evcilleştirilmesinde Türklerin Yeri

İbrahim Kafesoğlu “*Türk Milli Kültürü*” isimli eserinde bozkır kültürünün atın evcilleştirilmesi ve demirin işlenmesi sonucu ortaya çıktığı tezini ileri sürmüştür⁴³. Sadece Türk tarihçileri değil yabancı tarihçiler de atın evcilleştirilmesi sürecinde Türk katkısından bahsetmektedir. Nihayetinde, Emine G. Naskali; W. Kopper, O. Menghin, F. Flor, W. Schmidt gibi yabancı tarihçilerin atın evcilleştirilmesi ve medeniyet oluşturulmasında, Türklerin atalarına atıfta bulunduklarından söz etmektedir⁴⁴.

Bilinen ilk Türk devleti olan Asya Hunlarında yaşayan birinden, kaynaklar şöyle bahsetmektedir: “*Henüz ayakta durabilecek bir Hun çocuğunun yanında eğilenmiş bir at bulunur... Hunlar at üstünde yerler, içerler, alışveriş yaparlar, sohbet ederler ve uyurlar... At başka bir kavmi sırtında taşıdığı halde, Hun at üstünde ikamet eder...*”⁴⁵ Bizanslı kaynaklar ise “*Türkler sanki at üzerinde doğmuşlardır, yerde yürümesini bilmezler*” diye bahsetmektedir⁴⁶. Türklerin at ile bu kadar iç içe olmaları neticesinde ata çok büyük ehemmiyet atfetmişler, atasözlerinde, vecizelerinde; bir insan, doğaüstü bir yaratık, yeri geldiğinde de bir arkadaş gibi yer vermişlerdir. Büyükler küçüklerine, “*atı*

⁴¹ Özdal, *Türklerin*, 18.

⁴² Salim Ayduz (hızl.), *Tadbirâtü's- Sultaniyye fî Siyaseti's-Sanâ'ati'l-Harbiyye*, (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2013).

⁴³ Kafesoğlu, “*Türk Milli*”, 207.

⁴⁴ Sertkaya, “*Türk Kültürü*”, 24.

⁴⁵ Sertkaya, “*Türk Kültürü*”, 26.

⁴⁶ Sertkaya, “*Türk Kültürü*”, 26.

sev ve aziz tut, atı hor tutan düşman elinde zelil olur” demiştir⁴⁷. Yine atlar ile ilgili söylenen özlü sözlere Mehmet Altan Köymen şöyle yer veriyor: “*Canlılar içinde et yiyenlerin şahı doğan, ot yiyenlerin ki attır. İnsanların emiri padişah, hayvanların emiri de attır*”. Yine Efrâsiyab’a dayandırılan bir söze göre, “*gök için ay ne ise hükümdar için de at odur*” denilmektedir. Kaşgarlı Mahmut eserinde “*kuş amacına kanadıyla, insan da muradına atla erişir*” demiştir. Ancak hiçbir söz atın ehemmiyetini ve Türkler için ne anlama geldiğini “*At Türk’ün kanadıdır*” vecizi kadar güzel ifade edememiştir⁴⁸.

Ata binmek insanlara iki şey kazandırmıştır. Bunlardan ilki psikolojik olarak yüksekte durmanın vermiş olduğu öz güven, bir diğeri de kendi fiziği ile ulaşamayacağı hız. İlki yönetim ve hükmetmenin kapılarını aralarken diğeri çok kısa sürelerde uzak mesafelere gitme fikriyle insanların ufuklarını genişletmiştir⁴⁹.

Türkler aziz bildikleri devletlerini atın sırtında durduğuna inanacak kadar ata ehemmiyet vermiştir. Bu nedenle at Türklerin siyasi, içtimai, mali, askeri olmak üzere hayatlarının her safhasının bir parçası haline gelmiştir. Devlet teşkilatlanmalarını, ordu yapılarını at üzerine kurdukları gibi dış ticarete ve dış ilişkilerde atı stratejik bir ihraç malı olarak kullanmışlardır. Gök- Türk çağında Çin kaynaklarında geçen 11 cins Türk atından bahsedilmektedir. Ancak Divan-ı Lügatit Türk’te bunlardan daha fazlasına rastlanmaktadır⁵⁰. Bu atların Çin ordusuna ipek karşılığında ihraç edildiği tespit edilmiştir⁵¹. Bugünkü teknoloji geliştirme yönteminin bir benzerini Türklerin o dönemde at üzerinde gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. At ıslah çalışmalarında peyder pey bir önceki nesilde beğenmediklerini bir sonraki nesle aktarmayarak en mükemmel cinsi elde etmeye çalışmışlardır. En son geliştirdikleri cinsi ellerinde tutarken bir önceki cinsi de düşmanları olan Çinlilere satmış olmalılardır. Nitekim ok ve at ile mücehhez olan Türk

⁴⁷ Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, (Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınevi,2011): 277.

⁴⁸ Köymen, *Alp Arslan*,276.

⁴⁹Köymen, *Alp Arslan*,276.

⁵⁰ *Divanü Lûgat-it- Türk Tercümesi*, “Büktel at, ketki at, bulak at, kevel at, ozuk at, ıkılaç at, yorga at, erik at, yüğrük at, or at, ak at, yağız at, boz at, tığ at, taz at, kuba at, kula at, kır at, tüm kara at, tüm toruğ at, toruğ at,çilgü at, çından at, kızgul at, ugar at, ugar bul, tüküz at, teküzlüg, tış at, kaşga at, boymıl at, böğrül at, bul at”, TTK Basımevi, Ankara 1985; bk. Ayrıca atlaşmak diye atı ortaya koyarak iddaaya girmek diye de bir kelime vardır.Atlanmak ise bildiğimiz at binmek anlamına gelen kelimedir. Divanda atla ilgili bu deyimlerde bulunmaktadır.

⁵¹Sertkaya, “Türk Kültürü”, 24.

ordusu karşısında Çin ordusunun problem yaşaması Türklerin ellerinde bulundurduğu bu manevra yeteneği yüksek, bozkır şartlarına dayanıklı Türk atlarıyla ilgili olsa gerektir.

Dünyada atın ehlileştirilmesi ve savaş alanındaki istihdam edilmeleri incelendiğinde İran ve Yunanlılar ile birlikte Türklerin de bu hayvanların gelişmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir. Ancak her millet kendi ihtiyacına binaen farklı şekillerde ıslah yoluna gitmiştir. Nitekim Türkler kullandıkları silahlar ve arazi şartlarını göz önüne alarak kendi tasarruflarında bir cins meydana getirmişlerdir. Türk atı dediğimiz Orta Asya steplerinin ve çöllerinin aşırı sıcak ve soğuk havalarına dayanıklı, uçsuz bucaksız arazisini yorulmadan kat edecek kuvvette, başlı başına bir cins olup bir çok kaynakta defaatle bu dayanıklılığından bahsedilmiştir⁵². Türk atları ince uzunca bacaklara sahipken bu bacaklara nazaran daha küçük bedene sahiptirler. Küçük ve mağrur diye adlandırılan dik başlı, dik kulaklı, sert toynakları vardır. Bu sert toynakları sayesinde süvariler için en zorlu arazi olarak tanımlanan taşlık arazilerde dahi rahatça hareket edebilmektedir. Taktiksel hareketler için gerekli üstün manevra kabiliyeti bu kalın tırnaklara bağlıdır. Bu atlar diğer at cinsleri kategorilemesinde batı bozkır tipi olarak adlandırılır⁵³. Laszlo Rasonyi, bu atların dört nal koştuklarını, “*Tarihte Türklük*” kitabında belirtmiştir⁵⁴. Küçük boya, biçimli bir başa sahip olan Türk atlarının gözleri tesirli ve canlı bir şekilde, bakan kişiye adeta hucüma hazır bir nefer izlenimi vermektedir. Ağzı yumuşak yelesi uzun ve sıktır. Göğsü ve sağrısı kuvvetlidir⁵⁵. Diğer at cinsleri, tek tip ot ile beslenirken bozkır tipi atlar gerektiğinde karları eşleyerek yiyeceklerine ulaşabilmektedir⁵⁶. En büyük özellikleri ise Çin kaynaklarına göre bir bozkır atının günde 1000 Li (1 L -30m yaklaşık) yol gidebilmesidir. Bu özelliği ile o dönem için inanılmaz mesafeleri aşması atı efsanelere layık bir hayvan yapmıştır. Nitekim savaş meydanlarında karşımıza çıkan atların süvarilerden daha fazla zırhlanması bu efsaneyi koruma çabasının yansımasıdır. Köl Tigin’in, savaş esnasında atına 100’den fazla ok isabet etmiş olması, bu zırhların ne kadar koruyucu olduklarının bir göstergesi olmasına rağmen muhakkak ki

⁵²Köymen, *Alp Arslan*,279.

⁵³ Kafesoğlu, *Türk Milli*, 206.

⁵⁴ Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, (Ankara Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 1993): 51.

⁵⁵ Köymen, *Alp Arslan*,276.

⁵⁶ Orhan Doğan, “*Bozkır Kavimlerinin Kültür ve Mitolojilerinde At*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Gazi Üniversitesi, 2006): 46.

bu bütün süvarilerin atları için mümkün değildir⁵⁷. Ancak önde gelen hakan ve komutanlar için olsa gerektir.

1.1.2. At Binit Takımlarının İcadında Türklerin Rolü

Dünya siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal tarihine doğrudan etki etmiş iki önemli unsur da Türklerin yaşadığı coğrafyadan dünyaya neşet etmiştir. Özellikle demirin kullanılması bir çağın açılmasına neden olacak kadar önem arz etmektedir. Türklerin Ergenekon Destanının, destan, yani; inanılamayacak kadar büyük olay olmasının en büyük nedeni, 1510 derecede eriyebilen bir madeni eriterek kullanıyor olmalarından kaynaklanmaktadır⁵⁸. İhtimal ki bu destanda geçen hikayeler uzun asırlar boyu insanlara inandırıcı gelmemiştir. Ardından bu teknolojinin harp sahasına aktarılarak çarpan etkisi yaratması ve uzun asırlar boyunca bütün taktik unsurları etkileyen bir araç olması Türk ordusunu rakipleri karşısında öne geçirmiştir⁵⁹. İkinci unsur da insanlık hizmetine sunulan atın evcilleştirilmesidir. Birçok araştırmacı atın ehlileştiği bölge olarak Orta Asya steplerini işaret ederken yine harp unsuru olarak kullanılmasını da Türk kavimleri ile ilişkilendirmiştir⁶⁰. Bu başlı başına bir devrim olup o zamana kadar bilinen harp tekniklerini baştan sona değiştirecek ve son atlı hücumun yapıldığı 20. yüzyıla kadar bu unsurdan faydalanan orduları ön plana çıkartacaktır. Belirli dönemlerde teknolojik değişikliklere bağlı olarak âtil durumda kalmış olsa da çok kısa zaman sonra tekrar eski önemine kavuşmayı başarmıştır. Burada gerçek övgü, demir ve atı birleştirebilmek başarısını gösterebilmektedir. Nitekim at kullanımı için olmazsa olmaz olan ve atın yönlendirilmesini sağlayan gem, demirden elde edilmiştir. Gemin olmadığı bir durumda atın sadece yeleleri ile kontrol edilmesi, savaş meydanlarında ani manevralara imkân vermeyecektir. Atın harp sahasına girmesindeki en önemli etken kontrol edilebilir bir hıza sahip olması ve bununla ilintili olarak orduların bugün dahi ihtiyaç duyduğu manevra kabiliyetini harp sahasına aktarmış olmasıdır. Nitekim bugün bile atın kullanım alanına göre gemler farklılık göstermektedir. At; taşıma, saban sürme gibi insanlık için faydalı farklı işlerde de kullanılmış olmasına rağmen, bu roller savaşlar kadar milletlerin kaderini

⁵⁷ Orhan Doğan, “Bozkır Kavimleri”, 46.

⁵⁸ Eda Durmuş, “Eski Türklerde Askeri Yapı” , *Asya Araştırmaları Dergisi*, S.1, C.4, (Haziran 2020): 88

⁵⁹ Durmuş, “Eski Türkler.” 88.

⁶⁰Orhan Doğan, “Bozkır Kavimleri”, 46.

etkileyecek mahiyette değildir. Yine bir başka büyük sıçrama üzeninin icadıdır ki at binmeyi ve kontrolü en üst seviyeye çıkarmıştır. Öncesinde çok az sayıda kişi at binebilirken üzeninin icadı ile at kullanımı yaygın hale gelmiştir. Yine bu icatta demir teknolojisinin at ile birleştirilmesinden meydana gelmektedir. Son olarak demirin at kullanımındaki son katkısı mahmuz olmuştur. Bu icatla ayakkabının arkasına demirden bir çıkıntı yapılarak atın hareket ettirilmesi ufak bir ayak hareketi kadar kolaylaşmıştır.

Bütün bunlarla beraber Türklerin bu at için yaptıkları koşum takımları da tamamen orjinaldir. Kolon sistemi olarak adlandırılan atın eyerini binmeye daha elverişli hale getirerek binicinin altından eyerin kaymasını engelleyen bir sistem geliştirmiş ve bu sisteme üzenği ilave edilerek atın kontrolü ve güvenli sürümü sağlanmıştır⁶¹. Bu binit takımlarının her bir eklentisi çok uzun süreler içinde geliştirilmiş ve her yeni icat at üzerinde daha rahat hareket etmeyi ve kontrolü kolaylaştırmıştır. Nitekim üzeninin icadından önce ata binmek oldukça zor iken üzenği ile kısa bir talimden sonra at üzerinde durmak kolay hale gelmiştir.

At Türkler'in giyim kuşamını dahi etkilemiş nitekim binicilik için en uygun kıyafet olan pantolon tercih edilmiştir. Sasani İmparator'u Darius'a ait kitabelerde; Saka olarak adlandırılan ve diğerlerinden farklı giyim tarzı ile resmedilmesi ayırt edilmesindeki en önemli unsur olarak göze çarpmıştır⁶².

Bu zaman aralığında hiçbir şey değişmemiş olmalı ki 17. yüzyılda Macarlarla gerçekleştirilen mücadelelerde elde edilen atların Türk atı olduğu Evliya Çelebi tarafından tespit edilmiştir. Ayrıca ganimet olarak ele geçen bu atların eğer takımları bile Türk tipidir⁶³.

1.2 İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK ORDUSUNDA AT

Türk savaş sisteminin vucuda getirilmesinde, kemale erdirilmesinde ve uygulanmasında başlıca amil hiç şüphesiz ki attır. O halde Türklerin dünya tarihine şekil vermelerinde en ön sırada atın olması şaşırtıcı değildir. Nihayetinde İslamiyet öncesi Türklerin oluşturdukları medeniyete bugün “*atlı medeniyet*” adı verilmesi konunun

⁶¹ Köymen, *Alp Arslan*, 276.

⁶² Durmuş, “Eski Türkler”, 94.

⁶³ Seyit Ali Kahraman (hızl.), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 7. Kitap, C.1, (İstanbul Yapı kredi Yayınları, 2011): 29.

ehemmiyetinin anlaşılması açısından önemlidir. At sayesinde uçsuz bucaksız bozkırları ve çölleri aşan Türk Milleti, yaşadıkları dönemde geçilmez denilen mesafeleri geçerek çok geniş sahada devletler vucuda getirmiştir⁶⁴.

Türk tarihinin ilk devrelerinden itibaren Türkleri diğer uluslardan ayıran farklı bir ordu yapısı mevcuttur. İbrahim Kafesoğlu bu farklılıkları Türklerin ordularında paralı asker bulundurmamaları, daimi ordularının olması ve ordunun temelini süvariye dayanması olarak başlıklandırmıştır⁶⁵.

Atlı kuvvetlere yardımcı olması için bulunan yayalar ise diğer uluslarda ordunun ana omurgasıdır. Avrupa ordularına sonradan dahil olan süvariler, Türk ordu yapısından etkilenecek eklenmiştir⁶⁶.

Türklerin atası kabul edilen İskitlerden itibaren ağır süvarilerin bulunduğu ve bu süvarilerin mızrak kullandıkları yapılan arkeolojik çalışmalarla bilinmektedir. Nitekim Hun süvarileri iki ağzı keskin Türk yapısına uygun kısa kılıç kullanmışlardır⁶⁷. İskit ordu teşkilatlanmasının ana temelini oluşturan süvarilerin eyer kullandığı da bu arkeolojik kazılarda ortaya çıkmıştır⁶⁸. Ekrem Memiş, *Peloponnessoslularla Atinalıların Savaşı* isimli 2. kitapta Thukydides'in; at üzerinde savaşan, silah olarak da ok ve yay kullanan İskitlerden bahsettiğini zikretmiştir⁶⁹. Yine Herodot da İskitlerin tamamının atlı birliklerden meydana geldiğini, yay ve ok ile savaştıklarını belirtmiştir⁷⁰. Grek ve Roma ordularında süvari birliğinin bulunmaması, süvari birliği olan İskitlere savaş sahasında avantaj sağlamıştır⁷¹. Harp sahasında getirdiği avantaj aynı zamanda atın askeri amaçla kullanılıyor olması, İskitler gibi bozkır coğrafyasında yaşayan toplulukların devletleşme sürecinde önemli rol oynamıştır.

William Eton, Türk ve Avrupa orduları arasında yaptığı karşılaştırmada şu sonuca varmıştır:

⁶⁴ Köymen, *Alp Arslan*, 276.

⁶⁵ Kafesoğlu, *Türk Milli*, 207.

⁶⁶ Kafesoğlu, *Türk Milli*, 271.

⁶⁷ Özdal, *Türklerin*, 29.

⁶⁸ İlhami Durmuş, *İskitler*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007): 98.

⁶⁹ Ekrem Memiş, *İskitler Tarihi*, (Konya: Çizgi Yayınları, 1987): 5.

⁷⁰ Herodotos, *Tarih*, çev. Müntekim Öktem, (İstanbul: Remzi Kitabevi 1973): 221.

⁷¹ Durmuş, *İskitler*, 98.

“Avrupa süvarilerinin çoğu, yakın düzenli bir cephe için belki de en iyi silah olan kargı kullanıyor; ancak Türk süvarisi asla düzenli, düz bir çizgide bulunmaz ve onlar kendilerine at üzerinde çok büyük avantaj sağlayan kavisli hafif kılıca sahiptirler. Onların karşısında bir arada duran hiçbir süvari birliği, Türk süvarisine şok baskını gerçekleştiremez. Onlar normal bir süvarinin ilerleyebileceğinden çok daha hızlı ilerler geri çekilir sonra ansızın geri dönerek saldırıya geçerler⁷²”.

Süvarilerin lehinde ve aleyhinde çok şey söylenebilir; Avrupa süvari birlikleri ile Türk süvarileri karşılaştırmalı bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde, Türk süvarisi ile Avrupa süvarisi, piyadelerde olduğu gibi tamamen birbirinden farklı yapıda vücuda getirilmiştir. Avrupa ordu yapısı gereği piyadenin daha işe yarar olduğunu düşünerek piyade karşısında süvarilere şans vermese de, şimdiye kadar muhalif oldukları süvarilerin gösterdikleri başarı genel olarak piyadelerden daha üstündür⁷³. William Eton, süngünün icadı sonrası piyadenin, süvari karşısında daha zor duruma düştüğü görüşündedir⁷⁴.

Ordu yapılarına baktığımızda, Tabgaçlar, Gök-Türkler ve Uygurlar’ın, en büyüğü 10 bin kişi civarında olan “Tümen” adı verdikleri birlikler mevcuttu. Tümenler 1000’lere, 100’lere, 10’lara ayrılarak başlarına ayrı ayrı komutanlar tayin edilmiştir. Bugün neredeyse bütün dünyada kullanılan bu 10’luk sistem ilk defa M.Ö. Asya Hun imparatoru Mo-tun devrinde tarih sahnesine çıkmıştır. Piyade ağırlıklı orduların uyguladıkları, sabit kütle taktiğine göre yetiştirdikleri ağır teçhizatlı piyadelerin aksine, hızlı hareket etme yeteneği bulunan hafif süvari birliklerinin bu şekilde bölümlenerek komuta edilmesi verilen emirin, en kısa sürede en altta bulunan askere ulaştırılarak, icrasını mümkün kılmıştır⁷⁵.

Onluk sistem öncesinde de Türkler dağınık ve stratejiden yoksun bir durum içinde değillerdi. Hunlar onluk sistem öncesinde birliklerini at donlarına göre ayırarak savaş düzeni alıyorlardı. Nitekim başlarındaki komutanı atının açık donundan anlamak mümkündü. Çünkü açık donlar yüksek derecedeki kişilere tahsis ediliyordu. Her ne kadar

⁷² William Eton, *A survey of Turkish Empire*, (Westmead: Gregg International Publish, 1972) 77.

⁷³ Eton, “A survey.” 79.

⁷⁴ Eton, “A survey.” 79.

⁷⁵ Kafesoğlu, *Türk Millî*, 271.

atın iyisinin vücudunun kızıl, kuyruğunun siyah olan doru at olduğu bilinse de efsanelerde ve masallarda kahramanların niçin kır atla tanımlandıklarını bize açıklıyor. Kır at en üst komutana tahsis edilirdi⁷⁶.

Türk orduları coğrafi yönlere, renklere ve sayılara göre tanzim edilmiştir. Bu o dönem için hiçbir orduda mümkün olmayan üniforma gibi düşünülecek olursa orduya ne kadar büyük katkı yaptığı bu suretle anlaşılabilir. Türk kültüründe renklerin coğrafi yönlerin, sayıların ve evrenin yapısının bir anlamı olduğuna göre, Türk boylarının veya askeri gruplarının savaş sırasında nasıl bir konumlandırmada bulunacağı da bellidir⁷⁷.

İslamiyet öncesi Türkler savaşa giderken yanlarında birden fazla at götürürlerdi⁷⁸. Çünkü her atın işlevi ayrı ayrıydı. Kimi at yük taşıırken kimisini yemek için yanlarında götürürlerdi. Savaş meydanında arkada yedek atlar bırakırlar ve atları yorulduğunda dinlenmiş at ile hemen değiştirirlerdi. Türklerin en çok kullandığı Turan yahut Hilal taktiği gereğince de hızlı bir şekilde 4-5 km’lik bir geri çekilme atları yorduğu için geriye çekilen süvariler hemen atlarını değiştirerek savaşa devam ederlerdi⁷⁹.

Yukarıda bahsedilen atlı arabalardan Türklerde de bulunmaktadır. Türkler atı sade binek olarak değil taşıma aracı olarak da istihdam etmişlerdir. Nitekim İslamiyet öncesi Türkler’in ordugâhlarında öküz derisi ile kaplanmış araba bulunduran Peçenekler, bu arabalarla göç zamanlarında ailelerini taşımışlardır. Bir baskına uğradıklarında yahut savaşa girecekleri zaman ise ilk defa Avrupalılar’ın kullandığı söylenen “*wodenburg*” savunma sisteminin bir benzerini uygulamışlardır. Peçenekler normal hayatlarında ailelerini, eşyalarını taşıdıkları bu arabaları savaş esnasında birbirlerine bağlayıp önlerine bir hendek kazarak kendilerini ani bir saldırıdan muhafaza etmişlerdir⁸⁰.

Bozkırda evcilleştirilip yetiştirilen atlar, araba yapımına uygun odun bulunamaması gibi birçok nedenden farklı şekilde kullanılmıştır. Ancak atın ilk evcilleştirildiği toplumlarda kullanım şekline bakıldığında benzerlik göstermektedir. Avrupa ve Çin tarihinin yakından tanıdığı Türk ve Moğollar savaş arabalarından ziyade

⁷⁶ Bahattin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, (Ankara: TTK Basımevi 1981): 52.

⁷⁷ Ögel, *Büyük Hun*, 61.

⁷⁸ Özdal, *Türklerin*, 29.

⁷⁹ Eton, *A survey of*, 81.

⁸⁰ Ömer Faruk Akun, “Tabur”, *Milli Eğitim Bakanlığı Ansiklopedisi*, C.11, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1979, 612.

atı binmek suretiyle istihdam ettiklerinden taktik boyutunda diğer milletlere nazaran daha etkili olmuşlardır. Avrupa ve Çin’li yazarların anlattıklarına göre; Türkler ve Moğollar savaş alanında düz bir sıraya girmiyor ve geri dönülmez hücumlarda bulunmuyorlardı. Düşmanlarına hilal biçiminde yaklaşarak çevrelerini sarıyorlardı. Ancak güçlü bir müdafayla karşılaşmaları durumunda, düzensiz bir şekilde geri çekilip düşmanlarının takip etme hatasına düşmesini sağlıyorlardı. Durum kendi lehlerine döndüğünde ise dönüp göğüs göğse mücadeleye giriyorlardı. Düşman silahlarını etkili bulmadıkları için zırh giymiyor, kullandıkları kompozit yaylarla uzun mesafeden düşmanlarını ok yağmuruna tutuyorlardı. Keegan 4. yüzyıl yazarlarından Ammianus’tan yaptığı iltibasta Hunları şöyle tarif etmektedir. “Savaş alanında korkunç çılgınlık atarak düşmanın üzerine yürüyorlar. Karşı durulduğu zaman dağılıp tekrar birleşiyor ve yollarına çıkan her şeyi kesip biçerek yeniden saldırıyorlar... Çok uzaktan attıkları, demir kadar sert ve öldürücü keskin kemiklerle uçları sertleştirilmiş oklarını kullanma yetenekleriyle boy ölçüşebilecek hiçbir şey bulunmuyordu⁸¹.”

1.3 İSLAMİYET SONRASI TÜRK ORDUSUNDA AT

Türkler müslüman olduktan sonra, kültürel olan at bakımı, beslemesi ve orduda istihdamı dini bir boyut kazanmıştır. Nitekim Kur’anı Kerim’in Enfal suresi 60. ayetinde; “*Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah’ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah’ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz.*”⁸² denilerek atın orduda istihdam edilmesi tavsiye edilmiştir. Kur’an’da oran olarak yoruma açık olan müteşabih ayet sayısı hüküm ayetlerinden daha fazla bulunmaktadır. Buna rağmen bu ayette çok açık ifadelerle ordularda at bulundurulmasının faydasından bahsedilmiştir. Orduların at yetiştirmesinin ve bulundurmasının ne kadar zor ve pahalı olduğu da ayette “*gücünüzün yettiği kadar*” ifadesiyle tavsiye niteliği taşımasından anlaşılmaktadır. Atla ilgili ayetler Enfal suresiyle sınırlı kalmamıştır. Adiyat suresinin ilk 5 ayetinde, atların koşmaları, nallanmaları ve tozu dumana katarak yaptıkları sabah baskınlarından bahsedildikten sonra bunların üzerine yemin edilmiştir⁸³. Kur’an’da önem verilen şeyler üzerine yemin

⁸¹ John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, çev. Selma Koçak, (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2007), 250.

⁸² Enfal, 8:60.

⁸³ Adiyat, 100:1-2-3-4-5.

edildiği bilinmektedir. Nitekim incir, zeytin, Sina dağı ve emin olunan belde üzerine Tin suresinde yemin bulunmaktadır⁸⁴. Buradan hareketle İslam dininin kutsal kitabında at ile ilgili ayetler, orduda bu hayvanın istihdamını teşvik ettiği gibi üzerine yemin edilmesi de onu değerli kılmıştır. Ayrıca Al-i İmran Suresinde, insanlara salma atların süslü ve çekici kılındığı bildirilmiştir⁸⁵. Nitekim İslam tarihinin en önemli olaylarından sayılan “miraç” hadisesinde peygamberi taşıyan bineğe de burak atı denmektedir⁸⁶.

Hem dini hem kültürel olarak ehemmiyet kazanan at bakımı ve süvarilik ilk dönemlerden itibaren kendini göstermiştir. Nitekim Harezmsah ordusunda tamamı süvari olan gulam istihdam edilmiştir. Mısır’da kurulan Türk Devleti, Eyyubi ordusunun temelinde de iktalı süvari birliklerinin varlığı bilinmektedir. Bu süvariler *tavaşi* (memlûk) ve *kara gulam* olarak ikiye ayrılmışlardı. Tulb denilen bölükler 70,100 ve 200 kişilik süvarilerden oluşuyordu. Bu bölükler ordunun asıl muharip birlikleriydi⁸⁷. Yine Osmanlı Devlet’inin de özellikle ilk dönemlerinde bütün birlikleri süvarilerden oluşmaktaydı daha sonraları piyadelerin orduya eklemlenmelerinin değişen savaş koşullarıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Ancak piyadelerin orduda bulundurulma nedenlerini R.P Lindger; Osmanlıların ilk dönem bulundukları Söğüt ve Domaniç bölgesinin otlaklar bakımından kısıtlı olması olarak açıklamaktadır⁸⁸.

Türkiye Selçuklularında saraya ait atlar “*İstabl-ı Hass*” denilen ahırlarda yetiştirilirdi. Bu çok önemli bir iş olup bu göreve getirilen kişi bu ahırların düzen ve intizamından sorumlu olurdu. (Devletler arası hediyeleşmelerde kullanılan atlar ayrıca bir kimsenin zenginliğinin de göstergesi sayılıyordu. Bu sebeple bu göreve getirilen kişinin ne kadar itibar sahibi olduğu anlaşılır.) Emir-i Ahur, kondistabl, ümerâ-yı istabl ve gulâman-ı esban adı verilen görevliler bu ahırlardaki atların eğitim, temizlik, bakım gibi her türlü işlerini yaparlardı⁸⁹. Saraya dışardan at alımı yapıldığı gibi ülkenin farklı

⁸⁴ Tin Suresi, 95:1-2-3.

⁸⁵ Al-i İmran Suresi, 3:1-2-3. 14.

⁸⁶ Mustafa Öz, “Burak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.6, Ankara 1992, 417.

⁸⁷ Özdal, *Türklerin*, 41.

⁸⁸ Rudi Paul Lindger, *Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, (Ankara: İmge Yayınları, 2000), 75.

⁸⁹ Abbas Sabbâğ, “Mîrâhur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.30, TDV Yayınları, Ankara 2020, 372.

yerlerinde saray için at yetiştiren çiftlikler de mevcuttu, Germiyan İli ve Kastamonu bölgesi bu çiftliklerin başlıcalarını oluşturmaktaydı⁹⁰.

Aksarayı, *Müsâmeretü'l- Ahbâr* isimli eserinde; Türk sultanlarının ata çok büyük önem verdiklerini ve iyi birer süvari olduklarından bahsetmiştir⁹¹. Bu duruma Selçuklu Sultanı IV. Kılıç Arslan'ın Aksaray Sarayı'nın merdivenlerini atla inip çıkacak kadar at sırtından inmediğini örnek göstermiştir. Daha Selçuklu döneminde at yetiştiriciliğinde ve ıslahında çok yol kat edildiği ne kadar başarı elde edildiği şu örnek ile açıklanmaktadır: Pervane'nin Moğollar tarafından esir edilmesi üzerine öldürüleceğini anlayan adamlarından biri Pervane'yi kurtarmak için ona özel eğitilmiş dört Arap atı getirmiş ve on gün on gece koşabilecek kudrette olan bu atlar ile derhal kaçmasını istemiştir⁹². On gün on gece ibaresi abartı olsa dahi ıslah yöntemlerinin gelişmişliğini ve ıslah edilen atların dayanıklılıklarını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu ıslah ile iyi atlar yetiştiren Türkler aynı zamanda çok küçük yaştan itibaren at binerek iyi birer süvari haline gelmişlerdi. At ile okadar bütünleşik halde bulunuyorlardı ki at üzerinde uyuyabiliyorlardı. İyi süvari ve iyi ıslah edilmiş at arasındaki ahenk onların uzun mesafeli seferler düzenleyebilmesini ve süratli manevra yapabilmelerine olanak tanımıştır. Ata okadar hakimdirler ki bu hakimiyetleri onlara savaş alanlarında süratli manevra imkanı vermiştir. Bunun yanında toplu halde yaptıkları seferler esnasında at üzerinde uyuyacak kadar kabiliyetlidirler⁹³. Bu sebeple bozkırın vahşi acımasız şartlarında at ile çok güzel bir uyum yakalayan Türkler, Selçuklular döneminde Yakındoğu'nun en çok aranan savaşçıları olmuşlardır⁹⁴.

Atın üzerinde uyumalarına sebep sadece iyi birer binici olmaları değil aynı zamanda atlarının da çok iyi eğitilmiş olmasından kaynaklanır. Karaman eyaletinden azledilmiş olan Çerkes Ahmet paşa, Bolvadin'de ikamet edip kendisine görev verilmesini beklemekteydi. Aynı dönemde Küçük Ahmet paşa ile İlyas paşa Alaşehir'de cenk

⁹⁰ Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1990), 67.

⁹¹ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, *Müsâmeretü'l- Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara Türk Tarih Kurmu Yayınları, 2000), 158.

⁹² Aydın Taneri, "Müsameretü'l Ahbar'ın Türkiye Selçuklu Devlet Teşkilâtı Bakımından Değeri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, C. IV, S. 6-7, (1966), 67.

⁹³ Özdal, *Türklerin*, 32.

⁹⁴ Özdal, *Türklerin*, 33.

etmişlerdir. İlyas paşa yenilip adamlarıyla Bergama'ya kaçınca Çerkes Ahmet paşa av ayağıımıza geldi diyerek sevinmiş, Ahmet paşanın adamları, gelenleri yakalayıp boyunlarını vurarak at ve eşyalarına el koymuştur. Bu şekilde kimsenin geçmesine izin verilemeyen geçitte bir başına bir süvari, geçerken bekçi süvariye haber verdi. Ahmet paşa süvarinin yakalanması için adamlarını gönderdi. Kır ata binen süvari, kendini yakalamaya birilerinin geldiğini görünce atına hitap edip: “Üç gündür senin arkadayım, göreyim seni kırat! Küheyl isen beni hasm eline verme.” Deyip, atını mahmuzlayarak boynuna uzandı. Ahmet paşanın adamları yögrük atın tozuna bile yetişemediler⁹⁵. Yögrük atı sadece Osmanlı süvarisi değil bir diğer Türk devleti olan Safeviler de kullanmışlardır. 1630 yılında Osmanlı ve Safevi arasında geçen mücadelede mağlup olan Safevi birliğinin komutanı Lori Hüseyin, yakalanmak üzereyken atı yögrük olduğu için son anda kurtulmuştur⁹⁶.

Atlar o kadar ehemmiyete sahiplerdi ki; iki denk devlet arasında yahut metbu devletler tabiyetlerini göstermek amacıyla, değerli cins atlar hediye ederlerdi. Hediye edilen atların değerini daha da artırabilmek amacıyla binit takımını hatta nallarını altından yaparlardı. Nitekim Sultan Sancar, Selçuklu tahtına çıktığında halife tarafından kendisine bütün saltanat alametleri olan eşyalar ile beraber bir de nalları altından bir at göndermiştir⁹⁷. Sadece devletler arası durumlarda değil devlette itibarlı olup sultanın gözünde itibar kaybeden devlet adamları da tekrar eski itibarlarını kazanabilmek amacıyla sultana hediye olarak at vermeyi tercih etmişlerdir. Amîdü'l Mülk Kündürî de Selçuklu sarayında gözden düştükten sonra tekrar eski itibarını kazanabilmek için Alparslan'a paha biçilmez atlar hediye eden devlet adamlarından olmuştur⁹⁸. Ayrıca at hükümdarlık alametleri kadar değer görmekteydi. Osman Bey'e Alâeddin Selçûkî tarafından gönderilen hükümdarlık hediyelerinin içerisinde övgüye değer birkaç atın bulunması buna delalet etmektedir⁹⁹.

⁹⁵ Naima Mustafa Efendi, *Târih-i Naima (Ravzatü'l Hüseyin Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfıkayn)*, çev. Mehmet İpşirli, C. III., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 737.

⁹⁶ Naima, *Târih-i Naima*, 659.

⁹⁷ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019), 214.

⁹⁸ Köymen, *Alp Arslan*, 280.

⁹⁹ Vahid Çabuk (hızl.), *Solak-Zâde Mehmed Hemdemi Çelebi Tarihi*, C.1, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 15.

Dilde bulunan kelimeler milletlerin uğraşlarını yansıtmaktadır. Nitekim Kaşgarlı Mahmut, lügatında at ile ilgili 115'den fazla kelimeyi açıklamaktadır¹⁰⁰. Bu durum Türkler'in at ile olan ilgisine en büyük delalet olarak gösterilebilir. Türkistan atları eşkin yürüyüşleri ile diğer atlar arasından hemen fark edilirdi. Samani ordusunda bu atların bulunduğu bilinmektedir. Gazneliler de ordusunda bu atlara yer vermiştir. Bu atlar kolay yorulmadığı gibi bunda binicisinin de etkisi olduğu bilinmektedir. Ay gök için ne ise at insan için odur¹⁰¹. Türk atlarının gemleri genette şeklindedir. Eğerleri de geme uyumlu şekilde imal edilmiştir. Önde ve arkada olmak üzere eğerlerinde iki kaş bulunur. Geniş tabanlı olan üzengileri kısa kayışlıdır. Üzengilerinin kısa olmasından dolayı hedef küçültülebilir. Bu sebeple vurulma ihtimalleri oldukça düşüktür¹⁰².

1.3.1. Savaş Oyunları

Türkler daha küçük yaşlarından itibaren çocuklarını koyuna bindirerek biniciliğe alıştırdı. Küçük yaşta çocukların ellerine verdikleri ok ile el, kol, göz kombinasyonunu kuvvetlendirerek usta birer atıcı olmaları sağlanırdı. Uzun süreler boyunca fare, tavşan, kuş gibi hareketli hedeflere atış yapmaları onları sağa, sola ve gerektiğinde geriye atış yapmakta ustalaştırmıştır. Günlük hayatın rutini haline gelen işler harp sahası için muhteşem bir eğitim yerine geçmiştir. Bu alışkanlıklar sayesinde küçük yaştan itibaren istenilen askeri eğitim, oyun halinde sevilerek yapılan iş haline getirilmiştir. Nitekim günümüzde hala oynanmakta olan misket oyunu, başparmak tendonunu kuvvetlendirerek yay çekme kabiliyetine katkıda bulunuyordu. Bu kabiliyet Osmanlı döneminde de çile çekmek olarak adlandırılan -yayın ok olmaksızın defalarca kez gerdirilip bırakılması- bir eğitim süreciyle elde ediliyordu¹⁰³. Bu oyunlar ilerleyen yaşlarda da devam etmiş ve askeri eğitim gibi zor süreçlerin oyun gibi eğlenceye dönüştürülerek verilmesi tercih edilmiştir. Ayrıca ordu haricinde Selçuklu sarayında da çevgan oyununa rağbet gösterilmektedir. Bu oyunları, İzze'd-din Keykâvus haftada bir, Alaü'd-din Keykûbad ise haftada iki defa saray teşrifat usullerine bağlı kalarak oynamışlardır¹⁰⁴. Çevgana ek olarak cirit de ordunun atları eğitmek için kullandığı oyunlar arasında gösterilebilir. Bir savaş

¹⁰⁰ Faruk Sümer, *Türklerde Atıcılık ve Binicilik*, (Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1983), 4.

¹⁰¹ Sümer, *Türklerde Atıcılık*, 12.

¹⁰² Sümer, *Türklerde Atıcılık*, 22.

¹⁰³ Durmuş, "*Eski Türkler*", 93.

¹⁰⁴ Taneri, "*Müsameretü'l Ahbar*", 169.

sahnesinin canlandırıldığı oyunlarda oyuncular at üzerinde üzerlerine atılan ciritten sağa sola yatarak kaçmaktadırlar. Yine aynı şekilde kendisi ciriti atarken bir süvarinin hangi tarafa kaçacağını tahmin ederek ona göre cirit atması süvarinin isabet oranını artırmakta ve savaş sahasına geldiğinde her gün defalarca yaptığı işi maharetle uygulamasına vesile olmaktadır. Atların da bu oyunlar esnasında eğitilmeleri söz konusudur. Nitekim üzerine atılan bir ciritten kendisini ve süvarisini korumak için nasıl hamle yapması gerektiğini öğrenmektedir.

Ordunun eğitiminde bir başka vasıta da avdır. Bir savaş eğitimi olarak değerlendirilen av, yüksek rütbeli bir devlet görevlisinin organize edeceği kadar değerliydi. Nitekim Selçuklu devlet teşkilatlanmasında av sahasının belirlenmesi ve manevra mahiyetindeki avları organize etme işi Emirü's-sayd'ın uhdesindeydi¹⁰⁵. Av esnasında yapılan taktik ve teknik incelendiğinde tamamen bir savaş alanının canlandırıldığı görülmektedir. Nitekim avın dağlık ve ormanlık alanlarda yapılması zor coğrafyalarda da askerlerin nasıl haberleşecekleri nasıl hareket edecekleri konusunda eğitilmelerini sağlamıştır. Avlanma, orman yahut dağ gibi savaş sahasına benzer bir alanın askerler tarafından çembere alınması ve av hayvanlarının bir noktaya doğru sürülmesiyle son bulmaktadır. Bu hareket tarzı gerçekte karşı ordunun aynı taktik ile çembere alınarak imha edilmesinin bir provasıdır. Nitekim Türklerin en çok uyguladıkları "*Hilal Taktiği*"nde düşmanın etrafının sarılarak imha edildiğini biliyoruz. Aslında Türk devletlerine baktığımızda askeri talimler bir oyun içerisinde uygulanarak askerlerin sıkılmadan zevk alarak işlerini yaptıkları görülmektedir. Çocuklar için oyun oynamak nasıl öğrenmenin zevkli bir yolu ise askeri talimlerin zorluğunu da bu oyunlar ile zevkli hale getirdikleri ve askerlerin isteyerek bu oyunları oynadığı bilinmektedir. Nitekim bu oyunlarda başarılı olanların toplum tarafından takdir edilmesi ve ödüllendirilmesi de kişilerin toplumda itibar kazanmak için bu işe ehemmiyetle eğilmelerini sağlamıştır. Yine oyunlar içersindeki kurallar ile bir ahlak ve terbiye dersi de verilmektedir. Aman dileyene oyunda vurulmaması, attan düşene cirit atılmaması gibi kurallar savaşın ahlakının oyunlar vasıtasıyla verildiğini göstermektedir.

Savaş için çok iyi eğitilmiş atlara ihtiyaç vardır nitekim atın dörtnala koştuğu zamanlar süvarisini sarsmaması savaş esnasında oldukça ehemmiyetlidir. Dörtnala, atın

¹⁰⁵ Taneri, "Müsameretü'l Ahbar", 142.

yüksek hızda koştuğu zamanlar için kullanılır tabirdir. Bu esnada bazı cins atlar süvarisini sarsmazlar bu atlar için “yorga” tabiri kullanılır. At üzerinde atış yapmak için en verimli cins atlar bunlardır. Sarsıntı azaldığı için hedef almak kolaylaşır, ıskalama oranı düşer.

Avrupa ordularında da Türk eğitim sistemine benzer eğitimlerin verilmeye başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim daha önce orduda aristokrat oldukları için başlarına buyruk hareket eden süvariler savaşın kazanılması için askeri disiplinden sapılmaması gerektiğini anlamıştır. Savaş sahasının değişikliklerine güncel kalabilmek için, süvari hizmeti geleneklerini taktik ve teknolojiye yeni yaklaşımlarla birleştirmeleri gerektiği farkındalığı oluşmuştu. Süvarileri vücuda getiren aristokratların hayatta kalabilmek için savaş sahasında başarılı olması gerekiyordu. Bu sebeple süvari eğitimleri önem kazanmıştır. Bu eğitimlerini Osmanlı ordusunun aksine resmi ve gayr-i resmi olarak ikiye ayırmak mümkündür. Teorik eğitimlerini askeri talimnamelerin uygun gördüğü kitabi bilgiler oluşturmuştur. Bu konuda bütün askeri kitaplardan yararlanılmıştır. Gayr-i resmi eğitimlerini ise aristokratların boş zaman aktivitesi olarak adlandırdığı binicilik, avcılık, mızrak dövüşü ve düellolar oluşturmaktadır¹⁰⁶.

Savaş sahasının kaotik ortamında süvarinin atını kontrol edebilmesi eğitimlerin ana karakterini oluşturmuştur. Binicilik eğitimi, her biri savaş için ihtiyaç duyulan binicilik türünün belirli bir yönüne odaklanan iki paralel kaynaktan gelmiştir. Binicilik ustalarının süvarilere olan eğitimi ilk kaynağı teşkil etmektedir. Diğerleri ise avcılık gibi sahada uygulamalı eğitimidir. Bu avlar esnasında hem at hem süvari çevik hareketler için eğitilirdi. Bu eğitim beraberinde disiplini ve kontrolü getiriyordu. Binicilik okulları kıtada popüler hale gelmeden önce ata nasıl bineceklerini öğreniyor, avcılık ise ikinci planda kalıyordu. Bunun neticesi ata binmeyi bilen ancak süvari taktiklerinden uzak bir birlik elde bulunuyordu. Ancak 17. yüzyılın başı itibarıyla kıtada bulunan askeri yazarlar, biniciliği aristokratların gerçek mesleği olarak tanımlamışlardır¹⁰⁷.

Bir vatansever erkeğin kendi vücudunu geliştirmesi ve vatanına hizmet etmesi için ata binmesi gerektiği vurgulanıyordu. Bunun da en iyi yolunun avcılığın öğrenilmesi olarak görülüyordu. Çünkü bu uğraş oldukça zor ve disiplin gerektiren birçok meziyeti aynı anda gerçekleştirmenin bir yoluydu. Savaş ve av, hızı ve kontrolsüz doğasıyla savaş

¹⁰⁶ James A. Davis, “*The Evolotion Of Cavalry During.*” 65.

¹⁰⁷ James A. Davis, “*The Evolotion Of Cavalry During.*” 66.

taklit ediyordu. Bu iki etkinlikte de süvariler atların saldırı hızından yararlanmak için çok hızlı düşünmeye ihtiyaç duyuyordu. Ayrıca avcılık, dövüş esnasında olduğu gibi belirsiz bir sürüş ortamına uyum sağlama kabiliyeti gerektiriyordu. Her iki eylemde de eylemi hayata geçirebilmek için sınırlı tepki süresi bulunduğundan, süvari hücumu için çabukluk ve uygulanabilirlik bir arada olması gerekiyordu. Çünkü komutan bir kere hücum emri verdiğinde, bu emrin tereddütsüz gerçekleştirilmesi gerekliliği vurgulanıyordu. Bunun için binicilik yeteneğinin en üst seviyede olması gerekiyordu. Biniciliğine güvenen bir süvari için savaş sahasının ve yakın dövüşün zorluklarıyla yüzleşmek çok daha kolaydı. Avcılık, kaba binicilik yoluyla vücuda kas hafızası kazandırırken, ava odaklanarak iz sürme kabiliyeti bir süvariye eşsiz bir asker kılardı. Her ne kadar avlanma ve savaş kişisel zarar riski açısından farklı olsa da ortak temel özellikleri paydaştı. Zorluklara dayanmak ve zafer için taktiklerin kullanılması, avcılığın süvariye en büyük katkısıydı. Avcılar biniciliğin yanında savaş sahasında işlerine en çok yarayacak olan; sürekli seyahat, acı veren emek, sık sık takibin yanında açlığa ve soğuğa dayanma konusunda da süvariye hazır hale getiriyordu¹⁰⁸.

Avcılığın biniciye olduğu kadar ata da faydası vardı. Bir atı hizmete uygun hale getirmenin en etkili yolunun avcılık olduğu 17. yüzyıl itibariyle Avrupa da anlaşılmıştı. Savaş sahasına atı hazır hale getirmek için avlarda, atı kalabalık atlarla bir arada bırakmanın ehemmiyetinden bahsediliyordu. Savaş sahasında olduğu gibi gürültülü ortamlar ise atın ürkmemesinin önüne geçecekti. Av esnasında akşamları yakılan ateşler de atın savaş sahasında kendisini rahat hissetmesini sağlayacaktı. Avcılık ata, zorlu doğa koşullarında kros koşular sayesinde savaş sahasının engebeli arazisine de hazır olması gerektiğini öğretiyordu. Böyle bir binicilik, atın gücünü, çevikliğini ve dayanıklılığını tepelere, engebeli zemine, hendeklere ve çitlere atlayarak, artırıyor. Ayrıca süvari gibi açlık ve susuzluk, soğuk ve sıcak koşullarına direnç kazanıyordu. Bir av esnasında kırsalda gezmek veya avı kovalamak, arazi hakkında dikkatli bilgi gerektiriyordu. Pusu kurma, engebeli zeminde gezinme, dere ve hendeklerden atlama yeteneği hem avcılıkta hem de savaşta oldukça işe yarayacak becerilerdi. Savaş esnasında gerekli olan uzun yürüyüşler de süreklilik avlarının katkılarındandı. Süvarilerin avda konaklama ve yürüyüşleri

¹⁰⁸ James A. Davis, “*The Evoluton Of Cavalry During.*” 67.

esnasında keşif ve gözetleme yapmaları onları savaş sahasında uzun süre aktif hale getirmişti¹⁰⁹.

Süvarilerin av esnasında öğrendiklerinin savaş sahasında bire bir karşılığı bulunmaktaydı. Nitekim süvarilerin savaş sahasındaki görevleri arasında bulunan keşif yapmak, konvoyu korumak veya herhangi bir konvoyu şaşırtmak, gözetlemeye, pusu kurmaya, düzlük ve tepelerde avantaj zemini elde etmeye, düşmanın canını sıkacak tacizlere yarayan öğretiler av esnasında öğreniliyordu.

Avcılık ve savaş bir başka açıdan da bir birine benziyordu. Hedefi tespit etmek, en uygun anda saldırmak ve avı kovalamak gibi eylemlerin muharebe alanında da muadilleri mevcuttu. Düşmana hücum anında, uygun zamanın gerekliliği, düşmanın kanatlarına veya arka tarafına ani hücum etmek ve düşmanın dağılması durumunda herhangi bir avantajı gözetlemek ve önce vurularak sarsılan veya dağılan bir mızrak filosunu kırmak ve casusluk yapılan herhangi bir avantaj üzerine düşman birliklerini şaşırtmak gibi avantajları peşinen getirmektedir. Uygun pozisyonda manevra yapmak ve bir atı harekete geçirmek için doğru anı bilmek, piyade veya süvari ile karşı karşıya kalırken oldukça önemlidir. Paniğe ilham vermenin başlıca yolu olan sürpriz bir harekât, büyük ölçüce zamanlama temellidir. Çünkü bir düşmana saldırı için hazırlanma fırsatı verilmesi, süvarilere karşı zafer şansını çarpıcı şekilde değiştirirdi. Bir düşmanın sinir eşiği kırıldığında, süvariler paniklemiş, savunmasız düşman birlikleri arasında yayılıp mücadele ederken, avda kazanılan beceriler devreye girerdi¹¹⁰.

¹⁰⁹ James A. Davis, “*The Evolotion Of Cavalry During.*” 68.

¹¹⁰ James A. Davis, “*The Evolotion Of Cavalry During.*” 69.

İKİNCİ BÖLÜM

SEFER YÜRÜYÜŞÜ ESNASINDA SÜVARİLER

2.1. SAVAŞA HAZIRLIK

2.1.1. Süvari Eğitimleri

Avrupa’da orduların omurgası piyade temelli olması nedeniyle klasik yazarlar süvarilere çok az ilgi gösterdiler. Xenophon’un Hipparchicus ve Aelian’ın “*Taktikler*” adını taşıyan eserinde kısa pasajlar dışında, on altıncı yüzyıl süvari komutanlarının atlı askerler için talim kitapları hazırlarken yararlanabilecekleri çok az kaynak bulunmaktadır. Hem klasik hem de çağdaş yazarlar, okuyucularının, kullanılan savaş atlarının türleri hakkında bilgi sahibi olduğunu kabul ediyor gibidirler. Taktikler kitabının 54 bölümünden sadece altısı süvari ile ilgilidir. Bu altısı da talimler ile ilgili değil, yalnızca farklı savaş alanı oluşumlarıyla ilgilenir. Xenophon’un çalışması biraz daha bilgilendirici olmasına rağmen, süvarilerin savaş alanında nasıl performans göstermesi gerektiği konusunda çok az pratik bilgi vermektedir. Verdiği bilgiler bir süvari komutanın görevleri, atların askerlik hizmeti için nasıl eğitileceği ve süvari birliklerinin yürüyüşteki davranışları ile ilgilidir¹¹¹. Avrupa toplumlarının piyade ağırlıklı¹¹² ordularına nazaran süvariler üzerine erken tarihlerde talimatnameler hazırlanmıştır.

İlk süvari talim kitabı, 1632 yılında John Cruso tarafından kaleme alınmıştır. Eser, mızraklıların nasıl eğitileceğine dair talimatlar içerir, bunun yanında bazı taktiklerin eğitilmiş adamlar ve uygun atlar olmadığı için uygulanmasının zorluğundan bahseder. Mızraklı atının teknoloji veya taktiksel değil, eğitim ve at yetiştirme meseleleri nedeniyle ortadan kaybolması, önceki yüzyılda silahlı adamların ortadan kaybolması ile aynıdır. Aristokrasinin boş zaman etkinlikleri, at yetiştiriciliğindeki eğilimler veya turnuvarın gerilemesi gibi kültürel koşullar, mızraklı şirketler oluşturmak için daha az erkeğin müsait olduğu anlamına gelmektedir. Mızraklar hala etkili bir silahtı bu sebeple Doğu Avrupa ve İngiliz iç savaşında İskoçlar tarafından kullanılmaya devam etti. Farklı süvari türlerinin savaşta üstlendiği rollerde önemli ölçüde örtüşme vardı ve bu da aralarında ince ayrımlar çizmeyi zorlaştırıyordu. Ekipmanları, herhangi bir atının ağır mı yoksa hafif süvari mi

¹¹¹ James A. Davis, “*The Evolotion Of Cavalry During.*” 51.

¹¹² Eton, *A survey of*, 77.

olduğunu belirlemede yardımcı oluyordu. Ancak ağırlık azaltma eğilimi göz önüne alındığında bu kriter bile sorunludur. On altıncı yüzyıl, piyade için olduğu kadar süvari için de bir deney dönemi değildi. Zırh, ateş gücü, oluşum derinliği veya atlı birliklerinin bileşiminin farklı kombinasyonlarının tümü 1500'ler boyunca dalgalandı¹¹³.

Bir bütün olarak ele alındığında, süvarilerdeki yenilikler çok yönlülüğe ve ağırlığın azaltılmasına yöneldi. Ordunun savaş alanında nasıl hareket etmesi gerektiğine dair artan farkındalık ve yeni askeri düzende atlı askerlere yer bulma girişimleri, bu homojenleştirme eğilimlerini tetikledi. 16. yüzyıl kaynaklarının el verdiği kadar süvarileri incelemek mümkündür. 1632'de Cruso'dan önce yazılmış süvari talim kitabı yoktur. Bu, birkaç olasılığı akla getirmektedir. Tatbikat kitabına gerek yoktu, çünkü her türden atlı tarafından kullanılan taktikler hala büyük ölçüde gelenekseldi. Süvari muharebesinin akıcı doğası nedeniyle, komutanların taktik bilgilerini resmi talimattan değil, doğrudan deneyimden aldıkları veya yenilikler yavaş ilerlemiştir. Süvari bilgilerinin başlıca kaynakları, Huguenot kaptanı François De La Noue ve İngiliz subayı Sir Roger Williams'tan gelmektedir. 1560 ve 70'ler boyunca De La Noue, St. Quintin, Gravelines ve Dreux'de Alman Reiter, taktiklerinin etkisini görmüş olarak süvari muharebesinin ön saflarında yer aldı. 1587'de yazdığı "*Politic and Military Discourses*" adlı eserinde süvari birliklerini sıralar veya derin sütunlar haline getirmenin esasları, tabancaların mızraklara üstünlüğü ve karakolun bir analizi hakkında pasajlar bulunur. Reiter ile aynı düşüncede bulunan De La Noue, Reiter'in taktiklerini kopyalamayı tavsiye etti. Ancak, farklı olarak diğer süvarilere karşı kullanıldığında tabancaların doğal avantajlarının yok olduğunu tabanca ve caracol taktığının uygunsuzluğunu savundu¹¹⁴.

1590 yılında Sir Roger Williams tarafından kaleme alınan A Brief Discourse of War (Savaşın Kısa Söylemi) isimli eser İngiliz süvari birliklerinin nasıl düzeltileceğini İspanyol ve Fransız birliklerinden örneklerle açıklamaya çalışıyor. Mızrak kullananların, ateşli silah kullananlara göre üstün yanlarını eserinde tartışıyor. Williams'a göre mızrak, tabancadan daha üstündü bu üstünlüğü mızrağın gücü ile değil tekrarlanan hareketler bağlamında değerlendirip tabanca kullananların daha fazla yanlış yaptıklarına dikkat çekmiştir. Ancak Fransız taktikleri taklit edilecek ise o zaman tabancanın üstün olduğunu

¹¹³ James A. Davis, "*The Evolotion Of Cavalry During.*" 25.

¹¹⁴ James A. Davis, "*The Evolotion Of Cavalry During.*" 26.

kabul etmektedir. Hem De La Noue hem de Williams, süvari ateş gücüne yönelik eleştirilerinin zayıf silah becerilerinden, yetersiz eğitimden ve kararlılık eksikliğinden gelmesi dikkat çekicidir. Ateşli silahlar, süvariler için açık bir şekilde kullanıldığından, tabanca veya arkebüz yoluyla ateş gücü, iki yazar için de sorun oluşturmuyordu. Tabancalar, mızrakla karşılaştırıldığında silah teknolojisinin gelişmesine göre bir farkındalık gösterirdi. Ancak bölgesel şövalyenin yerini yavaş yavaş ele geçiren profesyonel süvari askerini üretmek belirli bir zaman ve eğitim gerektiriyordu. Sürecin kendisi, piyade disiplini aşlamaktan farklı değildi. Ancak mevcut atlar ve yeterli biniciler üzerindeki kısıtlamalar nedeniyle amatör savaşçıdan profesyonel askere geçiş daha uzun sürecekti¹¹⁵.

Avrupa’da süvariler için bu talim kitapları kaleme alınmasının bir nedeni vardı. Ateşli silahların ordularda yaygın olarak kullanılmasıyla orduların yapıları değişmeye başlamıştı. Artık ordularda hiç birşey eskisi gibi kalmayacaktı. Bu durum ateşli silahlar çağı yahut askeri devrim olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu devrimin tam olarak ne zaman başladığı tartışma konusudur. Askeri devrimin fikir babası olan M. Roberts için değişim 1560-1660 arasında gerçekleşmiştir¹¹⁶. Roberts bu değişimin kökenini tamamen taktiksel olguya bağlamıştır. Taktiksel olguyu ortaya koyarlarsa 16. yüzyıl sonunda eserini kaleme alan Maurits van Oranje ve bunu sahada uygulayan İsveç kralı Gustavus Adolphus’tur¹¹⁷. 16. yüzyılın son çeyreğinde dünyanın tanımaya başladığı Maurits van Oranje, tüfekli piyadelerden daha fazla verim alabilmek için blok sistemi yerine askerleri düz ve ince hatlar halinde sıralamıştır¹¹⁸. Bu durum, tüfekli piyadenin topluca ateş açabilmesine bu sayede verimin artmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca büyük birliklerin idaresini problemli gördüğünden her birliği askeri manevra yapabilecek kadar küçük guruplara ayırmıştır¹¹⁹. Hollanda’lı Maurice, piyade üzerinde kurguladığı bu taktikleri süvariler üzerinde de başarılı olacağını düşünmüştür. Bu sebeple süvari birliklerinin yeniden düzenlenmesi ve silahları içerisinde mızrakları kaldırarak, tabancalarla

¹¹⁵ James A. Davis, “*The Evoluton Of Cavalry During.*” 27.

¹¹⁶ Michael Roberts, *The Military Revolution, 1560-1660*, in *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, (London: edited by Clifford J. Rogers, Boulder CO Westview Press1995), 52.

¹¹⁷ Geoffrey Parker, *Askeri Devrim Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, çev. Tuncay Zorlu, (İstanbul: Küre Yayınları, İstanbul 2018), 63.

¹¹⁸ Parker, *Askeri Devrim* 62.

¹¹⁹ Parker, *Askeri Devrim*.57.

silahlanmalarını sağlamıştır. Bununla beraber, at yetiştiren şirketlerde rütbe sayısını standart hale getirmiştir. Çoğu eski süvari, etkili kullanım aralığı ve taktik benzerliği açısından erken modern tabancalardan farklı olmayan ciritlerle donanmış avcı erleridir. Hollanda'nın gerçekleştirdiği reformlarla şekillenen at şirketleri, süvariler için şok harekât yeteneğini tekrar kazandırmayı amaç edinmişlerdir. Ancak kâğıt üzerinde yaptığı bu yeniliğin gerçekleşmesi için savaş zamanlarında orduya katılıp savaş sonrası köyüne dönen profesyonellikten uzak askerlerin yerine çok daha iyi eğitim almış, disiplinli ve daimî birliklere ihtiyaç vardır¹²⁰. Çünkü kurgulanan taktik ve manevra ancak savaş öncesi eğitim ve tatbikatlarla alışkanlık kazanılarak hayata geçirilebilecek mahiyettedir. Kurulan bu daimi birlikler sayesinde, Nassaulu Willem Lodewijk'in, ilk kez bahsini ettiği yaylım ateşi hayata geçirilmiş olacaktır. Nitekim N. W. Lodewijk yaylım ateşini Roma ordusunun askeri taktiklerini incelemek suretiyle vücuda getirecek ve Roma askerlerinin dizilimleri gibi altılı sıra halinde dizilen askerlerin ön sıradan başlayarak tüfeklerini ateşleyenlerin arka safa geçip tekrar tüfeklerini doldurmak sureti ile daimî bir ateş gücü tahayyül etmiştir¹²¹.

Bu taktikleri kâğıt üzerinde iyi görünmekle beraber Hollanda'nın gerçekleştirdiği yeniliklere karşı olanlar da bulunmaktadır. İtiraz edenlerin ileri sürdükleri argümanlar süvarilerin performansları ile ilgili değildir. Onlar idealize edilen süvari tekniklerini eleştirmektedirler. Çünkü eğitim kılavuzlarındaki ideallerle, savaş sahasının gerçekleri tezatlık oluşturmaktadır. Askeri literatürde ortaya çıkan manevralar ile gerçek savaş meydanında olması gerekenler birbiriyle örtüşmemektedir¹²².

Avrupa ordusu, süvari birliklerinin gerçekleştireceği askeri hareketlerin savaş öncesi eğitim olmaksızın gerçekleştirilebilmesini mümkün görmemektedir. Bu sebeple 17. yüzyıldan başlamak suretiyle devamlı talimatnameler kaleme almış ve bu zor işin nasıl başarılıcağını tartışmıştır. Nitekim ilk olarak 1632'de John Cruso, süvari için askeri talimatları yayınlamaya kadar, atlılar için özel bir eğitim kılavuzu bulunmamaktadır. Bunun yerine süvari ile ilgili birkaç eğitim materyali ve monte edilen koldaki yazılan metnin sadece küçük bir bölümünü kapladığı seçkin bir dizi el kitabı bulunmaktaydı. Bir

¹²⁰ Roberts, *The Military Revolution*, 64.

¹²¹ Parker, *Askeri Devrim*, 62.

¹²² James A. Davis, "The Evolotion Of Cavalry During." 9.

düzüne sayfadan ibaret olan bu risalelerde yazarlar esas olarak süvari türlerine, keşif ve toplayıcı olarak görevlerinin sınırlı bir seçimine değinirlerdi. Ancak bu yazarların saha tecrübeleri oldukça azdı¹²³. Daha sonraki yazılan talimatnamelerle beraber savaş sahasının örtüşmesini test edip aksayan yerlerini telafi etme yoluna gitmişlerdir. Nihayetinde her şey doğru dahi olsa daimi olmayan bir orduyla bu işin başaramayacağı kanaatine varmıştır. Hatta süvari manevraları okadar zor gelmiştir ki birliklerin sayısını küçülterek bu işin üstesinden gelmeye çalışılmıştır¹²⁴. Bununla beraber herhangi bir askeri eğitim kılavuzuna rastlayamadığımız Osmanlı ordusu, daha 1595 yılında III. Mehmet'in Eğri seferi esnasında Avrupa ordularının kazandırmaya çalıştığı manevra yeteneğini ve şok etkisini askerlerine uygulamalı olarak vermektedir. Sefer esnasında padişahın emri ile askerler verilen molalarda cirit oynamışlardır¹²⁵. Kaynakta at koşturulmasını emrettiği yazılmakla birlikte bu at koşturulmasından kastın atların manevra yaptırılması olduğu düşünülebilir. Savaş esnasında süvarilerin orduya yaptıkları en büyük katkının manevra yetenekleri olduğu düşünülürse yolda padişahın bu eğitimin üzerinde durması mühimdir. Yol esnasında mola verilen mahallerde özellikle sürgün avlarının düzenlenmesi de bir başka savaş eğitimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada “sürgün avı” yapılıyor olması normal bir avdan farklı olarak askere gözlem, takip, manevra, kuşatma ve imha gibi harekâtların nasıl yapılacağına dair savaş sahasının bire bir simülasyonunu sunmaktadır. Ayrıca yine padişahın emri ile askerlerin atıcılıklarını geliştirmek için at sırtında ok ve silah atışı gibi hedef taliminde de bulunulmuştur¹²⁶.

1595 yılından 15 sene kadar önce de Osmanlı ordusunda sefer esnasında hücum ve kuşatma eğitimi yapıldığı açık şekilde kaynaklara yansımıştır. 1580 yılında İran üzerine sefer yapılmasına karar verilmiştir. Sefer için sadrazam Sinan Paşa görevlendirilmiştir. Tiflis yakınına gelindiğinde, İran askerlerinin orduya zahire getiren kervanlara ve ot taşıyanlara baskın verdiği ve İran Şahının 60 bin asker ile Osmanlı ordusuna baskın vermeye geldiği yönünde istihbarat haberleri üzerine bulunduğu menzilden ayrılmıştır. Behram Paşa'yı bir menzil önden göndermiş, kendisi ise güzergâhını tamamen değiştirerek ihtiyatlı davranmıştır. Kars ovasında tekrar bir araya

¹²³ James A. Davis, “*The Evolotion Of Cavalry During.*” 41.

¹²⁴ Parker, *Askeri Devrim*, 57.

¹²⁵ Ziya Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi 'Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin Tahlil) I*, (Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), 134.

¹²⁶ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 134.

gelindiğinde, askeri bütün cebelüleriyle birlikte gayrısız olarak silahlarıyla at sırtında teftiş etmiştir. Teftişin ardından “*düşmanla bir türlü savaşamadık, bari şu yüksek tepeyi düşman yerine koyalım ve üstüne at sürelim, herkesin alayını ve yürüyüşünü görelim*” diyerek savaş taliminde bulundular¹²⁷.

Bu uygulamalar savaş sahasında oldukça işe yaramış olmalı ki 17. yüzyılda da icrası devam etmiştir. Osmanlı ordusu yaklaşık iki ila üç ay süren savaş yürüyüşü esnasında mola verdiği menzillerde harp için idman yapmıştır. Çünkü harp çok zor şartlarda icra edilmekte ve burada karşılaşılabilecek hataların telafisi mümkün olmamaktadır. Aynı şekilde, askerleri harbe hazırlamak da aynı oranda oldukça zor bir süreçtir. Bu sebeple askerler idmansız kalmamalı, daima verilecek emirleri yerine getirebilecek kas ve motivasyon gücüne sahip olmaları gerekir. Sadece ok atmak için yıllarca eğitim yapılması gereken askerlik mesleğinde birçok koordinasyonun bir arada yapılması gerektiğinden idmansız gün geçirilmesi düşünülemez. Kemankeş Mustafa ok talimi esnasında kendisinden bir gün izin isteyen talebesine “*sen idmanı bir gün bırakırsan o seni yirmi gün bırakır*”¹²⁸ diyerek kısa bir zaman dahi idman yapılmadığında kazanılan becerilerin hemen kaybedileceğine vurgu yapmıştır. 1625 yılında Silahşör Mustafa Ağa tarafından kaleme alınan “*Fevaid-i Gaza*” adlı eserde insanların çocuklarını alarak ok atmaya götördüklerini ve başarılı olan çocukların burada nam yaptıklarından bahsedilmektedir¹²⁹. Ayrıca Mısır askeri İstanbul’a geldiğinde eski ve yeni saray ile İstanbul’da bulunan bütün meydanlarda bölük bölük ayrılıp idman ettikleri kayd olunmuştur¹³⁰. Bunlar da Osmanlı kapı halkı gibi cirit oynamaktan oldukça memnun olup “*Yeni Bahçe*” denilen yerde cirit oynamışlardır¹³¹. Savaş öncesi talim yapılmadığı takdirde çok kere görülmüştür ki askerler kılıçlarını çekerken yanlışlıkla dizginlerini

¹²⁷ Bekir Sıtkı Baykal (hızl.), *Peçevi Tarihi*, C. II., (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), 63.

¹²⁸ Serkan Necati Metin, Ahmet Uysal, “Osmanlı Devleti Okmeydanlarında Menzil Okçuluğu Eğitimi”, *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, C.5, S.3, (Eylül.2020), s.282.

¹²⁹ [http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:\\$002f\\$002fSD_ILS\\$002f0\\$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true](http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:$002f$002fSD_ILS$002f0$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true) (31.10.2022/ 14:39), s.5.

¹³⁰ [http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:\\$002f\\$002fSD_ILS\\$002f0\\$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true](http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:$002f$002fSD_ILS$002f0$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true) (31.10.2022/ 14:39), s.8.

¹³¹ [http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:\\$002f\\$002fSD_ILS\\$002f0\\$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true](http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:$002f$002fSD_ILS$002f0$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true) (31.10.2022/ 14:39), s.8.

kesmiştir¹³². Buna rağmen bu askerler at bırakıp ok attıkça, keçeye kılıç çaldıkça kendilerinden geçmekte, yaptıkları işten mest olmaktadır¹³³. Nitekim at üzerinde yapılan eğitimlerde öncelikle kalkan elden bırakılıp tirkeş üzerine kılıç konulup acemi gelip “*niyet-ül gaza fi sebilillah*” diyerek kılıcı alır öper başına koyar. Kılıçla beraber tirkeşi kuşanır iki elini kalkan bağına koyup ata biner. Sola gideceği vakit sol elinin şهادet parmağını parmaklığa geçirir iki elini aşağı salar, bir yandan kollarını açıp tirkeşi kaptığı gibi yumruklarını ileriye getirir. Yine iki elini yumruk yaparak uzattığında her hangi bir eli kılıca yakın ya da uzak olmamalıdır. Bir nefes alacak kadar zamanda yine ellerini açıp tirkeşi kapar. Sağ eliyle bir ok ve sol eliyle yayı çıkarıp kiriş dışarı ve ok kavramada iken ellerini ileriye üstada karşı dönüp bir nefes verecek kadar vakitte yayı salar. Ardından yayı dizginlerine ve sağ el ok ile tirkeş üzerine koyduğu gibi hiç tehir etmeden idmanı devam ettirir¹³⁴. Bu idmanda iki elin beraber hareket etmeye alışması hedeflenmektedir. Kalkanı almak için de sağ eli yay ile ileri getirip atın kulağı beraberine geldiği gibi sol el yukarı, kalkan için gösterip kulaçla suda uzanır gibi arkaya uzandığında çekip alabilmelidir. Yay çekildiği zaman başparmak boğumuyla dirsek kulağa kadar çekilmelidir¹³⁵. Metinden anlaşıldığı kadarıyla bu idmanlar bir üstad vasıtasıyla yaptırılmaktadır. Avrupa da ise süvariler için yazılan “*elin doğru kullanımı*” isimli kitapta süvarinin atı kontrol etmesi için ne olursa olsun sol elini kullanması gerektiği vurgulanmaktadır. Sağ elin ise silah kullanımı için serbest kalması gerekmektedir¹³⁶. Bu pasajdan Avrupa süvarisinin atı elsiz kontrol edemediği görülmektedir. Hâlbuki Türk süvarisi at kullanımı esnasında iki elinin serbest kalması silah kullanımında onu öne

¹³² [http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:\\$002f\\$002fSD_ILS\\$002f0\\$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true](http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:$002f$002fSD_ILS$002f0$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true) (31.10.2022/ 14:39), s.11.

¹³³ [http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:\\$002f\\$002fSD_ILS\\$002f0\\$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true](http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:$002f$002fSD_ILS$002f0$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true) (31.10.2022/ 14:39), s.15.

¹³⁴ [http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:\\$002f\\$002fSD_ILS\\$002f0\\$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true](http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:$002f$002fSD_ILS$002f0$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true) (31.10.2022/ 14:39), s.20.

¹³⁵ [http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:\\$002f\\$002fSD_ILS\\$002f0\\$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true](http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:$002f$002fSD_ILS$002f0$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true) (31.10.2022/ 14:39), s.20.

¹³⁶ James A. Davis, “*The Evolotion Of Cavalry During.*” 78.

geçirmektedir. Bu şahsi eğitimlerin dışında Mısır'dan gelen askerlerle İstanbul'da bulunan askerler at meydanında karşı karşıya gelip talim yapmaktadır¹³⁷.

17. yüzyılın ikinci yarısında ise süvarilerin eğitimlerinde gevşemeler göze çarpmaktadır. Nitekim 1650'lerde kaleme alınan Mesalihü'l Müslimin'de yeniçeri ve sipahilerin kontrol altında tutulabilmeleri için devamlı talim yapmaları gerektiği belirtilmiştir. Müellif sipahilerin birçoğunun at binmeyi ve silah kullanmayı bilmediklerini bunların boş yere ulufe aldıklarını düşünmektedir. Her kişi yaptığı işte mahir olmalıdır düşüncesiyle çavuşların yeni askere kesinlikle binicilik dersi vermeleri gerektiğinin öneminden bahsetmiştir. Zira bozdoğan eline alıp sarp arazide at koşturup alay bağlamayı öğrenmeleri gerekir. Bu öğrendiklerinin harp vaktinde çok büyük yararlılığı görülecektir der. Oturmaları halinde kendileri gibi atlarının da hamlayacağını sözlerine ekler. Yapılacak talimin gelen elçilere gösterilmesi halinde psikolojik üstünlük sağlanacağını düşünür¹³⁸. 17. yüzyılın ortalarında kaleme alındığı düşünülen bu nasihatnameden anlaşıldığı kadarıyla bu tarihler itibariyle askerlerin günlük rutinleri içerisinde eğitim almadıkları kesindir. 16. yüzyıl içinse askerlerin talim yapıp yapmadıkları yapıyorlarsa ne gibi idmanda bulunduklarıyla ilgili nasihatname gibi elimizde bir kaynak bulunmamaktadır. Ancak menzilnameler vasıtasıyla yol esnasında uzun yürüyüşleri askerlerin nasıl değerlendirdiğiyle ilgili bilgiler mevcuttur.

1618 yılı sefer döneminde doğuya düzenlenen sefer esnasında Serav sahrasında konaklayan Osmanlı askerleri Kurban bayramı dolayısıyla eğlenceler tertip etmiştir. Eğlence esnasında cirit oynamış, at sırtında silahşörlük gösterisi yapılmıştır. Konulan hedeflere ok atılması da bir başka eğlence yöntemi olmuştur. Rumeli askerleri ne kadar usta silahşör olduklarını göstermek için daha küçük hedeflere tüfek atışı gerçekleştirmiştir¹³⁹. Bayram kutlamasını bile askeri eğitime çeviren Osmanlı ordusu askeri eğitimi günlük rutini haline getirdiği anlaşılmaktadır.

¹³⁷ [http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:\\$002f\\$002fSD_ILS\\$002f0\\$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true](http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:$002f$002fSD_ILS$002f0$002fSD_ILS:799652/one?qu=Askerlik&qf=PUBDATE%09Yay%C4%B1m+Y%C4%B1l%C4%B1%091035%091035&ps=300&isd=true) (31.10.2022/ 14:39), s.31.

¹³⁸ Yaşar Yücel (hızl.), *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar Kitab-ı Müstetâb, Kitabı Mesâlihü'l Müslimîn ve Menâf'i'l- Mü'minîn*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları, 1988), 99.

¹³⁹ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 683.

1621 yılında Lehistan'a düzenlenen sefer esnasında mola verilen menzillerde askerin talime devam ettiği anlaşılmaktadır¹⁴⁰. Ancak diğer kaynaklarda olduğu gibi açık açık nelerin yapıldığından bahsedilmemiştir.

Orduların aynı anda hareket etmesi, verilen emri zamanında ve doğru bir şekilde yerine getirebilmesi savaşın kazanılması için elzemdir. Birlikteliği sağlamak maksadıyla talim yapmak ne kadar önemliyse, bugün ordularda hala yapılmaya devam eden tatbikatlar ve savaş oyunları orduları her durum ve koşula göre ayakta tutmanın en önemli yolu olarak görülmektedir. Tatbikatlar askeri harekâtlarda orduların gerçekleştireceği operasyonları farklı senaryolar ortaya koyarak, birliklerin savaş esnasında beklemedikleri bir durumda nasıl tepki vereceklerini ölçmek için gerçekleştirilmektedir. Osmanlı ordusu da menzillerde verdikleri molalarda bu gibi tatbikatlar gerçekleştirerek savaş esnasında beklenmedik durumlara hazırlıksız yakalanmamaya gayret göstermiştir. Nitekim IV. Murat'ın, Revan seferi için Sınırovası- bazı kaynaklarda Kömürovası diye geçer- menziline vardığında burada kendisinin de dâhil olduğu büyük bir tatbikata katıldığı yönünde bilgiler mevcuttur¹⁴¹. Önce Anadolu askeri ile Sivas askeri daha sonra da Rumeli askerinin de dâhil olduğu guruplar harp sahasında gibi kılıç, mızrak ve tüfek kullanarak tatbikat icra etmiştir¹⁴².

Yukarıda bahsi geçen tatbikat ile ilgili çok fazla detay bulunmamakla birlikte yol devamında padişahın bizzat katılarak tarafları belirlediği ve manevra öğrettiği tatbikat kayıtlarda şu şekilde izah edilmektedir; Padişah "Zağanozkırı" isimli atına binip sağ tarafına, doğuya düzenlenen seferlerde kanun olduğu üzere Anadolu askerlerini ve soluna Rumeli askerlerini alarak selamlama yapmıştır. Ardından Rumeli askerini sola Anadolu askerlerini sağa koyup kendisi has oda kulları ve Karaman askerlerini yanına alarak tatbikatın karşı tarafı olmuştur. Karaman askerlerini iki kola ayıran IV. Murat, bir kolu geride ihtiyatta bırakmış diğer kol ile Anadolu askerleri üzerine hücumla geçmiştir. Anadolu askerinin bir kısmını yerinden sökerek geriiletmeyi başarmış bunun üzerine Anadolu askerleri karşı harekâta geçmeye hazırlanırken Karaman askerlerinden ihtiyata

¹⁴⁰Yılmaz (hızl.),*Topçular Kâtibi*, 724.

¹⁴¹ Nermin Yıldırım, "Kara Çelebi-zadeAbdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad Tahlin ve Metin)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Mimar Sinan Üniversitesi 2005), 9

¹⁴² Nermin Yıldırım, "Kara Çelebi-zadeAbdülaziz Efendi." 9.

birakılan birlikler, onların ilerlemesini durdurarak geri çekilmelerini sağlamışlardır. İki taraftan atılan mızrak ve tüfekler ile bütün sahra barut dumanı altında kalmıştır. Anadolu askerlerinin püskürtülmesinin ardından Rumeli askerlerini de kollara ayırarak onların da Anadolu askerine gösterdiği harekâtı tatbik etmelerini istemiştir. Sonra padişah bizzat kendi tabiiyeti ile Rumeli askerinin bir bölümü üzerine hücumla geçerek onları yerlerinden atmış, yanlardan da ihtiyatta bıraktığı diğer birlikleri hücumla kaldırarak bütün Rumeli askerini püskürtmeyi başarmıştır. Daha sonra Rumeli askeri iki tarafa ayrılarak öğretilen harp esasını tatbik etmeleri istenmiştir. Askerlerin gerçek bir savaştaymış gibi hareket etmeleri için gülbang-i Muhammedi getirilip üç defa Allah Allah çekilmiştir¹⁴³. Tatbikat o kadar gerçekçi geçmiştir ki; tüfek kurşunundan birkaç at telef olmuş bazı askerler de yaralanmışlardır.

IV. Murat aynı sefer esnasında bu defa Sünür Ovası'na vasıl olduğunda Anadolu ve Rumeli askerlerinden bir takım oluşturmuştur. Has odalı kullarını ve sair harem halkını zırhlı bir şekilde ayrı bir takım yapmış kendi de başlarına geçerek cirit oyunu oynamıştır¹⁴⁴. Daha sonra bütün askerleri geride bırakıp padişah, iç halkı kulları, Silahdar Paşa'nın adamları ile İbşir Bey ve Müşir Bey'i bir tarafa koyup, Kapudan Hüseyin Paşa'nın adamları ve diğer vezirlerin adamları ile sipahiden cirit oynayabilecek kim varsa bir tarafa geçip cenk eder gibi cirit oynamıştır. Her ne kadar anlatılar ciritten bir oyun gibi bahsetse de bunun bir savaş tatbikatı olduğu açıktır. Nihayetinde bugün askeri tatbikatlara da savaş oyunu denmektedir. Ordu ıstılahında kullanılan "oyun" kelimesi günlük hayatta kullanılan oyundan farklı bir anlam içermektedir. Nihayetinde askerlerini zırhlandırması aslında bunun oyundan ziyade savaş tatbikatı olduğunun göstergesidir.

Avrupa'da ise Osmanlı'nın çok daha önceden bildiği ve padişahla beraber uyguladığı ihtiyat birlikleri ve taktikler ancak 30 yıl savaşları esnasında hayata geçirilmeye başlanmış ve eğitim verilmeye başlanmıştır¹⁴⁵. 1642 yılı Edgehill Savaşı, süvari savaşçılığının tarihi gelişiminde önemli bir hadisedir. Bilinçli olarak savaş

¹⁴³ Yunus Zeyrek (hızl.), *IV. Sultan Murâd'ın Revân ve Tebriz Seferi Rûz-Nâmesi*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), s.30; Gülbank çekmek, bir taraftan askerin savaş şevkini artırmak için yapılırken diğer taraftan haberleşme yöntemi olarak da kullanılmıştır. bk. Kahraman Şakul, *Uyvar Kuşatması 1663*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 38.

¹⁴⁴ Zeyrek (hızl.) *IV. Sultan Murâd*, 43.

¹⁴⁵ Christer Jörgensen ve Diğerleri, *Dünya Savaş Tarihi Erken Modern Çağ Teçhizat, Savaş Yöntemleri, Taktikler 1500-1763*, çev. Özgür Kolçak (İstanbul: Timaş Yayınevi, 2011), 81.

sahasında geride durup düşmanın açığını arayarak meydana gelecek bir hücum fırsatını kaçırmamak amacıyla büyük bir ihtiyat birliğine sahip olma zorunluluğu bu değişimin ilki olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayede düşman yan tarafından kuşatılarak şok darbesi ile imha edilecektir¹⁴⁶. Gustavus hayranı olan Ruper, Gustavus'un geliştirdiği taktikte süvari ile süvarinin karşılaşmasında mutlak üstünlük olmadığını fark ederek Edgehill savaşı esnasında süvarilerine ne destek piyade ne de ateşli silah vermişti. Süvarilerini savaş meydanında sağdan sola doğru yayarak arkada büyük bir ihtiyat kuvveti, yanında ve önünde de ateşli silahlarla mücehhez piyadeler bulundurmıştır. Ruper bu taktiğiyle, süvarinin hızından faydalanarak yalın kılıç göğüs göğüse muharebede şok darbesi ile karşı tarafı savaşılamaz duruma getirmeyi amaçlamıştır¹⁴⁷. Avrupa orduları kendileri için çok yeni olan bu keşifleri hiçbir ordunun bilmediğini düşünmektedir. Ancak karşılarında 15. yüzyıl itibariyle ihtiyat kuvveti bulunduran bir Osmanlı ordusu bulunmaktadır. 1620 yılında İsveç tarafından yapılan sahte geri çekilme harekâtı Wallenstein tarafından fark edilerek boşa çıkarıldı.. Sahte çekilme harekâtı, ancak ufak ve manevra kabiliyeti son derece yüksek küçük birlikler tarafından icra edilebilecek bir hamle olduğu düşünülüyordu. Son derece eğitilmiş süvarilerle dahi, geri çekilme hayli karmaşık ve özellikle görüş mesafesinin kısıtlı olduğu zamanlarda bir arada hareket etmeyi sağlamak neredeyse imkânsızdı¹⁴⁸. Süvarilerle gerçekleştirilecek hücumlar için çok iyi eğitim verilmesi gerektiğini birkaç deneme sonra fark eden Avrupa orduları bu eğitimler esnasında istedikleri taktikleri yüksek sayıdaki süvari birlikleriyle elde edemeyince birlikleri küçültme yoluna gitmiştir. Ayrıca bu eğitimler sadece hücum için değil geri çekilme için de elzemdir. Geri çekilme eğitimi almamış bir süvari birliği dağınık bir geri çekilme esnasında piyadeleri de ezme potansiyeline sahiptir. Ayrıca bu geri çekilme Türk ordusunun devamlı gerçekleştirdiği sahte bir geri çekilme de olabilir ki bu ayrıca bir eğitim gerektirmektedir. Bütün mızrak ve kılıçla gerçekleştirilen taktiklerin yanına bir de ateşli silahların eklenmesi başlı başına bir sorun doğurmuştur. Hemen ateşli silahları süvariye entegre edemeyen Avrupa orduları bu sorunu çözmek için dragon adı verilen birlikler tahsis etti. Süvari olan bu birlikler düşmanla karşı karşıya geldiğinde ise atlarından inerek ateşli silahları kullanıyordu¹⁴⁹. Süvarilerin hareket

¹⁴⁶ Jörgensen ve Diğerleri, *Dünya Savaş Tarihi*, 91.

¹⁴⁷ Jörgensen ve Diğerleri, *Dünya Savaş Tarihi* 94.

¹⁴⁸ Jörgensen ve Diğerleri, *Dünya Savaş Tarihi* 81.

¹⁴⁹ Jörgensen ve Diğerleri, *Dünya Savaş Tarihi*, 90.

kabiliyetinin kısıtlandığı alanlarda bu birlikler oldukça etki göstermişti. Bu birliklerin karşıtı olarak Osmanlı ordusunda ise piyade olan yeniçerilerin atlandırılması ve levent taifesinin gerektiğinde atlarından inerek tüfek kullanmaları Avrupa ordusuyla Osmanlı ordusunda benzer taktiklerle ateşli silah kullanıldığını göstermektedir.

Osmanlı ordusu sadrazam önderliğinde çıktığı seferlerde dahi askeri eğitimlerini devam ettirmişlerdir. Evliya Çelebi, Melek Ahmet Paşa ile ilgili yazdığı pasajda Osmanlı askeri eğitimine ışık tutacak şu bilgileri paylaşmaktadır:

“Her mansıba gittiğinde yol alırken 7-8 saat ömürleri boşa gitmesin diye dağlarda, bellerde, yollarda, ova ve bağlarda tüm iç ağaları at başları ile beraber toplanıp kalabalıkta bir ağızdan yüksek sesle Fetih suresini ve Muavvizeteyn suresini okurken dağlar ve ovalar inlerdi. Kur’ân okunduktan sonra savaş hünelerinden haberdar olmak için tüm iç ağaları ve bütün leventler bir birlerine rakip olup kırkar ellışer çeşit cirit oynayıp mızrak oyunları, kılıç oyunları, ok ve yay oyunları gösterip genellikle at üzerinde Mısır tarzı kurşun atardı. Sonra atlar bitkin düşmeden alay çavuşları askerleri oyunlardan men ederlerdi ve tertip üzere menzile ererlerdi¹⁵⁰.”

Bu bilgilerden mülhem, askerlerin oyunları bırakmak istemedikleri araya çavuşlar girmese atları son güçlerine kadar kullanacakları anlaşılmaktadır. Hem IV. Murat ile ilgili verilen bilgilerde hem de Evliya Çelebi’nin Melek Ahmet Paşa hakkında verdiği bilgilerde süvarilerin ön planda olduğu görülmektedir. 17. yüzyılın ikinci yarısında dahi Osmanlı ordusunda başarı hala süvarilerden beklenmekte bu sebeple gerçekleştirilen savaş tatbikatlarında süvariler ön plana çıkmakta ve savaş kurgusu süvarilere göre yapılmaktadır.

16. yüzyılın sonunda süvarilerin eğitimlerinde bir aksama olmaması için devlet ricali elinden geleni yapmaya çalışmıştır. III. Murat döneminden itibaren halkın silah kullanması, taşınması ve bulundurmasını yasaklayan kanunlara uyulmamaya başlamıştır¹⁵¹. Reayanın kapı-kulu olmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Yine asker kökenli kişilere verilen tımarların asker olmayan reaya taifesine verilmesi engellenerek ordunun en kalabalık grubu, tımarlı sipahilerin eğitimlerinde zaafa uğraması

¹⁵⁰ Kahraman (Hzl.), *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, 179-180.

¹⁵¹ Ahmet Çamalan, “*Osmanlı Siyasetnamelerine Göre Sonun Başlangıcı Sebepler ve Çözüm Önerileri*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Ankara Üniversitesi, 2006). 91.

engellenmeye çalışılmıştır. Ancak bütün bu çabalara rağmen yenedünya düzeni, değişen sistem ve artan nüfus bütün çabaları boşa çıkarmıştır. Nihayetinde orduda disiplinin bozulduğu ve kalitenin düştüğü gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır¹⁵².

Devlet 16. yüzyılın sonunda bir takım önlemler almaya çalışmış olsa da 17. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle süvarilerin eğitimlerinde aksamalar meydana gelmiştir. 1663 yılında gerçekleşen Gürcistan seferi esnasında ordunun antrenman yaptığı söylene de içeriğinden bahsedilmemiştir¹⁵³. Nitekim askerlerin eğitim yaptığını yazan kişinin şair Nami Hasan Ağa olduğu göz önünde bulundurulursa yapılan eğitimle ilgili detay verilmemesinin nedeni anlaşılmaktadır. Ayrıca 1663 seferi esnasında Kütatis Kalesi'nin âmânla teslim olması daha önce her hangi bir savaşa katılıp katılmadığı konusunda bilginiz olmayan Nami Ağa'nın gözünde orduyu büyütmiş olmalıdır. 1672 yılına gelindiğinde ordunun mutad işlerinde değişiklikler görülmektedir. Nitekim Kamanice seferine giden ordunun başında padişah bulunmasına rağmen yol güzergâhında ikamet edilen hiçbir yerde cirit oynanmamış askeri tatbikatta bulunulmamıştır¹⁵⁴. Edirne'den başlayarak ordunun Kamanice seferi güzergâhını ayrıntılarıyla anlatan Tarih-i Kamanice de hiçbir eğitim izine rastlanmamıştır. Padişahın sefere çıkması işleri farklılaştırırsa da eski dönemlerde olduğu gibi sıkı bir askeri eğitimden bahsetmek oldukça zordur. 1695 senesinde ordu menzillerde askeri eğitim olarak hedefe kurşun atmıştır. Ancak kaynaklara sadece yeniçerinin bu eğitimi yaptığı geçmiştir¹⁵⁵. Süvari olarak Mısır askerlerine ve Vezir-i Azam tüfekçilerine hedefe kurşun atırılmış başarılı olanlara bahşiş ve ihsanlarda bulunulmuştur¹⁵⁶.

2.1.2. Lojistik Kuvvet Olarak Süvarilerin Rolü

Savaşlar, her ne kadar iki ordunun karşı karşıya geldiği meydan muharebelerinde yahut kalelerin feth edildiği kuşatmalarla nihayete erse de orduları başarıya kavuşturan

¹⁵² Yaşar Yücel (hızl.), *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-Name: Zafernâme-i Belâgat- Unvân der Beyân-ı Gazavât-ı Sultân Osman Hân-ı Gâzi/ Osmanlı Düzenine Ait Metinler VI*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012), 87.

¹⁵³ Mehmet Fatih Gökçek (hızl.), *Fetihnâme-i Nâmî Der- Hakk-ı Gürcistân*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020), 23.

¹⁵⁴ Ayşe Hande Can (hızl.), *Târih-i Kamanice (Tahlil ve Metin)*, (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007), 12-44.

¹⁵⁵ Mehmet Topal (Hızl.), *Nusretnâme İnceleme Metin (1106-1133/ 1695-1721)*, (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018), 134.

¹⁵⁶ Topal (Hızl.), *Nusretnâme*, 134.

yahut başarısız kılan, savaş kararının alındığı ilk andan itibaren lojistik, ikmal ve istihkam süreçlerinin doğru planlanmasıdır.

Bütün orduların tarih boyunca ve bugün dahi en büyük problemlerinin başında gelen ve çözeni zafere ulaştıran lojistik konularında süvari birliklerinin Osmanlı ordusuna çok büyük katkıları müşahade edilmiştir. Nitekim erzak arabalarına camuslardan daha fazla at koşulmuştur. Ancak bunun yanında atlara taze ot ve samanın dışında günde 3,5 okka (1 okka 1283 gr.) arpa yemi verildiği hesaplanırsa, 30 bin kişilik bir süvari ordusunda bu rakam 105 bin okkalık bir ağırlık yapmaktadır ki ordunun genel ihtiyaçlarının dışında orduya çok büyük bir yük getirmektedir¹⁵⁷. Atların çektikleri yükün yarısı ordu ağırlıklarından oluşurken diğer yarısı kendilerinin yemesi gereken yemlerden müteşekkildir. Bu sebeple Osmanlı ordusu sefere belirli zaman aralıklarında çıkmak mecburiyetindeydi. Mevsim koşullarını göz önünde bulundurmayıp askeri, kış soğuklarında sefere çıkarmak o günün şartlarında olduğu gibi bugün bile orduyu oldukça yıpratıcı bir durumdur. Bunun yanında sefer yapılacak yerin yağmur sezonu dahi göz önüne alınıp zemin yapısına göre güzergâh belirlemek, ordu ağırlıklarını taşımak, lojistik desteğin kesilmemesi için elzemdi. Bunlarla beraber orduda bulunan çok sayıda hayvanın doyurulması çok büyük bir lojistik taşıma gerektirdiğinden bu taşımayı asgari düzeye çekip ordunun yükünü hafifletmek için ordu özellikle otların çıkma mevsiminde sefere çıkmayı uygun görüyordu¹⁵⁸. Çoğunluğu süvarilerden kurulu bir ordu için sefer sezonu otların çıkmasıyla başlıyordu. Atların doyurulması ve iyi bakımı savaşın kazanılması için ardıl etken olarak görülebilir. Ancak klasik dönemde her piyadeye üç veya dört süvari oranına sahip olan bir orduda bu durum çok daha hayatiydi. 1600 yılına gelindiğinde dahi orduda at sayısı okadar fazlaydı ki seferin vaktini otların çıkış dönemi belirliyordu¹⁵⁹. Belki de, İran tarafına yapılan seferlerde nihai sonuca ulaşamamasının başlıca amillerinden biri ordu güzergâhında bulunan alanların yakılarak tahrip edilmesi idi¹⁶⁰. Kısıtlı bir zaman içinde menzile gidip tekrar dönülmesinin zorunlu olduğu koşullarda bu tahrip ordunun harekâtı için iki savaş dönemini gerekli kılıyordu. Bu sebeple kışın gelmesi ile yiyecek ve yemin azalması buna bağlı olarak fiyatların yükselmesi ordu

¹⁵⁷ Murphey, *Osmanlı'da Ordu*, 95.

¹⁵⁸ Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, M. Tanju Akad (Çev.), Homer Kitabevi, İstanbul 2007, s.42.

¹⁵⁹ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 275.

¹⁶⁰ Murphey, *Osmanlı'da Ordu*, 44.

ihtiyaçlarının karşılanmasının güçleşmesi askeri faaliyetlerin bitirilmesini zorunlu hale getiriyordu. Atların otlaması ordu yürüyüşüne de etki ediyordu. Nitekim 1663 ilkbaharında, Edirne'den yola çıkan Fazıl Ahmet Paşa, atların otlaması ve tımarlı sipahilerin orduya katılması için 16 gün mecburi konaklama yapmak zorunda kalmıřtı¹⁶¹. Bahar otları atların semirmesi, güçlenmesi için oldukça faydalıydı. Bu sebeple tımarlı sipahilerin katılması kadar atların güçlenmesinin öneminden dolayı 16 günlük konaklama gerçekleşmiştir.

Atların yem probleminin yanında ordunun da erzak ihtiyaının giderilmesi savaşın kendisi kadar önemliydi. Nitekim klasik dönemde Osmanlı ordusuna savaş kazandıran özelliği askeri lojistiğinin kusursuz işlemesidir. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin askeri başarıları, hasımlarına nazaran daha başarılı savaşmaları ve kalabalık orduları olarak görülse de yapılan çalışmalar bu tezleri desteklememektedir¹⁶². Osmanlı Devletin'i çağdaşlarından ne geçiren unsurlardan birisi hiç şüphesiz ordu beslenmesi için kurduğu ikmal teřkilatıdır¹⁶³. Bu teşkilatta da süvariler etkin rol oynamaktadır. 1664 yılında Evliya elebi, şahit olduğu manzarayı şöyle anlatmaktadır. Haseki Ağa ve Hacı Mustafa Paşa yanlarında bulunan 500 kadar erzak arabasıyla ana orduyu bulmuş ve sadrazamı selamlamışlardır. Sadrazam at sırtında erzaklar nerede diye sorunca Haseki ağa ve Hacı Mustafa Paşa 500 at arabasını göstermişlerdir. Atından inen sadrazam açlıktan savaşamayacak duruma gelen askerlere bu erzağın dağıtılmasını istemiřtir¹⁶⁴.

Erzak yanında topların çekilmesi de oldukça önemli bir lojistik faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Çamurlu arazide yüzlerce kilo ağırlığında topların savaş meydanına götürülmesi başlı başına bir iştir. Bunun için top arabacıları ocağı ihdas edilmiş olmasına rağmen yetersiz kaldığı yerlerde süvarilerden destek alınmıştır. 1630 yılında doğu seferi esnasında İmam Musa mevkisi yakınlarına gelen ordunun 20 kadar topunu atlarla çekip Musul'a taşımaları karşılığında 50 akça terakki ile bölüğe yazılacakları teklif edilmiştir. Topları Musul'a götürmeyi kabul eden bin kadar süvari

¹⁶¹ Murphey, *Osmanlı'da Ordu*, 90.

¹⁶² Murphey, *Osmanlı'da Ordu*, 73.

¹⁶³ Ömer İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında şark*, 147.

¹⁶⁴ Kahraman (hzl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 7. Kitap, C.1, (İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 2011), 63.

bölüğe yazılmıştır. Altı bölük halkından olmak oldukça önemlidir. Nitekim piyade olan yeniçeriler yükseltmek istendiğinde bölüğe kaydedilirdi.

Osmanlı ordusuna tabi olarak her savaşa katılan Tatarlar sadece savaş sahasında başarı göstermiyor, birlik intikallerine ehemmiyetli yardımlarıyla da Osmanlı ordusunun zafer kazanmasına katkı sağlıyorlardı. Tatar askerleri, Osmanlı ordusunun ihtiyaç duyması halinde beraberlerinde getirdikleri -çatal olarak adlandırılan- yedek atlarını kiralama yahut satma yöntemiyle ordunun hizmetine sunuyorlardı. 1664 yılında, Osmanlı birlikleri, St. Gotthard'a giderken, şiddetli yağmurun etkisiyle çamur ve balçıkla kaplanan Raba Nehri kıyısında güç şartlarda ilerlemeye çabalarken ordu ağırlıkları ve top arabaları bataklığa saplanıp kalmıştı. Fazıl Ahmed Paşa, topları ve yük arabalarının kurtarılması için Tatarlara birer kızılga altını ödeyerek ihtiyaç duyduğu atları tedarik etmiş ve topları çamurun içinden çekirmişti¹⁶⁵. Tatar atları, bir başka sefer, bu kez St. Gotthard mağlubiyetinin ardından, İstolni Belgrad'a doğru yürümeye çalışan Osmanlı neferlerinin yardımına tahsis edilmişti. Alay toplarını çeken beygirlerin takatsiz kalmaları üzerine iki yüz Tatar'a iki bin esedî altın verilerek topların intikali için dinç atlar temin edilmiştir¹⁶⁶.

Ordunun ağırlıklarının taşınması, özellikle de topların çekimi esnasında yürüyüş kolunun savunulması elzem idi. Baskın tarzında gerçekleşecek bir harekât tarzı, yürüyüş kolunu dağıtabileceği gibi savaş için olmazsa olmaz olan lojistiğin aksaması, hatta topların düşman tarafından ele geçmesi, daha savaş başlamadan orduda büyük bir sıkıntının doğmasına neden olabilirdi. Bu sıkıntıyı engellemek adına her ne kadar öncü birlikler ordunun önünde hareket edip birkaç menzil mesafeden düşmanı gözetlese de ayrıca bu taşıma kolunun yanında yürüyen daimi birlik bulundurulurdu. Bu taşıma kollarına yapılacak saldırılar baskın tarzında gerçekleşeceğinden yürüyüş kolunun sağını ve solunu, daima gözetip kollayan süvari birlikleri ile desteklemek hayati öneme sahipti. Nitekim 1594 yılında Avusturya seferleri devam ederken vuku bulan, Erdel, Eflak ve Boğdan isyanları esnasında, Mustafa Paşa, emrinde bulunan askerlere ek iki bin yeniçeri ile desteklenerek Rusçuk'tan Yergöğü mevkesine topları geçirmek üzere görevlendirilmişti. Baskın için fırsat kollayan isyancılar ise Mustafa Paşa'nın birliklerine

¹⁶⁵ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 66.

¹⁶⁶ Ebubekir Sıddık Yücel (hızl.), *Mühürdar Hasan Ağa Cevâhirü't- Tevârih*, (Sivas: Asitan Kitap, 2013), 82.

rağmen bir gaflet anını yakalayıp ikmal kolunu basmış, Mustafa Paşa ile beraber birçok yeniçeri de katlolanmıştı¹⁶⁷. Naima’da özellikle yeniçerilerin katlolanıldığı yönündeki bilgi bu gibi baskın hareketlerinde piyadenin etkisiz kaldığını gözler önüne serer. Ayrıca istihbaratın ne kadar değerli olduğunu da gösterir. Mutad askeri hareketlerden olan karşı karargâhın devamlı gözetim altında tutulması ve kendi karargâh bölgesinin gözlemlemesini engelleme faaliyetinde bulunmak farklı askeri unsurlarla icra edilebilmektedir. Ancak bu faaliyetler esnasında süvari birlikleri daha etkin rol almaktadır. Bununla birlikte Mustafa Paşa’nın emrinde bulunan piyade ağırlıklı birlikler sebebiyle karşı karargâhtan bilgi alamamıştır. Bu sebeple kendi karargâhına baskın yapacak kadar yaklaşan düşman birliklerini engellemekte de geç kalmıştır. İstihbaratı engelleyici harekâta bulunamaması büyük bir hatadır ve hataların sonucu, askerleriyle beraber kendi canına mal olmuştur. Ordu ağırlık ve topların bu ihmal neticesinde düşman eline geçmesi orduyu zor duruma düşürmüştür. Bu hadise süvarilerin sadece taşımada değil ikmal yollarının korunmasındaki ehemmiyetini ve süvariyle desteklenmeyen grupların çektikleri zorlukları göstermektedir.

Bu süvarilerin yanında sıcak çatışmaya girmeyen atlara bakmakla yükümlü olan at oğlanları da zaman zaman zahire ve erzak tedariki için sefer esnasında çevreye dağılarak ordu ihtiyaçlarını karşılamışlardır¹⁶⁸.

2.1.3 Nehir Geçişlerinde Süvarinin Rolü

Uzun savaş döneminde, Osmanlı ordusunun başarısızlığının altında yatan sebepler, Osmanlı subaylarının taktik bilgi yetersizliği ve ordunun iç disiplinden mahrum olması olarak açıklanmaktadır. Nitekim akarsu gibi hayati ehemmiyet taşıyan geçişlerin gerekli tedbir alınmadan geçilmeye çalışılması bu iddiya delil gösterilmektedir. Öncü birliklerin ordunun geçeceği sahilde, ardından geçilen bölgede savunma istihkâmları kuramalarının orduyu çok büyük tehlikeye soktuğu gözlemlenmiştir¹⁶⁹. Ancak bu eleştiriye rağmen Osmanlı ordusu 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başında giriştiği bu mücadeleden ders almış olmalı ki 17. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle komuta kademesi

¹⁶⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 76.

¹⁶⁸ Yunus Zeyrek (hızl.), *Tarihi Osman Paşa: Özdemiroğlu Osman Paşa’nın Kafkasya Fetihleri (H.986-988/M.1578-1580)*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 82.

¹⁶⁹ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi Ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları”, Yayınlanmamış Doktora Tezi (İstanbul Üniversitesi, 2012), 162.

nehir geçişlerinden kaynaklanan bu problemi büyük oranda gidermiştir¹⁷⁰. Nitekim Osmanlı Devlet'inin stratejisinin ana omurgasını, Avrupa ve Rusya ile doğal set oluşturan akarsuları ele geçirip bunları emniyet altına almak oluşturunuyordu¹⁷¹.

16. yüzyıl sonu 17. yüzyılın tamamında batıya yapılan seferlerin galibini, nehir geçiş operasyonlarının başarısının belirlediği göz önünde bulundurulursa, alınacak bir mağlubiyetin telafisi mümkün olmayan hasarlar doğuracağı muhakkaktır. Nihayetinde akıncılar gibi Osmanlı ordusunda çok uzun süre hizmet etmiş olan bir grubun bir nehir geçişi esnasında darbe alması tekrar eski güçlerine kavuşamamalarıyla neticelenmiştir. 1595 yılında Erdel sınırına akın yaparak nice ganimet elde eden askerlerden vergi alınması amacıyla Yergöğü köprüsü üzerine emin ve kâtip görevlendirilerek “*mal-i humus*” adıyla vergi toplanmıştır. Bu esnada Erdel asisi Mihal'in ordunun yakınında olduğu haberi ordugâha ulaşmış olmasına rağmen Sinan paşa son ana kadar vergi toplamaya devam etmiştir. Ertesi gün Sinan Paşa vergi toplamaktan vazgeçip orduyu hızla diğer tarafa geçirmek için çaba sarf etse de ikinci vakti Mihal harekete geçerek Yergöğü sahrasına tabur kurmuştur. Köprüyü hedef alarak yürüyüşe geçen Mihal top ve tüfek atışlarıyla köprüyü yıkmış ve Osmanlı ordusunu ikiye ayırmayı başarmıştır. Köprüyü geçemeyen akıncılar üzerine yapılan hücum ile birçok akıncı öldürülmüştür¹⁷². Ordunun gerisini kollamakla görevli olan akıncı birliklerinin neredeyse tamamının top ve tüfek atışlarıyla telef edilmesini Peçevi, “*görülmemiş bir felaket*” olarak nitelemektedir¹⁷³. Aynı şekilde Hasan Bey-zade bir asır boyunca böyle bir hezimet duyulmadı diyerek Peçevi'yi desteklemektedir. Hasan Bey-zade eserinde “*hatta akıncı ta'ifesinin ol zamân-ı nuhûset- iktirânda, bîh ü bünyâdları berbad olup, ilâ yevmina hâzâ, ol tâ'ife-i hâ'ifeye inkırâz...*”betimlemesiyle hezimet anlatılmıştır¹⁷⁴. Bu durum ordunun gerisini korumasız bırakacaktır. Ayrıca Rumeli topraklarında birçok başarı gösteren Akıncı sipahileri tekrar eski düzenlerini kuramayacaktır.

¹⁷⁰ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi.” 162.

¹⁷¹ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, çev. M. Fatih Çalışır (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015) 102.

¹⁷² Naima, *Târih-i Naima*, 99.

¹⁷³ Bekir Sıtkı Baykal (hızl.), *Peçevi Tarihi II*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), 161

¹⁷⁴ Şevki Nezihi Aykut (Hızl.), *Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Tarihi Metin ve İndeks*, C.III, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004), 469.

Kâtip Çelebi, Fezlekesi'nde Yergöğü hadisesinin oluş aşamalarını Naima gibi anlatmaktadır. Ancak en can alıcı nokta olan akıncıların tamamen nehirde boğulmasıyla ilgili bölümde cimri davranmaktadır. Osmanlı ordusunun ciddi kayıplarının olduğundan bahsetmesine rağmen kayıpların hangi birliklerden olduğu, sayıları ve herhangi birliğin tamamen yok olduğu ile ilgili bilgiyi vermemektedir¹⁷⁵.

Akıncıların gerçekleştirdiği faydalı faaliyetlerin neredeyse tamamı bundan sonra Tatar askerleri tarafından idame edilecektir. Nitekim 1664 yılında St. Gotthard'da, Raab nehri üzerindeki köprülerin yıkılması üzerine nehrin diğer yakasında kalan Osmanlı askerlerinin köprübaşını derhal boşaltması gerektiğinde, Tatar kuvvetlerinin yedeklerindeki atlar ile müdahale edildiği Silahtar tarihinde; *“Atlı geçidden, piyade köprüden geçerken izdihamdan köprü takat getirmeyüb yıkıldı. Bir miktar deve ve 300 kadar çatal bargirli Tatar gönderilip piyadeyi geçirdiler”* şeklinde anlatılmıştır¹⁷⁶. Bu adet İslam öncesi Türklerde de bulunmakta olup savaşa birden fazla at götürülmekteydi¹⁷⁷. Bir ordu için geride asker bırakmak çok büyük bir kayıp olarak telakki edilirken bir de geride bırakılanların tecrübeli olmaları hem diğer askerlerin moral motivasyonlarının düşmesine hem de savaşın aksi yönde ilerlemesine neden olması bakımından hiç istenmeyen bir durumdur. Bu askerlerin kurtarılması için gerçekleştirilecek operasyonlar bu sebeple daha büyük öneme haizdir. Kaybedilen bir savaşta, Tatar askerlerinin atlarıyla gerçekleştirilen kurtarma operasyonu, mağlubiyetin faturasını bir nebze de olsa azaltmıştır.

Osmanlı'nın normal savaş düzeninde süvariler bir bölgeye girdiklerinde düşmandan istihbarat toplamak ve orduya gerekli lojistik desteği sağlamak için akın ve yağmaya gönderilirdi. Ancak 1603 yılında Macar kapudanları ve Avusturya Kralı'nın kardeşi 50 bin kişilik bir birlikle Peşte yakınına gelip Çil Ada'ya köprü kurunca süvarinin akına gitmesi durduruldu. Bu esnada Osmanlı birliklerinin geldiğini müşahade eden Macar topçusu hemen top ateşine başladı. 1603 yılında cereyan eden bu hadise esnasında Osmanlı ordusunda bulunan süvari Avusturya içlerine akın yapmayı düşünürken karşılaşılan hadise üzerine eğer süvari giderse, Avusturya birlikleri köprü kurup

¹⁷⁵ Zeynep Aycibin (hızl.), *Fezleke*, C.I, (İstanbul: Çamlıca Yayınevi, 2016), 84.

¹⁷⁶ Nazire Karaçay Türkal, *“Silahtar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065- 22 Ca. 1106/ 1654-7 Şubat 1695)”*, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Marmara Üniversitesi, 2012), 386.

¹⁷⁷ Özdal, *Türklerin*, 29.

üzerimize gelir, bu durumda mukavemet gösterecek gücümüz kalmaz diye süvarilerin, akına gitmesine izin verilmedi¹⁷⁸. Köprübaşı tutma ve ordugâhın güvenliği akın ve diğer görevleri ikinci planda bıraktı.

Yine Uyvar seferi esnasında sipahiler akına gitmek yerine köprü yapımı esnasında ordunun güvenliğini sağlamıştır. Bu tedbir oldukça isabetli olmuş Forgats Osmanlı'nın köprü yaptığını duyar duymaz savunmayı köprübaşından başlatmak için harekete geçmiştir. Uyvar'ın düşmesinde Forgats birliklerinin köprü imhası için gelip mağlup olmaları büyük rol oynamıştır. Nihayetinde kale müdafasıyla görevli 3 bin kişinin kale dışında çatışmaya zorlanması müdafilerin gücünü azaltmıştır. Uyvar kuşatması için Osmanlı ordusu Ciğerdelen'e geldiğinde, A. Forgats karşısında zayıf bir birlik beklemekteydi. Nitekim alınan istihbarat, nehir taşkını esnasında yıkılan köprüyle beraber Osmanlı öncü birliği olan süvarilerin selde ana ordu ile bağlantısının kesildiğini söylüyordu. Felemenk tarihi, Türkler Forgats'ı üzerilerine çekmek kasdıyla bilinçli olarak köprüyü yıktıklarını, istedikleri gibi Forgats üzerlerine gelince de köprüyü yeniden tamir ettiklerini savunmaktadır¹⁷⁹. Forgats'a ulaşan haberlere göre 3-4 bin civarında bir Osmanlı askerinin bölgede bulunduğuydu. Evliya Çelebi'ye bu rakamı 37 bin olarak telaffuz etmektedir¹⁸⁰. Bu istihbarat üzerine bölgeye gelen A. Forgats karşısında çok daha kalabalık bir Osmanlı askeriyle karşılaştı. Çünkü Osmanlı karargâhı karşı istihbaratla Forgats'ın baskın harekâtından haberdar olarak nehir taşkınından önce köprü yapım işini hızlandırarak öncü birliklerin karşı tarafta korumasız kalmasını engelledi¹⁸¹. Savaş boyunca birçok görevde istihdam edilen Niğbolu sancak askerleri, mutasarrıfları Kadızade İbrahim Paşa komutasında, nehrin öte yakasında devriye ve gözcülük görevi görerek karşı tarafa geçen Osmanlı birliklerinin savunmasız kalmasını önlediler. Köprü'nün yıkıldığı haberini alarak bölgeye gelen Forgats birlikleriyle ilk temas kuran Niğbolu sancak askerleri olmuştur. Çabuk davranması gereken Kadızade tüfekli, süvari ve piyade birliklerini sağına ve soluna tertipleyerek önlem almıştır. Bu önlem neticesinde oluşturduğu hat Forgats'ın ilk hücum hızını kesmiştir¹⁸². Evliya Çelebi, 3 bin kadar olan

¹⁷⁸ Naima, *Târih-i Naima*, 231.

¹⁷⁹ Şakul, *Uyvar*, 37.

¹⁸⁰ Şakul, *Uyvar*, 37.

¹⁸¹ Yücel (hızl.), Mühürdar Hasan Ağa, 202.

¹⁸² Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi." 181.

Niğbolu askerlerinin en önde çarhaya giriştiğini söylemektedir¹⁸³. Osmanlı ordusu karşısında, Avusturya ve Macar piyadesini yine Macar süvarisi koruyacaktır. Oysa Forgats'ın askerleri arasında 600 kadar zırhlı süvari birliği bulunmaktaydı. Buna rağmen ağır zırhlılar imha hareketinde kullanılacağından piyadelerin koruması Macar hafif süvari askerlerine tevdi edilmiştir¹⁸⁴.

Süvariler, hızlı hareket ederek düşmana baskın verme kabiliyetlerinden dolayı masraflarına rağmen orduların tercih sebebi oldu. Bunun yanında yukarıda bahsedilen nehir geçiş ve kontrolüne atlı birliklerin olumlu katkı sağlaması süvari birliklerini bir adım daha öne çıkarmıştı. Süvariler köprü kurulumunu beklemeden, atların yüzme avantajları sayesinde, su engellerini çok çabuk geçerek karşı yakada savunma hattı oluştururdu. Suyun geçiş noktalarının tespiti gibi son derece stratejik kararların alınmasında kararı süvari birlikleri verirdi¹⁸⁵. Bunun yanında piyadeleri de beraberlerinde karşıya geçirebilmeleri, masraflı olmalarına rağmen, süvarilerin ordulardaki istihdam sebebini açıklar. Nitekim “*Uzun Savaş*” döneminde Estergon Kale’si mahalinde, Ösek Köprüsü, düşmanın eline geçmiş, Brinevar Palankası da ateşe verilmiştir. Peçu’da bulunan Gazi Hasan Paşa haberi alır almaz harekete geçmiş, Drava suyu yakınında düşmana yetişmiştir. Köprünün her iki yakasının düşman elinde bulunması yapılacak olan taarruz hareketini zorlaştırmaktaydı. Hasan Paşa yapılacak hareketi görüşmek üzere tecrübeli askerlerini toplamıştı. Görüşme sonrası Hasan Paşa ileri çıkarak önde kendisi olmak üzere bütün askeri suya girmiştir. Düşmanın farkında olmadığı bir su geçişi bulan Hasan Paşa buradan karşı tarafa geçince düşman, tuttuğu köprübaşını bırakarak kaçmaya başlamıştır. Ancak gaziler, etraflarını kuşatıp taarruz edince birçoğunu öldürmüş kaçmaya çalışanlar da esir düşmüş yahut suda boğulmuştur¹⁸⁶. Bu gibi küçük görünen hadiseler belki direk savaşı kazandırmayabilir ancak savaşın genel gidişinde ve kazanılmasında önemli roller oynamaktadır.

1594 yılı gibi erken bir tarihte 1594 yılında Yanık Kalesi’ni kuşatmaya giden Osmanlı öncü birlikleri, kale dışında bulunan Avusturya askerlerine hücum ederek bir

¹⁸³ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi*, 386.

¹⁸⁴ Özgür Kolçak, “*XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi*” 172.

¹⁸⁵ Coşkun Yılmaz, *Savaşın Sultanları Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri*, C. II., (İstanbul: Bilge Yayınları, 2018), 97.

¹⁸⁶ Miraç Tosun, *Tiryaki Hasan Paşa Gazavâtname’si ve Bazı Filolojik Notlar*, (Ankara: Tüba Bilimler Akademisi, 2017), 134.

hayli esir almıştır. Bu ön çatışmadan sonra ana ordu gelerek kaleyi kuşatmaya almış ve kalenin alınması için gerekli olan metris kazım işine başlanmıştır. Sipah oğlanları zümresi ordugâhın dışına karakola gönderilirken, silahtarlar ise metrislerin güvenliğini almakla görevlendirilmişlerdir. Avusturya Ordusu ise Tuna'nın iki tarafına köprü kurarak kale askerini dışarıya çıkarıp taburlara yerleştirmiş ve kale kapılarını açık bırakmıştır. Kale muhafazasında bulunan Çasar'ın damadı Grof, Osmanlı ordusunun Ramazan bayramı ile meşgul olduğundan, gaflette olacağını tahmin etmiş, on bin kadar atlı ve piyade ile metrisleri basarak üç bin civarında Osmanlı askerini öldürmüştür¹⁸⁷. Aynı zamanda Arşidük Mathios yüz bin kişilik kuvveti ile tabur kurup nehrin öte yakasından kaleye yardım göndermesi kalenin alınmasında büyük engel olmuştur. Kalenin fethi tamamen nehir geçişinin başarısına kalmıştır. Nehrin ötesine geçmek için kurulan üç köprüden 600 kadar serdengeçti ve biraz da Tatar askeri karşıya geçmeyi başarmıştır. Ancak Avusturya ordusunda bulunan süvari ve piyadenin ortak düzenlediği harekâtla nehir geçişi engellendiği gibi tekrar olmasın diye stratejik bölgelere metris kazılıp tedbir alınmaya çalışıldı. Buna rağmen iki bin kadar fedai karşıya geçip düşmana hücum ederek metrislerden atıldı. Nehir kenarını tutan Osmanlı ordusu daha büyük bir kuvveti nehrin öte yakasına geçirerek nehir kenarını ele geçirmeye çalışan Avusturya ordusuna büyük kayıplar verdirdi. Arşidük Mathios dahi bu çatışmalar esnasında yaralandı. Kale, bu tehlike bertaraf edildikten sonra dört taraftan sarılarak bir sonraki sene ele geçirildi¹⁸⁸.

1664 yılı mücadeleleri esnasında Rába'nın karşısına geçmek için mücadele eden Osmanlı piyadesi ansızın düşman askerleriyle karşılaştıklarında, yardımlarına tereddüt etmeden suya giren sipahiler yetişmiştir¹⁸⁹. Evliya Çelebi bu askerleri göğüs göğüse girilen yakın mesafe döğüşlerinde, piyadeleri destekleyen saflar halinde tarif etmiştir. Savaşın başlangıcında nehre hâkim bir köye yerleşen Osmanlı askerleri piyade ve süvarinin uyum içinde bulunduğu harekât gerçekleştirmiştir¹⁹⁰. Bu uyum, savaş sahasında kendisini göstermiş, nehir geçişinin muhafazasından sorumlu Avusturya askerleri Osmanlı ordusunun taarruzu karşısında nehir başını terk etmek zorunda kalmıştır. Süvariler kaçan askerleri takip ederek tekrar toparlanmalarına izin vermeden birçoğunu

¹⁸⁷ Naima, *Târih-i Naima*.72.

¹⁸⁸ Naima *Târih-i*, 73.

¹⁸⁹ Yücel (hızl.), *Mühürdar Hasan Ağa*,227.

¹⁹⁰ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi." 199.

öldürmüşlerdir¹⁹¹. Bu taarruzla Osmanlı Ordusu düşmanın en zayıf noktasına hücum ederek düşman birliklerinde gedik açılmasını sağlamış bu sayede harekât üstünlüğünü ele geçirmiştir. Harekât üstünlüğünü elde eden Osmanlı ordusu piyadesini kurtarmaya gelen düşman süvarilerinin üstünlüğü ele geçirmesine imkân vermeyerek onları da kılıçtan geçirmiştir. Nitekim göğüs göğüse girilen mücadelede her ne kadar Habsburg süvarileri taarruz girişiminde bulunsa da saha ve psikolojik üstünlüğü elde eden Osmanlı süvarisinin savaş naraları karşısında geri çekilmek mecburiyetinde kalmışlardır¹⁹². Ordunun toparlanma çabaları bütün girişimlere rağmen mümkün olmamıştır.

Nehir geçişinin zorluğuna güvenerek Osmanlı ikmal yollarının kesilmesine süvarilerin nehir geçebilme kabiliyetleri sayesinde karşı konulmuştur. Nitekim Minta Kukolli isimli Avusturya komutanı 30 bin kadar süvari ve piyade askeriyle Beç tarafından Uyvar Kalesi'nin imdadına gelmiş, kaleye yakın tabur kurup oturmuştur. Bölgede bulunan Osmanlı askerinin otlukçu ve zahireceilerine baskın verip ikmal yollarını kesmeye başlamıştır. Sadrazam Tatar, Kazak, Eflak ve Boğdan askerlerini 80 bin miktar adanla Kukolli'nin taburu üzerine göndermiştir. Düşmana fark ettirmeden karşı kıyıya çıkılacak ve süvari usulü hızlı bir baskın düzenlenecektir. Ancak nehir geçişini tutan 500 kadar Avusturyaaskeri pusudan çıkıp askerlerin karşıya geçmesini engellemiş ve taburlarına haber salmışlardır. Tatar askeri nehrin farklı bir yerinden yeldirme denilen usulle at sırtında karşıya geçmeyi başarmıştır. Taburun toparlanmasına fırsat vermeden hücum ederek taburu dağıtmış ve yardıma gelen ordu geldiği yerden geri dönmüştür¹⁹³.

Nehir geçişlerinde karşı yakaya geçilse dahi süvarinin piyadeyi yalnız bıraktığı durumlarda piyade metrislerinde barınamamaktadır. Uyvar sonrası sulh antlaşması yapılmış olmasına rağmen hala ilki ordu zaman zaman karşı karşıya geliyordu. Nitekim Raba Nehri kenarında bulunan Sen-gotar palankası kenarında tabur kuruldu. Karşı yakada bulunan Zirinoğlu ve Monta Kukulli, Osmanlı askerinin nehrin karşısında tabur kurduğunu görünce nehrin geçilebilecek bütün yerlerini tutup, ayrıca bütün kıyıyı baştan başa kazıp metris yapmıştır. Osmanlı askeri nehrin karşısına geçmek isteyince izin verilmemiştir. Paşa bunun üzerine önlem alınmamış ancak 23 saat yolu uzatacak başka

¹⁹¹ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi.” 199.

¹⁹² Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi.” 199.

¹⁹³ Nazire Karaçay Türkal, “Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa” 304.

bir yerden nehri geçmeyi düşünmüştür. Buradan bir at köprüsü yapılmak istenmiş olmasına rağmen vazgeçilip piyade köprüsü yapılmasına karar verilmiştir. Köprü tamamlanınca amaçları savaşmak olmamasına rağmen karşıdan bir baskın gelmesin diye karşıya geçen yeniçeriler metris kazmıştır. Yayalar köprüden atlılar geçitten nehri geçmeye başlamıştır. Köprüden geçiş esnasında köprü yıkılmış ve yayalar gönderilen üçyüz kadar bargirli Tatar ardında karşı yakaya salimen geçmiştir. Osmanlı askerinin karşıya ageçtiğini gören Avusturya askerleri piyade ve süvarileriyle alay bağlayıp arkalarına dağı alıp orman içinde savaşa hazır beklemeye başlamıştır. Osmanlı askeri üzerlerine hücumla geçip düşmanı bulundukları yerden geri itelemeyi başarmıştır. Beş altı saat kadar savaştan sonra çok fazla yorgunluk hasıl olmuş, yağın yağmurla beraber elbiseleri de ıslanan askerler ekserisi attan inip, kimi istirahatla geçmiş kimisi de elbiselerini kurutmakla uğraşmıştır. Bu sırada yeniçerilere metrislere girmesi için emir verilmiş süvarilerde arkalarında hazır bekletilmiştir. Gecenin bu şekilde geçirilmesi için Serdar emir vermiş olmasına rağmen yeniçeri bayrağı biraz geriye çekilmiştir. Bunun uygun olmayacağı ordu ileri gelenleri tarafından belirtilince bayrak tekrar eski mahalline getirildi. Bu hal orman içinde bulunan düşman tarafından gözlemlenmiştir. Durumu fırsat bilerek önde piyade ardında süvari Osmanlı karargâhına baskın vermişlerdir. Arka tarafta bulunan süvari geçi çekilince savunmasız kalan yeniçeriler metrislerinden çıkarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Geçit yerinin ancak dört atlının geçeceği kadar dar olmasından birçok asker izdihamdan suda boğulmuştur. Tekrar karşı yakaya geçilemediğinden Yanık ve Uyvar üzerine varılmaktan vazgeçilmiştir¹⁹⁴. Buradan anlaşıldığı kadarıyla yağmurlu havada asker harp sahasında 5-6 saat savaşabilmektedir. Yağmurun yağmadığı durumlarda bu sürenin biraz daha uzayacağı varsayılabilir.

2.1.4 Süvarilerin 5. Kol Faaliyetleri

İspanyol iç savaşı esnasında General Mola, şehrin içinde kendilerine bağlı destekçiler için 5. kol ifadesini kullanmıştır¹⁹⁵. Bu ifade propaganda, istihbarat, keşif, gözetleme, örtme gibi sıcak savaşın dışında kalan durumları ifade etmektedir. Nitekim Habsburgh ordusunun Osmanlı'dan üstün olmasının sebebini Agoston, yüksek komutada

¹⁹⁴ Nazire Karaçay Türkal, "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa" 385.

¹⁹⁵ Engin Çağdaş Bulut, "Türkiyede Komünist Beşinci Kol Faaliyetleri", *II. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, (2019), 925.

liyakate dayalı ilerleme, askeri kampların düzeni ve savunması, askeri istihbarat ve istihbarata karşı koyma becerisi, geometrik birlik oluşumları, muharebeler sırasında karışıklık ve firarın önlenmesine yardımcı olan üniformalarla koruma için yaylım ateş tekniği olarak açıklamaktadır. Ayrıca Osmanlı Ordusunun bu bilgilerden ve gelişmelerden habersiz olduğu için Rus ve Avrupa ordularına defalarca kez yenildiğini savunmaktadır¹⁹⁶.

Savaşın kazanılmasında hayati öneme sahip olan bu faaliyetler, Osmanlı ordusunda süvariler tarafından gerçekleştirilirdi. Nitekim hafif süvariler orduya eşlik ve öncülük ederek ordunun baskın yemesini engeller, düşman arazisini akınlarla tahrip eder, düşman karargâhını her daim rahatsız ederek uykusuz bırakır ve onları silâh altında bulunmaya zorlamak gibi vazife görürlerdi. Ayrıca savaş sonrası takip ve kovalama, baskın tertip etme gibi görevler de hafif süvarilerin sorumlulukları arasındadır¹⁹⁷. Osmanlı ordusunda bu görevleri yerine getiren hafif süvari birlikleridir. Buna karşılık Habsburglar sınırda “*Uskok*” adı verdikleri süvari sınır muhafızları bulundumaktadır¹⁹⁸. Macar ve Hırvat öncü birliklerine ise “*Haydut/ hayduk*” denilmektedir¹⁹⁹. 1550'lerin başında takriben 750 bin ren guldeni Avusturya imparatorluğu Macar sınırını korumak için askerlerine maaş olarak veriyordu. Bu rakam Avusturya gelirlerini %70 ile 90 geliri anlamına geliyordu²⁰⁰. Bu durum Avusturya ordusunun sınırlarının Osmanlı ordusuna ne kadar tehdit altında kaldığını göstermektedir. Özellikle 16. yüzyıl boyunca barış dönemlerinde dahi Osmanlı ordusunda görevli olan hafif süvariler, batı sınırında kendi muadilleri bu birliklerle ufak çatışma ve istihbarati faaliyetlerde mücadele etmiştir. Tımarlı sipahiler, Tatarlar ve akıncı birlikleri piyadelerin başarması mümkün olmayan bazı askerî rollerin yerine getirilmesiyle yükümlü olan hafif atlı birlikler olarak hizmet ediyorlardı. Sigetvar seferi esnasında, Zrinyi, Osmanlıların iç kaleye girmelerine az bir zaman kalmış olmasına rağmen umudunu kesmeyerek Kayser Maksimilyan'a gönderdiği mektupta yardım talebinde bulunmuştur. Ancak Vezir-i azam Sokullu Mehmet Paşa'nın,

¹⁹⁶ Gabor Agoston, *The Ottoman Wars And The Changing Balance Of Power Along The Danube In The Early Eighteenth Century*, (eBook Collection Georgetown University 2013), 97.

¹⁹⁷ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi.” 185.

¹⁹⁸ Yılmaz, *Savaşın Sultanları*, .67.

¹⁹⁹ Feridun M. Emecen, “Onbeş Yıl Savaşları Tarihinden Bir Safha Osmanlı Kaynaklarına Göre 1598 Varad Seferi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 15, (1995-1997), 267.

²⁰⁰ Ahmet Önal, *Kanuni'nin Son Seferi (Sigetvar 1566)*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019), 23.

düşmandan istihbarat toplamakla görevlendirdiği "*birkaç yüz*" sipahi, Zrinyi'nin oğlunu ele geçirmiş böylece bu yardım talebinden haberdar olarak bir felaketin önüne geçilmiştir²⁰¹. Ayrıca bir Osmanlı kalesi kuşatıldığı vakit içerdekilerin en çok ihtiyaç duyduğu şey dışarıdaki düşman hakkında istihbarati bilgilerdir. Nitekim savunma planlamasının şekillenmesi bu bilgilere bağlıdır. Bu sebeple 1585 yılında Safeviler üzerine çıkılan seferde Safevilerle gerçekleşen şehir savaşları esnasında savundukları yerden çıkan Faik Ağa komutasındaki sipahiyan taifesi yakaladığı düşmanı kaleye getirerek istihbarat almışlardır²⁰². Yukarıda hafif süvarinin görevleri arasında sayılan işleri Osmanlı hafif süvarisi büyük ölçüde karşılama meziyetine sahipti. Nitekim 1664 yılında R. Montecuccoli istihbarat toplamak için Osmanlı ordugâhına yolladığı iki bin kadar süvari birliğiyle beraber komutanı Sporck, devriye gezen Osmanlı askerince fark edilmiş verilen görevi ifa edememiştir. Bu durum Osmanlı Ordusunun, her daim karargâhları çevresinde istihbarata karşı önlem alan devriye sistemi vücuda getirdiklerini göstermektedir. Bu sistem sayıları beş altı bini bulan hafif atlı birliklerini, ordudan çok uzaklaşmayacak şekilde aralarında belirli mesafelerle etrafa dağıtılmasıyla çalışıyordu. Ayrıca bu devriye atlıları, acil durumları bildirebilmek için aralarında önceden tayin ettikleri birtakım ses ve işaretlerle haberleşiyorlardı²⁰³. Albay Sporck'un giriştiği istihbarati keşif harekâtı bu devriye birlikleri tarafından engellenmesi oldukça normal karşılanmaktadır. Nitekim R. Montecuccoli, Sporck'un kayıp vermeden geri dönebilmiş olmasını başlı başına bir başarı olarak görmektedir²⁰⁴. Bu örnekler Osmanlı hafif süvarisinin hem düşman hem de kendi karargâhı etrafında iyi işleyen bir istihbarat ağı kurduğunu göstermektedir. Ancak görevleri bununla bitmemiş, bazı durumlarda, birlik gözetilmeksizin hafif süvariler istihbarat toplamak ve bölgeyi teslim olmaya zorlamak için uzak mesafelere akın gerçekleştirmiştir²⁰⁵.

Burada Tatar askerlerine ayrı bir parantez açmakta fayda görülmektedir. Nitekim top gibi ağır silahlarla donatılmış bir ordunun yürüyemeyeceği bir hızda ilerleyerek ordunun yakın çevresinden çok daha uzaklarda keşif ve gözetleme görevi icra eden Tatar

²⁰¹ Önal, *Kanuni'nin Son Seferi*, 302.

²⁰² Erhan Afyoncu (hızl.), *Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019), 94.

²⁰³ Kahraman (hızl.) *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 24.

²⁰⁴ Özgür Kolçak, "*XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi*." 185..

²⁰⁵ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 24.

süvarileri oldukça önemli bir görev yerine getirmektedir. Tatar birliklerinin elde ettiği bilgiler ordunun taktiksel harekâtından ziyade stratejik hareketini etkilemesi açısından önemliydi. Topladıkları istihbarat, yaptıkları gözetleme neticesinde ordunun güzergâhı ve harekât tarzını belirlemede ordunun gözü, kulağı mesabesinde hareket etmektedirler. Bu askerler yedeklerinde getirdikleri çatal atları sayesinde (fazladan getirilen birkaç at, Tatar birliklerinin bu atları getirmesi temayüldür) çok hızlı hareket edebiliyor, büyük mesafeleri kısa zamanda aşılıyor ve aldıkları stratejik görevi yerine getiriyorlardı²⁰⁶. Ayrıca Kırım Hanları kendilerine verilen emirle akına çıkarak aldıkları ganimet ve esirler vasıtasıyla hem orduya katkı sağlıyor hem de düşmanı zayıflatıyorlardı²⁰⁷. Bununla beraber düzensiz gerçekleştirilen yağma hareketleri ve ani baskınlarla düşman arazisinde oluşturulmak istenen baskı, Osmanlı ordusunun yaptığı planlamada izlenmesi gereken taktiksel bölgelerin dışına çıktığı zaman stratejik alanda problemlere sebebiyet vermektedir. Bu sebeple Tatarlar, askeri birliklerini aynı anda stratejik önem taşıyan sahaların ele geçirilmesi için kullanmak isteyen Osmanlı ordu aklıyla belli bir yere kadar uyum içinde kalabilmektedirler. İstihbarat, keşif, gözetleme ve yağma hareketlerinde elde ettikleri başarılar harp sahasında istenilen sonucu göstermeyince Osmanlı ve Tatar askerleri arasında sürtüşmelere neden olmuştur. Nitekim Lütü Paşa, Asafname isimli eserinde, doğal olarak Tatar askerlerinin Osmanlı ordusundan beklenen askerî disiplin içinde tutulmalarının çok zor olduğunu belirtmiş ve devletin yeni arayışlara girmesinin elzem olduğu kanaatine varmıştır. Bu nedenle Tatarların yerine halk içinden eşkinici, ellici ve akıncı temin etmenin gerekliliğine inanmaktadır²⁰⁸. Tatarların gerçekleştirdiği 5. kol faaliyetleri okadar elzemdir ki bu birliklerden vazgeçmek hiç düşünülmemiş sadece bu görevi icra edecek başka birliklerin bulunması konusunda tavsiyelerde bulunulmuştur.

²⁰⁶ Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, çev. M. Tanju Akad, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2007), 92.

²⁰⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 471.

²⁰⁸ Mübahat Kütükoğlu (hızl.), *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991), 97.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEYDAN SAVAŞINDA SÜVARİLER

3.1. 16 VE 17. YÜZYILDA SÜVARİLERİN DURUMU

Avrupalı tarihçiler kendilerini dünyanın diğer milletlerinden üstün görerek 15. yüzyıl itibarıyla devletlerinin ulaştığı seviyeye diğer milletlerin akıl dahi erdiremeyeceğini düşünmektedir²⁰⁹. Bu ilerlemeyi Avrupalı devletler, savaşın gereği olan taktiksel anlayış seviyesinde elde ettikleri üstünlükle izah etmiştir. Diğer devletlerin ise bu taktik ve teknik seviyeden çok uzak olduğu kanısındadırlar²¹⁰. Nitekim Asyalı devletler modern anlamda bir savaştan ziyade, buldukları fırsatlarda yağma, istila gibi yöntemlere başvurmuştur. Araplar hızlı atları, Türklerse uzak dövüş silahı oklarıyla yakın temastan uzak durarak, kaçak dövüşmüşlerdir. Avrupalı tarihçiler, iptidai yöntem kullanan Asya'lı devletlerin, askeri taktik ve strateji gibi üst düzey akıl gerektiren bu yetenekleri 20. yüzyıla değin elde etmelerinin mümkün olmadığını ileri sürmektedir²¹¹. Bu savlarını, 16. yüzyılda çok iyi tüfek üretmiş olan Japonların bu tüfekleri savaş sahasında batılı devletler gibi taktiksel boyutta kullanamadıklarını, bireysel yeteneklere teslim ederek keskin nişancılar elinde heba etmiş oldukları düşüncesiyle kuvvetlendirmişlerdir²¹². Ayrıca sadece Osmanlıyla kısıtlamayıp tüm Türk tarihi boyunca Türklerin silah ithal ettiğini savunmuşlardır. Bu sebeple de Türk Devleti'nin batı teknolojisine bağımlı hale geldiği görüşü hâkim olmuştur²¹³. Ancak Avrupalı tarihçiler kendileri dışındaki devletleri ve milletleri böyle yorumlasalar bile gerçek onların görmek istediklerinden oldukça farklı ceryan etmektedir. Nitekim yine bir Avrupalı tarihçi olan Gofrey Parker yaptığı incelemeler sonucunda, 16. yüzyılın son çeyreğinde, Nagashino meydan muharebesinde Japonların, iddia edildiği gibi tüfeği yay mantığından ziyade,

²⁰⁹ Geoffrey Parker, *Cambridge History of Warfare*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), s.1-10; Marco van der Hoeven, *Exercise of Arms: warfare in the Netherlands (1568-1648)*, (Leiden: Brill Press, 1998) 1-15.

²¹⁰ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi." 40.

²¹¹ Keegan, *Savaş Sanatı*, 34-47.

²¹² Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi." 40

²¹³ Gabor Agosgtton, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, çev. Kahraman Şakul (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 177.

süvari hücumunu durdurabilmek amacıyla yaylın ateş taktiğiyle kullandıklarını keşfetmiştir²¹⁴. Bu taktikle beraber Japonya’da savaş anlayışı değişmiş ve yeni bir dönem başladığı kanısı hâkim olmuştur²¹⁵. Bu yeni keşfe rağmen Avrupalılar, tüfek üretmenin askeri devrimin gerçekleşmesi için yeterli olmadığını, bir orduda devrimin gerçekleşebilmesi için kültürün ve sosyal hayatın bir bütün halinde alınmasıyla yeni teknolojinin sahaya askeri doktrin olarak yansıyabileceği savunusunda ısrarcıdurlar²¹⁶. Avrupalı yazarlarla beraber İsmail Hakkı Uzunçarşılı da erken dönemde Osmanlı ordusunda rastlanılan tabanca gibi teknolojik ürünlere mesafeli yaklaşmıştır. Uzunçarşılı tabanca bulunduğu yönünde kayıt bulmuş olan Riko’nun sözlerine çok itibar etmemektedir. Ayrıca diğer araştırmacılara da bu kayıtlara dikkatli yaklaşımları yönünde görüş bildirmiştir. Nitekim o dönem için tabanca ıstılahından kastın ne olduğuna etimolojik olarak bakmanın gerekliliğine inanmaktadır²¹⁷.

Bu ısrarları kendi gözlükleriyle dünyayı anlamaya çalışmalarını beraberinde getirmiştir. Nihayet kendi iç dinamiklerinde süvarilerin bu yüzyıllar içerisinde etkisiz ve değersiz hale gelmesini Osmanlı için de tahayyül etmişlerdir. Ancak Osmanlı süvarileri diğerlerinden tamamen farklı statüye sahiptir. Özellikle kapıkulu süvarileri yakınçağ Avrupasının bir ordu için olmazsa olmaz gördüğü üniforma giyiyor olması Avrupa’nın yakınçağda ulaşacağı bu disiplin seviyesine Osmanlının çok daha önce ulaştığını ispatlamaktadır²¹⁸. Avrupa’nın Compagnies d’ordonnance adı verilen toplumsal statüleri aşağıda olan piyadelerin süvarilere karşı üstün olup olamayacakları ile ilgili şüpheler bulunurken İsveçli piyadeler ellerinde bulunan sadece kesici aletlerle süvarileri yenmeyi başarmıştır. Michael Howard 16. yüzyılda ateşli silahların yaygınlaşıp teknolojinin harp sahasına girmesiyle artık süvarilerin piyadeler karşısında üstün olamayacaklarını savunmuştur²¹⁹. Toplumsal statüleri yüksek olan süvariler bu statülerini korumak istedilerse de hareketli bataryalar ile kaleleri de birer birer yıkılmıştır. 16. yüzyıl itibarıyla

²¹⁴ Parker, *Askeri Devrim*, 262.

²¹⁵ Günhan Börekçi, “A Contribution to the Military Revolution Debate: The Janissaries’ Use of Volley Fire during the Long Ottoman-Habsburg War of 1593- 1606 and the Problem of Origins,” *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 59/4 (2006): s.411.

²¹⁶ Keegan, *Savaş Sanatı*, 43.

²¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C.II, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 178.

²¹⁸ Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatı*, 97.

²¹⁹ Michael Howard, *War in European History*, (Londra: Oxford Yayınları, 1976), 15.

Avrupalı süvariler sadece kendilerine verilen piyade birliklerini komuta etmeyi kabul etmiştir²²⁰.

Süvarinin Avrupa’da ikinci plana düşmesi ve taktik anlayışın değişmesi yaylım ateşin icadıyla gerçekleştiği için bu durum askeri devrimin en önem verilen konuları arasındadır. Uzun savaş yılları olarak tanımlanan 16. yüzyıl sonunda Osmanlı ordusunun taktiksel olarak tüfek kullandığı ve ordusuna entegre ettiği bilinmektedir. Tüfeklerin, Osmanlı ordusu tarafından yüzyılın başında yaylım ateşle kullanıldığını gösteren ipuçları bu taktiğin bir yüzyıl kadar geriye tarihlenebileceği kanısını doğurmuştur²²¹. Ancak duruma şüpheli yaklaşmanın faydalı olacağı gerekçesiyle Osmanlı piyadelerinin “*Uzun Savaş*” yıllarında tüfeği saflar halinde taktiksel olarak kullandıklarını kabul etmek daha sağlıklı olacaktır. Bununla beraber orduların bu silahları taktiksel olarak kullanmaları için bir sürenin geçmesi göz önünde bulundurulursa kemal seviyesine ulaşana kadar geçecek süre yukardaki iddiayı desteklemektedir. 1605 yılında Topçular Katibi Abdülkadir Efendi’nin yeniçerilerin savaş öncesi hazırlıklarını tasvir ederken “... *yeniçeri alayları üç kat saf durup, tüfeng-endâz her biri fitilleri hazır... Ba’dehû yeniçerinin evvelki safı tüfenglerin atduklarında, ikinci saf dahi atup, ba’dehû evvel atanı saf iki kat olup, tüfenglerin doldurmağa mübaşeret üzere olurlar.*” verdiği bu bilgiler “yaylım ateşi” tarifine bire bir uygun düşmektedir²²².

Avrupalı devletlerin yakaladıkları başarıyı sadece ateşli silahlarda elde ettikleri teknolojik ilerlemeyle açıklamaya çalışmak Osmanlı ordusunun başarısızlığını izah etmek için argümanları atıl bırakmaktadır. Nitekim yukarıda verilen bilgiler ışığında ordunun ateşli silahları tanıdığı ve bunu çok erken tarihlerde taktik seviyede kullandığı anlaşılmaktadır. O takdirde Avrupa ordularının elde ettiği başarıları başka nedende ararken, Osmanlı Devleti’nin içine düştüğü durumu anlamak için de başka bakış açıları geliştirmek gerekmektedir. Nitekim incelemeler 16. yüzyılın son çeyreği itibarıyla Avrupa ordularının askeri doktrinler ve taktikler üreterek ateşli silahlardan daha yıkıcı ordular vücuda getirdiğini gözler önüne sermektedir. 16. yüzyıl boyunca askeri alanda kaleme alınan talim kitapları ve risaleler sayesinde bu değişen anlayış bütün Avrupa

²²⁰ Keegan, *Savaş Sanatı*, 32.

²²¹ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 71.

²²² Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 437.

kıtasında yaygın hale gelmiştir²²³. Bu yazılan eserler, bütün Avrupalı devletlerin gelişmesine neden olurken Avrupa ordularını örnek alan ve ordusunu bu minval üzere inşa etmeye çalışan Osmanlı ordusunda bu yöntem niçin işe yaramamıştır?

Avrupalılar Osmanlı ordusunun süvari ağırlıklı bir ordu olması sebebiyle bu ilerlemeyi yakalayamadıkları kanısına varmışlardır. Nitekim Avrupa orduları ne kadar piyade ağırlıklı ise Osmanlı ordusu da bir o kadar süvari ağırlıklıydı. Tabi bu rakamlar Osmanlı ordusunun 15 ve 16. yüzyıldaki kadar keskin bir süvari ağırlığında olmadığını gözler önüne sermiştir. Bir ordunun geleneksel yapısının bozulmasının zorluğu Osmanlı ordusunda kendini göstermiştir. 17. yüzyıl boyunca uğraşılmasına rağmen süvari ağırlıklı yapısını devam ettirmiştir²²⁴. Murphey bu iddiasını 17. yüzyılda seferde bulunan Osmanlı ordusunda piyade yeniçerilerin rakamıyla izah etmeye çalışmıştır. Sadece bu birliklerin sayısının 40 bin civarında olduğunu hesaplarken süvari-piyade oranlamasında bu rakam üzerinden iki süvariye bir piyade hatta üç süvariye bir piyade bile olacağını ifade etmiştir²²⁵. Ancak; ne kadar Osmanlı arşiv ve tarihi üzerine çalışıyor olursa olsun Murphey'in bazı nüansları kaçırdığı düşünülerek bu oranlamasına kuşku ile bakmak gerekmektedir. Murphey sayıları oranlarken bunların kâğıt üzerinde bütün ülke genelinde verilen sayılara göre hesaplamış, savaşa katılmayanların sayısını bu hesaplarının içerisine dâhil etmediği anlaşılmaktadır. Yaptığı açıklamalarda ulufe alan yeniçerileri ve tımarlı sipahinin tamamının savaşa katıldığını varsaymaktadır. Ancak bunların içinde, güvenlik için bırakılan, hasta ya da emekli olan yahut katılması gerektiği halde savaştan kaçanlar bu oranlamaya dahil edilmemiştir. Ayrıca 17. yüzyıl boyunca kâğıt üzerinde, her ne kadar tımarlı sipahi sayısı aynı olsa bile bunların ne kadarının sefere iştirak ettiği, kaçının atlı askerlerden oluştuğu net değildir. Tımar sisteminin bozulmaya başladığı 17. yüzyıl için bu kanıya varmış olmamıza rağmen 16. yüzyıl için dahi bu kanıda olan C. Finkel'in tımarlı sipahilerin yanlarında getirdikleri “cebelilerin” atlı asker oldukları konusundaki şüphesi aynı şekilde bir yanlış okumadan kaynaklanmaktadır²²⁶. Halil İnalçık, bunların kesinlikle süvari olduğunu belirtmektedir²²⁷. Tımarlı sipahi haricinde altı bölük halkı

²²³ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 37.

²²⁴ Murphey, *Osmanlı'da Ordu*, 58-73.

²²⁵ Murphey, *Osmanlı'da Ordu* 58.

²²⁶ Caroline Finkel, *Administration of Warfare: the Ottoman military campaigns in Hungary, 1593-1606*, (WienVWGÖ, 1988), 28

²²⁷ İnalçık, “Tımar”, *DİA*, 41, 172.

süvarilerinin de yanlarında süvari getirmesi şarttı. Bunlar her dört akçe için savaş sahasına bir sipahi getirmekle mükellefti. Getirdikleri sipahinin bütün masrafı kendilerine aitti. Getirdikleri bu sipahiler süvarilerin köleleri yahut cengaver süvarilerden meydana gelmekteydi²²⁸. Bu durum sipahilerin sayısını artırdığından zaman için sipahiler hükümeti baskı altına almaya ve dilediklerini yaptırmaya başlamışlardır. Durumun farkında olan Köprülü Mehmet Paşa bu tehlikeyi engellemek için sipahilerin cesaret aldığı bu kalabalık yapılarını azaltma yoluna gitmiştir²²⁹. Böylece hizmet neferi istihdamına son verilerek sadece ağırlıklarını nakleden hayvanla sefere gider olmuşlardır²³⁰. Bununla beraber süvarilerin ellerinden gulamiyeleri alınarak maddi olarak da güçlerinin önüne geçilmiştir. Geza David ve Pal Fodor'un 1697-1698 tarihini baz alarak yaptıkları çalışma neticesinde elde ettikleri sonuç, Macaristan seferine çıkan 95.405 kişilik Osmanlı ordusunun %60,71'ni piyade birliklerinin oluşturduğudur²³¹. Bu tablo bize 17. yüzyıl sonu itibarıyla Osmanlı ordusunun Batılı muasırlarına denk bir piyade sayısına ulaştığını göstermektedir. Tabi ki bu sayılara bir yüz yıl içerisinde aşama aşama ulaşılmıştır. Ancak bu sayılara gönüllü katılanlar, Tatarlar ve cebeliler dâhil değildir. Bu sebeple ordunun sayısının tam olarak rakamı verilemediği gibi süvari oranının da net bir şekilde tespit edilmesi mümkün değildir. Örneğin 1601 yılında gerçekleşen Karayazıcı isyanında Karayazıcı etrafında bulunanlar ulufeleri kesilenler ile Arabistandan toplanan 20 binden ziyade alaca-atlı segban tarifi yapılmaktadır. Burdan mülhem segbanların da yer yer süvari olarak savaştıkları neticesine varılabilir²³².

Osmanlı ordu yapısına baktığımızda, on altıncı yüzyılın başına kadar Osmanlı ordusunda ganimet karşılığı hizmet eden akıncılar ve serbest hafif süvariler orduda çoğunluğu oluşturuyordu. Fatih Sultan Mehmet döneminde bu sayı elli bin seviyelerindeyken²³³, 1595 Yergöğü hadisesinden sonra sayıları oldukça düşmüş, 1620 yılındaysa Vidin sancakbeyi Mihal oğlu Hızır Paşa'nın mahiyetinde akıncı mevcudu 3

²²⁸ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 171.

²²⁹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 178.

²³⁰ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 179.

²³¹ Geza David, Pal Fodor, "Changes in the Structure and Strength of the Timariot Army from the Early Sixteenth to the End of the Seventeenth Century", *Eurasian Studies*, IV/2, (2005), 188.

²³² Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 322.

²³³ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 58.

bin civarındadır²³⁴. On altıncı yüzyılda silahlardaki değişimler, bununla beraber farklılaşan taktikler, asker tedarikini temelde iki gruba indirgemişti. Eyalet süvarileri olarak adlandırılan sefer zamanı sancak beyinin altında toplanarak savaşa getirilen, savaş bitiminde tekrar köylerine dönen dönemlik savaşçı tımarlılar ve devlet hazinesinden maaş alan sultanın daimi, savaşa hazır kapıkulları da ikinci kısmı teşkil etmektedir. Kapı kulları, süvari ve piyadelerden oluşmakla birlikte ekserisini piyade olan yeniçeriler oluşturunuyordu.

Tablo 1: 17. yüzyıl yeniçeri sayısını gösterir tablo²³⁵.

Mali Yıllar	Yeniçeri Sayısı
1567-68	12.798
1609	37.627
1660-61	54.222
1665	49.556
1669	51.437
1670	49.868
1680	54.222

Ancak yeniçeri sayısının 40 binlere çıktığı dönemde bile orduda piyade sayısı, süvari karşısında bire iki yahut bire üç oranında azınlıkta kaldı²³⁶. Bunun bir istisnası olarak sadece 1645-69 Girit seferidir²³⁷. Bu ada kuşatmasına ait bir durum olup bunun dışındaki hemen hemen her durumda, süvarilerin hâkimiyeti sayesinde sağlanan hızlı seferberlik, Osmanlıların operasyonel başarılarında başat faktör olmuştur.

Aynı tarihlerde Avrupa ordusunda piyade süvari dengesine bakacak olursak, 1596 senesinde Eğriyi kuşatan Osmanlı ordusunu durdurmak için harekete geçen Maksimiyen topladığı 40 bin kişilik ordunun sadece 8 bini süvaridir. Yardımcı katılımcılarla beraber süvari sayısı artmış olmasına rağmen yarı yarıya dengesi dahi sağlanamamıştır²³⁸.

²³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.3, Kısım 2, (Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları, 2011), 286.

²³⁵ Agoston, *Osmanlı'da Savaş* 99.

²³⁶ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 59.

²³⁷ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 59.

²³⁸ Yılmaz, *Savaşın Sultanları*, 82.

Murphey, 1640 yılında Alvise Contari'nin, padişah gerek duyması halinde hazinesinden tek kuruş çıkarmadan 200 bin atlıdan oluşan bir ordu vücuda getirebileceğini alıntılamıştır²³⁹. Ancak bu rakam abartılı olup 75 bin ila 90 bin rakamının üstüne çok nadiren çıkmıştır. Halil İnalçık'ta Sofyalı Ali Çavuş'tan yaptığı iltibas da 56.455 tımar sahibine 118.135'de cebeli sayısına ulaşmıştır²⁴⁰. Ayrıca 1616 seferinde 14.867, 1621 seferinde 15.058, 1655 seferi esnasında ise 6052 adet tımarlı sipahiden bahsetmektedir²⁴¹. Bunların yanlarında kaç adet cebeli getirdiği ise verilmemiştir. Tımar sisteminin en büyük başarılarından birisi istenildiği zaman elde daima kullanılmamış bir ihtiyat gücün var olmasıdır²⁴². Özellikle 60 bin kişilik tımar ordusunun, Tuna sınırı boyunca devam eden kilit roldeki kale ve muharebe alanlarına at sürme mesafesinde olan eyaletlerden teşkil ediliyor olması; yapılacak akınlar, kuşatmalar ve ordunun nerdeyse üçte birinin yürüme mesafesinin bin kilometre kısalıyor olması dolayısıyla ordunun dinç kalması açısından önemlidir. 17. yüzyılda uzayan savaşlar, çatışmalar artık belli bir dönem sefere çıkıp tekrar geri dönülmesini engelleyerek savaşları bütün bir yıla yaydı. Bütün yıl süren seferberlik sezonu giderek olağan hale gelmeye başlayınca, mevsimlik olarak savaşa gelip ardından köyüne dönen tımarlı sipahilerin orduya sağladığı fayda da azaldı²⁴³.

Piyadeye göre çok daha maliyetli olmasına rağmen Osmanlı ordusunun ana omurgasını teşkil eden süvari birliklerinin muharebe potansiyeli ne olursa olsun zaman içiresinde kesin ağırlığından vaz geçilerek uzun vadede piyade ağırlıklı bir terkibe dönüşmesi kaçınılmaz hale geldiği iddia edilmektedir²⁴⁴. Ancak R. Murphey 17. yüzyıl Avrupa ve Osmanlı ordu yapılarını karşılaştırdığında bile batı ordularının süvari-piyade dengesinin piyade kefesinde hala çok ağır olduğu sonucuna varmıştır.

Uyvar kuşatması esnasında sefere katılan piyade birlikleri hesaplandığında Osmanlı ordusunun bu tarih itibarıyla savaşa katılacak birliklerinin yarısına yakınının piyade olduğu gerçeği ile karşılaşılmaktadır. Sonuç olarak piyade olan bu birlikler, savaşın nihai aşaması olan göğüs göğüse mücadeleye gelene kadar mevzilerinde kütle

²³⁹ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 60.

²⁴⁰ İnalçık, "Tımar", *DİA*, 41, 170.

²⁴¹ İnalçık, "Tımar", *DİA*, 41, 171.

²⁴² Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 60.

²⁴³ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 61.

²⁴⁴ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 90.

savaşı vermiştir. Bu kütle savaşı askerlerin ateşli silah kullanmasını zorunlu kılmaktadır²⁴⁵. Savaşların mobilize birliklerle kazanıldığı düşünülürken istihkâmların muhafazası için faydalı olmalarına rağmen piyadeler, darbe temelli şok taarruzlar için aynı etkiyi gösterememiştir. Nitekim süngünün icadına kadar geçen sürede orduların en büyük problemi, ateşli silah kullanan piyadenin şok temelli taarruzlar karşısında nasıl korunacağıdır? Namludan doldurulan fitilli ve çakmaklı tüfeklerin ateşlendikten sonra tekrar dolduruluncaya kadar geçen süre ateşli silah kullanan piyadeyi süvari karşısında korumasız bırakmaktadır. Osmanlı subay kadrosu korumasız kalan piyadeyi yanlarda konuşlandırdıkları süvariyle korumaya çalışmıştır²⁴⁶.

Herhangi bir muharebe karşılaşmasında moral, zafere katkıda bulunan en büyük faktördür ve atlıların ana hedefi belirsizlik veya panik yoluyla morali aşındırmaktır. Tarihçi Louis A. DiMarco, atlı bir askerin heybetli görüntüsünün psikolojik etkisinin en yakın eşdeğerinin kalabalık kontrolünde atlı polis kullanımı olduğuna dikkat çekiyor. DiMarco'ya göre "polis atlarının ürkütücü boyutu, hızı ve birleşik kütlesi, kalabalığı fiziksel olarak temasa geçmeden dağıtabilir. 16. yüzyıl süvarileri bu avantajını teknolojik değişim nedeniyle kaybetmedi. Şok ve ateş gücü arasında katı bir birliktelik gerekirken atlı birlikler komutanlarını beklediği bu birlikteliği hakkıyla yerine getiremedi. Ateşli silahların kullanılması, şok eylemi fırsatlarını önemli ölçüde azaltmadı ve silahların monte edilen kol boyunca yayılması, şoku ateş gücüyle birleştirme girişimini gösterdi. Ani bir atlı saldırısının neden olduğu korku, tipik olarak, birliğin kenarlarındaki adamların geri çekilmelerinde yahut kaçtıklarında, bir piyade oluşumunun uyumunu kaybetmesine neden olmak için yeterliydi. Bir süvari saldırısının hedefleri yerinde duruyorsa veya başka bir şekilde yakın dövüşe giriyorsa, atlılar, düşmanın hareketlerini kontrol etmek için atın boyunu ve ağırlığını kullanma avantajından yararlanırdı. Disiplinsiz ya da cesareti kırılmış uşakları geri gönderme yeteneği, düzenli bir şekilde sıralanmış saflarda aksamalara neden oldu ve savaşın genel karmaşasına katkıda bulundu. Saldırının amacının düşmanın moralini kırmak olduğu düşünülürken, atlıların bir piyade düzenine girmelerini kolaylaştıran her şey zafer şansını artırıyordu. Süvari savaşında başarı için fiziksel ve psikolojik saldırganlık gerekiyordu. "Şok" tamamen

²⁴⁵ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 159.

²⁴⁶ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 71.

fiziksel terimlerle tanımlanıyorsa da aynı zamanda temas noktalarının düşme olasılığını azaltan bir uygulama veya ekipmandır²⁴⁷.

17. yüzyılda savaş sahasının birbirine yakın müstahkem mevzilerle kesilmesi nedeniyle süvariler şok temelli, darbe esaslı, baskın vari klasik hareketlerini gerçekleştirememektedir. Bu sebeple savaş sahasında faydalı olabilecek farklı yöntem arayışına girmişlerdir. Yine aynı yüzyılda, süvarilerin değerli olduğu göğüs göğüse çatışma sahnelerinin sıklıkla müşahade edildiği mücadelelerin yaşanması süvarileri savaşı yönlendirecek konumda bırakmıştır. Ancak savaşları nihayete erdirecek süvari hücumları yerine savaş dışı işlerde aldıkları görevlerle savaşa etki etmeleri de gözden kaçmamaktadır. Nihayetinde seferin ilerlemesi için yol boyunca ikmal ve lojistiğe katkı sağlayan süvariler bu görevlerinin yanında seferin zaferle sonuçlanması için tek yolun şok temelli bir süvari taarruzundan geçtiğinin farkındaydılar. Çünkü siper ve hendeklerle kendilerini koruma altına alarak düşmanın yaklaşmasına izin vermeyen modern dönem savaşların kilidi kanatlardan yapılacak süvari hücumlarıyla açılabilirdi²⁴⁸. Bu süvari hücumlarının olmaması halinde piyadeler bıktırıcı, karşılıklı ateşlerle, sonucu belli olmayan bir mücadele içine girebilirdi. Taarruzi, taktik hizmeti gören atlı birlikler, savaşın nihayete erdirilmesi için gereken hücum anının geleceği vakte kadar, mevzi mücadelelerinde kendileri için uygun bir pozisyon bulmak zorundaydılar. İşlevselliklerini korumak için hem süvari hem piyade olarak kendilerini geliştirmeleri onları savaş sahasında yine vazgeçilmez hale getirebilirdi.

Geza ve Fodor, 17. yüzyılda süvari sayısının hala baskın bir şekilde orduda yer tuttuğunu savunmaktadır²⁴⁹. Ancak sayının fazla olması süvarilerin hala 15 ve 16. yüzyılda üstünlüğü ellerinde bulundurmalarına neden olan darbe esaslı şok taarruzlarına dayalı, yüksek manevra kabiliyetine sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Bununla beraber 1650 sonrası Osmanlı ordusu çağın gerekliliği olan kale kuşatmaları için, durağan, kütle halinde mevzi savaşı verebilecek bir formasyona dönüşmeye başlamıştır. Bu değişim zaman içerisinde savaşın hayati unsuru mesabesinde olan askeri planlamanın; ordu perdelemesi, istihbarat faaliyetleri, keşif ve gözetleme ile beraber iase temini ve ordu

²⁴⁷ James A. Davis, "The Evolotion Of Cavalry During." 29.

²⁴⁸ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 188.

²⁴⁹ Geza David, Pal Fodor, "Changes in the Structure" 168.

ağırlıklarının ikmalî gibi savaş dışı vazifelerde Osmanlı süvarilerinin rolünü artırmıştır. Ancak bu artan işlere rağmen 15. yüzyıldaki durumlarının ötesinde ateşli silahlar çağı olarak adlandırılan kütleli ve sabır gerektiren mevzi savaşlarının uzağında kalmışlardır. Bu nedenle, ordu içerisindeki sayıları ne kadar kalabalık olursa olsun, çağın getirdiği kuşatma savaşları ve müstahkem mevziler önünde ceryan eden savaşlarda, atlı birlikleri üstün kılan şok temelli darbe esaslı taktik uygulanamamasından, mücadeleyi sonlandıracak hamle artık süvarilerden beklenmemektedir. Ancak atlı birlikler hala küçük birliklerin karşı karşıya geldikleri huruç, yağma, gibi çarpışmalarda taktiksel olarak çok önemli bir enstürüman olarak ordunun vazgeçilmezi konumundadır. Bununla beraber küçük çaplı mücadeleler, savaşın sonucuna önemli bir etki yapmamaktadır. 17. yüzyıl itibarıyla bu şekilde gerçekleşen küçük çaplı çarpışmaların sayısı da epey azalmış görülmektedir. Tabii bu durum, süvari kıtalarının sıcak çatışmanın yaşandığı sahanın dışına ittiğini düşündürmektedir. Bu nedenle ordu içerisinde bulunan atlı birliklerin sayısal üstünlüklerinden ziyade, savaşta taktik ve stratejik bağlamda ne kadar katkı sağladıkları daha önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti, 16. yüzyıl boyunca Avrupa askeri teknolojisine önderi konumundayken bu tarihten sonra yeni silah teknolojileri ve “*trace italienne*” adı verilen toplara karşı korunaklı kaleler inşa edemeyince önderliğini muhafaza edemediği iddia edilmektedir²⁵⁰. Nitekim bu kalelerle beraber süvarilerin öneminin azaldığı iddiaları ayyuka çıkmıştır. Askeri savunma denilen savunma yahut taarruzu olumlu veya olumsuz etkileyecek yapıların doğal ve insan yapımı olmasına göre katagorilenmiştir. Nehir, kanal, müstahkem köy, geçit, bent ve köprülerle çevrili olmayan bölgelerin korunması için farklı düşüncenin ürünü olarak bu kaleler öne çıkmıştır. Yüzyılın başında bu tür kaleler, garnizonlara net, örtüşen ateş hatları vermek ve dairesel kulelerin tabanında oluşan kör noktaları ortadan kaldırmak için tasarlanan burçlar, tabyalar ve atış platformlarından oluşan bir sistem olarak inşa edilmişlerdir. Bu yapılar her hangi bir kuşatma anında bir yıldan uzun süre dayanacak şekilde inşa edilmişlerdir²⁵¹. Bununla beraber klasik ordu yapılanmasının süvari ağırlıklı olması nedeniyle ateşli silahların

²⁵⁰ John F. Guilmartin, “The Military Revolution in Warfare at Sea During The Early Modern Era: Technological Origins, Operational Outcomes and Strategic Consequences”, *Journal For Maritime Research*, C.13, S.2, (Kasım 2011), 134.

²⁵¹ James A. Davis, “*The Evolution Of Cavalry*” 18.

Osmanlı ordusunda, Avrupa orduları kadar netice vermemesi bir türlü orduyu piyade ağırlıklı bir yapıya kavuşturamaması, piyade olan yeniçerilerin de süvarisiz manevra yapamaması gibi eleştiriler tamamen anokronik hatalarla bezenmiş Avrupalı bakış açısının tezahürüdür²⁵². Bir başka Avrupalı tarihçiye, Osmanlı ordusunda kullanılan silahlarla batı ordularının silah envanteri arasında bariz bir farklılık bulunmadığı görüşünü savunurken hemen ardından Osmanlı askerî heyetinin, ithal ettiği teknolojinin ne anlama geldiğinin çok da farkında olmadığı görüşünü ileri sürmektedir²⁵³.

Osmanlı ordu ileri gelenleri ithal ettikleri ve ürettikleri teknolojinin ne anlama geldiğini çok iyi bilmekte ve gelişimleri takip etmektedir. Her ne kadar savaşın sonuçlanmasında Avrupalılar eskisi kadar süvariye ihtiyaç olmadığını düşünse de 17 yüzyılın bir gerçeği olarak caracol taktiği hayat bulmuştur. Nihayetinde süvariler uygun kullanıldığında yirmi piyade bir süvariye denk gelmektedir²⁵⁴. Taktik, Osmanlı ordu yapısına oldukça uygundur. Nitekim uzaktan atışların ardından gerçekleştirilen manevralarla karşı orduyu yıpratma hareketi süvarilerle icra edilmektedir. Buna rağmen Jeremy Black, Osmanlı ordusunun klasik çağda savaş kazanmasını Avrupa ve Türk tarihçiler tarafından kabul edilen hilal taktiğinden ziyade, Türk ordusunun doğru topografya okuma ve kullanımının yanında ordu ve silah büyüklüğündeki dengesizliklere bağlamaktadır²⁵⁵. Türklerin savaş kazanma yöntemi olarak hilal taktiğini kabul etmeyen Black, süvarilerin şok harekâtı düzenleyen birliklerden ziyade mobilize bir ateş gücü haline gelerek bu çağda üstün hale geldiklerini savunmaktadır²⁵⁶. Türklerin yaylarını ise caracol taktiğine benzer bir usulle kullandıklarını ise gözden kaçırmaktadır.

Caracol taktiği yay ve okla da gerçekleştiriliyor olsa da Avrupalılar bu taktiğin uygulanması için ordunun tüfekte teçhiz edilmesini olmazsa olmaz olarak görmektedir. Bu sebeple Osmanlı süvarisinin ateşli silahlarla teçhiz edilmeden bu taktik seviyeye ulaşamayacağını düşünmektedirler. Kaynaklar bize Osmanlı süvarisiyle Avrupa

²⁵² Guilmartin, “The Military Revolution” 134.

²⁵³ Tibor Szalontay, “*The Art of War During the Ottoman-Habsburg Long War (1593–1606) According to Narrative Sources*”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, (Toronto Üniversitesi 2004), 215.

²⁵⁴ Keegan, *Savaş Sanatı*, 487.

²⁵⁵ Jeremy Black, *Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003), 136.

²⁵⁶ Black, *Top, Tüfek*, 217.

süvarisinin hemen hemen aynı zamanda tüfekle tanıştıklarını göstermektedir. Bilinen, ilk defa 1548 yılında Kanuni Sultan Süleyman döneminde İran seferi esnasında 200 kadar süvariye tüfek verilmiştir. Ancak sipahiler daha yolda giderken silahın kendisi ve teçhizatın görüntüsü sebebiyle diğer askerlerin alay konusu olmuşlardır²⁵⁷. Bir başka rivayetteyse dehşet saçması için 200 süvariye verilen misket tüfekleri daha yolun yarısından önce arızalanmaya başlamıştır. Her gün kırılan ve kaybolan parçalarından dolayı işe yaramaz hale gelen bu tüfeklerden muzdarip sipahiler konuyu sadrazam Rüstem Paşa'ya açmış, aldıkları izinle tekrar ok ve yaya dönmüşlerdir²⁵⁸. İşin ilginç yanı Busbecq olaydan 7 yıl sonra İstanbul'a gelmiş olmasına rağmen olaydan haberdar olmuştur. Kendisi de ilginç bulduğu bu olayı kitabında anlatmayı uygun görmüştür. Bununla beraber tüfekli süvariler ilerleyen yıllarda tahminlerin ötesinde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Revan'ın fethi esnasında 500 kadar tüfekli süvari bölüğünün tayin olduğu bilinmektedir²⁵⁹. Osmanlı ordusu, 17. yüzyılın başında, süvari olan eyalet askerlerine ilave olarak piyade yeniçerilerin bir kısmını da süvariye çevirmiştir. Bu taktiksel bir tercih olup cephede çok yönlü bir kuvvet ihtiyacından kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim Şam yeniçerileri, şok temelli darbe esaslı taarruzi harekâtlarda kargı yanında at üzerinde tüfek kullanabilme maharetine de sahiptir²⁶⁰. Bu birlikler Osmanlı ordu yönetiminde memnuniyet doğurmuş olmalı ki 1621 Hotin seferinde süvari yeniçerilerin varlığı dönemin kaynaklarına yansımıştır²⁶¹.

Piyade süvari dengesizliğinin savaş kaybedilmesi için yeterli bir sebep olmadığı Osmanlı ordusunun bu dönemdeki kazandığı savaşlar gösterirken Avrupa orduları da piyadenin tek başına savaş kazanamayacağını düşündükleri için tekrar süvari tedarikine başlamıştır. Avrupa orduları, süvariye de bir şekilde ateşli silahla buluşturmanın yolunu aramıştır. Ancak bu yöntemle taktiksel olarak üstünlüğün ele geçirebileceği fark edilmiştir. Daha 1540 gibi erken tarihlerde süvari savaş sahasında eski etkili gücüne gelmesi için kısa namlulu silah icat edilmiştir. Fakat süvariler, tabancanın mekanik olarak kullanım zorluğunun yanında gerginlik anında menzil dışında ateş etmeye başlamamıştır.

²⁵⁷ Afyoncu, "Sipahi", *DİA*, C.37,257.

²⁵⁸ Ogier Ghislain de Busbecq, *Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, çev. Derin Türkömer, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2005), 134.

²⁵⁹ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi." 89.

²⁶⁰ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 264.

²⁶¹ Yücel (hızl.), *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme*, 126.

Böylelikle süvari ateş desteğinden mahrum kaldığından endişe başlamıştır. Ayrıca avantaj gibi düşünülen kısa namlulu tabancalar orduda büyük bir dezavantaj olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Tabancalardan daha fazla eleştirilen şeyse yüzyılın ikinci yarısında tabancalarla gerçekleştirilen derin sütun taktiğidir. Süvariler için bu taktiğin uygun olmadığı kanısı hâkimdir. Caracol taktiği de her ne kadar Avrupa orduları için uygun görünse de karmaşık olması süvariye karşı girişilen mızrak saldırısında süvariye savunmasız bıraktığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Caracol taktiği yapan süvari birliğinin ön safı sürekli olarak atış gerçekleştirdikten sonra sütunun arkasına çark etmesi gerekmektedir. Ancak bunu yaparken bir başka süvari birliğinin açılan gediklere taarruz edecek olması arkaya doğru hareket eden askerlerde kafa karışıklığına sebep olacak nihayetinde bu durum kaos doğuracaktır. Panik halinde kaçan askerler daha çabuk ateş edip arka safa geçebilme yarışına sebebiyet verecektir. Bu durum caracol taktiğini dayanıksız ve zararlı hale getireceği nedeniyle eleştirilerin hedefi haline getirmiştir. Her iki ordu da caracol taktiğini kullandığı durumlarda da bir taraf moral ve motivasyon olarak savaştan düşünceye kadar savaş sürüp gidecektir. Bu ise piyadelerin mevzi savaşlarında sonuca gidilememesi eleştirisiyle aynı şeydir. Piyadeler bu durağan ve sonuçsuz savaşlar için uygunken süvari birlikleri için bu durum sürdürülebilir değildir²⁶².

Bu eğitime rağmen şok temelli unsurlardan ziyade 30 yıl savaşlarının asıl belirleyici unsurunu, süvariler tarafından gerçekleştirilen yağma hareketleri ve düşman ikmal yollarının ele geçirildiği küçük nitelikli savaşlar teşkil eder²⁶³. 30 yıl savaşlarında orduların sayıca daha küçük olmasının sebebi, ordulara ikmal sağlayan birliklerin güvenliği için garnizonlarda bırakılması elzem olan askerlerdi. 1635 sonrası savaşın uzaması ve yıpratma savaşına dönmesiyle süvari, garnizon dışı hizmetlerde ağır basan kol haline gelmiştir. Oysa savaşın başlarında süvari orduların %15-25'i kadarını meydana getiriyordu²⁶⁴.

Süvari taktikleri atın fiziksel gücü ve dinamizmi üzerine şekilleniyordu. Bir süvari atı, tırıs koşuda 300, dörtnala koşuda ise 500 adım atabiliyordu. Bu sayede süvariler piyadenin önüne geçiyor ve daha dinamik oluyorlardı. Saatte 60 kmyi bulan hızıyla,

²⁶² James A. Davis, "The Evolotion Of Cavalry" 14..

²⁶³ Black, *Top, Tüfek*, 62.

²⁶⁴ Black, *Top, Tüfek*, 64.

atların nallarından çıkan ses ve tozla süvarilerin naraları, karşı tarafta üzerinde psikolojik baskı oluştuyordu. Bu avantajlarının yanında atların cüsselerinin büyüklüğü onları top ve tüfek karşısında kolay birer hedef haline getiriyordu. Ayrıca süvariye avantaj sağlayan hızları teçhizat ve süvarinin ağırlığı ve ani manevralar nedeniyle çok çabuk tükeniyordu. Savaş atının, bir- bir buçuk saatlik bir tırıs sonrası dinlenmesi gerekiyordu. Prusya’da ortalama bir ağır zırhlı atının ömrünün dört buçuk yıl kadar kısa olması, ne kadar ağır ve zor şartlar altında olduklarını göstermektedir²⁶⁵.

Süvari hücumları Avrupa’da ancak otuz yıl savaşları esnasında değişmeye başladı. Süvariler hücumu tırıs koşuyla başlayıp, bir kez tabancalarını boşalttıktan sonra atlarını dörtlüyle koşturarak ve yalın kılıç piyade yahut süvariler üzerine gidiyorlardı. Bu taktik Polonya süvari alaylarından alınmışa benziyordu. Ancak İspanyollar’ın “*caracole*”²⁶⁶dan hala vazgeçemedikleri görülüyordu. İsveç ordusunda da bu taktik 1680’lere kadar kullanılmadı²⁶⁷. İsveç ordusunun üstünlüğü ise piyadenin topçuyla; süvarinin ise hem mobilize topçu hem de tüfekli piyadeyle ortak hareket etmesinde yatıyordu²⁶⁸. Görüldüğü gibi Avrupa orduları da süvariye tüfeklendirmeye 16. yüzyılın ilk yarısında başlamış bu süreç yüzyıl içinde sonuç verecek olgunluğa ulaşmıştır.

Osmanlı Devleti’nin kendi ordusuna yönelik taktik ve doktrin geliştiremediği, devamlı surette kendi ordu yapısı ve mantalitesi ile uyuşmayan Avrupa’yı örnek alması Osmanlı’nın içine düştüğü kısır döngünün sebebi olarak görülebilir. Batı ordularının piyade ağırlıklı olması, tarihi geçmişlerinin bu fikir üzerine şekillenmiş olması, kültürel kodlarına işlemiş ve antik devirlerden beri süvari hücumlarına karşı birlikte harekât kabiliyeti kazanmalarında etkin rol oynamıştır²⁶⁹. Ateşli silahların harp sahasına çıktığı 13-14. yüzyıllarda; kullanım zorluğu, barutun nemden çok çabuk kullanılamaz hale gelmesi, savaş sahasında gerekli olan hız ve okun temin ettiği mesafe savaşı için menzilin kısa olması gibi etkenler sebebiyle ancak 16. yüzyılın sonunda belirli taktik uygulamalarla piyade kullanımına uygun hale gelmiştir. Ateşli silahların piyade kullanımına uygun hale gelmesi onu, batı ordu stratejisine daha uygun hale getirmiş bu

²⁶⁵ Black, *Top, Tüfek*, 100.

²⁶⁶ Ateşli silahlarla tırısta yahut daha yavaş bir koşu ile yayılım ateşi yapılan taktik. bk. Black, *Top, Tüfek*, 60.

²⁶⁷ Black, *Top, Tüfek* 60.

²⁶⁸ Black, *Top, Tüfek*, 61.

²⁶⁹ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 42.

sebeple batı orduları bu yeni silah üzerine, doktrin geliştirebilmiştir²⁷⁰. Avrupa ordularında piyade sayısı hızla artmaya başlamıştır. Gabor Agoston da buradan yola çıkarak piyade sayılarındaki artışı askeri devrimin başlıca etkeni kabul etmiştir. Nitekim sayılar incelendiğinde Avrupa ordusunda piyade sayısı 4'e 1 oranında baskın bir hal almıştır²⁷¹. Osmanlı ordusunun süvari ağırlıklı bir ordu olmasına rağmen, kaynaklar yayılım ateşinin Osmanlı'da da çok erken tarihlerden itibaren kullanıldığına işaret etmektedir²⁷². Ancak kullanılan silahlardan ziyade, mevzu bahis, tarihi arka planda milletlerin oluşturdukları sistemlere yeni icat edilen silahların entegre edilebilme oranıdır. Silah sistemlerinin orduya entegrasyonu ve taktik seviyede kullanımı epey zaman almaktadır. Nitekim ordu yapısına uymadığı durumlarda da ordunun dengesini bozup nice devletlerin tarih sahnesinden silinmesine neden olmuştur. Aynı zamanda yeni silahların daha önce çok etkin olmayan milletlerin yapılarına uygun olması sebebiyle yeni teknolojiye çok çabuk adapte olması kısa zaman içerisinde ordularının ilerlemesini peşi sıra getirmiştir. Savaş arabalarının en etkin olduğu dönemlerde birden bire arabalardan vazgeçilip süvari sistemine dönülmesi Asurluların sonunu getirmiştir. Ancak bu dönemde bozkırda yaşayan ve günlük rutinlerinde at binmeye alışık olan bozkır toplumları yeni savaş sistemini süratle benimsemiş kendi ordularında etkin oldukları gibi diğer devletlerin ordularında da kendilerine yer bulmuşlardır²⁷³. Yine aynı şekilde Batı Hunları kendi bozkır savaş alışkanlıklarından vazgeçip Germen taktiği ile savaşmaya başladıklarında, Roma'nın yıkılmasına neden olan taktik, Batı Hunlarının tarihten silinme nedeni olmuştur²⁷⁴. Avrupalılarla aynı zamanda yahut daha önceden tüfeklerin önemini kavramış ve ordusunda tüfeğin en uygun kullanım şekli olan yayılım ateşini hayata geçirmiş olmasına rağmen Osmanlı tarih yazıcılığı, batı teknolojisinin alınmadığı ve bu sebeple ordunun devamlı surette geriye gittiği gibi sığ bir düşünce sarmalına saplanmışır. Hâlbuki çok erken devirlerden itibaren Osmanlı ordusunda topun çok başarılı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Nitekim kullanımı ile birlikte üretimi, metalürji ve balistik boyutunda gelişimi dahi yapıp Avrupalı devletlerin örnek aldığı bir duruma gelmişken tüfeğin kullanımında başarısız olunmasını başka sebeplerde aramak daha mantıklı olacak

²⁷⁰ Agoston, *Osmanlı'da Savaş*, 99.

²⁷¹ Agoston, *Osmanlı'da Savaş*, 99.

²⁷² Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 437.

²⁷³ Keegan, *Savaş Sanatı*, 272.

²⁷⁴ Keegan, *Savaş Sanatı*, 287.

ve Osmanlı tarih yazıcılığını bu dar bakış açısından kurtaracaktır. İlk defa 1354 yılında Osmanlılarda topun kullanıldığı kabul edilirse²⁷⁵ çok erken dönemden itibaren Osmanlı ordusunun, hiçbir kompleks göstermeden gerekli ihtiyaçlarını kimden olduğuna bakmaksızın alıp kullandığı görülür.

Yabancı araştırmacıların bu görüşlerinin yanında Osmanlı kaynaklarında farklı bir anlatım söz konusudur. 17. yüzyılın başı itibariyle ordu süvariye ihtiyaç duymakta ve geleneksel yöntemlerinin dışında süvari tedarikinde bulunmaktadır. Nitekim Osmanlı ordusu süvarilere ihtiyaç duyduğu dönemlerde klasik dönemden farklı olarak Anadolu'dan değişik yöntemlerle tımarlılar haricinde de süvari tedarikinde bulunmuştur. Örneğin daha 1599 yılında Avusturya ile devam eden “*Uzun Savaş*” döneminde ihtiyaç duyulan süvariler için, Sivas, Malatya ve Hısnımansur beylerbeylerinden 20 bayraktan oluşan 1000 kadar süvari tedariki için talepte bulunulmuştur²⁷⁶. Ayrıca başıboş leventler, topraklı süvarilerin çöküntüye uğramaları nisbetinde çoğalmıştır. Bu durum karşısında, hem topraklı süvariden açılan boşluğun doldurulması, hem eşkıya tecavüzlerinden şehir ve kasabaların korunmasını sağlayacak hazır kuvvetlerin elde tutulması, bunlardan daha önemli olarak da, muharebelerde dış düşmanlarla çarpışmak üzere külliyetli askere ihtiyaç duyulması, yine hadiselerin meydana getirdiği bir netice halinde “*kapılı* ve “*miri*” leventlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır²⁷⁷.

Süvarinin savaş sahasında oynadığı rolün değişkenlik göstermesi, onun farklı eğitim, teçhizat ve birlik oluşturmalarını mecburi kılmaktadır²⁷⁸.

16. yüzyıl savaşlarıyla ilgili mevcut araştırmalar, dönemin süvarilerinin, piyade ateş gücünün üstünlüğü nedeniyle, öneminin azaldığını iddia etmektedir. Avrupa ordularında bulunan süvari komutanları 1540- 1630 yılları arasında işlevini yitirmiş taktik manevraları hala kullanmaya devam ettirmiştir. Bu dönem ile ilgili araştırmacılar,

²⁷⁵Gabor Agoston, “Top”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.42, TDV Yayınları, İstanbul 2012, 240; Topun 1354 yılında kullanıldığına dair bilgiler, Aşık paşazade gibi olayların oluşundan yaklaşık bir asır sonra kaleme alınan kaynaklarda geçtiği için şüphe ile yaklaşılsa bile, 1389-1402 yıllarında tımar sahibi olan Topçu Ömer isimli bir Sipahiden bahseden II. Murat devri icmal defteri, bizlere 1389-1402 yıllarında topçuluğun kurumsal hale geldiğini kanıtlar ki bu da topun daha erken tarihlerde Osmanlılar tarafından tanındığının delilidir.

²⁷⁶ Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, (İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları 1965), 349.

²⁷⁷ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, VI.

²⁷⁸ Black, *Top, Tüfek*, 99.

1630'larda süvarilerin yeniden canlanmasına kadar, savaş alanındaki atlıların, dinamik bir askeri devrim döneminde önemsizliklerini kabul etmeyen işe yaramaz bir süs olarak ordularda bulunulduğunu iddia etmiştir. Ancak birincil kaynakların yeniden değerlendirilmesi ile ortaya çıkan sonuç atlı askerlerin önemine ilişkin görüşlerin çelişmesidir. Avrupa askeri devrim ile süvariler de bir dizi değişiklik geçirdi. Erken modern orduların üç savaş kolundan biri olan süvari de gelişmelerde yer aldı. Askeri devrim ile birlikte aristokrat şövalyelerinden oluşan süvarilerin yerlerini profesyonel atlı askerlere bıraktılar²⁷⁹.

Avrupa'nın önde gelen tarihçileri, başarısı taarruz taktiklerine dayanan süvarilerin, ordularda piyade sayısının artması ile giderek önemini yitirdiğini savunmuştur²⁸⁰. Süvarilerin tabanca kullanması ve kuşatmaların yaygın hale gelmesi, şüphesiz süvari kullanımını etkiledi. Ancak bunların hiçbiri süvarilerin etkisiz kılmak için yeterince önemli bir etkiye sahip değildi. Atlılar değişen savaş alanı koşullarına rağmen izci, akıncı ve takipçi rollerine hala hükmediyorlardı. Bu roller evrensel olarak bugün hala geçerliliğini koruması nedeniyle bu görevi ifa eden birliklerin önemsizliğinden bahsedilmesi de mümkün değildir. Piyadeler bu görevleri yerine getirmek için uygun değildir. Erken modern dönemin komutanları bu durumu kabul ettiler ve süvarileri değerlerine göre ödüllendirdiler. Çağdaşların atlı askerlerin önemini vurgulamaya devam etmesi, süvarilerin yürüyüşte, kuşatma sırasında, meydan muharebelerinden veya gözden kaçan küçük ölçekli eylemlerde olsun, erken modern ordularını ayrılmaz bir parçası olduğunu gösterir²⁸¹.

Teknolojik argümanın zayıf yanı, savaş alanındaki farklı unsurlar arasındaki etkileşimleri aşırı basitleştirmesidir. Oysaki atlı askerlerin, her biri sahada ve yürüyüşte kritik roller üstlenen, birbirini destekleyen çeşitli türlere dönüşmesi, yeni savaş modellerini denemeye istekli olduklarını göstermektedir. Büyük daimî orduların artan

²⁷⁹ James A. Davis, "The Evolotion Of Cavalry During." 1.

²⁸⁰ John Ellis, *Cavalry: The History of Mounted Warfare*, Barnsley, UK: Pen and Sword Military Classics, London 2004; Charles Oman, *A History of the Art of War in the Sixteenth Century*, London Methuen 1937; Geoffrey Parker, *Askeri Devrim Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, Tuncay Zorlu (Çev.), Küre Yayınları, İstanbul 2018, s.262; Michael Roberts, "The Military Revolution, 1560-1660," in *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, edited by Clifford J. Rogers, Boulder CO Westview Press, London 1995.

²⁸¹ James A. Davis, "The Evolotion Of Cavalry During." 4.

gelişiminin getirdiği genişleyen savaş kapsamı, atlıların görevlerinin de genişlemesi anlamına geliyordu. Askeri profesyoneller arasında geleneksel silahlara karşı modern silahların yararları hakkında bir tartışma olduğu doğru olsa da, gelen eğilim yenilik ve adaptasyon yönündeydi²⁸².

3. 2 SAVAŞ ÖNCESİ SÜVARİLERİN GÖREVLERİ

Anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı ordusunun ülke içindeki yürüyüşü ile ülke sınırları dışına çıkıldıktan sonraki tertibatı arasında farklılıklar vardı. Düşman ülke sınırından geçildikten sonra ordu savaş düzeninde yürümekteydi²⁸³. Nitekim Tarih-i Osman Paşa'da: ordunun sınıra geldiği, bundan sonra savaş düzeninde gidilmesi için emir verilip gereğinin yapılması istendiği hakkında kayıt bulunmaktadır. Ancak yapılması istenen savaş düzeni yürüyüşünün mahiyeti hakkında bir bilgi verilmemiştir. Emri alan askerin gereği için ne yaptığı hakkında da kaynağımız suskun kalmıştır. Bununla beraber bu ayrıntıların yazılmaması çok normal bir durumdur. Bugün de girilecek bir muharebe esnasında ordunun düşman üzerine nasıl yürümesi gerektiğiyle ilgili elimizde bulunan talimatlardan yola çıkarak fikir yürütmek mümkündür. Kahraman Şakul eserinde bu savaş yürüyüşünün her alayın kendi taburunu kurarak, yola bu şekilde devam etmesi olarak söylemektedir²⁸⁴.

Osmanlı hafif süvari birlikleri ile beraber orduya katılan Tatar askerlerine ve diğer yardımcı birliklere, düşman üzerine ilerleme, ani hücum ve karargâha dönüş gibi step savaşlarının tipik yöntemleri ve ikincil cephe açma görevi veriliyordu. Bunun yanında ordugâhın korunması bir diğer süvari olan tımarlı sipahilerine verilirken, muhafaza görevi de Tatar askerine emanet edilebiliyordu²⁸⁵. Step savaş bilgisini muhafaza eden ordu, hafif süvari birlikleri ile düşmanın geniş alanlarda, etrafını sarıyor, sahte saldırılarda bulunuyor ve esas hücum yönü hakkında düşmanda kafa karışıklığı yaratıyordu²⁸⁶. Bu icraatlar başarı ile yerine getirildiğinde, arkadan gelen esas ordu ile birleşen öncü birliklerin karşısında taktiksel olarak şaşırtılmış, hangi yönden saldırı geleceğini bilmediğinden

²⁸² James A. Davis, "The Evolotion Of Cavalry During." 6.

²⁸³ Zeyrek (hızl.), *Tarihi Osman Paşa*, 19.

²⁸⁴ Şakul, *Çehrin*, 43.

²⁸⁵ Yılmaz, *Savaşın Sultanları* 88.

²⁸⁶ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 92.

güçlerini bölmüş bir düşman kalıyordu²⁸⁷. Step savaş bilgisini çağına adapte eden Osmanlı Devleti, sefer yürüyüşü esnasında, kapıkulu askerleri ve tımarlı sipahilere, çok hareketli, izcilik faaliyetleri yürüten, hafif süvari birliklerini refakat ettiriyordu. Hayati öneme haiz izleme ve keşif görevini icra eden bu birlikler, Osmanlı ana ordusundan önce düşman topraklarına sızıp, ordunun düşmana hücum edeceği en elverişli hedefleri belirlemede çalışmalar yürütüyordu. Toplanan bu bilgiler ışığında, Osmanlı karargâhı belirlenen hedefe uygun, ihtiyaç duyulacak mühimmatı seçiyor böylece ordunun fazladan yük taşımamasının önüne geçiliyordu. Düşünülenin aksine en büyük topların etkisi ve yararlılığı kuşkuluydu. Uzun yük katarlarının ordunun yürüyüşünü yavaşlatması ve harekât kabiliyetini kısıtlıyor olması faydadan çok zarar olarak görülüyordu. Yararlı yük haricindeki her ağırlığın orduya zarar vermesinden dolayı, doğru planlama ile seçilen nokta hedeflere yapılacak operasyonlar için gerekli teçhizatın alınması önemliydi. Bunun haricindeki ağırlıklar önceden planlanmış bir noktada, ihtiyaç duyulması ihtimaline karşı ihtiyatta bekletiliyor, hafif ekipmanlardan yeterince yararlanılıp onların yeterli olmayacağı kanaati uyanması neticesinde ağır toplar savaş sahasına getiriliyordu²⁸⁸. Bu taktik anlayış Osmanlı ordusuna büyük bir avantaj sağlıyordu. Öncü kuvvetler; ana ordunun yerini, harekât tarzını, yürüyüş hızını gizleyerek ana orduya kalkan görevi görüyorlardı. Buna askeri literatürde örtme harekâtı adı veriliyordu.

Savaş denilince iki ordunun meydana çıkıp karşılaştığı ve sonuç aldığı mücadeleler akla gelmektedir. Ancak daha savaş başlamadan yukarıda izah edildiği gibi yapılması gereken işler vardır. Kaynaklarda çarka cengi, tabur cengi, metris cengi, lağım cengi gibi ıstılahe kavramlar geçmektedir. Bununla birlikte biz bu mücadeleleri iki ordunun karşı karşıya geldiği mücadeleleri tanımlamak için meydan savaşı ve kale kuşatmaları olarak ikiye ayırmaktayız. Bu savaşları da alt dallarına ayırarak hücum ve savunma olarak çeşitlemek mümkündür.

Yukarıda adı geçen ıstılahe cenk türlerinden özellikle süvarilerin öne çıktığı savaşlar açıklanmaya çalışılacaktır. Birinci bölüm meydan savaşlarında süvarinin rolünü ön plana çıkardığı için bu başlık içeriğinde meydan savaşı esnasında ve hücum anında süvarilerin işlevleri mercek altına alınmıştır.

²⁸⁷ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 92.

²⁸⁸ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 132.

3.2.1 Çarka Birlikleri

Çarka cengi tarih boyunca hemen hemen her ordunun kullandığı bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. İki ordunun önde gelenlerinin askerlerine cesaret ve moral vermek için gerçekleştirdikleri bir mücadele türüdür. Nihayetinde ilk dönem İslam ordularında, Bedir Savaş'ında, karşımıza çıkmaktadır²⁸⁹. Farsça “tekerlek” anlamında kullanılan çark kelimesinin bozulmuş haliyle çarha olmuştur. Bazı kaynaklarda “çarha”, bazılarında da “çarka” olarak geçmektedir²⁹⁰. Kelime ıstılahi olarak Osmanlı ordusunun öncü kuvvetini ifade etmektedir²⁹¹. Piyade olan “azab” birliğinin kaldırılmasından sonra onun yerine ihtiyaçtan dolayı süvari birlik teşkil edilmiştir²⁹². Savaş başlarken düşmanla ilk temas eden askerlere bu isim verilmektedir. Kaynaklarda bu öncü birliklerin yaptıkları harekât tarzı için çarka cengi tabiri geçmektedir. Bu tabirin tam olarak neyi ifade ettiği tartışma konusudur. İki gurubun öncü birliklerinin mücadelesini mi yoksa bu birlikte bulunan askerlerin teke tek mücadelesini mi ifade etmektedir? Bu mücadeleler günlerce sürebilmektedir. Nitekim İran seferi esnasında karşı karşıya gelen iki ordu üç gün boyunca sadece çarka cengine girmiş ve akşam çadırlarına geri dönmüştür²⁹³. Bir satranç gibi ince düşünülmesi gereken savaş sanatında yanlış yer yoktur. Çok küçük dahi olsa alınan yanlış bir karar, karşı tarafın doğru hamlesiyle mücadeleyi başarısızlıkla sonuçlandıracaktır. Bu durumun önüne geçmek için iki ordu komutanı günlerce çarka mücadelesiyle bir birlerini tartıp, askerlerin ve orduların durumunu gözlemlemektedir. Çarka cengi, ani alınan bir kararla verilecek hatalı bir emir sonucu orduyu kaybetmeyi önlemenin bir yöntemi olmalıdır.

Çarkacılar genellikle sayıları dört beş bin kadar olan süvari askerlerinden vücuda gelmektedir²⁹⁴. Çarkacıların bölük halkından olması muayyendir²⁹⁵. Ancak bazı kaynaklarda farklı birliklerin de çarkacı olarak görevlendirildikleri dikkati çekmektedir. Bununla beraber sayılarında da farklılık görülmektedir. Nitekim 1595 yılında Tuna

²⁸⁹ Mustafa Fayda, “Bedir Gazvesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, TDV Yayınları, Ankaralı 1992, 326.

²⁹⁰ Abdülkadir Özcan, “Çarha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, TDV Yayınları, Ankara 1993, 229.

²⁹¹ Mehmet Ali Ünal, “Çarha Cengi”, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, 160.

²⁹² Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 256.

²⁹³ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 681.

²⁹⁴ Ünal, “Çarhacı”, *Osmanlı Tarih*, 160

²⁹⁵ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 1032.

sahilinde Osmanlı askerleri metris kazıp tüfekli piyadeyi metrislerde tutmuş, beylerbeyi askerlerinin bir kısmını ise ileri çarkacı tayin etmiştir. Niğbolu beylerbeyi olan Ali Bey de 700 nefer silahlı askerle pusuya yatmıştır²⁹⁶. Pusu atan askerlerin çarkacı olup olmadığı bilinmemektedir. İki birlik arasındaki ilişkiye dair bilgiye kayıtlarda rastlanmamıştır. Muhtemelen bire bir karşılaşmalarda ordunun kuvvetli ileri gelen askerleri mücadele için görevlendirileceğinden Osmanlı ordusunun en seçkin birliği sipahiler bu işte istihdam edilmektedir. Bu bir teamül olarak doğru olabilir ancak 16. yüzyıl sonu itibarıyla eyalet askerlerinin de çarkacı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Öncü birliklerin savaşı olarak tanımlanan çarka cenginin, cephe gerisinde de yapılabildiği durumlar mümkündür. 1627 yılında Celali asilerinin Erzurum kalesini kuşatması üzerine Osmanlı ordusu Celali eşkıyasının üzerine hücumla geçmiştir. İki kola ayrılan Celalilerin bir kolu dağ tarafında bulunan Osmanlı Ordu çadırlarına hücum ederken diğer koluysa Rumeli askerleri üzerine hücumla geçmiş hatta onları dahi aşarak sipahi bölüğüne kadar ulaşmış tüfek atmıştır. Nihayet karavulda bulunan askerlere kadar ulaşmayı başaran Celali eşkıyaları buradaki Osmanlı askerleriyle çarkalaşmıştır²⁹⁷. Çarkacı olmayan karavul askerleriyle çarkalaşmaları kelimenin, birliği değil bu savaş yönteminin adının çarka olduğunu göstermektedir. Ayrıca çarka cengi iki ordunun öncü birlikleri arasında olması gerekirken Celalilerin, Osmanlı Ordusunun arkasına sarktığında karavul askerleriyle çarkalaşması çarka cenginin illaki öncü birliklerle yapılmadığını gözler önüne sermektedir. Akla gelen bir diğer soru ise cephe arkasına sarkmayı başaran Celalilerin, savaşı durdurup teke tek Osmanlı askerleriyle savaşmış savaşmadığıdır? Nitekim böyle bir kavga hangi durumda bitecektir? Belgenin devamında Celalilerin kaleye dönmeye çalışırken Osmanlı süvarilerinin onlara arkadan yetişip kılıçtan geçirdiği bilgisi yer almaktadır. Çarka cengini kaybeden taraf savaş sahasından çekilirken savaş tekrar taktik ve stratejik olarak hücum ve savunmaya dönmüş olmalı ki Osmanlı süvarisi çekilen birlikleri takip ederek kılıçtan geçirmiştir.

Çarkacı askerlerin, diğer öncü birlik olan karakol nöbetçileriyle veya ordunun arkasını kollayan artçı birliklerle hangi kıstaslara göre ayrıldıkları kayıtlarda görülmemektedir. Nitekim 1661 yılında gerçekleştirilen Seykel seferi için Cerrah Kasım

²⁹⁶ Yılmaz (hzl.), *Topçular Kâtibi*, 61.

²⁹⁷ Yılmaz (hzl.), *Topçular Kâtibi*, 844.

Paşa, emrindeki askerlerle beraber çarkacı tayin edilmiştir. Hasan Paşa ise artçı bırakılmıştır. Merkezde 20 bin atlı pür-silah 10 bin kadar da tüfekli piyade olduğu ayrıca karakol nöbetine de 20 bayrak asker görevlendirilmiştir. Cerrah Paşa emrindeki öncü çarkacılarla artçı birliklerin sayısı verilmemektedir. Sayılarının belirsizliğiyle beraber Abdülkadir Efendi, hangi sebeplerle Cerrah Paşa'nın çarkaya gönderildiği hakkında da malumat vermemiştir.

Ana ordudan ayrı ileri birlikler de mücadeleye girecekleri zaman içlerinden çarkacı bir birlik tayin etmişlerdir. Bire bir kavga olarak düşünülen çarka cenginin baskın tarzında gerçekleşen bir harekât olarak tasarlandığı da görülmektedir. Nitekim 1663 yılında, Uyvar önünde Nemçe süvarisi belirince Osmanlı çarkacıları ve piyadesi o tarafa gitmişlerdir. Ancak diğer yönden kara şapkalı ve kara bayraklı Avusturya piyadesi görülmüştür. Çarkacılar diğer tarafa gittikleri için durum Kadızadeye haber verilmiştir. Paşa piyadelerin 40 kadar topu önlerine alarak süvariye doğru çark ettiğini fark edince düşman birliklerinin bir araya gelmesini engellemeye çalışmıştır²⁹⁸. Hemen askere haber verip Allah Allah gülbangını çeksinler, Tuna'nın karşısında bulunan Sadrazam gülbangımızı duyar hazırlıklı olur diyerek askere gülbank çekirmiştir. Askerlere ata bin anlamında *"bin-a ha"* diye emir verilince Paşa *"Bismillah gaza niyetine"* diyerek üzensiz atına süratle binip savaş vaziyeti almıştır. Paşa *"bak-a gaziler, bilirsiniz ben ekmeğimi yalnız yemem. İnşallah her birinize gönlünüzün istediği üzere tımar, zeamet, gedikler ve esameler etmek boynuma borç olsun"* diyerek askerleri savaşa cesaretlendirmiştir. Askerlerine görev dağılımı yapan paşa ilk olarak Niğbolu askerlerinden müteşekkil 3 bin kişiyi çarkacı tayin etmiştir. Bu askerler yarım saat ileri düşmanın geleceği Lara ve Lak dağlarına doğru gitmiş at başı bir arada üzensileri bir birlerine degecek kadar yakın durmuşlardır. Paşa da merkez bir orduda olduğu gibi kanat ve merkez olmak üzere birliklerini düzene sokup hazır hale gelmiştir. 150 adet kapıcıbaşını 2 bin adet tabileriyle beraber sağ tarafına, 2 bin adet müteferrikaları ve ağaları sol tarafına, kanat gibi dizmiştir. Bu iki asker içinde deli, gönüllü ve beşyüz adet Tatar askeriyle 2 bin kadar yiğitleri asker öncüsü edip 40 adet sekban ve sarıca askerini de önu sıra at üstünde hazır bulundurmuştur²⁹⁹. 3 bin kadar çarkacının at sırtında bir

²⁹⁸ Şakul, Uyvar, 40.

²⁹⁹ Kahraman (hızl.), Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 385.

birlerine bu kadar yakın durmaları teke tek mücadeleden ziyade birlik olarak mücadele edeceklerini göstermektedir. Bu kayıt bizlere çarka cenginin sadece bire bir karşılaşma olmadığını gerektiğinde birlik halinde de mücadele edildiğini göstermektedir.

Çarkacılarla beraber kayıtlarda ileri birlik askerleri de geçmektedir. Bu birliklerin çarkacılardan farklı görev aldıkları kayıtlarda farklı isimle zikredilmelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim 1664 yılında Rumeli eyalet askerleri çarkacı tayin edilmiştir. Bundan ayrı olarak Anadolu, Karaman, Sivas, Diyarbakır ve Maraş askerleri de ileri birlik tayin edilmişlerdir³⁰⁰.

Kanijeye yakın bölgede ana ordudan ayrı gezen Evliya Çelebi ve yoldaşları iki bayrak düşman askerini görünce 1400 adet süvari dal-satır, balta, külüng ve Frenk tüfeği ile üç kola ayrılarak düşman üzerine yürümüşlerdir. Birinci kol sağ ikinci kol sol tarafı alacak şekilde açılmış üçüncü kolu da pusuda bırakmışlardır. Raba Nehri kenarından üzerlerine gelen düşman öncülerine Evliya Çelebi’de 350 kadar çarkacıyla karşılık vermiştir. Düşman çarkacılarının 100 kadar tüfekli piyadesi, sağında 200 ve solunda 150 süvarisiyle desteklenmiştir. Evliya, iki tarafın düz bir zemin ve seyrek ağaçlıklı bir yerde karşı karşıya gelmesi sebebiyle atların iş yapmamasından çekinilmediğini özellikle vurgulamaktadır. Aksi halde bütün birliğin süvari olması dezavantaja neden olacaktır. Fakat düşmanın attığı pusuya dikkat edilmesi saha avantajın korunması için önemlidir. Osmanlı çarkacılarıyla Nemçe çarkacıları tüfek attıktan sonra, düşmanın süvarisi dal-sırık olarak çarkaya girerek Osmanlı askerlerini çarka cengine zorlamışlardır. Evliya’nın “domuz topu” tarif ettiği bir taktikle Nemçe askeri Osmanlı askeri üzerine yürümüştür. Osmanlı askerleri hep beraber kırmızı kolda bulunan düşman üzerine hücum edip kurşun atıp geri çekilmişlerdir. Bu hücum esnasında 100 kadar düşman askerini attan düşürmeyi başarmışlardır. Sol tarafta bulunan mavi bayraklı Nemçe askerleri, Osmanlı birliklerine yandan hücum edince geride elbiseler yanında bekleyen Osmanlı birlikleri gülbank çekerek ortaya çıkmışlardır. Nemçe askerleri bu yeni ortaya çıkan askerleri ana birlik sanarak geri çekilmişlerdir. Ancak kaçtıkları yer Osmanlı askerlerinin pusu attıkları bölge olup düşmanın geldiğini gören bu askerler saklandıkları yerden çıkarak Nemçe askerini iki arada bırakmışlardır³⁰¹.

³⁰⁰Yılmaz (hızl.),*Topçular Kâtibi*, 264.

³⁰¹ Kahraman (hızl.),*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 25-27.

Raba Nehri kenarında karşı karşıya gelen Osmanlı ve Nemçe orduları ilk iş olarak bir birlerine çarkacı göndermişlerdir. Osmanlı tarafı 350 kadar çarkacı göndermesine karşı Nemçe tarafından 100 tanesi yaya olmak üzere 450 kadar çarkacı gelmiştir³⁰². Özellikle Evliya Çelebi karşı ordunun çarkacıları arasında piyade olduğunu belirtmiştir.

Hem Evliya Çelebi hem de Kadızade'nin aynı taktiği izleyerek kendilerine sağ ve sol kol oluşturmaları ardından bir grup askeri pusuda bekletmeleri ve çarkacıları ileri göndermeleri çarka birliklerini düşmanı merkeze çekmekte bir taktik olarak kullandıklarını göstermektedir.

Yapılan incelemeler neticesinde çarkacı birliklerin sipahilerden olmak zorunda olmadığı anlaşılmaktadır. Herhangi bir birlik ihtiyaca binaen çarkacı olarak görevlendirilebilir. Ayrıca bazı kaynaklarda dört beş bin olarak zikredilen sayılar bulunmakla beraber farklı sayılarda kayıtlara da rastlanmıştır. Ancak birliğin süvari olmasına dikkat edilmektedir. Piyade olarak görevlendirilen her hangi bir çarkacı asker kaydına rastlanmamıştır. Savaşın sonucuna etki etmemekle birlikte ordu yönetiminin karşı orduyu tanıması eksik ve açık yanlarının belirlenmesi için önemli bir mücadele türü olarak hem Doğu hem Batı'da gerçekleştirilen mücadelelerde karşımıza çıkmaktadırlar. Bu birlikler gibi ileri görevde vazifelendirilmiş başka askerlerin olduğu da bilinmekle birlikte çarka tamamen farklı bir vazifeyi ifade etmektedir.

3.2.2 Karakol Birlikleri

Karakol; bakmak, görmek, gözetlemek anlamına gelmektedir³⁰³. Aslı heravul kelimesinden bozma olan bu kelime, yürüyüş halinde dolaşan asker kollarını tarif etmek için kullanılır. Sınır boylarında ve savaş vaktinde ordunun çevre emniyetini almak için görevlendirilen askeri birlikleri tanımlayan ıstılahi bir kelimedir³⁰⁴. Kelime bu anlamıyla karşımıza 1595 yılında Polata kalesinin kuşatması esnasında çıkmaktadır. Yine Topçular Kâtibi Abdulkadir Efendi, dört bir yana orduyu muhafaza etmesi için karavul çıkartılmıştır diyerek ilk defa karavulların orduyu muhafaza etmekle görevli birlik

³⁰² Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 27..

³⁰³ Abdülkadir Özcan, "Karakol", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s.430-431.

³⁰⁴ Mehmet Ali Ünal, "Karakol", *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, 380.

oldukları yönünde tanım yapmıştır³⁰⁵. Kelime, Osmanlı Ordusunda ise geneli süvarilerden oluşan öncü birliği ifade etmek için kullanılmaktadır³⁰⁶. Bu haliyle öncü birlik olmalarına rağmen çarkacılardan farklı görev ifa ettikleri anlaşılır. Kelime bugün de askeri literatürde anlam değişikliğine uğramadan kullanılmaya devam etmektedir.

Ayrıca karakol nöbeti sadece savaş zamanlarında değil bölgenin güvenliği için mevsimlikte yapılmaktadır. 1595 yılında Rumeli Beyberbeyine bağlı bulunan bütün sancak askerleri ile beraber bütün züema ve tımar askeri de Niğbolu’da kışlamışlardır. Bütün kış boyunca Tuna boyunda karakola çıkıp nöbet tutmaları emredilmiştir³⁰⁷.

1594 yılında Yanık kuşatması esnasında Sipah oğlanları zümresi ordugâhın dışına karakola gönderilirken, silahtarlar ise metrislerin güvenliğini almakla görevlendirilmişlerdir³⁰⁸. Karakol nöbetinde sipahi oğlanlarının nöbet tutması adet olmasına rağmen zaman zaman farklı birliklerden de nöbete yazılanlar olmuştur. 1566 yılındaki sefer esnasında Sonlok menziline gelindiğinde dört bir tarafa çıkarılan karakollarla ordugâhın etrafı geniş bir güvenlik çemberine alınmıştır. Sancak beyleri, zuema, tımarlı sipahiler ve sipahiler nöbetleşe karakol nöbetine yazılmışlardır. İş o kadar ciddidir ki haksızlık olmasın diye Vezir-i azam nöbetleri “*nevbet*” defterine kaydederek takip etmiştir. Ayrıca gece yarısı Sadrazam aniden bu karakolları yoklayarak herhangi bir gevşekliğe mahal verilmesini önlemeye çalışmıştır³⁰⁹.

Karakol birlikleri sadece meydan savaşlarında değil kale fetihlerinde de rol aldı. Kaleye gelecek herhangi bir yardımın engellenmesi amacıyla görevlendirildiler. Ayrıca kale kuşatmalarında karakol görevinde bulunanlarla ana karargâhın irtibat halinde olması kaleye dışarıdan yapılacak yardımları engellemede hayati rol oynamaktadır. Hanya kuşatması sürerken, Kandiye’den yardım talep edildi. Kandiye’nin 500 kadar piyadesi yardım için Suda önüne geldiğinde içeriyle haberleşip ortak bir harekât düzenlemek için plan yapıldı. Bu sayede kaleyi kuşatan Osmanlı birlikleri kısıp alınacaktı. Ancak tüfek fitilleri yanar durumda bulunan düşmanın baskınına hazır karakol birlikleriyle ilk temasa geçtiklerinde Rumeli erleri, mağrip yiğitleri, serdengeçti bahadırları önlerinden ve

³⁰⁵Yılmaz (hızl.),*Topçular Kâtibi*, 148.

³⁰⁶ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 256.

³⁰⁷ Yılmaz (hızl.),*Topçular Kâtibi*, 60.

³⁰⁸ Naima, *Târih-i Naima*, 72.

³⁰⁹ Yılmaz (hızl.),*Topçular Kâtibi*, 145.

arkalarından kılıç kılıca mücadeleye girip birçoğunu öldürdü. Yardıma gelenlerin mağlup olduğunu fark etmeyen kale müdafileri, zırhlı süvarilerini kale önüne çıkarıp saf bağlatmışlardı ki daha hücumla geçmelerine izin verilmeksizin metrislerden yapılan top atışıyla etkisiz hale getirildiler³¹⁰.

Karakol birlikleri bazı zamanlarda düşmanla ilk çatışmayı gerçekleştirip düşmanı engellemiştir. Nitekim 1633 yılında Leh topraklarına yapılan harekât esnasında Çehrin Kalesi'nin alınamayacağını anlayan sadrazam çevredeki palankaları alarak bölgenin güvenliğini sağlamaya ve gelen tehditleri berheva etmeye çalışmıştır. Bu sebeple kuşattığı palankalara dışarıdan bir yardım gelmemesi için karakol oluşturarak ileri göndermiştir.³¹¹

Karakol'un bir diğer görevi de ordunun düşman topraklarının içlerine girdiğinde arkadan sarılmasını engellemektir. 1578 yılında Gürcistan üzerine yapılan sefer esnasında da, Vale isimli kale Bayburt Alaybeyi Bekir Bey'in emrinde bulunan tımarlı sipahi ile feth edilmiştir³¹². Ordunun diğer kolu, kapı halkı ve gönüllülerden oluşan birlik ile Akça Hisar üzerine yürümüştür³¹³. Gönüllü olarak orduya katılan bir diğer kol ise Çıldır gölü yakınlarında top ve tüfeğe sahip Şeytan kalesini muhasara etmiştir³¹⁴. Aynı anda bu kadar kalenin muhasara edilmesi ani bir baskın ihtimalini artırdığından hâkim bir tepe üzerinde Diyarbakır Beylerbeyi Behram Paşa da karakol görevine tayin edilmiştir. Hâkim tepe üzerinden yapılan gözetlemelerde görülenlerin dost mu düşman mı olduğu anlaşılması için 50şer kişilik birlikler gönderilmektedir. Gönderilen bu askerler hızlı haber getirebilmesi için süvarilerden seçilmektedir. Nitekim Behram Paşa gelenler olduğunu fark edince atlı asker göndererek gelenlerin kimler olduğuna baktırmıştır³¹⁵. Osmanlı'nın Gürcistan üzerine ilerlemesini engellemek için 30 bin süvari ile Gürcülere yardıma, Tokmak Han, Kara Han ve İmam Kulu Han gibi nice Safevi hanı gelmiştir. Çıldır gölü yakınına inen 50 kadar gözcü grup Safevi öncü grubu ile karşılaşınca serdara haber vermeden mücadeleye tutuşmuşlardır. Muhtemel karşılaşılan birlikler Safevilerin öncü kuvvetleri olmalıdır. Üç saat kadar süren çarpışma sonunda düşmanın çokluğu anlaşılacak

³¹⁰ Naima, *Târih-i Naima*, 1040.

³¹¹ Naima, *Târih-i Naima*, 779.

³¹² Mustafa Eravcı (hızl.), *Nusret-Nâme*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 2014, s.95.

³¹³ Eravcı (hızl.), *Nusret-Nâme*, 96.

³¹⁴ Eravcı (hızl.), *Nusret-Nâme*, 97.

³¹⁵ Zeyrek (hızl.), *Tarih-i Osman Paşa*, 39.

serdara haber gönderilmiştir³¹⁶. Çatışma için yardıma çağırılan Halep Beylerbeyi Mehmed Paşa, etrafta bulunan zuema ve tımarlı sipahilerin yetişmesi ile savaşa girmiştir. Ancak tedbiri elden bırakmamış arka taraftan baskın yememek için Karaman ve Zulkadiriye Beylerbeyine haber göndererek ordunun arkasında karakol görevi görmelerini istemiştir³¹⁷.

Karakol birlikleri ana ordudan ileri, geri ve yanlara olmak üzere düşmanın zarar verebileceği her hangi bir noktaya görevlendirilebilirdi. Ana ordudan uzaklaşılacak mesafe yerine göre değişmekte bazen yarım saat bazı zamanlarsa iki saat kadar olabilmektedir. Ayrıca bu askerlerin tecrübeli olmasına dikkat edilmiştir. Evliya Çelebi'nin anlatımıyla ordu, kılavuzlar aracılığıyla ordugâh yeri belirledikten sonra ordugâhtan yarım saat ileri karakol birliği çıkarıldığı bilgisi yer almaktadır. Bu karakol birliğinin “*olgun, iş görmüş, sefer eşmiş ağalar ve Estergon gazilerinden hal bilir tabir olunur*” askerlerden seçildiği bilgisi verilmektedir. Bu karakol birlikleri bütün yönlerde görevlendirilmiştir³¹⁸. Ancak bu tedbirle de kalmayıp bu karakollardan bir saatlik yol mesafesinde ellişer adet şahbaz, yarar ve namılı yiğitler ince karakola tayin edilmiştir. İnce karakol denilen birliklerin ana karakoldan ayrılarak daha uzak mesafelerde gözcülük yapan birlikler olduğu anlaşılmaktadır. Bu askerlere dört bir yana dağılarak özellikle dağların geçit yerlerine, göl ve nehir kenarlarına ince karakollarla gidip pusu atmaları emredilmiştir. Ayrıca bu karakollardan, aralarında ki mesafeyi daha kısa tutmaları istenmiştir. Karakol nöbetinde bulunan İbrahim Paşa, Lak Bayırı eteğinde karakol nöbetçilerine: “*bir seccade üzere oturup; tüm gazilere, çavuşlara; kimse ateş yakmaya, hay huy etmeye, bağırıp çağırmaya, tüfek atmayıp, tütün ateşi ve fitil ateşi göstermeyip herkes yerinde sabit olup dışarıda gezmeye, herkes atlarının dizginlerini elinde silahlı hazır durmalarını*” emretmiştir³¹⁹. Ayrıca tüfeklerinin yanan fitillerinin de gizlenmesi emredilmiştir³²⁰. Bu sayede düşman ne kadar uzaktan fark edilirse geride tedbir almak ve hazırlık yapmak için daha fazla zaman kalacak, ordu ani bir baskınla karşı karşıya kalmayacaktır.

³¹⁶ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, (İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1993), s.55.

³¹⁷ Eravcı (hızl.), *Nusret-Nâme*, 97.

³¹⁸ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 383.

³¹⁹ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 383.

³²⁰ Şakul, Uyvar, 38.

Karakol birlikleri fırsat buldukları anda ani baskın yapmaktan da çekinmemişlerdir. Ada kuşatması olan Girit'in merkezi konumunda olan Kandiye şehrinden bin kadar tüfekli, Hanya müdafilerine destek vermek için Suda Limanına gelip kuşatmanın dokuzuncu günü kaleye teselli mektupları göndermişlerdir. Kale önüne ulaştıklarında, karakol görevinde bulunan Dukakin, Tunus ve Mısır askeri 500 kişi olmalarına rağmen azlıklarına bakmaksızın mücadele etmişlerdir. Tüfek, ok, kılıç ve balta gibi yakın ve uzak savaş aletleri kullanan Osmanlı askerleri bir saat içinde çoğu destekçiyi öldürüp kalanları da esir almışlardır³²¹.

1664 yılında karakol birliklerinin artık düşmanla direk temasa girmeyip düşman göründükten sonra ileri karakolların artlarında bulunan birliklerle birleşe birleşe toplanıp ana orduya katıldıkları görülmektedir. Nitekim Uyvar kuşatması esnasında İbrahim Paşa'nın önünde yine tüfekli piyadelerle beraber sağında solunda silahlı çarşnıgır, kilerciler, sarraçlar ve diğer hizmetçiler bulunmaktadır. Sadrazamandan gelen haberci “*göreyim paşayı düşman gelirse gaza etsin İnşallah ona 3 tuğ ile Bağdad'ı veririm*” muştusunu getirmiştir³²². Düşmanın görülmesiyle beraber karargâh etrafında dağınık bulunan karakollar toplanarak ana orduya katılmıştır. Bu sırada bütün karakollar birleşip paşanın bulunduğu mahale gelmiştir.

Karakol birlikleri ayrıca savaş anında birbirlerinin yerini ikame ederek düşman üzerine yürümektedirler. Savaş hattı ileri karakol birliğinin bulunduğu mevkiden başlamaktadır. Nitekim Çehrin seferinde karakol görevinde bulunan Kadızade düşman üzerine atılmak için Tabur-ı Süleyman Han mıntikasını terk ederek ileri karakol görevine geçmiştir. Yarım saat kadar gerisinde bulunan Gürcü Mehmet Paşa, Halep askeriyle boş kalan bu mıntıkayı doldurmuştur³²³. Böylece ana orduyla irtibat kesilmemiştir.

Savaş bittikten sonra da düşman mıntikasından çıkana kadar karakol birlikleri görevlerini ifa etmiştir. 1627 yılında Safevi üzerine gerçekleştirilen seferden dönerken üçüncü menzilde düşman arkadan takip ediyor şayiası çıkınca atlı askerler alay kurup ordunun gerisini güvenliğe almıştır. Bu tedbiri gören Safevi birlikleri takibi bırakıp geri

³²¹ Naima, *Târih-i Naima*, 1040.

³²² Şakul, Uyvar, 39.

³²³ Şakul, Uyvar, 42.

dönmüştür. Ancak her ihtimale karşı ordu konakladığı yerlerde karakollar ile önlem almaya devam etmiştir³²⁴.

Karakollar o kadar önem arz etmekteydi ki bu tedbirin ihmal edildiği durumlarda hezimet kaçınılmazdır. Nitekim Diyarbakır, Van, Halep, Erzurum Beylerbeyleri ile Rumeli Eyaletinden on sancak ve Tatar Hanı cümle askeriyle Safevi üzerine akın düzenlemişlerdir. İki günden fazla at sürüp Serav sahrasına eriştiklerinde Safevi alaylarını görmüşlerdir. O gece dinlenilip ertesi sabah Safevi alaylarına hücum etmeye kalktıklarında pusuda bulunan İran askeri pusudan çıkıp iki saat cenk ederek Osmanlı akıncılarını bozguna uğratmıştır³²⁵. Karşı orduyu küçümseyerek saf tertip etmeyen Osmanlı birlikleri, etrafa karakollar da yerleştirmeden karşı hücumla geçmenin bedelini bozgun ile ödemişlerdir. Süvari hücumlarında ne kadar hızlı olursa da tedbirsiz ve düzensiz yapılan bir atağın düşman pususu ile nasıl hezimetle sonuçlanacağını bu olay göstermektedir. Osmanlı birliklerinin tamamen bozulduğu haberi Acem Şahı'na ulaştığında cümlesi; *“bu cenkte diz çöken ağası ve erleriyle sarı ve kırmızı bayrak ağaları hazır ve mevcutmu idiler?”* olmuştur. Bu sorusuna hayır cevabı verildiğinde hiddetlenmiş haberi getirenleri azarlamıştır. Osmanlı'nın sarı ve kırmızı bayrağı düşmeden hezimetin mümkün olmadığını belirtmiştir³²⁶. Bu durum Osmanlı'nın merkez kuvveti olan sipahi ve silahtar bölüklerinin ehemmiyetini ve düşman nezdinde ne ifade ettiğini çok net göstermektedir.

Düşman ilk olarak karakol birliklerine baskın vererek yapacağı harekâtın merkez karargâhtan haber alınmasını engellemeye çalışmıştır. Nitekim 1657 yılında Girit adasına çıkan 20 bin kadar Venedik askeriyle girilen mücadelede 10 bin kadarı öldürülmüştür. Diğerleri ise Kandiye Kale'sine kaçmayı başarmıştır. Osmanlı karakol birliklerinin çok fazla kayıp verdirmesi nedeniyle Kandiye Kalesi'nden on bin kadar süvari ve piyade çıkarak Osmanlı karakol askerlerine baskın vermiştir. Ancak aralıklı karakol sistemi sayesinde, merkeze haber verilmiştir. Haberi alan Hüseyin Paşa bütün sipahilere haber ulaştırıp o bölgeye yönlendirmesi sayesinde, müdafilerin bu girişimi akamete uğramıştır³²⁷. Bu sistemi engellemek amacıyla genellikle Osmanlı karakol

³²⁴ Aycibin (hızl.), *Fezleke*, 646.

³²⁵ Naima, *Târih-i Naima*, 443.

³²⁶ Naima, *Târih-i Naima*, 444.

³²⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 1732.

birliklerine pusu kurulmuştur. 1595 yılında Polata kuşatması öncesi ordu kale önüne geldiğinde Sipahi oğlanları ağası olan Hurrem Ağa, kapı halkı ile beraber alay alay karavul nöbeti hizmetinde bulunmuşlardır. Sabah gün aydınlandığından ordu karargâhına geri dönmüşlerdir. Yolda düşman pususuna düşen Hurrem Ağa, at sırtında olmadığından kaçamayarak orada öldürülmüştür³²⁸.

Karakol birliklerinin çok uyanık olması gerekmektedir. Savaşın hile olması sebebiyle düşmanın aldatması ile her an yüz yüzedirler. Bu sebeple yapacakları en küçük hata kalenin düşmesine sebep olmaktadır. 1598 yılında Komaran kalesi bu sebeple hiçbir direnişte bulunmadan teslim olmuştur. Avusturya askerleri Yanık Kaleye erzak taşıyan halk kıyafetinde, bir kısmı serhat gazisi kılığında, bir kısmı yaralı halinde ve yaptıkları ağaçtan top ile kalede karavul görevinde bulunanları kandırıp kaleyi ele geçirmeyi başarmışlardır³²⁹.

Avrupa Ordu yapısı incelendiğinde karakol sisteminin onlarda da uygulandığı görülmektedir. Ancak Osmanlı'dan farklı olarak Avrupa'da; İsveç savaş sisteminin öncesinde Hollanda ve İspanyol taktikleri hâkimdir. Bu iki devletin de orduları piyade muharebe usulu ve top bataryalarının konuşlandırılması esasına göre dizayn edilmiştir. Bu esasa göre süvari olan karakol birlikleri savaş sahasının uçlarında görevlendirilmiştir. Bu sebeple ancak düşman mağlup olup kaçtığı durumlarda düşmanı takip etmekten başka bir görev tevdi edilmemiştir³³⁰.

Karakollarla ilgili en canlı, askerin durumunu gözler önüne seren, en güzel anlatı şüphesiz ki Evliya Çelebiye aittir. 1664 Uyvar seferine katılan Evliya çıktığı karakol nöbetini şu sözlerle aktarmaktadır: Vanç Köyü menziline “..*Sultan cengi, hakan savaşıdır gafıl olmayın*” diye çavuşların uyarıları telllalarla duyurulduğu bilgisini vermektedir. Kendisinin Melek Paşa askeriyle dağ içinde atları ellerinde sabaha dek uykusuz ve bıkkın karakol beklediklerini söyler. Yaratılmışların en şerefli insandan sonra “*safinatü’l- ciyâd*” gibi küheylan atlar, askerin karanlık gecede bitkin, mecalsiz ve dermansız uyukladığı esnada durup dururken homurdanmaya ve burunlarından hırıldayıp

³²⁸Yılmaz (hızl.),*Topçular*, 25.

³²⁹Yılmaz (hızl.),*Topçular*, 234.

³³⁰Jörgensen ve Diğerleri, *Dünya Savaş Tarihi*, 79.

askerleri uyandırdığını ve hepsini savaşa hazır hale getirmiştir³³¹. Birçok at ayak bağlarını ve kösteklerini kırmıştır. Askerler mecbur üzengisiz atlarına binmiştir. İleride bulunan ince karakol askerleri de nöbette uyuya kalmışlardır. İnce karakoldan uzun zamandır haber gelmemesi üzerine birkaç yiğit gönderilerek uyandırılmışlardır. Onlar da üzengisiz atlarına binip hemen arkadaki karakola gelmiştir. O anda dağın içinden önce trampet, davul ve boru sesleri duyulmuş ardından Macar askerleri görülmüştür. Melek Paşa'ya durum haber verildiği esnada atlar yerlerinde duramamaktadır. Melek Paşa atların durumunu görünce “*bre gaziler atlarda bir istekli hayr alamet var. Şu kafire bir kere dokunalım, ya taht ola ya baht*” demiştir. Evliya gerçekten de düşmanı hezimetle uğrattıklarını belirttikten sonra bu olaydan sonra emin oldum ki yaratılmışların en şerefli küheylan atlardır demektedir. Allah'a hayatı boyunca küheylan at beslediği için de şükretmekten kendini alamaz³³².

3.2.3 Tabur Cengi

Daha önce tam olarak nerede kullanıldığı bilinmemekle birlikte II. Kosova Savaşı'ı esnasında, Oruç tarihinde bahsedilen bir hadise tabur düzenini açıklamaktadır³³³. Tabur; askerlerin düşman süvarisinin taarruzundan korunmak için mızraklarla oluşturdukları koruma çemberidir³³⁴. Aynı dönemde yaşamış olan Chalkokondyles'ten alıntı yapan Caroline Finkel, Kosova Savaşı'nda; merkezde Sultan Murat'ın, yeniçeriler ve diğer kapı kulları ile beraber yer aldığını bildirmektedir. Bu merkez, develer ile beraber mızraklarla çevrilmiştir. Bu düzen tüfekler, falconetler ve diğer toplar ile korunak altına alınmıştır³³⁵. Ancak ateşli silahların icadından önce de eski Türk boylarında bu taktiğin kullanıldığı bilinmektedir. Eski Türk Ordu yapısında kazıklar, insan boyuna ulaşan kalkanlar, tahkim edilmiş palankalar yahut bir birine bağlanmış arabalarla ordunun etrafı koruma altına alınırdı³³⁶. 1598 yılında Tuna nehrinin ortasında inşa edilen bir büyük tabur için Avusturyalılar dört tarafını mızrak boyu hendekler kazmışlardı. Onun yarısı kadar boyda

³³¹ Kahraman (Hzl.), *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, 72.

³³² Kahraman (Hzl.), *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, 73.

³³³ Hüseyin Nihal Atsız (hzl.), *Oruç Beğ Tarihi*, (Ankara: Tercüman 1001 Temel Eser, 1972), 97.

³³⁴ Caroline Finkel, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Büyük Meydan Muharebelerinde Uygulanan Strateji ve Taktikler”, *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997), s.158.

³³⁵ Caroline Finkel, “XV ve XVI. Yüzyıllar”, 158.

³³⁶ Pal Fodor, “Tabur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.39, TDV Yayınları, Ankara 2010, 335.

tabya ve kuleler ile kuvvetlerndirmeleri onların da bu taktiği aynen kullandıklarını göstermektedir³³⁷. Bu taktiğe Germenler araba kalesi anlamında “*wagenburg*”, Macarlarsa araba kampı anlamına gelen “*szekertabor*” demişlerdir³³⁸.

Türk ordularının geleneksel uzaktan düşman ordusunu yıpratmaya yönelik kurdukları strateji, süvari ağırlıklı bir taktik olup korumasız olan piyade ağırlıklı orduları oldukça sarsmıştır. Özellikle meydan savaşlarında, süvariler klasik yöntemler ile durdurulamayıp açık alanda yapılan savaşlarda piyadeler çaresiz kalmışlardır. Durumu dengelemek için piyade ağırlıklı ordular büyük bir yenilik geliştirmiştir. Nitekim klasik ateşli silahlar çağı kuramı savunucuları, Ortaçağ’ın darbeye yönelik şok etkili saldırılarına karşı, ateşli silahlar bu hücumları etkisiz kılarak modern dönem savaşlarını müstahkem mevkiilerde net sonuç elde edilmesi oldukça güç durağan mücadelelere çevirdiğini savunmuşlardır. Ordunun önüne yapılan setler ile askerlerin uzaktan ok atışı yahut ateşli silahların icadı ile tüfek atımıyla zarar görmesi engellenmiş bugünkü anlamda siper muharebelerinin temeli atılmıştır. Bu taktik ile süvarinin de üstünlüğü engellenmiş olacakki daha önceden durdurulamayan sipahi bu hatlar önünde atıl hale gelecektir. At, harp sahasına girdiği andan itibaren hızıyla insan gücünün ve çabasının fevkinde olduğundan, durdurulamadığı takdirde bu silahı elinde bulunduran orduya büyük bir çarpan etkisi doğurmuştur. Bu silahı durdurmak için birçok taktik denenmişse de bunlar içinde kalıcı ve en etkin olanı “*wagenburg*” taktiği olmuştur. Süvariler *wagenburg* taktiği ile durdurulmaya çalışılmıştır. Türkler bu taktiği daha önceden de biliyor olmasına rağmen Agoston, Osmanlı Devleti’nin, Macar Kralı Hunyadi Janos’la 1442 yılında yapılan savaş sırasında öğrendiklerini iddia etmektedir³³⁹. Öyle bile olsa Osmanlılar erken tarihte öğrendikleri *wagenburg* olarak adlandırılan sistemi geliştirerek kendi ordu yapısına uygun hale getirmiştir. Kendileri de bu sistemi tabur yahut istabur olarak adlandırmıştır³⁴⁰.

Klasik dönemde meymene, meysere ve kalp olarak tasarlanan Osmanlı ordu yapısı yeni teknolojinin transferiyle ateşli silahları taktiksel olarak kendine uyarlamayı başarmıştır. Seyyar birliklerle yan cephelerden koruma altına alınan Padişahın bulunduğu

³³⁷ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 263.

³³⁸ Fodor, “Tabur”, *DİA*, 39, 335.

³³⁹ Agoston, *Osmanlı’da Savaş*, 163.

³⁴⁰ Fodor, “Tabur”, *DİA*, 39, 335.

merkez, korunaklı bir palanka hatta kale görevi görecek şekilde tasarlanmıştır³⁴¹. Tabi bu sistemde asker terkiplerinde bir takım farklılıklar meydana gelmiştir. Süvari ağırlıklı olan orduda Anadolu ve Rumeli askerleri kanatlarda yer tutarken, ateşli silahlarla mücehhez kapıkulu piyade askerleri daha etkili bir savunma düzeni sağlamıştır³⁴². Ancak bu yeni sistem ateşli silahların yaygın halde kullanıldığı dönemde, surların ve toprak yığınlarının korumasından mahrum kalan piyadeleri, süvari taarruzlarına açık hedef haline getirdiği gibi, toplu bir piyade hücumu sırasında yaylım ateşle atılan kurşunlara karşı da korunaksız bırakmıştır. Dakikada ortalama iki atış yapılabilen, tüfeklerin doldurulması esnasında korumasız kalan piyadeleri bu yeni sistemde korumanın yolları aranmıştır.

16. yüzyıl itibariyle, süvarilerin, yaylım ateş gücünü elinde bulunduran güçlü bir savunma hattı gerisinde bulunan tüfekli piyadeye cepheden hücum etmek yerine, hareketleri kısıtlı olan yayalara yanlardan taarruz ederek ateş açmanın daha fazla zarar vereceği düşünülmüştür³⁴³. Bu taktiği gerçekleştirebilmek için de askeri kuramcılar, süvari hücumlarında ateş gücünü artırıp daha etkin kullanmanın yollarını aramışlardır. Birçok manevra çeşidi düşünülmüş olmalarına rağmen daha önce kullanılmış ve başarı sağlamış olan Türklerin vur-kaç dedikleri Avrupa’da caracole olarak ün yapmış taktik üzerinde karar kıldılar. Bu taktiğin piyadenin “*enfilade*” taktiğinden mülhem olduğu iddia edilmektedir³⁴⁴.

Avrupa’nın geliştirdiği bu taktiği Osmanlı ordusu farklı taktiklerle durdurmayı denemiştir. Tabur cenginde piyadeyi koruyabilmek için iki yöntem bulunmuştur. Etkinliği diğerine oranla daha yüksek ve eski ordu yapısına daha uygun olan ilk yöntem, merkezde bulunan ateşli silahlarla teçhiz edilmiş piyadeleri kanatlardan ve geriden mobilize süvariler ve mızraklı piyade ile koruyabilmektir³⁴⁵. Bu sayede, atlı birliklerin ani taarruzu engellenerek piyadeye tüfeklerini doldurması için zaman kazandırılmıştır. Sipahilerin yeniçeri askerini korumaları Kanuni Sultan Süleyman Han zamanında kanun haline getirilmiştir³⁴⁶. Süvari birliklerin koruması, piyadeler için o kadar elzemdir ki

³⁴¹ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağı*, 74.

³⁴² Emecen, *Osmanlı Klasik Çağı*, 75.

³⁴³ David Eltis, *The Military Revolution in Sixteenth-century Europe*, (New York: I. B. Tauris Publishers 1995), 49.

³⁴⁴ Jørgensen ve Diğerleri, *Dünya Savaş Tarihi*, 73.

³⁴⁵ Özgür Kolçak, “*XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi*” 64.

³⁴⁶ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 71.

savaş sahasından süvarilerin çekilmesi bozulma emaresi olarak algılanmıştır. Nitekim Evliya Çelebi'ye göre, St. Gotthard'da Osmanlı sipahi birliklerinin piyadelerin yanlarından ayrılarak nehre doğru gerilemeleri piyadeleri korumasız bıraktığı için panik havası başlatmış, yeniçeriler bu durumda savaşmaktan çekinerek harp sahasından çekilmişlerdir³⁴⁷. Osmanlı'nın tabur cengine dâhil ettiği bu yeni sistemi 1564-68 yılları arasında Macar kuvvetleri tarafından da uygulanmaya çalışılmıştır. Bu durum, Osmanlıların, öğrendikleri savaş taktiklerini taklitten öteye geçerek geliştirdikleri ve temas halinde bulundukları askerî yapıları etkilediklerini göstermesi açısından önemlidir³⁴⁸.

1619 gibi erken bir tarihte Osmanlı ordusu Avrupa ordularının kurduğu taburları çok rahat geçmeyi başarmıştır. Avrupa tarafına gerçekleştirilen sefer esnasında Gasper nam Efrenç 20 bin kadar piyade, 30 bin kadar süvarisi ile beraber bir ay, İskender paşa, Akkerman Tatarları ve Kalgay Devlet Giray ile mücadele ettikten sonra, kaçmak yerine süvarilerini dahi attan indirip arabaları önlerine üç saf halinde siper ederek tabur cengine başlamıştır. Tatar askeri, Efrenç birliklerinin tüfek ateşine rağmen yekpare süvari hücumuna geçerek savaşı nihayete erdirmişler ve bin kadar yüklü araba ile nice top ve tüfeği ele geçirmişlerdir³⁴⁹. Görüldüğü gibi süvari hücumu bu tarihte tabur cengi için hala büyük tehlikedir.

Gasper'in kurguladığı savaş taktiği süvari hücumuyla dağılmış olsa bile isyandan vaz geçmedi. Bir kez daha Leh kralından aldığı 60 binden fazla asker ile Turla Nehri kenarında İskender Paşa birlikleri ile karşı karşıya geldi. Rumeli beylerbeyi Yusuf Paşa, Niğbolu mutasarrıfı Sarımsak Tiryaki Mehmed Paşa ve Vidin sancağı mutasarrıfı Mihal oğullarından Koca Hızır Paşa aldıkları ferman ile İskender Paşa birliklerine katıldı. Ayrıca Tatarlar, İskender Paşadan aldıkları davet ile dört bir taraftan toplanarak ordugâha katıldı. Ordugâha gelir gelmez Gasper'in 3 bin miktarı atlı ve piyadesinin taburdan taşraya çıktığı haberi alınınca Mihalzade Hızır Paşa 500 askeri ile çarhacı olarak ileri gönderildi. İskender Paşa; tabl, zurna ve nakkare çaldırarak safları tertip etmeye başlayıp adet üzere sağ kolda Rumeli askerleri ile onların ilerisinde de Devlet Giray birliklerinde

³⁴⁷ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 60.

³⁴⁸ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 64.

³⁴⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 519.

karar kıldı. Sol kolda ise Sarımsak Mehmet Paşa ve K r Hüseyin Paşa ile Nogay Kantemir Mirza birlikleri yerini aldı. Birlikler yerlerini aldığı esnada  arhacı Hızır Paşa'nın birlikleri ile düşman arasında kaldığı haberi gelince Sarımsak Mehmet paşa baltasını eline alarak 500 kadar gazi ile düşmanı kırıp Hızır Paşa'yı kurtarıp İskender Paşa huzuruna götürdü. İskender Paşa emir almaksızın birliğı bozduğı için Sarımsak Mehmet Paşayı tedip ettikten sonra gösterdiği başarıdan dolayı da güzel sözler ile gönlünü almayı bildi. İskender Paşa, Devlet- Giray'a haber göndererek İslam askerinin ardında beklemesini istedi. Devlet-Giray, İskender Paşa'ya merkezde kalması gerektiğini söyleyerek Tatar askerinin düşmana haddini bildirmesinin uygun olacağını söyledi. Karşılıklı haberleşmelerin devam etmesi  zerine Devlet-Giray “*Eğer beni hücumdan meneder ise cümle Tatar ile geri döner giderim.*” diyerek savaş isteğini gösterdi.³⁵⁰.

Osmanlı ordusuyla tabur gerisinde mücadele etmek oldukça zordu. Osmanlı birliklerine karşı devamlı savunma yapmak gerekiyordu. Ayrıca Osmanlı birlikleri etrafı sardığında kaçacak alan bırakmıyordu. Bununla birlikte tabur Osmanlı süvarilerini durdurmaya yetmiyordu. Bundan ötürü ertesı gün tabur cenginden çıkıp alay cengine dönen Gasper'in birlikleri saf dizerek öküz boynuzu şeklinde dizildiler. Serdar İskender Paşa merkezde kalıp sağı ve sol kol birlikleri ileri doğıru çıkararak mücadeleye başladılar. Boynuz şeklinde dizilen Gasper birlikleri Osmanlı askerlerinin etrafını sardığı anda Tatar askerleri, Gasper'in tüfekli birliklerini geçip öncüleri kuşatan düşman askerinin arkasına sarkmayı başardı. 5 saat kadar süren mücadele sonunda kuşatmada kalan paşalar kurtarılıp Gasper birlikleri Turla Nehri boyunca takip edilerek kılıçtan geçirildiler.³⁵¹.

1620 yılında bu sefer Konstantin isyan etmiş ve Osmanlı birlikleriyle karşılaştığı zaman tabur cengine başvurmuştur. Bosna Beylerbeyi Gazi İskender Paşa, Rus seferine çıkıp Pirşkove isimli palangayı feth etmiştir. Bu sırada Boğıdan voyvodası Konstantin'in isyan haberi ulaşmış ve İskender Paşa isyanı bastırmakla görevlendirilmiştir. Konstantin Leh kralından 80 bin asker ile Rumeline zarar vermiştir. İskender Paşa: Eflak, Boğıdan ve Rumeli askeri ile Konstantin  zerine yürüyüşe geçmiştir. Konstantin ko ilerini tabur şekline getirerek, top ve tüfek gibi cenk aletleriyle savunma şeklini almışlardır. Ancak yapılan süvari hücumları neticesinde Bosna sipahilerinden  mer Ağı nam şahıs

³⁵⁰ Naima, *T arih-i Naima*.454.

³⁵¹ Naima, *T arih-i Naima* 455.

Konstantin'in annesini esir ederken, Konstantin de elli bin kadar adamıyla süvari hücumu esnasında öldürülmüştür³⁵². 1619 ve 1620 yılında çıkan isyanda asilerin kullandığı koçi ve arabaların bir birine bağlanması yöntemi Osmanlı gücündeki bir orduyu durdurmaya yetmediği çok açık anlaşılmıştır.

Taburun korunması için farklı taktikler izleyen Osmanlı ordusu hareket edebilen ve bu sayede farklı taraflara atış kabiliyeti kazanan topraklarla tabur harbini farklı bir seviyeye taşımasını bilmiştir. 1664 Gotthard muharebeleri esnasında Osmanlı Ordusu tabur etrafına hareketli süvarilerle beraber ortasındaki kaide üzerinde dönerek yanlara ve ileri atış kabiliyeti bulunan topunu dört tekerlekli arabaya koyarak manevra kabiliyetini artırmayı bilmiştir³⁵³. Bu sistem Osmanlıya özgü olup Fransızlar da bu sistemden etkilenmiştir. Bu durum tabur cengini Avrupa'dan öğrendiği iddia edilen Osmanlı ordusunun taklitten öte geliştirici ve etkileyici özelliğine delalettir. Osmanlı ordusunun, Babürlü ve Safevi devletlerince taklit edilmiş olması batı orduları ile birlikte doğu devletlerinin ordularını da etkilediğini göstermektedir³⁵⁴.

Avrupa üzerine yapılan seferlerde Avrupalılar'ın yaptıkları taburlar Osmanlı ordusunu oldukça oyalamıştır. Nehir geçişlerini korumak için yapılan taburlar oldukça fazla zayıyata neden olmuştur. Lehistan üzerine yapılan seferde nehir geçildikten sonra kale ve palankalara gelinmeden önce tabur önlerinde şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Aynı bir kale kuşatması gibi hücum edilen taburlar içerisinde bulundurduğu askerlerin huruç hareketlerine sahne olmuştur. Aynı zamanda tabur elden çıkmasını diye takviye edilerek Osmanlı askeri zor durumda bırakılmıştır. Top getirilmeden yapılan hücumlar çok fazla asker ve at zayıyatına neden olmuştur³⁵⁵.

Osmanlı ordusu bu durumu aşabilmek için kale kuşatmalarında kullandığı sepet humbara denilen bir harp aletini tabur cenginde de kullanılmıştır ki özellikle tabur cenginde, havan ile atıldığında yere düşerken patlama gerçekleştirip müdafilerin dışarı çıkmasına vesile olmaktadır³⁵⁶. Taburdan dışarı çıkartılan düşman tekrar tabura

³⁵² Naima, *Târih-i Naima*, 452.

³⁵³ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 64.

³⁵⁴ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 69.

³⁵⁵ Naima, *Târih-i Naima*, 471.

³⁵⁶ Bayramoğlu Ali Ağa, *Kitâb-ı Ümm'l-Gaza*, çev. Salim Ayduz, (Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013), s.151.

dönmeden yahut korunaklı bir yer bulmadan ani bir baskın ile etkisiz hale getirilmesi elzemdir. Böyle bir baskın için ön safta bulunan çarkacılar yahut serdengeçti süvarilere çok fazla iş düşmektedir.

1592 yılında Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa'nın gerçekleştirdiği akınlar ile düşmanın cümle taburlarını basıp yağma ettiği görülmektedir³⁵⁷. Bu durum taburların bu tarihlerde hala arabaların bir araya getirilerek oluşturulduğu izlenimini vermektedir. Bir akın faaliyetiyle taburun alınması ve yağmalanması 17. yüzyıl taburlarında gördüğümüz müstahkem yapılar için mümkün görünmemektedir.

16. yüzyıl seferleri esnasında yolda bulunan taburlar Osmanlı seferleri için tehdit oluşturduğundan sefer mahaline varmadan bu taburların kaldırılması gerekmektedir. Nitekim 1594 yılında Yanık Kale üzerine sefer kararı alınmıştır. Ordu ilerlemeye başlayıp ince karakol birlikleri düşmana varıp dil aldıkça düşman az gördüğü Osmanlı ileri birlikleri için taburlarından çıkmıştır. Estergon gazileri de diğer taraftan gelerek taburları basıp birçok düşmanı öldürmüştür³⁵⁸. Bu sayede Yanık Kalesi'ne giderken arkada herhangi bir tehdit unsuru bırakılmamıştır.

Taburlar kalelerin korunması için bir önlem olarak çevrelerinde kurulmasının yanında Yanık Kale kuşatmasında farklı bir şekilde karşımıza çıkmıştır. Ordunun direk kaleyi kuşatmasını engellemek için kale önüne kurulan taburların içine bütün kale müdafileri yerleştirilmiş ve kale kapıları açık bırakılmıştır³⁵⁹. Bu sayede kaleyi çevreleyen nehir geçilmeden bir savunma hattı oluşturularak Osmanlı birliklerinin kaleye yaklaşmasına izin verilmek istenmemiştir. Nehir geçilse bile bu taburlar birinci savunma, dış kale ikinci iç kale ise üçüncü savunma olarak tasarlanmış bütün satıh savunulmadan terk edilmek istenmemiştir. Ancak atların yüzmesi sayesinde köprübaşı tutan Osmanlı Ordusu düşmanın bu tertibini atıl bırakmıştır.

3.3 MEYDAN SAVAŞINDA SÜVARİLER

Süvarilerin savaş alanındaki beş ana işlevi şunlardı: manevra yapan piyadeler için koruma sağlamak, saldırı tehdidi yoluyla rakibin hareketliliğini sınırlamak, düşman

³⁵⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 53.

³⁵⁸ Naima, *Târih-i Naima*, 70.

³⁵⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 72.

süvarilerine karşı koymak, kanatlardan yahut sürpriz şekilde yapılan piyade hücumunu savuşturmak ve bozguna uğratmak. İlk iki rol hafif süvari için mükemmel bir şekilde uygundu ve süvari türleri arttıkça bu görevleri yerine getirmek için daha fazla süvari vardı. Hafif süvariler, esas olarak savaş alanında yardımcı birlikler olarak hizmet ettiler ve genellikle bir çatışmada iyi zırhlı süvarilere yardımcı oldular. Yakın muharebede bir düşmana saldırma görevi, silahlarının ağırlığı ne olursa olsun, şok süvarilerine düşüyordu. Bu atlılar, rakiplerinin hareket etmesini önlemek veya onları saflara bölmek için korkutmak için birincil silahları olarak korkuyu kullandılar. Ani bir saldırı veya kuşatma manevra korkusu, piyadelerin kararlı savunmasına karşı koymanın en iyi iki yoluyla. Bir grup atlının ne zaman ve nerede saldıracağı konusundaki kafa karışıklığı, disiplinli piyadelerin uyumunu zayıflatma potansiyeline sahipti. Bir süvari saldırısına hazırlanmak için zaman verildiğinde, bir piyade bölüğü saldırıya süresiz olarak direnebilir, ancak piyade habersiz yakalanırsa atlı rakiplerinin insafına kalırdı³⁶⁰.

3.3.1 Süvarinin Tüfek Kullanımının Meydan Savaşına Etkisi

Osmanlı iş gücü pazarı, on altı ve on yedinci asırlarda Akdeniz'e komşu diğer ülkeler ile mukayese edildiğinde, daha elverişli çalışma imkânı sunmaktaydı. Yeni fikirlerin doğu ile buluşmasında en kolay geçiş yeri imparatorluk topraklarıydı. Bu sebeple imparatorluk, teknoloji transferi açısından oldukça elverişli bir konuma sahip olmasının yanında bu teknolojinin kabullenilmesi, öğrenilmesi ve kullanılması konusunda da öncü devletlerdendi. Fakat Rhoads Murphey, bu yüzyıllar içerisinde geliştirilen ateşli silah teknolojinin savaşların sonucunu belirleyecek kadar bir gelişme göstermediğini savunmaktadır. Ancak daha on dördüncü yüzyılda askeri kurumsallaşma açısından çağdaşlarına nazaran çok erken davranmış olan Osmanlı Devlet'i "*par excellence*" yani barut imparatorluğu olarak tanımlanmıştır. Fakat bu fikre katılmayan R. Morphey, Osmanlı karargâhının, silahlı bir kamptan çok uzak bir görüntü verdiği görüşündedir³⁶¹. Son dönemlerde yapılan çalışmalarda yaygınlık kazanan Osmanlı'nın bir barut imparatorluğu olduğu yönündeki algının bu sebeple yanlış olduğu 15 ve 17. yüzyıl boyunca Osmanlı askeri olanakları ile hasımlarının bir birinden çok da farklı olmadığı vurgusu yapılmıştır. Nitekim geliştirilen topların ortalama menzilleri 300 metre

³⁶⁰ James A. Davis, "The Evolotion Of Cavalry During." 28.

³⁶¹ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 72.

civarında olduğundan hedeflerde istenilen etkiyi yapabilmek için düşman ateş menziline girilmesi gerekmektedir. Tüfeklerin menzili ise toplardan daha azdır. Bu aletlerin kullanımı için olmazsa olmaz barutun dış etkenlerden etkilenecek kullanılamaz duruma gelmesi de çok yaygın bir durumdur³⁶². Bunun yanında bir ordunun bu silahlarla teçhiz edilmesi için başlatılacak alt yapı, ciddi mali yatırım gerektirmektedir³⁶³.

Osmanlı askerinin ateşli silahları at sırtında kullanma yöntemleri tam olarak bilinmemektedir. Ancak henüz yay ve ok kullanılan dönemde at sırtında ok kullanan birliklerin tüfeği de benzer şekilde kullanacağı tahmin edilmektedir. 17. yüzyıl başında II. Osman adına yazılan Zafer-name isimli eserde Osmanlı askerinin hünerlerinden bahsederken, at sırtında silah kullanmakta bir tabakaya varmışlardı ki; kılıç gösterip, ok gezleyip, topuz çıkarıp onu atıp tutup ve tüfek doldurup nişan alıp ateşleyerek çabuklukta emsali bir silahşörün bulunmadığından bahsetmektedir³⁶⁴. Bu yüzyıl itibariyle hem geleneksel hem de gelişim aşamasında olan tüfekleri süvarilerin kullandığı anlaşılmaktadır. Süvarinin at sırtında dengede durma ve okunu salmak için gerçekleştirdiği hareketlerden yola çıkılarak Osmanlı birliklerinin silah kullanma yöntemi üzerine kafa yorulmuştur. Süvarinin hem atını kontrol edip hem savaşabilmesi için her şey bir düzen içerisinde olması gerekmektedir. Eyerin cepleri silahların boyutlarına göre ayarlanmalı ve süvari hangi elini kullanıyorsa en kolay ulaşacağı şekilde eyerde yer almalıdır³⁶⁵. Örneğin sol eli ile ok alacağı için sadak eyerin sağında, sağ eli kullanacağı yay ve kılıç sol tarafa konumlanmalıdır. Öncü süvariler hızlı manevra yapacakları için at üzerinde fazla ağırlık bulunmamalı en fazla azık heybesi olmalıdır³⁶⁶.

At üstünde mücadele ederken elinizdeki silahı tutmanın bile bir yöntemi olmalıdır. Hem atı idare edip hem savaşmak oldukça güçtür. Ayrıca atın hızı yapacağınız hamlenin şeklini ve vücudunuzu doğru konumlandırmanızı gerektirir. Bu yöntem öğrenildiğinde ise zorluğuyla beraber çok büyük bir avantaj kazandırmaktadır. Nitekim kargı adı verilen

³⁶² Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 128.

³⁶³ Selim Serkan Ükten, “*Kerkük Çok Irak Değil Prof. Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar-II*” içinde “Osmanlı Ateşli Silah Teknolojisinin İslam Dünyasına İntikali ve Osmanlı Devleti'nin Türkistan Hanlıklarına Yaptığı Askeri Yardımlar (XVI-XIX. Asırlar), ed. Alpaslan Demir, Tuba Kalkan ve Eralp Erdoğan, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 297.

³⁶⁴ Yücel (hızl), *II. Osman*, 69.

³⁶⁵ Özdal, *Türklerin Savaş Sanatı*, 48.

³⁶⁶ Özdal, *Türklerin Savaş Sanatı*, 48.

silahla at üzerinde savaşılabacağı zaman; at sabit halde yürüyor ise kargının alt kısmından tutularak omuz hizasında fırlatılması uygun iken, hücum halindeki bir at üstünde hamle yapmak için orta kısmın biraz altından tutmak daha uygun kullanım sağlamaktadır³⁶⁷. Kılıcın ve kargının kullanım şekillerine paralel olarak tüfeğin de tutulması ve ateşlenmesi için çeşitli taktikler geliştirilmiş olmalıdır. Uzun namlulu tüfekler süvarinin kullanımına çok uygun görünmeyince süvariye uygun kısa namlulu silah geliştirilmesinin amacı budur. Osmanlı'nın en elit birliği olan kapı kulu süvarileriyle piyade olan yeniçeriler benzer silahları kullanmaktadır. Ancak süvarinin farklı olarak zırhları daha kalındır. Bu zırhlar ilk dönemlerde kolayca harbe³⁶⁸ ve mızrak işlememesi için tercih edilmiştir. Tüfek kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber tüfek misketlerinden de koruyabileceği tahmin edilebilir³⁶⁹.

Askeri devrim olarak nitelendirilen ateşli silahlar çağının iyiden iyiye kendini hissettirmeye başladığı 1550'lerin ikinci yarısından itibaren Osmanlı ordusu, kapıkulu süvarilerini hücum birlikleri olarak istihdam etmeye devam etti. Buna karşılık çağdaş batılı ordular, ateşli silahların yaygın kullanımına bağlı olarak piyadelerinin yetersiz kalması nedeniyle tüfekte mücehhez atlı müfreze birlikleri kurmaya başladı. Ateşli silah kullanan Osmanlı süvarisi, altı patlar denilen çarklı tüfeğin yanında, çakmaklı tüfek, karabina, tabanca tüfek (namlusu tüfeğe göre biraz daha kısa) ve piştov türü tüfek taşırdı. Saf düzeninde bulunan yahut taburların arkasında gizlenmiş piyadelerle ilk sıcak temas anında etkili menzile girdiklerinde silahlarını bir kez ateşledikten sonra kargı ve kılıçlarıyla geleneksel darbe esaslı şok taktiğine başvururdu³⁷⁰. 1540 yılında Avrupa ordularında ateşli silah kullanan süvari sayısı, mızraklı ve ağır zırhlı süvariden daha fazladır. Süvarilerin etkinliğine yönelik kapsamlı eleştiriler, her hangi bir dezavantajı olup olmadığı konusunda bilimsel çalışmaları sonuçsuz bırakmaktadır. Bu dönemde tüfekli süvarilerin faydalı olup olmadığı Avrupa içerisinde de netice elde edilemeyen tartışma konusudur. Nitekim Umman, tüfekli süvarileri ve caracol taktiğinin işe yarayıp

³⁶⁷ Özdal, *Türklerin Savaş Sanatı*, 49.

³⁶⁸ Bir veya iki ucu demir temrenli bir cins hafif ve kısa mızrak. Bk. Mehmet Ali Ünal, "harbe", *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, 294.

³⁶⁹ Ziya Şakir, *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, (İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1957), 9

³⁷⁰ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 296.

yaramadığını ciddi şekilde sorgulamıştır³⁷¹. En önemli eleştirisi ise milletler arası farklılıklar göz önünde bulundurulmadan bütün milletlerin tüfek kullanımında aynı kategoriye konulmasıdır. Nitekim caracol gibi karmaşık taktiklerin uygulanması için bir birinden farklı milletlerin uygulamada aynı neticeyi elde etmesi mümkün değildir. Bu taktikle amaçlanan ateş gücünü en üst seviyeye çıkarmak için ayrıntılı düşünülmüş planlara göre yapılan tatbikatlar istenmeyen sonuçlar doğurmuştur³⁷².

P. Ricaut ise tüfeklerin sadece ses çıkardığı gerekçesiyle Osmanlı süvarisi tarafından çok kullanılmak istemediğini savunmaktadır³⁷³. Süvari ağırlıklı olan Osmanlı ordusunda tüfek atımı nedeniyle ilk dönemlerde atların ürkmesi³⁷⁴ tüfek kullanımında isteksizlik doğurmuş olabilir. Ancak Osmanlı süvarisi 17. yüzyılda ok ve yayın yanında taşıdığını bildiğimiz silahlarını düşmanla karşı karşıya gelmeden hemen önce yaylım şeklinde ateşliyor olması muhtemeldir. Nitekim Osmanlı kaynaklarında ve yabancı kaynaklarda süvarinin piştov türü silahlar taşıdığı bilinmektedir³⁷⁵. 17 yüzyıl sonlarında dahi düşman hücumlarını ve mevzilerini zayıflatmak için süvari hücumlarına devam ediyor olması, Osmanlı süvari birliklerinin kargı, mızrak, ok ve yayın yanında tüfeği de taktiksel olarak kullandığı iddiasını kuvvetlendirir. 1655 yılında süvari olan levent taifesinin reayadan tüfek toplamaya çıkması³⁷⁶ 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüfeğin halka kadar indiğini gösterir.

Bir başka yabancı Francisco Guerrero 1593 gibi erken bir tarihte, Kudüs yolu üzerinde karşılaştığı Türk süvarisinin üzerinde mızrak, şimşir, yay, sekiz adet çakılı sopa, hançer, balta taşıdığını anlatmaktadır. Bunların içindeyse en dikkat çekici olanı daha o tarihte arkebüz bulunduruyor olmasıdır³⁷⁷.

³⁷¹ James A. Davis, “*The Evolotion Of Cavalry During.*” 16.

³⁷² James A. Davis, “*The Evolotion Of Cavalry During.*” 16.

³⁷³ Paul Ricaut, *The History of The Present State Of The Ottoman Empire*, (London: printed for Charles Brome, at the Gun, at the West- End of St. Paul’s Church- Yard, 1686), 349.

³⁷⁴ Keegan, *Savaş Sanatı*, 487.

³⁷⁵ Ricaut, *The History*, 350.

³⁷⁶ Naima Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, çev. Zuhuri Danışman, C.VI, (İstanbul: Bahar Matbaası, 1967). 2563.

³⁷⁷ Özlem Kumrular, “Eskiçağ’dan Modern Çağ’a Ordular: Oluşum” içinde *XVI. Yüzyılda Avrupa’da Osmanlı Korkusu İmgesi: Korku, Hayranlık, Yakın Takip*, , ed. Feridun Emecen (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008), s.311-312.

1663 senesi, Ciğerdelen’de Tuna’yı geçmeye çalışan Osmanlı birliklerine baskın mahiyetinde bir harekât düzenleyen Alman tüfekli sipahileriyle Nemçe sipahileri küçük kol tüfekleri ile teçhiz edilmiştir³⁷⁸. Osmanlıların süvari hücumunu kırmak için karşı hücumla geçen Macar birliklerinin açtığı ateş Osmanlı birliklerine bir zarar vermediği gibi hücumu durdurmakta da etkin olamadı. Osmanlı hücumu karşısında afallayan Macar birlikleri daha 300m. kadar mesafe varken silahlarını ateşlemiş olmaları Osmanlı hücumunu daha etkin hale getirdi. 1660lı yıllara gelindiğinde bile kesin sonuç almak için hala göğüs göğse mücadeleye girmekten başka yol yoktu. Ciğerdelen’de mağlubiyetin müsebbibi olarak Macar ve Hırvatlar Alman ağır süvarilerinin göğüs göğse çarpışmaktan kaçarak menzil ateşi ile sonuca gitmeye çalışmalarına bağlarken, Alman birlikleri ise savaş sahasından kaçan Macar ve Hırvatlara bağlamaktadır³⁷⁹. Osmanlı sipahileri, düşmanın tüfekli piyadelerinin de üstesinden gelmeyi başarmıştır. Piyadelerin tüfeklerini doldurmak için ihtiyaç duydukları aradan çok iyi istifade eden Osmanlı süvarisi dalkılıç savaşarak netice almıştır³⁸⁰. Nitekim Mühürdar Hasan Ağa, Tuna’nın karşı kıyısından gelen tüfek sesleri kesildiğinde Osmanlı süvarilerinin kılıç ve kargılar ile saldırıya geçip savaşı kazandıracak hamleyi yaptığından bahsetmektedir³⁸¹.

Her alanda olduğu gibi Avrupa ve Osmanlı ordularında tüfek kullanımında da farklılıklar bulunmaktadır. Ancak tüfek doldurmak zor olduğundan süvari birlikleri, piyadenin tüfek kullanımından daha farklı bir yöntem izlemiştir. Bu sayede süvarinin uzakta kalarak kayıp vermesi en aza indirilmiş karşı tarafın kaybı artırılmıştır. Yanık Kale’sinden Osmanlı ordusuna hücumla geçen dört süvari, atı ile birlikte esir edildiğinde Evliya Çelebi, Katana cinsi atlara binen esirlerin her birinin, atlarının eyer kaşında ikişer ve gerilerinde yine ikişer, kol tufengi bulunduğunu müşahade etmiştir³⁸². Bu tüfekli sipahiler bir defa tüfeğini boşalttıktan sonra kılıç ve kargı ile yakın dövüşüne devam etmiştir. Ancak bu şekilde darbe temelli taarruz şekli sabit piyade karşısında süvarinin kaybının artmasına neden olmuştur. Süvarilerin tekrar eski muzaffer günlerine dönmesi uzun sürmeyecek ordular, süvari birliklerinin hem atlarını hem de binicilerini tüfeklerle donatacaklardır. Nitekim Evliya Çelebi’de geçen Nemçe, Çek, Frenk, Hırvat ve

³⁷⁸ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 295.

³⁷⁹ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 296.

³⁸⁰ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 296.

³⁸¹ Yücel (Hzl.), *Mühürdar Hasan Ağa*, 120.

³⁸² Kahraman (hzl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 99.

Macarlardan mürekkeb 100 bin kişilik bir ordunun süvarilerinin her birinde eyer kaşlarında, terkilerinde, bellerinde, yakalarında ve ellerinde onar adet kol tüfeği ile Osmanlı askeri üzerine hücum ettikleri sahne süvarilerin teçhizatlarındaki değişikliği gözler önüne sermektedir³⁸³. Bu sayede doldurma ihtiyacı hissetmeden bir süvari on el kadar seri atış kabiliyetine kavuşmuştur.

Avrupa orduları askeri devrim kuramına göre, süvari askerlerini ne kadar el silahıyla donatılırsa askerinin savaş sahasında okadar faydalı olacağına inanıyordu³⁸⁴. 1593- 1606 yılları arasında gerçekleşen savaşlarda Macar kuvvetlerine yardım için gelen birliklerin ateşli silah kullanıyor olmaları nedeniyle savaşın kazanılacağına olan inanç artmıştı. Hollanda gibi batı Avrupa ülkelerinde başlayan askeri devrimin Macar topraklarına ulaşması ancak bu birlikler sayesinde olmuştu. Bu zaman zarfında geçen süre Macar süvarilerini de ateşli silahla tanıştırmıştı. Savaşın başında çok az tüfek kullanan süvari olmasına rağmen savaşın sonunda gözle görülür bir fark bulunmaktaydı. J. Kelenk'in rastladığı 1596 tarihli evrakta, süvari birliklerine yapılan ödemeler neticesinde 4 at için bir mızrak şartı koşarken, savaşın sonunda değişen emir bin kişilik süvari birliğinin mızrak yerine iki arkebüz taşımasını istiyordu³⁸⁵. 17. yüzyılın başı itibariyle görülen bu emirler Avrupa ordularının artık tamamen süvari hücumunu çözdüğü anlamına gelmiyordu. Defalarca kez farklı denemelerle süvarileri savaş sahasında tekrar etkin kullanmanın yöntemleri aranmıştı. Bu soru 17. yüzyıl sonuna kadar kesin bir cevap kazanamamıştır. Avrupa süvarilerinin bu konudaki en büyük handikapı tek eliyle silahını düşmana doğrulturken atını bir türlü tırıstan dörtlüye geçirememesiydi. Kâğıt üzerinde yapılan hücumlarda düşman hattına hızla yaklaşıp atış sağladıktan sonra hızlı bir manevrayla düşman menzilinden çıkılması gerekiyordu. Ancak süvariden beklenen hızla bir türlü ulaşamıyor olması menzilden çıkışı geciktiriyor bu sebeple kayıp sayısı artıyordu. Ayrıca piyadenin ilk ateşinden sonra ikinci dolum yapmadan üzerine varma konusunda da hantal kalıyordu. Bu problemi çözüp süratle çark yapsalar bile bu sefer de kısa namlulu çarklı tabancalar düşman saflarında istenen etkiyi yapmadığı gibi piyadenin namlu boyu uzunluğuyla paralel tüfeklerinin menzilinden de kaçamıyordu. Peki, bu

³⁸³ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 152.

³⁸⁴ Jozhef Kelenik, "Ottomans Hungarians and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest" içinde *The Military Revolution in Hungary*, ed. Geza David, Pal Fodor, (Leiden. Brill 2000), 130.

³⁸⁵ Kelenik, "Ottomans Hungarians." 150.

durumda süvariye ateşli silahla donatmak süvariye tamamen kullanılmaz bir hale mi getirmişti?

Attan inerek tüfek kullanmak belki bu problemi çözebilirdi. Nitekim atlı sekbanlar, batılı *dragoon* kıtaları gibi, kullandıkları uzun namlulu silahlarını atlarından inerek ateşliyordu³⁸⁶. At üzerinde uzun namlulu tüfekler ile yapılan atışların nişan alınamadan yapılması ve dost unsurların bu ateşten zarar görme olasılıklarının yüksek olması nedeniyle attan inerek tüfek kullanımı uygun görülmüş olmalıdır. Bu taktik dost ateşine maruz kalınmaması için düşünülmüş olmalıdır. Aksi halde 1 km kareden küçük bir alanda gerçekleşecek çatışmada dost ateşine maruz kalmak kaçınılmazdır³⁸⁷. Ancak Türk süvarisinin at üstünde yay kullanması ve hissi nişan alarak atış yapmayı bilmeleri akıllara tabanca yerine uzun namlulu tüfeklerin at sırtında kullanıma uygun olmadığını getirmektedir. Nitekim süvariler ihtiyaç hâsıl olduğunda atlarından inerek de savaşa katkı sağlamıştır. Atlı askerler kısa namlulu silah kullanırken menzilini piyadeninki kadar uzatmak istediğinde kullanması gereken uzun namlulu silah at üstünde ergonomik kullanım sunmadığından attan inip nişan alması gerektiği görüşleri mevcuttur³⁸⁸. Ancak daha önceki tecrübeleri ve maharetleri çift elle kullanılması gereken uzun namlulu silahların Osmanlı süvarisi tarafından attan ineksizin pekâlâ kullanılabileceğini göstermektedir. Türkleri savaş sahasında öne geçiren en önemli özellik at sırtında dört tarafa ok atabilme kabiliyetidir. Nitekim Osmanlı süvarisinin de at sırtında ok kullandığı bilinmektedir³⁸⁹. Aslında atı bacaklarıyla kontrol edecek kadar usta binici olmaları sayesinde yay çekip ok salmada maharet kazanmışlardır. Muhakkak ki bu bilgileri ateşli silahların kullanımında işlerine yaramıştır. Aynı zamanda yay kullanırken oku bırakma anlarını atın dört ayağının yerden kesildiği ana denk getirmesini becerebilen bir süvari aynı nişan alma yöntemini tüfek içinde yapacaktır. Bu kabiliyet süvariye yeni teknoloji olan silahı kullanırken de attan inmeden vurucu hücum gerçekleştirme imkânı verecektir. Ancak 17. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı süvarisinin bir müddet at sırtında çarpıştıktan sonra attan inip göğüs göğüse muharebeye girdiklerine dair kayıtlara rastlanmaktadır³⁹⁰. Fakat bunun sebebinin at sırtında tüfek kullanamamakla ilgisinin olup olmadığına dair bir

³⁸⁶ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 190.

³⁸⁷ Börekçi, “A Contribution to the Military” 421.

³⁸⁸ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 191.

³⁸⁹ Özlem Kumrular, “Eskiçağ’dan Modern Çağ’a” 311-312.

³⁹⁰ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 391.

kayıt bulunmamaktadır. Nitekim Türkler Türkistan coğrafyasında da benzer şekilde savaşmışlardır. İbn-i Haldun Türklerin askerlerini 3 gruba ayırdıklarını bir grubunun atından inerek arka arkaya dizildikleri savaş sahnesini betimlemektedir. Atından inen askerler önlerine koydukları okları oturarak atmaktadırlar³⁹¹. Bu sayede süvari bu gruba siper görevi görürken, piyadeler de süvariye seri ok atışıyla desteklemektedir. Savaş sanatında geçmiş bilgiler yeni teknolojiye de uyarlanmış görülmektedir.

Osmanlı'da 17. yüzyıl tüfek kullanımında uzun namlulu tüfeklerin mevcudiyetinden bahsedilmesi piyadelerin menziline girmeden uzaktan taktik uygulayabildiklerine bir delildir³⁹². Ancak Avrupa ordularında kullanılan kısa namlulu tabancalar kullanım kolaylığı sağlamasına rağmen istenilen neticeye ulaşmada yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, piştov kullanan süvarinin en büyük dezavantajının caracol taktiği olarak görülmektedir. Nitekim bu taktiğin uygulanması için bütün birliğin aynı eğitimi almış ve disiplinli olması gerekir. Aksi bir durum kargaşa ve kaostan başka bir şey getirmeyecektir³⁹³. Avrupa devletlerinin kendi aralarında gerçekleştirdikleri savaşlarda caracole taktiği uygulayan birçok ordu, süvari birliğinin *l'arme blanche* olarak adlandırılan şok darbe esaslı süvari taarruzları karşısında mağlubiyete uğramıştır³⁹⁴. Bu sebeple İsveç kralı Gustavus'un başını çektiği görüş, süvarilerin ateşli mobil platforma dönüştürülmesine karşı çıktı. 17. yüzyılın ilk yarısında, tüfeğin, süvari hücumuna uygun olmadığı görüşü giderek yaygın hale geldi. Bu görüşün temeli, ne kadar eğitim verilirse verilsin piyadenin dahi tüfeği dakikada iki kereden fazla ateşleyebilmesinin mümkün olmadığına dayanıyordu. Bazı kaynaklar iki dakikada ancak bir atım yapılacak kadar tüfek kullanımının yavaşlığından dem vurmaktaydı³⁹⁵. Bu sebeple caracol taktiği yerine şok temelli hızlı hücumlar piyadeyi mağlup etmek için oldukça etkindi. Ayrıca caracol taktiği gibi çok fazla eğitim isteyen karmaşık kurgaya sahip değildi. Ancak en muhalif olan İsveç kralı yine de süvarisine kısa namlulu tabanca vermekten geri durmamıştır. Bu tabancayla hedeflenen caracol taktiğinde olduğu gibi ileri gidip atış yaptıktan sonra

³⁹¹ Özdal, *Türklerin Savaş Sanatı*, 128.

³⁹² Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 391.

³⁹³ Charles W. C. Oman, *A History of The Art of War in The Sixteenth Century*, London Methuen 1937), 241.

³⁹⁴ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 289.

³⁹⁵ Parker, *Askeri Devrim*, 199.

manevra yapıp dönmek yerine olabildiğince hızla safları yarmayı amaçlıyordu. Nitekim İsveç ordusu, Avrupa’da girdiği savaşlarda bu taktiği başarıyla uygulamıştır³⁹⁶.

Osmanlı ordusu daha II. Murat devrinde ateşli el silahları ile tanıştı. Fakat bu silahların yaygın hale gelmesi oğlu II. Mehmet dönemine denk gelmektedir. 1500lü yıllara gelindiğinde II. Beyazıt, sayıları artan yeniçeri ordusunu bu el silahlarının çok daha iyisi ile teçhiz etti. 17. yüzyılda, İspanyolların zemberekli tetik tertibatının gelişmiş hali olan “*miquelet*” tipi tetikli, çakmaklı tüfek kullanımı tercih edildi³⁹⁷. “*Vauban çakmağı*” adı verilen diğerlerine göre daha güvenilir olan çakmaklı tüfeğin yaygınlaşmasına, 1688 yılında Osmanlı Devlet’i de ayak uydurarak ordusunda kullanmaya başladı. Devlet bütün birlikleri ateşli silahlarla teçhizatlandırmak için çaba harcıyor ancak piştov türü silahlar icat olunana kadar süvarilerin ateşli silah kullanması mümkün olmadığı için ancak piyadeler arasında yaygınlık kazanıyordu. 17. yüzyıl sonlarında ancak tımarlı sipahiler ile sınır birliklerinde görev yapan atlı “*tüfenkçiler*” ateşli silah kullanımına başladığı Agoston tarafından savunulmaktadır³⁹⁸.

Buna rağmen batılı tarihçilerin bir kısmı ısrarla Osmanlı ordusunun ateşli silahlara kültürel ve dini önyargıyla yaklaştıklarını savunmaktadır. V. Parry, bu ön yargının Memlûklüler kadar olmadığını ancak Busbecq’in eserinde bulunan süvarilerin tüfek kullanmakla ilgili hikâyelerine değinerek Osmanlı askerinin baruttan hoşlanmadığını iddia etmektedir. John Keegan, Memlûklüleri ateşli silahları tanımadıkları gerekçesiyle Osmanlılar’a yenildiğini savunsa da son zamanlarda yapılan çalışmalar Memlûk ordusunda da ateşli silahların tanındığı ve kullanıldığını ortaya çıkarmıştır³⁹⁹. Ancak Osmanlı süvarilerinde olduğu gibi Memlûkler’de daha sufli görülen ateşli silahların kullanımını statü kaybedecekleri gerekçesiyle reddetmiştir. Nitekim savaş sonucunda ateşli silahı bir kadının dahi kullanabileceğini söyleyerek bu silahın kullanımını aşağılayıcı bulmuşlardır⁴⁰⁰. Parry, tüfeğin hafife alındığını diğer askerlerin tüfek

³⁹⁶Özgür Kolçak, “*XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi*” 289.

³⁹⁷Agoston, *Osmanlı’da Savaş*, 88.

³⁹⁸Agoston, *Osmanlı’da Savaş*, 88.

³⁹⁹Emecen, *Osmanlı Klasik Çağı*, 201, Osmanlı süvarisi, 1517 Ridaniye savaşında enaz tüfekçi piyade kadar hayati rol oynamıştır. Bilhassa yeniçerilerin Memlûk süvarisi karşısında korumasız kaldıkları anda yardıma gelen Osmanlı süvarisi yeniçeriye imha olmaktan korumuştur. Bk. Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2019), 269.

⁴⁰⁰Keegan, *Savaş Sanatı*, 69.

taşıyanlarla dalga geçmesini küçümsemektedir⁴⁰¹. Busbecq'in anlattığı hikâyede Osmanlı askerinin barut sevgisiyle ilgili bir pasaj geçmemesine rağmen Parry'nin iddiası bu yöndedir. Ancak Osmanlı askeri erkânının, Özbek ordusu için gerçekleştirdikleri teknoloji transferi bu durumun aksini ortaya koymaktadır. Osmanlı ordusu teknolojiyi kullandığı gibi dost gördüğü ülkelerle de bu bilgisini paylaşacaktır⁴⁰². Mobilize Osmanlı süvari taktiklerine dayalı savaş stratejisinde, merkezde bulunan piyade yeniçerilerin tüfekle donatılmış olması yeterli görülmemiş olacak ki tüfekli süvarilerin savaşlarda etkili olmaya başladığı dönemde süvarilerin durumu tekrar gözden geçirilecektir. Hatta Avrupa ordularında henüz yaygınlaşmadan önce 1524 yılında Mısır'ı ıslah için Kahire'ye giden Maktul İbrahim Paşa, düzenlettiği Mısır Kanunnamesi'ne göre, süvari savaş taktiklerini iyi bilen eski Memluk askerlerinin tüfekle donatılmasına yönelik kararlar aldığı dikkat çekmektedir⁴⁰³. Burada ne kadar başarılı olunduğu konusunda elimizde bir veri olmamakla birlikte uzun savaş dönemi Osmanlı-Habsburg savaşları zamanında klasik asker yapısında değişikliğe gidilerek süvarilerin tüfek kullanmaya başladıkları görülmektedir⁴⁰⁴. 17. Yüzyıl nasihat kitabı olan “Kitab-ı Müstetab”da tüfekli yeniçerilerden 4-5 bin kadarının gönüllü olarak süvari yapılması tavsiye edilmektedir⁴⁰⁵.

17. yüzyıla gelindiğinde tabanca kullanımı oldukça yaygınlaşmış yüzyılın son çeyreğinde de yeniçeriler tüfeğin yanında bir de bellerinde tabanca taşımaya başlamıştır. Bununla beraber bu yüzyıl itibarıyla artık yabancı tarihçiler, süvarilerin de yaygın olarak tabanca taşıdıklarından bahsetmektedir⁴⁰⁶.

Osmanlı süvarilerinin tüfek kullanmak istememesinin sebepleri Memlûklüler'in dini sebeplerinden çok daha farklıdır. Rüstem Paşa, İran seferi esnasında süvarilerin bir kısmına tüfek ve kütüklük dağıttırıştır. Dağıtılan tüfekler ve kütüklükler diğer askerler tarafından dalga konusu edilince tüfek dağıtılan süvarilerin silahı kullanmak istememelerine neden olmuştur. Tabi tek sebep bu olmasa gerektir. İyi bir kemankeş olan süvarilerin bir tüfek atımı ve doldurumu esnasında geçen sürede iyi bir okcu 4-5 kez yay gezleyebilmektedir. Etkili 200 m. atımı olan yayın yanında tüfeklerin 100 m. etkili

⁴⁰¹ Vernon. J. Parry, “İslam'da Harp Sanatı”, *Tarih Dergisi*, (1974), s.205.

⁴⁰² Selim Serkan Ükten, “Kerkük Çok Irak Değil,” 297.

⁴⁰³ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağı*, 67.

⁴⁰⁴ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağı*, 67.

⁴⁰⁵ Yücel (hızl), *Osmanlı Devlet Teşkilatı*, 123.

⁴⁰⁶ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağı*, 64.

mesafesi de bu isteksizliğin sebeplerinden olsa gerektir⁴⁰⁷. Bu nedenler de tüfeğin kullanımının istenmemesinde etkili olmuş olmalıdır.

Oysa 16. yüzyılın birinci yarısında kaleme alınan bir nasihatname olan *Kitabu Mesâlih*'de, Osmanlıların tüfek kullanımını engelleyen her hangi kültürel ve dini engel olmadığı gibi, devlet adamlarının daha 1550ler gibi erken tarihlerde 4-5 bin kadar tüfekli atlı birliği tüfekle teçhiz etmeye çalıştıklarından bahsetmektedir⁴⁰⁸. Yine 16. yüzyıla ait bir diğer eserde, at sırtında tüfeğin kullanımına dair betimlemelerin yapılmış olması tüfeğin kullanıldığını yahut kullanılmak üzere çarelerin arandığına delalettir. Osmanlı ordusu elindeki tüfekleri kullanabilmek için önceden içlerine barut ve mermi konmuş kamışlarla tüfeğin atımını artırmaya çalışmıştır⁴⁰⁹. Ancak tüfeklerin doldurma işi elverişli hale gelene kadar Osmanlı süvarisi hücumla geçtiğinde tüfek menziline girdiğinde ateş adıp ardından göğüs göğüse mücadeleye girdiği düşünülmektedir. Nihayetinde 1621 yılında gerçekleşen Hotin seferi esnasında öncü Osmanlı süvarisinin düşman hattına yaptığı baskınlarda tüfek kullanması ancak ardından girdiği mücadele tüfeği tek atımlık taktik seviyede kullandığını göstermektedir⁴¹⁰. Klasik dönem olarak adlandırılan bu dönemde dahi Osmanlı ordusu tüfek kullanmış ve bunda herhangi bir beis görmemiştir.

Osmanlı Devleti, savaş sahasında batılı devletlerle girdiği mücadelelerde düşmanlarının üstün bir ateş gücüyle Osmanlı süvari hücumlarını durdurmaya çalıştığını anlamıştır. Kendisi de ateşli silah kullanımını çok erken tarihlerde taktik ve stratejik boyutta öğrenmiş ancak bilinçli olarak Avrupalıların l'arme blanche dedikleri şok temelli taarruzunu tercih etmiştir. V. Parry'de bu durumu tüm çıplaklığıyla dile getirmiştir⁴¹¹. Bununla beraber Osmanlı süvarileri de Gustavus Adolphus'un taktik anlayışına benzer bir tarzda taarruzları esnasında yanlarında bulunan tüfeği bir kez ateşledikten sonra göğüs göğüse muharebeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Ateşli silah kullanımının artık ordularda iyice yaygınlaştığı dönem olan 17. yüzyıl itibarıyla Osmanlı ordusunun kullandığı savaş aletlerinin içinde süvari kullanımı için daha ergonomik olan kısa namlulu

⁴⁰⁷ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağı*, 69.

⁴⁰⁸ Yücel (hızl.), *Osmanlı Devlet Teşkilatı*, 121.

⁴⁰⁹ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 291.

⁴¹⁰ Yücel (hızl.), *II. Osman Adına Yazılmış*, 151.

⁴¹¹ Parry, "İslam'da Harp", 244.

tüfek ve tabanca kullanımı hayli yaygınlaşmıştır. Nitekim Evliya Çelebi, Melek Ahmet Paşa'ya cebahaneden verilen savaş aletlerini anlatırken 2 bin tüfek zikretmektedir⁴¹². Tabi bunların yanında bin kılıç ve bin mızrak dağıtılması anlatılara uygun olarak tüfek atımından sonra süvarinin yalın kılıç savaştığının göstergesidir. Mızrağın kullanımı için gereken zorlu eğitimden dolayı tabanca kullanımında bir artışla beraber diğer el silahlarının sayılarında da düşüş olduğu savunulmaktadır⁴¹³. Nitekim cebahaneden çıkan tüfek ve mızrak sayıları bu savı doğrulamaktadır. 1664 yılında gerçekleşen Leva muharebesi esnasında Osmanlı merkezinde bulunan süvari birliklerinin düşman hatlarına gerçekleştirdikleri hücum esnasında yanlarında birkaç ateşli silah bulundurmaları tek atış sonrası hücum stratejisine bağlı kaldıklarını göstermektedir⁴¹⁴. Tabi başarı geldiği müddetçe Osmanlı süvarisinin düşman hattına gerçekleştirdiği yarma harekâtı ve askerinin meziyetleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Nitekim başarı kazanıldığı dönemlerde R. Montecuccoli, Osmanlı süvarisinin bu başarısının ancak savaş sahasını bilen, cesur savaşçılardan vücuda gelmesiyle olabileceğini kaleme almıştır⁴¹⁵. Ancak bu halde düşman hattı yakın çarpışmaya ikna edilip ardından galibiyet elde edilebilirdi⁴¹⁶. Nitekim kendisi Osmanlı hafif süvarilerinin gerçekleştirdiği hücumu durdurabilmenin tek yönteminin caracol taktiği olduğunu savunmaktadır. Ancak caracol için gerekli olan birliklerin düzen içinde bulunmasını başarmak oldukça güçtü. Bu sebeple Habsburg ordu kurmaylarında Osmanlı süvarilerinin ateş hattına yapacakları hücumda muvaffak olamayacağını ancak dağılmalarının da çok mümkün olmadığı görüşü hâkimdi⁴¹⁷. Süvari birliklerinin savaş sahasında eskisi kadar etkili olmasını tekrar sağlamanın tek yolu olarak görülen ateşli platformlara dönüştürülme girişimleri, 17. yüzyılın ikinci yarısında süvarilerin darbe temelli şok taarruzlarında daha başarılı olduklarının görülmesiyle beraber hezimete uğradı. Nitekim Uyvar kuşatması öncesi ve kuşatma esnasında Avrupalı süvari birliklerin uyguladıkları caracol taktiğine, Osmanlı süvarilerinin *l'arm blanch* olarak adlandırılan şok temelli taarruzla karşılık vermesi ve başarı elde etmesi müttefik

⁴¹² Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 150.

⁴¹³ James A. Davis, "The Evolotion Of Cavalry During." 17.

⁴¹⁴ Yücel (hızl.), *Mühürdar Hasan Ağa*, 84.

⁴¹⁵ Nursel Doğan, "Osmanlı- Habsburg Savaşlarında Bir General: Raimondo Montecuccoli ve Tercüme-i Fenn-i Harb (1660-1664)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Hacettepe Üniversitesi, 2018), 81.

⁴¹⁶ Nursel Doğan, "Osmanlı- Habsburg Savaşlarında" 67

⁴¹⁷ Nursel Doğan, "Osmanlı- Habsburg Savaşlarında" 98.

kuvvetler arasında sistemlerinin sorgulanmasına neden oldu. Adolphus'un daha en baştan süvarilerin ateşli silahlarla teçhiz edilmesine karşı çıkması, süvari kıtalarının ateşli silahlarla teçhiz edildiği takdirde süvarinin etkinliğini bozacağı yönündeki eleştiriyi haklı çıkarmış olabilir. Adolphus'un bu kanıya varmasında otuz yıl savaşlarında süvarilerin geleneksel taarruzlarıyla elde ettikleri başarıları, Osmanlı karşısında ateşli silahlarla elde edememeleri de bir diğer etken olmalıdır.

Bütün bu anlatılardan süvarilerin tüfek kullanarak bütün başarıları elde etmedikleri görülmektedir. Osmanlı ordusu başarılarını taktiksel tüfek kullanımı yanında Avrupa ordularının hedefledikleri kesintisiz atış kabiliyetinden almıştır. Bunun içinde at sırtında tüfek doldurmanın mümkün olmaması sebebiyle geleneksel yaylarından faydalanmışlardır. Feridun Emecen; "*Osmanlı Klasik Çağında Savaş*" isimli kitabında kapıkulu süvarilerinin 17. yüzyıla kadar etkin olarak kompozit yay kullanmayı sürdürdüklerini söylemektedir⁴¹⁸. Halil İnalcık'ta 1643 tarihinde Eğri kalesinin cephanelik kayıtlarını incelediğinde mebzul miktarda ok ve yayın bulunduğunu belirtmiştir. Bu durum Türkler'in Asyalı tarihiyle izah edilmeye çalışılmıştır⁴¹⁹. Bunu bir geri kalmışlık içinde değerlendirmek oldukça yanlıştır. Aksine dönemin teknolojisi içerisinde yay ve ok teknolojisi tüfeklerden menzil olarak daha fazla olduğu gibi atım sayısı olarak da arada oldukça fark vardır. Ayrıca günümüz silahlarından ayrı olarak dönemin tüfeklerinde yiv set mekanizmasının bulunmaması nişan almada da tüfekleri yay karşısında akim bırakmıştır. Bunların yanında barutun nem sebebiyle çok çabuk kullanılamaz hale gelmesi ve imalatının zorluğu yanında tüfeklerin tutukluk yapmaları gibi problemleri kullanımında ilk önce eğitimsiz askere verilme sebebi olmalıdır. Nitekim Avrupa ordularında da yay ve ok teknolojisinden biranda vaz geçilmemiştir. 1549 yılında arkebüzlerle donatılmış askeri bir birlik ok atışıyla yenilmiştir. Avrupa içinde İngiltere'nin bu teknolojiye hemen vaz geçmemiş olması onların da uzun yaylarının teknolojik olarak ilerde olduğunu göstermektedir. Nitekim dünyada yay ve ok teknolojisi sayıldığında İngiliz uzun yayları bu sıralamada önlere yer almaktadır. Bu sebeple olsa gerek Elizabeth dönemi olarak adlandırılan 16. yüzyılın ikinci yarısında hala uzun yaylar

⁴¹⁸ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağın*, 60.

⁴¹⁹ Halil İnalcık, "*Osmanlı Uygarlığı*" içinde *Avrupa'da Askeri Devrim ve Osmanlılar*, ed. Halil İnalcık, Gülsel Renda, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2009), 1069.

İngilizlerin milli silahı olarak envanterinde bulunmaktadır⁴²⁰. Avrupa'nın içinde tüfek ve yayla ilgili tartışmalar 17. yüzyılın başına kadar devam etmiştir. 1590 yılında John Smith kaleme aldığı küçük eserinde ısrarla ok ve yayın tüfekten daha kullanışlı olduğunu savunmaktadır. Nitekim tüfeklerin fazla atım karşısında namlularının çatlaması, doldurma yavaşlığı, barut üretiminin zorluğu ve ona rağmen istenilen neticenin alınamaması gibi bilinen nedenleri tekrar ederek Avrupa'nın görüş ayrılığını keskinleştirmiştir⁴²¹. 17. yüzyıl boyunca da bu tartışma sona ermemiştir. Hatta Amerika iç savaşıyla tartışma Amerikan kıtasına taşınmış Benjamin Franklin bile barutun azlığı dolayısıyla ok ve yayın maharetlerini övmekten kendini alamamıştır. O dönemin teknolojisini sayılara döktüğümüzde ise karşımıza şöyle bir manzara çıkmaktadır. Arkebüz kullanan bir asker bir iki dakikada ancak bir defa tüfeğini doldurabilirken, iyi eğitilmiş bir kemaneş dakikada yirmeden fazla atış yapabiliyordu. Arkebüzün etkili menzili 100 metre kadarken, sıradan bir kemaneşin 100 metreye atması kadar daha doğal bir şey yoktu. İyi eğitilmiş kemaneşler ise 200 metre ve üzerine atışlar gerçekleştirebiliyorlardı. Yay teknolojisinde atış menzili askerin eğitimine bağlıyken tüfek kullanan bir askerin eğitiminin menzilde hiçbir katkısı bulunmamaktadır⁴²². Yivsiz bir silahla askerin 70 metredeki beden hedefini vurması neredeyse imkânsızken, sıradan bir kemaneşin bir metre karelik bir hedefi 70 metreden her attığında vurması şaşırtıcı değildir. İyi eğitilmiş okcular ise 250 metreden insan hedefini vurabilmekteydiler⁴²³. Ancak bir kemaneşin yay kullanabilmesi için gerekli olan çalışma süresiyle tüfekçinin eğitilmesi için gerekli olan süre arasındaki bariz farktan dolayı yay teknolojisinin daha fazla tüfek teknolojisiyle boy ölçüşmesi mümkün görünmemektedir.

17. yüzyılın en nüktedan kalemi Evliya Çelebi, Halep Valisi Gürcü Mehmet Paşa'nın komutası altında Komaran tarafında bulunan meskûn mahallere baskın düzenlemek için ana ordudan ayrılmıştır. Bu sırada Komaran Kalesi'nden çıkan Habsburg askerleri, Mehmet Paşa birliklerini bölgeden uzaklaştırmak için saldırıya geçmişti. Düşmanın bu taarruzundan habersiz olan Evliya Çelebi düşmana yakalanmadan Tatarlara yetişmek için at sürmeye başlamış bu sırada da terkisinde bulunan tüfeği

⁴²⁰ Charles W. C. Oman, *Ok, Balta Ve Mancınık*, çev. İsmail Yavuz, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002), 116.

⁴²¹ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 322.

⁴²² Parker, *Askeri Devrim*, 50.

⁴²³ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 324.

ateşlemiştir. Ardından hemen yayına sarılan Evliya gezlediği oku güvenli bölgeye kadar elinden bırakmamıştır⁴²⁴. Buradan hareketle 17. yüzyıl itibariyle kompozit Türk yayının savaşan süvari için hala hayati öneme haiz olduğunu göstermektedir. Ateşli silahlar her ne kadar tahrip gücü yüksek etkisi fazla olursa olsun, süvarilerin çatışma anında bu silahları yeniden doldurma imkânı bulunmuyordu. Bu nedenle, atış gücünü artırmanın tek yolu, mümkün olduğunca fazla silahı üzerlerine, eyer ceplerine, eyer kaşına ve çizmelerine koyarak düşmana yaklaşırken bunları ateşlemektir. Oysa Türk süvarisi Evliya Çelebi örneğinde olduğu gibi kompozit yayıyla, sadağında bulunan ok adedince atış yapmakta serbestti⁴²⁵. Bunların menzili de yayının kalibresine ve süvarinin eğitimine bağlıydı.

Tüfeğin, yay ve ok teknolojisi karşısında kullanışlı olmamasına rağmen bu kadar yaygınlaşmasının sebebi nedir? 1550 sonrası Avrupa'ya düzenlenen seferlerde farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Nitekim savaş dönemleri mevsimlik olmaktan çıkarak tüm yıla sâri bir hal almıştır. Bu sebeple ateşli silahların yaygınlaşmaya başlamış olacağı tahmin edilmektedir. Taktik ve stratejik üstünlüğünden ziyade yay ve ok imalinden daha kısa sürede üretilmesi tüfeğin daha ulaşılır hale gelmesine katkı sağlamıştır. Bununla beraber kullanıcısının eğitimi için zamanın daha kısa olması da onu savaşların süresi uzadıkça vazgeçilmez kılıyor olmalıdır. Ayrıca uzayan seferlerde daha fazla atışa ihtiyaç duyulması bir kemankeşi yorarken tüfek kullanımının askeri yormaması uzayan seferlerde asker ihtiyacını azaltmaktadır. Bütün bunlar göz önüne alındığında kompozit Türk yayı, tüfek karşısında teknolojik üstünlükten dolayı değil, diğer yan etkenler dolayısıyla yaygın hale gelmiştir. Bu sebeple erken modern dönemde, tüfekler ilk olarak göğüs göğüse mücadeleye girmek için yeterli eğitimden mahrum bulunan, acemi yahut askeri melekeleri yeterli olmayan askerler arasında kullanılmaya başlamıştır. Bu durum kapı kulu süvarisinin ilk bu silahı kullanmaya başladığında arkadaşları tarafından neden dalga konusu olduklarını açıklamaktadır.

1664 yılında Arnavutluk'tan toplanan askerler tüfekli birlik olarak orduya katılmıştır. Bu sayede muharip saflarda boşalan saflar bu alelacele bir araya getirilen askerlerle ikame edilmiştir. Bu yeni askerlerin daha önceden askerlikle alakalarının olup olmadığıyla ilgili her hangi bir kayda rastlanmamaktadır. Bunlarla beraber ümera

⁴²⁴ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 472.

⁴²⁵ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 873.

kapısında hizmet eden sekban ve sarıcaların da tam olarak askeri tecrübelerine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı'nın en iyi kullandığı toprak usulünden olan Tımar sisteminin parçası olan cebelülerin de askeri geçmiş ve eğitimleri tamamen fludur. Ancak bölgenin güvenliğini sağlamaları en azından kolluk kuvveti olarak askeri yapının bir yerinde durduklarını göstermektedir. Ayrıca bunların orduda başarı gösteren Tımarlı sipahi kapılısı olduğu göz önünde bulundurulursa diğerleri kadar savaştan bihaber olmadıkları düşünülebilir. Sadece “*darb u harbe kadir il erleri*”⁴²⁶ kaydı bile bu askerlerin kendi bireysel becerilerinin dışında topluca bir eğitime tabi olmadıklarından savaş sahasında askerliğin gerektirdiği kesin itaat ve disiplin beklenmesinin beyhude olduğunu gösteriyordu. Ancak buna rağmen asker açığı sebebiyle orduya alınmış eğitimsizlikleri ise tüfek atışı ile giderilmeye çalışılmıştır.

Orduların ateşli silahı kullanmasıyla harp sahalarında ölüm oranları artmıştır. Bu durum mızraktan tabancaya geçişle ilişkilendirilmektedir. 16. yüzyıl itibariyle gerçekleşen savaşlar atlıların hız ve zamanlamadan kaynaklanan panik yoluyla erken modern piyadelerin savunma üstünlüğünü nasıl alt ettiğini göstermektedir⁴²⁷.

Avrupa ordularının kendilerini yeni teknolojiyle üstün görmesine rağmen Jeremy Black yaptığı çalışmada; 1587’de yayımlanan bir kitapta, 16. yüzyılda Avrupa ordularının, düşman süvarisi karşısında askeri eğitim sayesinde, düzenli yürüyüş ve ateş gücünü birleştirerek açık bir alanda yaklaşık 15 km nasıl ilerleyebildiğini anlatmıştır. Oysa daha önce, böyle bir yürüyüşün büyük bir felaketle sonuçlanacağını ifade etmektedir. Ancak ateşli silahlarla teçhiz edilmiş süvari birlikleri piyade üzerine ilerlemek için hız ve kütle kullanımında istekli değildir. Buna rağmen Roberts süvarilerin 1590’a gelindiğinde hala işe yaradığını kabul etmektedir. Çünkü piyade birliklerinin görece saldırı yetenekleri süvarilere nazaran düşüktür⁴²⁸. Avrupa piyadesi, Türkler’in hafif süvarilerinin yanıltma taktiği ve manevra yetenekleri ile geriye ok atması karşısında defalarca kez perişan olmuştur⁴²⁹. Bu durum 16. Yüzyıl sonunda süvarilerin hala savaşı kazandıran birlik olarak ön planda olduğunu göstermektedir. Ateşli silahlar savaşı

⁴²⁶ Abülkadir Özcan (Hızl.), *Defterdar Sarı Mehmet Paşa Zübde-i Vekaiyat*, (Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1995), 761.

⁴²⁷ James A. Davis, “*The Evolotion Of Cavalry During.*” 70.

⁴²⁸ James A. Davis, “*The Evolotion Of Cavalry During.*” 17.

⁴²⁹ Black, *Top, Tüfek*, 41.

kazandırmak için tek başına yetersizdir. Avrupa için carakol Osmanlı için vurkaç taktığının en etkin uygulayıcısı olan süvariler için hala zaman bulunmaktadır. Avrupa'lı bazı tarihçiler de bu durumu mecbur kabul edip 17. yüzyılda Adolphus'un gerçekleştirdiği reformlarda tabanca kullanımını ikinci plana alarak süvarilerin asıl yapması gereken hız ve kütle kullanımını ön plana çıkararak elde ettiği başarılarından bahsederler⁴³⁰. Bütün bu hakikatlere rağmen ısrarla Avrupa içinde piyadenin üstünlüğünün ikinci plana atılıp süvariye önem verilmesinin sebebini süvarilerin başarısından ziyade asırlarca aristokrat ve burjuva sınıfının süvari olarak ön planda bulunmasında arayanlar mevcuttur. Bir nevi süvari ve piyade arasında olan ilişkiyi sınıf farklılıkları olarak düşünmektedirler⁴³¹. Oysa beslemesi pahalı, eğitimi oldukça zor olan süvari birliğini hiçbir devlet sadece sınıf farklılığından dolayı bulundurmayacaktır. Savaş sahasının gerçeği, kaybedeni tarih sayfalarında bir anı olarak bırakmaktadır.

3.3.2 Batıya Düzenlenen Seferlerde Meydan Savaşı

Parker'a göre erken dönem modern ordular devletler için oldukça maliyetli olduğundan kesin zafer getirmeyecek çatışmaların içerisine girmek oldukça zararlıdır. Davis'de aynı görüşü savunmakta hatta Avrupa'da bu maliyetler dolayısıyla savaşların önemini yitirdiğini savunmaktadır⁴³². Çünkü 16. yüzyılda girilen mücadelelerde üstün gelinse bile yenilen tarafın kaleye sığınması bu kadar büyük maliyete rağmen kesin bir galibiyet olarak geri dönmüyordu. Bu sebeple Parker'e göre, Avrupa'daki meydan savaşları azalmıştı. Aynı zamanda Avrupa'da saha arızalarının fazlalığı da etkili süvari hücumları için elverişli değildi. Mızraklı süvariler ile saha arızası fazla olan ülkelerde uygulanan savaş tarzında süvari kendine çok az yer buldu. Parker bu görüşünü Alba Dükü'nün ordusuyla geldikten sonra, Hollanda'lı isyancıları yatıştırmak için süvarilerini dağıtmasına dayandırmaktadır. Süvarileri eleştiren diğer eleştirmenlerde olduğu gibi, Parker da analizini yalnızca atlıların savaştaki rolüyle ve Hollanda coğrafyasının sefer ortamının atlı savaşı nasıl engellediği üzerine kurgulamıştır. Ancak yine aynı Parker 1572 yılında 1.200 İspanyol süvarisinin 25.000 kişilik Hollanda birliğinin bozguna uğratıldığı

⁴³⁰ James A. Davis, "The Evolotion Of Cavalry During." 17.

⁴³¹ James A. Davis, "The Evolotion Of Cavalry During." 17.

⁴³² James A. Davis, "The Evolotion Of Cavalry During." 17.

Gembleux savaşından süvarinin başarısı olarak bahsetmektedir. Parker, atlıları sınırlı bir rolle sınırlayarak, onların izci, akıncı ve garnizon birlikleri olarak önemini düşürür⁴³³.

Parker'in bu şekilde değerlendirmesiyle savaş meydanlarının gerçeği bir birine uymamaktadır. Avrupa ve Osmanlı orduları meydan savaşlarında karşılaştırıldığında dizilim olarak birbirlerine benzemekte oldukları görülmektedir. Avrupa ordularında da piyadeler merkezde yer alırken süvariler kanatlarda yerlerini alıyordu. Yanlarda bulunan süvarilerle düşman birliklerinin gerisine sarkarak iki ateş arasında bıraktıkları ordunun saflarını dağıtmayı amaçlıyorlardı. Burada Osmanlı ordusun kendisini Avrupa ordularından ayırıyor ve uzattığı saf sayesinde aynı anda birçok askerini ateş hattında tutmayı başarıyordu⁴³⁴. Ayrıca ateşli silah kullanımındaki başarısı sayesinde düşman birliklerini belli bir mesafede tutmayı başarıyordu. Asıl başarısını ise düşman hatlarında gördüğü en küçük gediği fark ettiği an süvari birliklerini hızla o bölgeye yönlendirerek düşman saflarını dağıtmasıyla elde ediyordu.

Klasik dönem boyunca en usta askerin bile iki dakikada ancak bir defa tüfeğini hazır hale getiriyor olması, yay ve okun savaş sahasında kullanımını devam ettirirken, süvarileri de vaz geçilmez bir savaş aracı olarak sahanın vaz geçilmezi kılıyordu. Çünkü süvariler bu iki dakikalık süre içerisinde karşı saflara ulaşıyor ve darbe esaslı şok temelli taarruzunu gerçekleştirirken tüfekli piyade tamamen korumasız halde kalıyordu. Sıcak temas engellenmedikçe piyadeler güvende değildi. Süvarinin bu hücumundan piyadeyi korumak için tüfeğin menzilini artırmayı düşünmüşler ve yiv mekanizması ön plana çıkmıştır. Ancak bu sayede tüfeğin menzili 100 metre kadar artırılırken süvari için bu mesafeyi aşmak 6 saniye daha uzayacaktır. Bu saniye farkı, yivli silahların namlu ağzının dar olması sebebiyle barut dolumu ve harbilenmesi daha fazla zaman aldığından bir çözüm sunmamıştır. Aksine problemi daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir.

İkinci çözümse yaylım ateşi olarak adlandırılan sistemdir ki safların geniş tutularak en az 6 sütun halinde kesintisiz ateş gücü sağlamayı amaçlamaktadır⁴³⁵. Osmanlı ordusundan farklı olarak Avrupa orduları yaylım ateşini daha etkin kullanabilmek için uzun bir hat halinde dizilim sağlamışlardır.

⁴³³ James A. Davis, "The Evolotion Of Cavalry During." 20.

⁴³⁴ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 305.

⁴³⁵ Günhan Börekçi, "A Contribution to the Military" 412.

Osmanlı ordusu için ele aldığımız dönem aralığında padişahında başında bulunduğu 1596 yılında gerçekleşen Haçova Meydan muharebesi yukarıda yapılan karşılaştırmaların ne kadar doğru olduğunu kanıtlamaktadır. Nitekim bu meydan savaşı süvari taktiğiyle 16. yüzyılın sonunda kazanılmış savaşlardandır. Her ne kadar bazı kaynaklar savaşın tesadüf eseri kazanıldığını yazsa da detaylı incelendiğinde birçok Osmanlı savaşında uygulanan süvari taktiğinin uygulandığı fark edilmektedir.

Haçova meydan muharebesi öncesi tertip olunan saflar, “*taburdan çok uzak ve tabur önü bataktır, top ve tüfek erişmez ve çerhacıların eli düşmana yetişmez dahi ileri varmamak ayıptır.*” denilerek biraz daha ileri alındı⁴³⁶. İlk gün yapılan çarha mücadelelerinde, arada bulunan bataklığı iki taraf da geçmedi. Karşı tarafın piyadelerine hareket imkânı sağlayan bir kiliseye Sinan Paşa pusudan kurtularak taarruz etmesi ve Osmanlı çerhacılarının da durumu değerlendirerek etraflarını sarmaları neticesi düşman bölgeden temizlenmiş idi⁴³⁷. İlk dört gün, sonucu tayin etmeyen bu mücadeleler ile son buldu.

Haçova’da topların ardında üç saf halinde sıralanmış yeniçeri tüfekçileri yanlardan yüklenen Alman piyadelerini püskürtmüştür. Burada dokuz saflı bir düzen Avrupa türüne çok benzemektedir. Ayrıca bu yeniçerileri iki taraftan kargılı süvariler muhafaza etmektedir. Yeniçerilerin arkalarında oklu yeniçeriler bulunmakla birlikte yeniçerilerin ellerinde atından inen süvariyle mücadele edecek el silahları da bulunmaktadır⁴³⁸.

1596 ve 1601 Kaniye muharebelerinde bulunan Monsenyör papaya atfen kaleme aldığı mektubunda, Türklerin kalabalık ve hafif süvariler ile uzak mesafeden hızlı bir şekilde gerçekleştirdiği harekât tarzına verecek taktiksel cevabımız bulunmadığı için yenilmekteyiz demektedir⁴³⁹. Nitekim düşman önce Osmanlı süvarisinin üstesinden gelmenin yollarını araştırmıştır. Bu amaçla uzun tüfek kullanan piyade askerlerini süvari himayesinde öne çıkararak Osmanlı süvarisine yaylım ateşinde bulunulması düşünülmüştür⁴⁴⁰. Ancak tüfeklerin menzili 100 metre kadar olduğundan bu mesafeden

⁴³⁶ Naim, *Târih-i Naima*, 114.

⁴³⁷ Naima, *Târih-i Naima* 114.

⁴³⁸ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağı*, 81.

⁴³⁹ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağı*, 83.

⁴⁴⁰ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağı*, 83.

ancak bir atımlık atış yapılabilmektedir. Tüfeklerin menzili 200 metreye çıkmadan bu şekilde bir yayılım ateşi ile Osmanku süvarisini durdurabilmek oldukça zordur.

Hafif süvari birliklerinin meydan savaşlarında en önemli rolü şüphesiz ki düşmanın ardına sarkma girişimleridir. Bunu başardıkları takdirde ordunun ağırlıklarına saldırarak düşmanın düzenini bozmuşlardır. Kolçak tezinde, R. Montecuccoli'nin Osmanlı ordusunun bu hareketi yapabilmek için savaş sahasını olabildiğine geniş tuttuğundan bahsetmektedir. Muharebe sahasının en verimli şekilde genişletilmesi de hiç kuşkusuz bir hilal şeklinde açılmaktır. Bu sayede mümkün olabilecek en fazla sayıda asker aynı anda çatışma içinde tutulabilir⁴⁴¹. Ayrıca bu sayede en yüksek ateş düzeyine ulaşılır. Düşman saflarının ateş altında tutularak yorulması ve Türk ordusunun en iyi yaptığı iş olan düşmanı belirli bir mesafede tutması sağlanır. Sabırla gerçekleştirilen bu harekât esnasında düşman saflarında bir gedik açıldığında süvari darbe esaslı şok hareketi için hızla ve olanca gücüyle gediğe taarruz gerçekleştirir⁴⁴². St. Gothard savaşı özelinde kanatlarda bulunan tımarlı sipahilerin muharebeye olan katkıları ve savaşın kaybedilmesindeki rolü tartışmalı da olsa merkezde bulunan kapı kullarının düşmanın merkezine yaptıkları taarruz esnasında askeri anlamda yapabileceklerini sonuna kadar yaptıkları düşünülmektedir. Nitekim sipahiler Raba nehrinin diğer tarafında köprübaşı tutmak için mücadele eden yeniçerilerin baskın yemesi üzerine düşünmeden suya girmişlerdir.

1596 Eğri seferi esnasında süvarilerde hala tüfek bulunmamaktaydı. Buna rağmen birbirine bağlı Macar süvarilerinin her birinde on adet “*Macar Tüfeği*” bulunduğu bilinmektedir⁴⁴³. Ayrıca Mustafa Safi, Avusturya askerlerinin birinci gün hücumu esnasında iki bin kadar süvarinin arkalarına tüfekli bir kişiyi alarak hücumla kalktıklarını, arkalarında bulunan tüfekli askerlerin belli bir yere gelince inip Osmanlı askerini ateş altına aldıklarını kaydetmektedir. Ancak Osmanlı süvarilerinin bu tüfekli birlikleri çok kısa sürede yakalayıp imha ettiklerini ve amaçlarına ulaşmalarına izin vermedikleri belirtilmektedir⁴⁴⁴. İkinci gün muharebeleri esnasında, piyadelerin yorulmasını

⁴⁴¹ Yücel (hızl.), *Mühürdar Hasan Ağa*, 227.

⁴⁴² Özgür Kolçak, “*XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi*” 198.

⁴⁴³ Yılmaz, *Savaşın Sultanları*, 85.

⁴⁴⁴ İbrahim Hakkı Çuhadar (hızl.), *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't Tevârih-i*, C. I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 148.

engelleyip hem savaş içinde daha fazla kalmalarını sağlamak hem de hedefleri daha isabetli vurabilmeleri ve hızlı hareket ederek etkili bir ateş gücü hâkimiyeti kurabilmeleri amacıyla savaş sahasına süvarilerin atlarının arkasında yahut at arabalarıyla taşınmışlardır⁴⁴⁵. Feridun Emecen, yabancı kaynaklarda bulamadığı bu bilgilerin Osmanlı kaynaklarının üçünde de yer almasını, ilk defa karşılaştıkları bu taktiğin dikkat çekici olduğunu ileri sürmüştür. Macar birliklerine bu taktik sayesinde manevra yeteneği kazandırılmıştır⁴⁴⁶.

1596 yılında Haçova meydan muharebesi öncesinde Cafer Paşa, silahtar, sol ulufeci ve müteferrikalardan mürekkep bir öncü birlik ile Haçova'ya doğru hareket etmiştir. Karşılaştığı düşmanın fazlalığını görünce yanında bulunan birliklerin sayısının yetersizliğiyle ilgili karargâha mektup göndererek az sayıda askerle hücum etmenin başarısızlığa sebep olacağını bildirmiştir. Cafer Paşa kuvvetlerine yapılan takviye ile 30-40 bin rakamına ulaşılmıştır. Ancak keşif görevi yerinde bulunan Cafer Paşa'ya, düşman taburunu karşılayıp sıcak çatışmaya girmesi istenmiştir. Sonradan Cafer Paşa'ya katılan Rumeli birlikleri o gece çıkan fırtına dolayısıyla sıkıntı çekmiştir. Durumdan Cafer Paşa'yı sorumlu tutan askerler tekrar ordu tarafına gittikleri için Cafer Paşa'nın yanında 3 bin kadar asker kalmıştır⁴⁴⁷. Bu birlikler ile girilen mücadele esnasında ön saflarda savaşa giren süvari birlikleri çok sayıda süvarinin karşısında dayanamayınca geri çekilmiş ve Cafer Paşa yanında bulunan topçular ve piyadelerle birlikte süvari desteği bulunmaksızın yalnız kalmıştır. Üzerine hücum eden düşman karşısında son ana kadar direnen Cafer Paşa'yı tecrübeli adamları son anda savaş sahasından çıkararak hayatını kurtarmışlardır⁴⁴⁸.

Eğri yakınlarına gelen düşmana karşı, Hoca Saadettin Efendi, Anadolu Beylerbeyi İbrahim Paşa'ya gönderdiği mektupta, Anadolu askerinin kale muhafazasında çok işe yaramayacağı, sefer anında padişahın yanında bulunmasının daha gerekli olduğu, ordunun bir kolunun eksik olarak savaş sahasında bulunmasının büyük bir tehlikeye neden olacağını belirtmiştir⁴⁴⁹. Bununla beraber Rumeli askerleri savaş sahasının üst

⁴⁴⁵ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 162; Yılmaz, *Savaşın Sultanları*, 104.

⁴⁴⁶ Yılmaz, *Savaşın Sultanları*, 105.

⁴⁴⁷ Yılmaz, *Savaşın Sultanları*, 87.

⁴⁴⁸ Yılmaz, *Savaşın Sultanları*, 88.

⁴⁴⁹ Yılmaz, *Savaşın Sultanları*, 95.

tarafında bulunan geçit yerinden gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı saf düzeninde beklemiřtir⁴⁵⁰. Top ve tüfek ateş desteği bulunmayan sağ kol Osmanlı birlikleri üzerine 3 bin civarında süvari ve tüfekli piyade hücuma geçmiştir. Osmanlı süvarilerinin arkalarındaki tüfekli piyadelere ardından da ana karargâha ulaşmak için öncü süvarilerin yenilmesi bir adım olarak belirlenmiştir. Ateş desteğinden mahrum bırakılan bu süvari birlikleri strateji gereği burada bırakılmış, yapılan hücuma Sinan Paşa'nın pusuda bekleyen çarkacıları pusudan çıkararak müdahale etmiş ve yandan baskın vermiştir. Ancak daha düzenli bir alay ile tekrar hücuma kalkan Avusturya askeri karşısında zor durumda kalan Sinan Paşa, İbrahim Paşa'dan destek istemiştir. Padişah, Sinan Paşa'nın destek isteğini tımarlı sipahilerin tam hazır olmadıklarını, yanında bulunan sipahileri de gönderirse merkez kuvvetin tehlikeye düşeceğini ne sürerek reddetmiştir. Ancak sonradan sebebi belirtilmemekle birlikte padişahın, yakın koruması olan sipahi birliğini yardıma gönderdiği kaydına rastlanmaktadır⁴⁵¹.

Birinci günün gecesinde Avusturya karargâhında yapılan toplantıda ertesini gün nasıl hareket edileceği kararlaştırıldı. Bu planlamaya göre Avusturya Ordusu bir bütün halinde Osmanlı zerine taarruz edecekti. Geitlere gönderilecek askerler ordunun gücünü bleceğinden o glerden mahrum kalmamak için geçitlerin dahi boş bırakılması kararı alındı. Bu sayede, Osmanlı Ordusunun bir araya gelip toplu hücuma kalkması engellenecekti. Bunun için Osmanlı Ordusunun Haçova'ya dar bir geçitten, savaş tertibatı almasına izin verilmeden geçmesi sağlanmalıydı. Planın uygulanması için Osmanlı süvarilerinin yorgun bırakılması gerekiyordu. Yapılan sahte taarruzlar ile Osmanlı süvarisini devamlı at üzerinde bırakmaları da bu yüzdendi. Bu sayede yorulan atlar, manevra kabiliyetlerini kaybedecekler ani bir tarruza yahut geri çekilmeye güçleri kalmayacaktı. Bununla beraber, Nemçe ordusunun iki tarafında bulunan coğrafi arızalar, onları güvende hissettiriyordu. Feridun Emecen, batılı birçok kaynağın, bu savaşta atların yorulması üzerine plan kurulduğunu iddia ettiklerini sylemektedir⁴⁵².

İkinci gün; düşmanın, bataklığın gerisinde taburlar içine çekildiği müşahede olunca, Osmanlı ordusu da tabur tertibini bataklığın öte tarafında kurmayı tercih etti.

⁴⁵⁰ Yılmaz, *Savaşın Sultanları*, 98.

⁴⁵¹ Yılmaz, *Savaşın Sultanları*, 100.

⁴⁵² Yılmaz, *Savaşın Sultanları*, 108.

Çarhacıların mücadelesiyle başlayan gün, top ve tüfek atışlarıyla devam etmesine rağmen karşı tarafın taburlarının muhkemliği dolayısıyla hiçbir sonuç alınamadı. İkinci vakti yorulmasın diye koçular içinde gelen on bin piyade taburlardan çıkmaya başladı⁴⁵³. Haçova meydanında Macar askeri taburlarından “*gök demir, tahta cebelü ve toğulkalu* (tolgalı) *ancak gözleri görünür. Çarkı tüfengler ile her bir keferede yedişer ve sekizer Macar tüfengleri...*” taşıyan birlikler çıkararak arkalarında da 4 alay süvari birliği ile hücum etmişler ancak bu hücum top ve tüfek atışı ile bertaraf edilmiştir⁴⁵⁴. Piyadelerin arkasına yapılacak ani baskınları önlemek amacıyla beş bin süvari de tüfekleri ile taburdan çıkararak Osmanlı Ordusu üzerine yürüdü. Büyük topların da ateşlenmesi ile aynı anda piyade, süvari ve topçu hücumuna başlayan Avusturya Ordusu, Osmanlı Ordusu’nu bataklığın gerisine itelemeyi başardı⁴⁵⁵.

Sağ kol üzerinde bulunan kapıkulları üzerine yapılan hücumu durdurmak için Rumeli Beylerbeyi Hasan paşa çevirme harekâtıyla düşmanın arkasına geçti. Ancak tüfek ateşi sebebiyle birçok sipahi firar etti. Bu sayede Avusturya askerleri otağ-ı hümayuna varmayı başardı.

Bu esnada Padişah hoca Saadettin Efendiye ne yapmak gerektiğini sorunca: Hoca efendi “*Padişahıma lazım olan yerinizde sabit ü ber-karar durmaktır, cengin hali budur, ecdad-ı izaminiz zamanlarında olan tabur muharebeleri ekseri böyle ola-gelmiştir.*” diyerek aslında durumun taktik icabı olduğunu belirtmiştir⁴⁵⁶.

Osmanlı ordusu kurduğu taburlar ile savaş sahasına yayılmış ilk 4 gün boyunca düşmanını tartmış ve taktik belirlemiş olmalıdır. Dördüncü gün düşman üzerine yürümüş ve düşmanın ani bir baskını sonrası padişah otağı önüne kadar geri çekilmiş ve düşmanın hazineye ulaşmasına izin vermiştir. Ardından hızlı bir şekilde geri dönen süvari birlikleri ile düşman, öbekler halinde kuşatılarak imha edilmiş ve Haçova sahrasında kesin bir galibiyet alınmıştır. Her ne kadar kroniklerde ve telif eserlerde bu savaş hakkında Osmanlı Devlet’inin geri hizmet birliklerinin taarruzu sonrası şans eseri kazandığı yönünde görüş beyan edilse de Hoca Saadettin’in; padişaha, tabur cengin doğasında

⁴⁵³ Aycibin (hızl.), *Fezleke*, 120.

⁴⁵⁴ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 162.

⁴⁵⁵ Naima, *Târih-i Naima*, 117.

⁴⁵⁶ Naima, *Târih-i Naima*, 124.

bu durumun olduğu, önceki padişahlarda da aynı sıkıntıların yaşandığı yönündeki beyanı, savaşın şans eseri değil taktik sonucu kazanıldığını göstermektedir. Nitekim Feridun Emecen; Osmanlı ordu planının, kanatlara hücum ve geri çekilmeler ile karşı ordunun yıpratılarak aralarındaki bağları koparmayı amaçladığını söylemektedir. Savaş sahasından uzakta bulunan merkez karargâhın önünün top ve tüfekte tahkim edilmesi, aksi bir durumda dağılan birliklerin bu alanın arkasına gelerek yeniden toparlanmasına imkân verecek şekilde düzenlenmiştir. Dağılan birlikleri takip eden unsurlar top ve tüfek ateşiyle oyalanacak, arka tarafta toparlanan süvari birlikleri ise bu zamanı değerlendirerek tekrar hücumu geçerek, çevirme harekâtına girişecektir. İhtiyat birliklerinin savaşa katılması ile son darbe indirilmiştir.

Varna, Kosova ve Mohaç savaşları üzerinden Osmanlı ordusunu tanımaya çalışan Caroline Finkel, bu üç savaş üzerinden Osmanlı savaş taktik ve stratejilerini incelemiş ve Osmanlıların her defasında ustalıkla düşmanı merkez üzerine çekmeyi başardığını tespit etmiştir. Ayrıca II. Kosova Savaşı'ı esnasında Osmanlı Ordusunun geri çekilmesini Oruç tarihi bir bozulma olarak algılamış yapılanın bir taktik olduğu ayırımına varamamıştır⁴⁵⁷. Padişah otağına kadar ulaşmayı başaran düşman, kazandığını düşündüğü an süvari birliklerinin ani saldırısı ile karşı karşıya kalmış ve hezimete uğramıştır⁴⁵⁸. Haçova meydan muharebesi yukarıda bahsi geçen üç harbin stratejisi ile neredeyse bire bir örtüşmekte ve sanılanın aksine savaşı tesadüflerin değil üstün strateji ve taktiğin kazandığını gözler önüne sermektedir.

Peçevi, Haçova meydan muharebesi esnasında, Rumeli, Anadolu, diğer eyalet askerleri ile akıncı, eşkinç ve Tatarların sayılarının altmış binden fazla olduğunu dile getirmiştir⁴⁵⁹. Yergöğü hadisesi ile ortadan kalktığı Naima tarihinde zikredilen akıncı taifesinin varlığı Haçova'da karşımıza çıkmaktadır.

Türk ordusunun hilal taktiği anlatıldığında her defasında karşı ordunun asırlarca bu taktiği nasıl anlamadığı sorusu sorulmaktadır? 1597 yılında Maksimilyan'ın Leh, Çek ve Papalık ile İspanya dâhil olmak üzere birçok devletten topladığı askerle Osmanlı üzerine düzenlediği sefer bu sorunun cevabını vermektedir. Maksimilya'nın ordu ile

⁴⁵⁷ Atsız (Hızl.), *Oruç Beğ*, 95.

⁴⁵⁸ Caroline Finkel, "XV ve XVI. Yüzyıllar", 161.

⁴⁵⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 121.

Osmanlı topraklarına geçtiği haberi duyulunca Cafer paşa komutasına altı bölük halkından silahtar, ulufeciyan-ı yesar ve dergâh-ı âli müteferrikaları ve serhat boylarından askerler verilmiştir. Ancak 15 bin civarında bulunan kalabalık düşmana karşı Osmanlı ordusunda bulunan paşalar harp meclisinde, bu kadar adam ile düşman karşısına çıkmak askeri taktik anlayışına uygun değil demişlerdir. Bununla beraber tamamen geri çekilmekte düşmanı cesaretlendirip hücumla yeltendirecektir. Bu sebeple öncü karakol gibi harekât icra edip selameten tekrar ana orduya dönmek önemlidir diye görüş bildirmişlerdir⁴⁶⁰. Durumdan habersiz olan Maksimilyan, savaş meydanında Osmanlı ordusu'nu gördüğünde sayının daha fazla olmasını düşünmüş bir pusu tehdidi algılayarak çekingen savaşa girmiştir. Bu durumda birçok komutan hiç savaşa girmemektedir. Türk ordusunun durumunu düşman bilmediğinden bazen burada olduğu gibi birlik sayısı gerçekten az olabilmekte ancak düşman bu görüntünün bir taktik olduğunu düşünmektedir. Bazen de gerçekten bir pusu bulunmakta düşman birlik sayısını az sanarak büyük bir iştahla saldırmaktadır. Hilal taktiğinin asırlarca tutmasının nedeni düşmanın Türk ordusunun savaş strateji ve taktiğini hangi yönde kurguladığını bilmemesidir.

Yapılan mücadeleler neticesinde pusu olmadığı anlaşıncı büyük alaylar ile piyadeler tüfek ateşi ile ilerlerken, beş altı bin kadar tüfekli süvari dahi hücumla geçmiştir⁴⁶¹.

Tam bir meydan savaşı hüviyetinde olmamakla birlikte iki ordunun belirli sayılarda karşı karşıya gelmeleri dolayısıyla özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ordularıyla süvariler çeşitli sebeplerle karşı karşıya gelmişlerdir. Bunlardan bir tanesi 1664 yılında olayın görgü tanıklarından olan Evliya Çelebi'nin anlatımıyla şöyle ceryan etmiştir: Semati Kalesi yakınlarında karşı karşıya gelen iki ordu birbirlerini çarkacılarla tarttıktan sonra süvari hücumlarıyla sonuç almaya gitmişlerdir. Çarkacılar Evliya Çelebi'nin içinde bulunduğu süvarilerle mücadeleye katılmalarını istediklerinde Nemçe kuvvetleri Osmanlı süvarisi üzerine kalktıkları bir hücumla çok yakın mesafeden topluca tüfeklerini ateşleyerek çark gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu yaylım ateşi Osmanlı saflarında her hangi bir bozulmaya neden olacak etkiyi göstermemiştir. Nitekim Nemçe

⁴⁶⁰ Aycibin (hızl.), *Fezleke*, 113.

⁴⁶¹ Aycibin (hızl.), *Fezleke*, 114.

süvarisinin hata ettiğini Evliya vurgulamaktadır. Bu yaylının ardından gerçekleşen göğüs göğüse mücadele neticesinde Osmanlı süvarisi yedi defa gerçekleştirdiği hücumla üstünlüğü ele geçirmeyi başarmıştır⁴⁶². Nemçe ordusunun uyguladığı taktiğin çok açık caracol olduğu görülmektedir. Gerçekleştirdiği bu taktikle Osmanlı saflarında gedik açmayı denemiştir. Ancak ateş gücünün yarattığı etki, saf düzenini bozmaya yeterli olmaması işi göğüs göğüse muharebenin silahlarına bırakmıştır. Osmanlı süvarileri bu tarih itibarıyla göğüs göğüse muharebede oldukça etkili olduklarını göstermişlerdir.

Diğer tecrübeleriyle beraber Osmanlı süvarileri üzerine gerçekleştirilen caracol taktiğiyle bezenmiş süvari hücumundan bir sonuç alınamayacağını Özgür Kolçak, Ren bağlaşıkları komutanı Hohenhol'un ağzından şöyle ifade etmektedir: Osmanlı ordusunu yenmek için bu tür hareketlerle sonuca gitmeyi ummak hayalcilikten öteye gitmeyecektir. Eğer bir başarı isteniyorsa ancak birbiriyle tam bir koordinasyon içinde olan süvari ve piyadenin ortak hareket etmesi gerektiği vurgulanmıştır⁴⁶³. Yahut ordunun kendi kendine düşeceği bir hata ile ancak bu tarihlerde Osmanlı süvarisi açık alanda karşılaştığı düşmana mağlup olabilirdi. Aynı yıl Gothard'da savaşın başlamasına çok az bir zaman kala Osmanlı karargâhı Cuma günü savaş olmayacağı gerekçesiyle süvariye atlarını otlatmak için izin vermiştir⁴⁶⁴. Bu sebeple ordugâhtan ayrılıp atları için yeşillik arayan sipahi Raba Nehri'ni geçmek için uğraşan birliklerin dağıldığından bir gün sonra haberdar olmuştur. Meydan savaşında bu şekilde gerçekleşen stratejik hatalar savaşın kaybedilmesinde etkin olmuştur. Nitekim meydan savaşında asla olmaması gereken bir hata yapılmış ve hatlar arasında kopukluk meydana gelmiştir. Raba önünde mücadele eden askerlerin başarısızlığından arkada bulunan birliklerin haberi ancak akşama doğru olmuştur.

Montecuccoli'de, Hohenhol'le aynı fikirdedir. Caracol taktiğiyle uzaktan savaşmaya çalışan süvarinin hiçbir şey elde edemediğini o da fark etmiş olmalıdır. Bu sebeple askeri birliklere Gothard savaşı öncesinde dağıttığı talimatnamede, zırhlı süvarinin piyadelerden ayrılarak her hangi bir hücumla kalkışmamasını istemiştir. Avrupa ordularının asıl birliği olan piyadeler üzerinden bir kurgu gerçekleştirilerek piyadelerin hücumuna destek olunması halinde süvarinin sonuca gidilebileceği düşünülmüştür. Savaş

⁴⁶² Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 17.

⁴⁶³ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 298.

⁴⁶⁴ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 68.

sahasına bu taktik üzere çıkan Nemçe ordusu en dış halkada süvarileri bırakmış ve bu birliklerden Osmanlı süvarisiyle karşı karşıya gelindiğinde kılıçla mücadeleden çekinilmemesi istenmiştir. Osmanlı süvarilerinin arka saflara sarkmaları halinde derhal ikinci saflar birinci saflara yaklaşarak hattın dağılmasını engelleyecektir⁴⁶⁵.

Meydan savaşında süvarinin caracol taktiği bir işe yaramayınca piyadeyi de içine alan bir taktik harekât planı ortaya konmaya çalışılmıştır. Yukarıda da daha önce bahsedilgi gibi zaten caracol taktiği piyadeye uygulatılan taktiğin süvari üzerindeki hızla manevra yeteneği kazandırılmış haliydi. Piyadeler için ise safların arası açılmadan ateş destek gücüyle yürüyüş “*contramarş*” olarak adlandırılmıştır⁴⁶⁶.

Ancak tüfekli piyade birliklerinin saf düzenini bozmadan kesintisiz ateş desteği sağlaması süvari hücumu karşısında korumasız olarak mümkün görünmemektedir. Böyle bir safın gerçekleştireceği manevra, yanları ve ardını tamamen korumasız bırakacaktır. Avrupa orduları bu sorunu yanlara ve geriye koydukları mızraklı piyadeyle çözmeye çalışmıştır⁴⁶⁷. Ancak mızrağın kullanım ve taşımadaki hantallığı nedeniyle piyade hattının istenildiği kadar nizami olması mümkün görünmemektedir. Bu durum contramarşla ateş edip duran, silahını doldururken arkadaki safın öne geçtiği nizami işleyen bir düzeni bozacaktır. Bu da ateş gücünü düşürecektir ki yanları ve geriye korumaya alırken cephe taarruzunda süvarinin istediği süreyi ona tanıyacaktır. Kâğıt üzerindeki bu problemlerin yanında bir başka realite 17. yüzyılda mızraklı piyade bulma problemidir⁴⁶⁸. Nihayetinde buldukları çare daha uzun hatlar ve daha az derinlikli sütunlar vücuda getirmek olmuştur. Ancak bunlara rağmen savaş göğüs göğüse mücadeleye döndüğünde 17. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle hala Osmanlı süvarileri karşısında dağılmaktan kurtulamamışlardır⁴⁶⁹.

Bütün bu başarılarla rağmen 17. yüzyıl başında savaş sahasının olmazsa olmazı olan süvari tedarikinde çekilen sıkıntı Osmanlı ordusunu zor duruma düşürmüştür. Kale kuşatmaları ne kadar teknik gerektiriyorsa süvari hücumu ve savunması da bir o kadar

⁴⁶⁵ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 299.

⁴⁶⁶ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 300.

⁴⁶⁷ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 300.

⁴⁶⁸ Jörgensen ve Diğerleri, *Dünya Savaş Tarihi*, 37-47.

⁴⁶⁹ Faik Reşit Unat, “Ahmet III. Devrine Ait Bir Islahat Takriri Muhayyel Bir Mülakatın Zabıtları”, *Tarih Vesikaları*, S. 2, (Ağustos 1941): 114.

bilgi ve tecrübe gerektirmektedir. Sefer esnasında zorbalığı savaş zanneden, taktik ve stratejik bilgiden yoksun olan Celalilerin orduya katılmaları orduyu sıkıntıya düşürmüştür. Düşman yedi sekiz bin kadar atlı ile gelip Seksar köprüsü civarında bulunan Rumeli Beylerbeyi'nin kuvvetleri üzerine varıp hedef saptırmış ardından köprüyü ateşe vermiştir. Bu sayede Çil Ada'nın bağlantısı kesilmiştir. Ancak, diğer taraftan 50 bin kadar Macar askeri adaya yerleşmiş ve Buda tarafından da ihtiyaçlarını karşılamaya başlamıştır. Osmanlı tarafında yapılan istişareler akıncıların akına çıkmamasını salık vermiştir. Çünkü düşman köprü kurup gelirse piyadeler ile mukavemet göstermek mümkün olmayacaktır⁴⁷⁰. O takdirde bir grup düşmanın ikmal yolunu keserek Buda tarafından düşman üzerine yürürken diğer grup ise köprü kurup karşı tarafa geçilmesi için hemen köprü çalışmalarına başlamıştır. Bu harekât esnasında süvari sayısı yetersiz olduğundan o gece terakki ile bölüklerden sipah yazılmıştır. İlk aşamada yeniçerilerin karşı tarafa geçmemesi düşünülmüş ancak yeniçerilerin isyan edeceği korkusu ile söylenememiştir. Yeniçeriler ise tabur karşısında on bin kadar süvarinin az olacağını düşündükleri için birkaç bin atlı ile kendilerinin karşıya geçmeleri halinde savaşı kazanacakları kanısını dile getirmiştir⁴⁷¹.

Yeniçeriler yaya olarak karşı tarafa geçip metris kazarak düşmanı kontrol altında tutup köprünün tamamlanması ile de süvarilerin karşıya geçmesinin alınacak en iyi tedbir olduğunu söylemişlerdir⁴⁷². Ancak karşıya geçen Celali sekbanları biz birçok defa kavgaya girdiğimiz halde hiç hendek kazmadık hendeğe ihtiyaç yoktur demiştir. Savaşmayı bilen yeniçeriler kendileri sığacak kadar bir hendek kazıp beklemiştir. Bu tedbirsizliğin bedelini süvariler ağır ödemiştir. Gün doğup düşmanın piyade ve süvarisi hücumla kalkınca çok kısa sürede açıkta kalan süvarinin birçoğunu kılıçtan geçirdiği gibi geri kalanları da Tuna nehrinde boğulmuştur⁴⁷³.

17. yüzyılda, Osmanlı süvarilerinin hala çatışmanın ilk aşamasında cirit, kargı ve diğer uzak ve yakın savaş aletleri kullandığı müşahade edilmektedir⁴⁷⁴. Evliya Çelebi düşmanla mücadeleyi şöyle tasvir etmektedir;

⁴⁷⁰ Aycibin (hzl.), *Fezleke*, 261.

⁴⁷¹ Aycibin (hzl.), *Fezleke*, 262.

⁴⁷² Aycibin (hzl.), *Fezleke*, 262.

⁴⁷³ Aycibin (hzl.), *Fezleke*, 262.

⁴⁷⁴ Kahraman (hzl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 179-180.

“Düşman ile aramızda bir at menzili kadar ara kalıp sabah namazını aceleyle kılıp duayı at üzerinde ettik. Piyadelerimizi bir tepe üzerinde topladık. 6 bin gazinin tamamı canı gönülden Allah Allah nidaları ile Nemçe atlısı üzere hepimiz bir toptan fırlamış gülle gibi atıldık. Tüm at binici cirit atan silahşorlarımız bu lale bahçesi olan sahrada boy gösterip düşmanlara uyluk hıştlarıyla ve on yedişer boğum kargı sııklar ile bir pehlivan gibi hamle ettiler ki anlatmaya kelimeler kifayet etmez”⁴⁷⁵.

Nemçe kralı Osmanlı süvarilerinin bu hücumunu durdurabilmek için elinden geldiğince askerlerini bir arada tutmaya çalışıyordu. Çabaları karşılık verdi. Toparlanan düşman askerleri Fargaçi kolundan bir kez daha hücum etti. Ancak piyadelerin gerçekleştirdiği bu atak Osmanlı süvarisi karşısında ilerleyemedi. Bunlara ciritçi gazilerimiz mızrak vurdukça demirden olan zırhlarını delip göğüslerinden içeri geçiyordu. Süvarileri atlarından inip ölen askerlerini almaya cesaret gösteremiyorlardı. Bununla beraber uyluklarından kendilerini ata bağladıkları için inseler bile tekrar ata binemezlerdi⁴⁷⁶.

İç isyanlar esnasında karşı karşıya gelen asilerle düzenli ordu birliklerinin mücadelelerinde de ilginç hile ve taktiklere rastlanmaktadır. 1636 yılında, Salanta denilen mahalde, Rakoçi askerlerini toplayıp savaşa düzeni aldırmişti. Bekir paşa komutasında Osmanlı askeri görününce Macar usulü öküz boynuzu şeklinde alaylarını düzenledi. Osmanlı askeri de saf düzenine geçti. Rakoçi hücum emrini verince “*Kostanice*” adı verdikleri mızraklar ile ileri atıldılar. İlk hücumda, Osmanlı askerini geriletmeyi başardılar. Yeniçeri saflarına yaklaştıklarında, yeniçeriler Macar üzerine yaylım ateş açarak hücumu durdurmayı başardı. Bu anlatı ve neticesi Osmanlı’nın klasik uyguladığı süvarinin çekilerek düşmanı süvari tüfeğine maruz bıraktığı taktiğe benzemektedir. Ancak Rakoçi, Osmanlı askerlerine yardımcı olarak gelen Erdel askerlerinin kollarına taktıkları pazubantların aynısından takarak Erdel askerinin arasına karıştı. Erdel askerinin çoğunu bu hile ile kılıçtan geçirdi. Ancak bu hileye rağmen Osmanlı’nın diğer birlikleri akşama kadar olan mücadele sonunda Rakoçi birliklerini püskürtmeyiki dei başardı⁴⁷⁷.

⁴⁷⁵ Kahraman (Hzl.), *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, 400.

⁴⁷⁶ Kahraman (Hzl.), *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, 400.

⁴⁷⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 852.

17. yüzyılın sonunda meydana gelen Zenta muharebesi padişah komutasındaki orduyla gerçekleşmiştir. Osmanlı ordusu bu savaş esnasında 95 bin kişilik bir ordu vücuda getirmiştir. Ancak bu ordu 16. yüzyılın klasik ordu yapısından oldukça farklıdır. Artık klasik dönem ordu yapısı terk edilmiş onun yerine askeri devrimin getirisi olan ordular ağırlıktadır. Aslında yine ordunun geniş bölümünü eyalet askerleri oluşturmaktadır. Ancak eyaletlerin değişen yapısı itibariyle Tımarlı sipahiler yerine levent, sekban ve sarıca birlikleri ağırlıktadır. Süvari saldırılarının önem kazandığı 17. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle atlı taşra birliklerinin de savaş sahasında önemi artmıştı. Bu süvariler aynı zamanda bulundukları eyaletlerin asayişini de muhafaza ediyordu⁴⁷⁸.

Meydan savaşlarında süvarinin karşı saldırıya en açık olduğu zaman, süvarinin dağılan birlikleri takibe geçtiği hücum anı olarak görülmektedir. Süvari hücum anında saf düzenini bozduğundan dağınık bir halde hücumda bulunmaktadır. Ayrıca takip mesafesini gözetmediğinden ana karargâhından çok uzaklaşarak gerisini ve yanlarını koruyan desteklerden mahrum kalmaktadır. Genellikle süvariler bu durumda imha edilmektedir⁴⁷⁹. Ayrıca orduya hız kazandıran süvariler yerli yerinde kullanılmadığı takdirde orduyu hantallaştıracaktır⁴⁸⁰. Ayrıca Osmanlı ordusunun çok fazla başvurduğu yardımcı kuvvetler de bazı durumlarda ordunun mağlup olmasına neden olmuştur. Leva mücadelesi esnasında Habsburg neferleri, Souches komutasında, Estergon suyunu üç yerden aşma emri almışlardı. Suyu başarıyla geçen birliklere öte yakada saf düzenine geçmeleri emredildi. Osmanlı birlikleri, saf düzeninde bulunan Habsburg üzerine düzenlediği iki hücumdan da istediği neticeyi elde edemeyince savaşı kendi bölgesinde kabul etmek zorunda kaldı. Louis-Raduit de Souches, küçük bir süvari birliğiyle beraber, dragonları ve başka bazı süvarileri bir araya getirerek Osmanlı hafif süvarisinin bulunduğu sol kola yüklendi. Bu kolu baskı altına alarak üstünlüğü elde etmek istiyordu. Ancak Tatar ve Boğdan birlikleri bu taarruzu püskürtmeyi başardı. Ardından top ateş desteğiyle ikinci taarruzda Tatar ve Boğdan askerleri savaş sahasından çekildi⁴⁸¹. Anlaşılan Osmanlı ordusunun yenilmesinde başlıca amil, Tatar ve Boğdan tabi kuvvetlerinin birkaç sıcak çatışmayla sol kolu terk etmelerinden kaynaklanmaktadır.

⁴⁷⁸ Agoston, "The Ottoman Wars" 95.

⁴⁷⁹ James A. Davis, "The Evolotion Of Cavalry During." 77.

⁴⁸⁰ Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. H.Fahri Çeliker (İstanbul: Alfa Yayınları, 2018), 320.

⁴⁸¹ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 224.

Mühürdar Hasan Ağa eserinde, Hüseyin Paşa'nın hareketinin Eflak ve Boğdan birliklerince desteklenmemesi neticesinde Leva'da bozguna uğradığını yazmaktadır⁴⁸².

Bu dezavantajının yanında, süvarisi fazla olan bir ordunun, geniş ovaları arama ve büyük hareketleri icra etmede büyük fayda sağlayacağını ayrıca düşmandan daima uzak kalma becerisi sağlayacağını bununla beraber istenildiğinde düşmanı taciz etmenin de kolaylaşacağı süvarinin orduya kattığı artılardır. Araziye hâkim olan unsurların daha atak ve daha rahat hareket etme cesareti kazanacağı da muhakkaktır. Nitekim bu cesaret sayesinde düşman asıl hedefinden ayrılacak, başka istikametlere yönelicektir. Düşman topraklarının istilası harbin sonuçlanmasında önemli bir rol oynadığı göz önünde bulundurulursa elde çok sayıda süvari bulunması savaşın nihayete ermesinde yadsınamayacak fayda sağlayacaktır. Süvariler hareket ve kesin sonuç sınıfıdır. İleri geri hareketlerle çok geniş sahalarda sonuç amaçlayan darbeler için önem arz ederler⁴⁸³.

Yan ve gerilere yapılan taarruzlar, kural olarak kesin sonuçtan ziyade kesin sonuç öncesi başarı üzerinde yararlı etkiye sahiptir. Ancak yan ve gerilere düzenlenen baskın, daima baskından beklenen etkiyi artırmaktadır. Bu sebeple savaş başında yan ve gerilere yapılan taarruzlar sonuca çok etki etmezken savaş sonunda gerçekleştirilen baskın düşman ordusunda daha fazla etki göstermektedir⁴⁸⁴. Son kertede sarsılmış orduları süvari imha etmektedir⁴⁸⁵.

Asrın sonunda meydana gelen Salankamen mücadelesi Osmanlı ordusunun daha önce uyguladığı taktikleri artık kendisine uygulandığını göstermektedir. Hafif süvari olan Tatarların asrın sonunda daha ne kadar etkili olduğu ve küstürülmemesi gerektiği birkez daha kendini göstermiştir. 1691 Haziranı'nda Edirne'den hareket eden sadrazam Köprülüzade Mustafa Paşa, Belgrad'da yaptığı istişareleri dinlemeden orduyu Zemun tarafına geçirdi⁴⁸⁶. İstişareler esnasında Tatar askerlerinin beklenmesi tavsiye edilmiş olmasına rağmen bu işin Tatar askeri olmadan da yapılacağını “*Hoş imdi bu iş anlarsız*

⁴⁸² Yücel (hızl.), *Mühürdar Hasan Ağa*, 84.

⁴⁸³ Clausewitz, *Savaş Üzerine*, 308.

⁴⁸⁴ Clausewitz, *Savaş Üzerine*, 250.

⁴⁸⁵ Clausewitz, *Savaş Üzerine*, 235.

⁴⁸⁶ Abdülkadir Özcan, “Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.26, TDV Yayınları, Ankara 2002, 264.

dahı vüçûd bulur” şeklinde mağrurane dile getirdi⁴⁸⁷. Salankamen Palankasında mevzilenerek Tatarları beklemeye koyuldu. Oysa bu sırada Tatarlar kendilerine bahşiş verilmemek için Eflak topraklarında dolaştırılıyordu⁴⁸⁸. Osmanlı Ordusunda Tatarların olmadığı fark edilmesi üzerine Prens Ludwing, ordusunda bulunan erzak sıkıntısına rağmen harekete geçti⁴⁸⁹. Yapılan mücadelelerde Osmanlı ordusunda bulunan toplar nedeniyle bir sonuç alınamayınca Ludwing hile yoluna başvurdu. Gece Osmanlı tarafına sezdirmeden ordusunu geri çekmeyi başardı. Sabah kalktığında karşısında bir ordu göremeyen Osmanlı ordusu metrislerden çıkıp, ağırlıklarını terk ederek askerin yarısı, Tuna kıyısı boyunca düşman aradı. Açığa çıktıklarında Nemçe ordusu süratle üzerlerine gelerek yeniçerilerin metris almasını engellemeye çalıştı. Sadrazam yeniçerileri metris almak için görevlendirirken, yanında bulunan süvarilerle açıkta göğüs göğüse muharebeyi kabul etti⁴⁹⁰. Askeri cesaretlendirmek için ateş hattında bulunan sadrazam kurşun isabetiyle öldü. Sadrazamın ölümüyle, Osmanlı merkezine hücum eden Nemçe askerlerinin işi kolaylaştı. Ordu bütün ağırlıklarını bırakarak geri çekilmek zorunda kaldı. Tatarların beklenmemesi bu mağlubiyetin sebebi olarak görülmektedir.

3.3.3 Doğuya Düzenlenen Seferlerde Meydan Savaşı

Doğuya yapılan bir sefer esnasında Safevi ordusuyla, Osmanlı ordusu karşı karşıya gelmiş Osmanlı süvarisi aldığı önlem sayesinde düşman pususuna düşmekten kurtulmuştur. Bu gibi harekâtlarda süvarinin ağırlığı ve orduya katkısı gün yüzüne çıkmaktadır. Doğuda sarp ve engebeli arazide yorulmuş askerin buna rağmen harekâta bulunabilmesi için süvari olması gerekmektedir. Aksi takdirde baş gösteren yorgunluk sebebiyle Haçova Meydan savaşında olduğu gibi askerin savaş sahasında bulunduğu süre kısalmaktadır. Özdemiroğlu Osman Paşa Şamakı şehrine yöneldiğinde askerleri uzun yol yürümekten yorulmuşlardı. Buna rağmen askeri yürütmeye devam eden Osman Paşa, yolda Sâlyan ve Cavâd nâm vilayetde birkaç bin İran askerinin toplandığını haber aldığından yönünü o tarafa döndü. Birkaç menzil gidilmiş olmasına rağmen yollarda

⁴⁸⁷ Uğur Demir, *Târîh-i Mehmed Giray (Değerlendirçe- Çeviri Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Marmara Üniversitesi, 2006), 45.

⁴⁸⁸ Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 45.

⁴⁸⁹ Abdülkadir Özcan, “Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.26, TDV Yayınları, Ankara 2002, 264.

⁴⁹⁰ Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 46.

bulunan köy halklarının İran askeri korkusundan köylerini terk ettikleri görüldü⁴⁹¹. Ordunun erzak temin edememesi nedeni ile askerler açlık çekmeye başladı. Ancak durumdan sadece askerler değil atlar da etkilenmeye başlamıştı. Nihayetinde ordunun en fazla yararlandıkları savaş aracı atlardı ve bu savaş için atlara had safhada ihtiyaç vardı. O vilayetin önde gelenleri Osman Paşa'yı gördüklerinde “*Gel devletlü paşa, bu canibe gitmen, zira yollarda olan köyler halkı, Kızılbaş korkusundan fi'l cümle firâr etmişlerdir.*” diyerek askerlerin ve atların devam etmeleri durumunda açlık çekeceklerini harp olması ihtimali olursa askerlerin kırılacağını söylemişler ve köylerinde askerlerini ve atlarını dinlendirmesi teklifinde bulunmuşlardır. Ardından gidecekse ordunun ağırlıklarını köyde bırakarak salt gidip cenk etmenin daha makul olacağı uyarısında bulunmuşlar ve bu teklif Osman Paşa'ya uygun görünmüştür⁴⁹².

Alınan istihbarata göre İran askeri bir baskın vermek için hazırlıklara başlamıştı. Osman Paşa askerlerini her an harbe hazır olmaları için uyarınca askerleri “*atlarına ve kendülerine cila verüp, hâzır ve müheyyâ olup durmuşlardı.*”⁴⁹³. Alınan bu istihbarat doğru çıkmış ve şahın askerleri ramazanın birinci gününde 20 bin miktar askeri ile Şamak'ı şehrinin günbatısında saf düzenine geçmişti.

Osmanlı askeri de hemen ordu ağırlıklarını terk edip hazırlık yaparak atlarına binip saf düzeninde düşman karşısına çıktı⁴⁹⁴.

İran askerlerinin içinden Ali isimli bir asker bana bin tane yararlı, güzide asker verin ben Şamaki şehrinin üst tarafında bir yere gizleneyim, iki taraf birbiri ile mücadeleye başladığında ben bin adamım ile onları arkalarından çevireyim. Umarım ki bu yol ile Osmanlı askerini tarumar ederiz demiştir⁴⁹⁵. Ancak Osman Paşa, daha önceden bölgeye gelerek cenk alanında yaptıkları keşifle nasıl bir harp yapılacağını emrindeki komutanları ile planlamıştır. İran askerinin gizleneceği yerden bir çevirme harekâtı yapılabileceğini ön görerek kethüdalarından Hüsrev Kethüdayı bir miktar atlı ile o tarafın güvenliğini alması için gizlemiştir. Saklanan İran askerleri Osmanlı ordusunu arkadan sarma harekâtı yapmak için harekete geçtiklerinde Hüsrev Kethüda gizlendikleri yerden

⁴⁹¹ Zeyrek (hızl.), *Tarih-i Osman Paşa*, 29.

⁴⁹² Zeyrek (hızl.), *Tarih-i Osman Paşa*, 32.

⁴⁹³ Zeyrek (hızl.), *Tarih-i Osman Paşa*, 33.

⁴⁹⁴ Zeyrek (hızl.), *Tarih-i Osman Paşa*, 34.

⁴⁹⁵ Zeyrek (hızl.), *Tarih-i Osman Paşa*, 34.

çıkarak İran askerlerinin planlarını boşa çıkartmış ve onların yapmak istedikleri çevirme harekâtlarını boşa çıkartarak Safevi ordusu çember içine alınmıştır⁴⁹⁶.

Çevirme pususu atmak isteyen İran ordusu; karşı tarafın bu harekâtı tahmin edebileceği gerçeğini göz ardı ettiğinden kendileri çevirme harekâtına maruz kalarak yenilgiye uğramıştır. Karşı taraf, bin kadar atlı asker ile gizlenme yapamayacaklarından piyadeleri bölgeye gizlemişlerdir. Osmanlı ordusu ise onların karşısına süvari koyarak daha az bir asker ile harekât planlaması yapmıştır. Süvariler harp esnasında; örtme, hücum, kuşatma, çevirme harekâtlarında kullanılmışlardır. Ayrıca bu harekâta da görüldüğü üzere düşmanın, coğrafi arızanın sağladığı olanaktan istifade ederek Osmanlı ordusunun ardına sarkma girişimi ve Osmanlı ordusunu iki ateş arasında bırakma düşüncesi süvarinin karşı pusu hareketiyle engellenmiştir. Arka önleme birliği niçin süvariler ile gerçekleştirilmiştir? Clausewitz, süvarinin hızlı ve kesin sonuçlar aldığı esas sınıf olduğu dönemlerde süvarinin, esas taarruz noktasını belirleme gibi ani alınacak kararlarda fayda sağladığını belirtmektedir⁴⁹⁷. Her çarenin tükendiği durumda mecburiyetten dolayı piyadelerle de planlama yapılabilirdi. Ancak bir süvarinin yapacağı işi ortalama dört piyade yapacağından dolayı, bu durumda daha kalabalık bir piyade birliği ihtiyat olarak bölgede bırakılmalıydı. Ayrıca hareket kabiliyeti olarak piyadeler süvariden çok daha yavaş olacaklarından, pusu yerleri, çatışma alanına daha yakın bir yerde planlanması gerekecekti ki savaşa hemen dâhil olsunlar ve istenilen fayda elde edilebilsin. Ancak bu durumda planlamanın dar bir alanda olması zaruretini doğuracaktı. Ayrıca düşmanın arkasına sarkma gibi stratejik bir durumda piyade gibi kütle savaşı yapan yavaş birlikler yerine hızlı karar alan ve uygulayan süvarinin kullanılması harekâtı daha çabuk ve daha az kayıpla başarıya ulaştıracaktır. Bununla beraber planlamada hata var ise geri dönüp hatasını telafi etmek için de hıza ihtiyaç olduğundan süvariler bu tip hareketler için çok daha uygun görünmektedir. Piyadeler, uzak bir bölgede gizlenmiş olsalar bölgeye süvariler kadar hızlı intikal etmeleri mümkün değildir. Bu sebeple; piyadeleri, ordunun harp edeceği yerden çok fazla uzaklaştırmadan planlama yapmak gerekecektir. Ancak düşmanın farkına varması durumunda taktikler işe yaramayacağından riski asgariye indirmek için olabildiğince düşmanın uzağında

⁴⁹⁶Zeyrek, *Tarih-i Osman Paşa*, 34.

⁴⁹⁷Clausewitz, *Savaş Üzerine*, 66.

konuslanmak gerekmektedir. Aksi takdirde pusuya düşürmek isteyen tarafın pusuya düşme ihtimali yüksektir. Safevi ordusunun yapılan bu taktiği tespit etmesi en iyi ihtimalle, arka tarafa bin kadar yarar askeri ayırmanın mantıksız olduğu kanısına vararak, merkez ordunun içinde istihdam etmeleri ile sonuçlanabilirdi. Bu harekât çok daha az bir süvari ile bin askerin üstesinden gelinebilecekken daha fazla askerin kullanılmasını gerekli kılacağından Osmanlı ordusunun aleyhine bir durum da oluşturabilirdi. Osmanlı askeri de arkada kullanacağı piyadelerinden faydalanamayacak hemde cephede asker eksiltmek durumunda kalacaktı.

Doğuya düzenlenen seferlerde mutad olduğu üzere ordu kuşatacağı kale önüne gelmeden yolda durdurulmaya çalışılıyordu. İki devletin de Türk olması birbirlerine aynı taktikleri farklı yöntemlerle uygulamalarına neden oluyordu. Nitekim Türklerin kullandığı kurt kapanı yahut hilal taktiği olarak bilinen taktiği Safevi ordusu tarafından Osmanlı'ya karşı kullanıldı. 1630 yılı sefer zamanı Bağdat üzerine yürütülen ordu, yolda devamlı taciz ediliyordu. Elinde bulunan askerlerden dört bin kadar süvariye pusuya koyup, dört bin atlı ve piyadesi ile Osmanlı ordusunun sol koluna taciz emri alan Şahın güvendiği adamlarından Lori Hüseyin'de Osmanlı'nın sol kanadını dağıtıp savaşamaz hale getirmeyi amaçlıyordu. Bu sebeple birden Yusuf paşanın emrinde yürüyen Osmanlı ordusunun sol koluna hücum başladı. Tüfek atımı ile başlayan hücum esnasında birçok Osmanlı askeri yaralandı yahut şehit oldu. Ancak hemen toparlanıp karşı saldırıya geçilerek kılıç ve mızrak ile mücadeleye girildi. At kişnemesi, kılıç çarpma seslerinin bir birine karıştığı hengâmede Anadolu askeri kumandanı Zor Paşa devriye attığı vakit savaşı görünce o dahi adamları ile savaşa dâhil oldu. Ancak Safeviler dört bin askerini gizledikleri yere doğru Osmanlı askerini çektiklerinde pusuda olan atlılar dahi savaşa dâhil olunca muharebe tekrar dengeye geldi. Muharebe esnasında birkaç yüğrük atlı, durumu serdara bildirince Karaman beylerbeyi altı bin seçme süvari ile muharebenin yapıldığı bölgeye sevk edildi. Osmanlı birlikleri Safevileri kılıçtan geçirdi. Lori Hüseyin han, yakalanmak üzere iken atı yöğrük olduğu için son anda yakalanmaktan kurtuldu. Piyade ve tüfekli birliklerin çoğu etkisiz hale getirilmekle birlikte sağ olarak kurtulanlar süvarinin takip edemeyeceği sarp dağlara çekildiler⁴⁹⁸.

⁴⁹⁸ Naima, *Târih-i Naima*, 659.

Süvari hücumlarında savaşı yöneten komutan oldukça önemlidir. Kale savunmasında yahut piyade siperlerinde komutan öldüğünde bir karmaşa çıkmazken meydan savaşlarında süvari hücumu esnasında komutanın ölmesi orduda dağılma emaresi doğurur. Bu durumlarda hızlı hareket eden süvari çekilirken piyadeler süvarinin insafına kalmaktadır. Bağdat kuşatması başarıya ulaşmadığı için Vezir Hüsrev Paşa orduyu kaldırıp Musul'a getirdi. Osmanlı askerinin çekildiğini haber alan şah, otuz bin kadar adam ile Şehrizar'a yöneldi. Osmanlı paşaları ile yeniçeriler görüşüp Safevilerin ani hücum edeceklerini ve bundan dolayı ekrad taifesinin Safevi tarafına geçeceği görüşü ile çözüm aradılar. Şehrizar içinde bulunan top ve sair savaş levazımını yanlarına alarak Kerkük tarafına gitmenin uygun olacağı kararlaştırıldı. Nitekim Osmanlı birliklerinin bu hareketini takip eden Safevi ordusu yolda toplar nedeniyle hızlı hareket edemeyen Osmanlı birliklerine yetişti. Osmanlı ordusu topları hemen kullanılır hale getirip ateşe başladı. Arnavudoğlu Ali Paşa da serdar-ı ekrem olmasına rağmen en önde cenge girdi. Elinde mızrak, at sürüp düşman üzerine giderek attığı mızrak ile bir atlıyı atından düşürdü. Ardından kılıcıyla göğüs göğüse mücadeleye girdi. Bu suretle elliye yakın Safevi askerini atından düşürmeyi başardı. Ancak Arnavudoğlu Ali Paşa dizinden aldığı yara ile atından yere düşüp şehit olunca, ordu geri çekilmeye başladı. Düzensiz gerçekleşen çekilme piyadeyi ortada bırakınca Safevi süvarileri korumasız kalan piyadenin çoğunu öldürdü⁴⁹⁹.

Doğu cephesinde de batıda olduğu gibi sınır hattında çatışmalar son bulmuyordu. Küçük Ahmet Paşa, aşırı cesaretli bir kimseydi. Başta atçılık ile meşgul olup memleket içinde gezip hizmette bulunuyordu. Hotin gazası esnasında serdengeçti taifesinin alemdarı ve ağalığını yapıp nice kahramanlıklar gösterdi. Mardin voyvodalığı ile görevlendirildiğinde, Safevi hücumlarını defaatle müdafa etti. IV. Murat devrinde ise Şam valiliği ile görevlendirildi. Şam'da kırk yılı aşkın isyan eden Maanoğlu Fahrüddin'i ele geçirerek devlete büyük hizmette bulundu⁵⁰⁰. Son görevinde yine Safeviler ile Mihriban yakınlarında karşı karşıya geldi. Mihriban sahrasında bulunan durgun suya karşı saflar dizildi. Ancak Safevi askeri Osmanlı ordusunun üç katı kadardı. Dokuz büyük alay sahrada durup savaşmaya başladı Ahmet paşa takat getiremeyip atından indi. İki

⁴⁹⁹ Naima, *Târih-i Naima* 681.

⁵⁰⁰ Naima, *Târih-i Naima*, 837.

sancağını dağda olan tüfek-endaz askerlere gönderdi. Safevi piyadesini güçlkle dağdan sahraya indirmeyi başardı. Ancak Safevi askeri sayısının fazla olması sebebiyle süvari ve piyade gayrete gelip top yekûn hücumu geçti. Osmanlı askerinin ağırlıkları geride olduğundan oraya doğru geri çekilmeye başladılar. İki gün iki gece durmadan muharebe devam edip Ahmet Paşa bir Safevi tüfenk-endaz askerin kurşunu ile şehit düştü. Osmanlı askeri bu iki günlük muharebe sonucunda Musul’a çekilmek zorunda kaldı⁵⁰¹. Anlaşıldığı kadarıyla süvariler meydanda savaşırken piyade tüfekliler sahaya hâkim bir tepeden atış yapıyordu. Bunların varlıkları tehdit oluşturduğu için sahada sayıca az olunmasına rağmen iki sancak asker Safevi piyadesiyle mücadeleye gönderilmiş olmalıdır.

3.3.4 Meydan Savaşında Tatarlar

Askeri disiplinden yoksun Tatar atlılarının taktik harekât ve stratejik boyutta yapılacak hareketlerde disiplinlerini sağlamak hayli zordu. Ayrıca Osmanlı komutanlarının savaş sahasında süvariden beklenti ve taleplerini karşılamakta oldukça yetersizlerdi. Ancak Tatar süvarileri her ne kadar bireysel mücadelelerde bu yetersizliği gösterecek de hafif süvariden beklenen en önemli görev olan cephe gerisine sarkma işinde oldukça yetenekliydi. Lojistik ve ikmal yollarını kesmek gibi hayati faaliyetleri sayesinde düşman unsurların uzun planlamalarla oluşturdukları stratejilerine darbe vurarak savaşın seyrini değiştirme kabiliyetine sahiptiler⁵⁰².

1596 Yergöğü hadisesinden iki sene sonra Osmanlı ordusunun Varad’a yapacağı harekât öncesi Osmanlı ordusu 55 gün boyunca Kırım Hanı Gazi Giray’ın gelmesini beklemiştir. Savaşın gidişatı açısından o kadar önemlidir ki o gelmeden harekât başlamamıştır. Nitekim geldiğinin ertesi gün ordu harekete geçmiştir⁵⁰³. Kırım kuvvetlerinin gelmeden ordunun harekete geçmeyişinin sebebi “*Alaman*” dağına kadar olan geniş arazide yapacakları akın ve istihbaratı harekâtdir. Bu akınlar neticesinde Varad sonrası Estergon’un fethinin kolaylaşacağı düşünülmektedir⁵⁰⁴. Osmanlı, gücünün zirvede olduğu bir dönemde fetih hareketlerinde Tatarların ordudaki varlıkları taktik

⁵⁰¹ Naima, *Târih-i Naima* 838.

⁵⁰² Özgür Kolçak, “*XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi*”.227.

⁵⁰³ Feridun M. Emecen, “Onbeş Yıl Savaşları Tarihinden Bir Safha Osmanlı Kaynaklarına Göre 1598 Varad Seferi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 15, (1995-1997), s.269.

⁵⁰⁴ Emecen, “Onbeş Yıl Savaşları” 270.

boyuttan ziyade stratejik önem kazanmıştır. Bir sonraki adım Tatarlara verilen görevi hakkıyla yerine getirmelerine bağlanmıştır.

Tatar birlikleri istihbarati çalışma yaparken aynı zamanda süratle yer değiştirebilme yetenekleri sayesinde Osmanlı sefer planında elzem bir rol oynuyordu. Düşman kuvvetlerinin saflarında gördükleri en küçük zaafı değerlendirerek saplama tabir edilen yarma harekâtıyla saf düzenini bozuyorlardı. Tabi bu düşmanın savaş stratejisine önemli zarar vermektedir.

Her ne kadar Osmanlı ordusu içerisinde paralı asker bulunmuyor gibi görünse de Tatar birliklerinin belli bir ücret karşılığında Osmanlı ordusunda hizmet ettikleri unutulmamalıdır. Nihayetinde 1655-60 yılları arasında Hanlık, ücret karşılığında Lehistan ve Brandenburg prensliği tarafında savaşa dâhil olmuştur. Ancak diğer devletlere sundukları hizmetle Osmanlı'ya sundukları hizmet tabî ki birbirinden farklıdır. Nihayetinde diğer devletlere verilen hizmetler esnasında Osmanlı'nın çıkarlarına ters düşmemesi göz önünde bulundurulmuştur. Ancak bu ücret aldıkları gerçeğini değiştirmemektedir. Osmanlı Devleti ise bu durumdan herhangi bir rahatsızlık duymamış tamamen pragmatik yaklaşmıştır. Devlet sefere çıkmadan yazdığı bir hatt-ı hümayunla beraber bol ihsanlarda bulunarak Tatar Hanının sefere iştirakini artırırken sefere gelecek olan askerlere de ganimet alma hakkı tanımıştır. Nihayetinde uzun savaş döneminde askere olan ihtiyaç dolayısıyla devlet kesenin ağzını açmaktan kaçınmamıştır. II. Gazi Giray Han'a 1594 senesinde 5 bin flori ihsanda bulunulmuştur. Aynı şekilde 1602 yılı seferinde bu sefer 30 bin florilik yüklü bir ücret takdim edilmiştir⁵⁰⁵.

Tatar birlikleri uzun yıllar Osmanlı'nın doğuda ve batıda gerçekleştirdiği bütün seferlerine iştirak etmiş olsa da nihayetinde Osmanlı ordusu ile Tatarlar bir birinden farklı iki savaş yapısına sahiptiler. Buna rağmen savaş esnasında Osmanlı askeri Tatar süvarileriyle müşterek harekâta bulunmayı kendi çıkarları için münasip buluyordu. Ancak bu ganimet edinmenin ötesinde Tatar süvarisine tanınan yağma ve çapul hakkı, hafif süvariye tanımlanan etkisi yüksek baskın hareketleri, Osmanlı stratejik planında düşman ordunun savaşıma iradesini kırmak için kullanılıyordu. Nihayetinde düşman

⁵⁰⁵ Cengiz Orhonlu (hızl.), *Osmanlı Tarihine Aid Belgeler: Telhisler (1597-1607)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970), 55.

devlet, sınırlarını Osmanlı Devleti'nin çizdiği bir anlaşma için masaya oturmak zorunda bırakılıyordu⁵⁰⁶.

Tatar birlikleriyle Osmanlı ordusunun bir birinden tamamen farklı olduklarının bir diğer göstergesi, Gazi Giray'ın küskünlük göstererek kendisine davet gönderilmesine rağmen iki sene boyunca savaşa katılmamış olmasıdır⁵⁰⁷.

Osmanlı ordusunda bu kadar etkin rol almalarına rağmen Tatar birlikleri işlerine gelmeyen durumlarda da çok fazla direnç göstermeden geri çekilmek konusunda tereddüt göstermezdi. Zrinyi ile girişilen mücadele esnasında, köprülerin Alman süvarileri tarafından tutulduğunu haber alan Tatar birlikleri gecikmeden bölgeyi terk etti. Onların bölgeyi terk etmeleri üzerine Ösek köprüsünü çok kolay geçen Hırvat banı, köprünün korunması için kurulan Darda palankasını ele geçirerek, içeridekileri katletti. Tatarların hepsi bölgeden çekilmemiş ancak kalanlar da sadece nehrin karşı kıyısından cılız ok atışları gerçekleştirdi. Ancak bu atışlar güvenliğini sağlamakla görevli oldukları Ösek köprüsünün yakılmasına engel olmadı. Bu durum bölgeye gelecek olan Osmanlı ordusunu sıkıntıya düşürdü. Ancak Peç Kalesi'nin kuşatma altında olması bütün zorluğuna rağmen Osmanlı birliklerinin bölgeye gelmesini engelleyemedi⁵⁰⁸.

Ancak Tatar korkusu bölgeyi okadar sarmıştı ki Tatar'ın adı bile yetiyordu. Nitekim Kaplan Paşa Novigrad Kalesi'ni kuşatmaya giderken Diregel Kalesi'nde bulunanlar Tatarlar'ın geldiğini düşünüp kale içindeki evlerinden çıkıp kaleyi terk etmişlerdir. Kaleye bir top ve bir tüfek atılmadan bir er gazi olmadan sahip olunmuştur⁵⁰⁹.

Tatarlar sadece batı da değil doğuya gerçekleştirilen seferlerde de başat aktör olmuşlardır. 1617 yılında Halil Paşa kışlamak için Diyarbakır'a vardığında, kırk bin adamıyla Kefe'ye geçen Tatar Han'a, Diyarbakır'a gelmeden önce Acem diyarına akın etmesi tembihlenmiştir⁵¹⁰. Bu sayede Safevi ordusunun kışı zor geçirmesi bir sonraki savaş dönemi için ordunun işinin kolaylaşması amaçlanmıştır.

⁵⁰⁶ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 236.

⁵⁰⁷ Naima, *Naima Tarihi*, çev. Zuhuri Danişman, C.I, Bahar Matbaası, İstanbul 1967, s314.

⁵⁰⁸ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 257.

⁵⁰⁹ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 508.

⁵¹⁰ Naima, *Târih-i Naima*, 431.

Prut muharebesinde; Tatarlar ile beraber öyle bir kuşatma gerçekleştirildi ki savaşımaya gerek kalmadan Rus ordusu açlık ve susuzluk nedeniyle teslim olmayı göze almıştı. Bu kuşatma esnasında açlık susuzluk ve hastalık nedeniyle bazılarını göre 5 bin bazılarını göre de daha fazla asker yaşamını yitirmişti. Ayrıca çok sayıda at da yem eksikliğinden ölmüş veya kuşatmadan kaçıp çevreden yiyecek toplayan gruplara baskın yapan Tatar askerleri tarafından ele geçirilmişlerdir⁵¹¹.

Tatar kuvvetlerine devlet isyanları bastırmak gibi ehemmiyetli görevleri de tevdi etmiştir. Tatar birlikleri de aldıkları görevleri savaş hilesiyle hakkıyla yerine getirmiştir. 1657 yılında, Rakoçioğlu, Osmanlı Devleti'ndeki, iç karışıklık ve sınırda Venedikle uğraşmalarını fırsat bilerek özellikle Eflak ve Boğdan beyleriyle anlaşıp İstanbul üzerine yürüyebileceğini düşündü. Durumdan haberdar olan Osmanlı Devleti Rakoçioğlu'nu durdurmak için Kırım hanına haber gönderdi. Kırım hanı haberi alır almaz yola çıkarak, Rakoçioğlu'nun taburuna iki günlük mesafe kala, alay bağladı. Bir meydan savaşı kaçınılmazdı. Ancak Rakoçioğlu'nun önceden gelerek saha avantajını elinde bulundurması ve tabur ardında güvenli alan oluşturması nedeniyle gerçekleştirilecek hücum da kayıp sayısı artabilirdi. Kırım hanı öncü birlik göndererek tabur dışında kalan askerlerden dil almak için uğraştı. Öncü birlikler aldıkları esirlerle karargâha döndüler. Esirler idam edileceği sırada içeriye giren ulak Osmanlı'nın 15 bin kadar süvari gönderdiğini müjdeledi. Bu müjde üzerine esirler serbest bırakıldı. Önceden Osmanlı kıyafeti giydirilmiş bin kadar Tatar askerinin önünden geçirilerek Rakoçi'ye gönderildiler. Tatar hanının oyunu tuttu Osmanlı askerinin geldiğini haber alan Rakoçi yanına güvendiği adamlarını alarak karargâhtan kaçtı. Kırım hanı da gece baskınıyla zorlanmadan Rakoçi'nin taburunu dağıttı⁵¹².

Ancak Rakoçioğlu isyandan vazgeçmemişti. Kaçtıktan sonra tekrar kurduğu birliklerle Osmanlı topraklarını taciz etmeye devam etti. Bunun üzerine Rakoçi isyanını bastırmak için Seydi Ahmet paşa görevlendirildi. Rakoçi'ye destek veren Eflak ve Boğdan üzerine de Tatar askerlerinin gönderilmesi münasip görüldü. Yaş şehri önünde isyancılar ile karşı karşıya gelen Osmanlı ve Tatar askerleri, isyancıların kurdukları 7 tabura, yardıma gelen Leh ve Kazak askerlerini gönderdi. Ancak asiler bu öncü birlikleri

⁵¹¹ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 125.

⁵¹² Naima, *Târih-i Naima*, 1758.

dağıttı. Tatar askeri tabur üzerine hücum etmenin problemini gördüğünden bir kez daha hile düşündü. Tatarlar genel bir hücum ilan ederek tabur üzerine yürüdüler. Ancak daha sonra bozulmuş gibi yapıp dağlara çekilerek isyancıları taburlarından çıkarmaya çalışmalarına rağmen muvaffak olamadılar. Üç gün bu şekilde harp devam etmiş üçüncü gün bir kez daha yapılan hücum ve arkasından dağılmış gibi geri çekilme taktiği işe yaramış ve taburlarını terk eden isyancılar bozguna uğratılmıştır⁵¹³.

Yine bu dönemde Moskova üzerinden gelen saldırılar Tatarlar vasıtasıyla engellenmektedir⁵¹⁴. Ancak Tatar yönetimi kendi çıkarlarıyla Osmanlı siyasetinin ters düştüğü durumlarda Osmanlı emrilerini dinlememektedir. 1652 yılında Tatar Hanına Leh sınırına akın yapma diye emredilmesine rağmen, İslam Giray 1652 yılında Kazaklar ile bir olup, Leh üzerine akınlarını daha geniş kapsamlı sürdürmüştür⁵¹⁵.

Ancak bu durum Osmanlı'nın işine yaramıştır. Nitekim 1653 yılında, Tatar hanının yüz bin miktar askeri ile Lehistan üzerine yaptığı akınlar neticesinde Leh Kralı sefere çıkacağı zaman askeri iaşesiz, atları yemsiz kalmıştır. Bu sayede Osmanlı topraklarına yapılacak herhangi bir sefer daha başlamadan engellenmiştir⁵¹⁶.

Tatarların siyasi bakışları Osmanlı Devlet'iyle aynı olduğu zamansa daha sonra Osmanlı'nın en büyük düşmanı olacak Rusları defalarca kez durdurmayı başarmışlardır. 1656 yılında, Moskovlar üç seneden beri savaş hazırlığında olmasına rağmen Tatarlardan dolayı sınırlarında bir türlü güvenliği tesis edememiştir. Kazakları da kendisine tam anlamıyla bağlayamadığı için Tatarlarla kendi ordusu ile mücadele etmekte bu sebeple sınırdaki kaleleri zabtedememektedir⁵¹⁷.

1657 Tatar askeri Moskov taburuna yaklaştığında bütün ağırlıklarını bırakarak Moskovların 4 taburu üzerine gitmiştir. Nehir üzerinde bulunan köprüleri tutarak avantaj elde eden Moskovlar, Tatarların beklenmedik bir şekilde nehri geçip arkalarını dolanmasıyla hezimete uğramıştır. Tatarlar bunun üzerine girdikleri taburları yağmalamıştır. Süvarisi dağıtılan Moskovların piyadesi korumasız kaldığı için sabaha

⁵¹³ Naima, *Târih-i Naima*, 1849.

⁵¹⁴ Naima, *Târih-i Naima*, 1843.

⁵¹⁵ Naima, *Târih-i Naima*, 1408.

⁵¹⁶ Naima, *Târih-i Naima*, 1500.

⁵¹⁷ Nazire Karaçay Türkal, "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa" 199.

kadar dağda saklanmış sabah olduğunda tarumar edilmiş taburlarını görerek nehri geçip kaçmanın çaresini aramışlardır⁵¹⁸.

Asrın sonuna gelindiğinde Tatar süvarisi hala Osmanlı ordusu için savaşlarda hayati ehemmiyete sahip yiyecek ihtiyacını karşılamaya devam ediyordu. Tatarlar 100 binden ziyade askeriyle Lehistan üzerine akın düzenleyip Osmanlı ordusunun kışı rahat geçirmesini sağlamıştır⁵¹⁹.

Viyana kuşatmasından sonra Salankamen'e de geç gelen ve Ordunun bozguna uğramasına neden olan Tatar askerine, Osmanlı ordusunda önyargı başlamıştır. 1691 tarihinde, Salankamen vakasından sonra paşalar Tatar Hanı'nı azarlayıp geç gelmesinden şikâyet ettiler. Bu azardan dolayı Tatar askeri özür beyan etmek için Nemçe taburlarına akınlar yapıp tabur altlarından esirler getirdi. Ancak yaptıkları iş önemsenmedi ve getirilen esirler ellerinden alınıp paşalar arasında alınıp satıldı. Bu durum Tatar askerine ağır geldi. Buna rağmen Erdel'in ele geçmesi için Varad'ı kuşatması esnasında Tatar Han'ı yardıma çağırılınca gitti. Ancak 3 ay süre geçmesine rağmen hiçbir hareket yapmalarına izin çıkmadı. Tatar askeri kıtlık sebebiyle erzaksız kalınca Sava suyundan içmeye başladı. Bundan dolayı ishale tutulan askerlerden binden fazlası öldü⁵²⁰. Serdar-ı Ekrem Tatar askerinin ekmezsiz kaldığını öğrenince onlara peksimet dağıtılmasını istedi. Ancak Mehmet Giray bu peksimetlerin Sultan Süleyman zamanından kalmış olduğunu söyleyerek bayatlığından dem vurmaktadır⁵²¹. Ancak bununla ishal dahada artmış ve ölümler devam etmiştir.

Meydan savaşında başarı gösteren Tatar askeri kale kuşatmalarında Osmanlı'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Azak kalesini kendilerinin gördükleri için ellerinden geldiğince Ruslar'a karşı koymaya çalışmışlarsa da iş kale kuşatmasına geldiğinde aynı başarıyı gösterememişlerdir. 1696 yılında Azak Kalesi'nin kuşatılması sebebiyle Tatarlar Osmanlı'dan yardım talebinde bulundu⁵²².

⁵¹⁸ Nazire Karaçay Türkal, “*Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa*” 194.

⁵¹⁹ Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 67

⁵²⁰ Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 47.

⁵²¹ Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 49.

⁵²² Topal (Hızl.), *Nusretname* 333.

Tatarlar başlığının altında Osmanlı'nın diğer yardımcı birliklerinden de bahsetmek isabet olacaktır. Süvari ve ateşli silah kullanan Tatarlar kadar kuvvetli olmayan başka birliklerde mevcuttur. Evliya Çelebi, kendi gözlemlediği sefere gelen savaşçıları şu şekilde açıklamıştır. 770 kadar Hırvat, Boşnak, Arnavut, Anzavur sekban bulunduğu bilgisini verir⁵²³. Bununla beraber Eflak ve Boğdan askerleri de “*tarabans*” adı verilen tüfek kullanmaktadır. Ancak Boğdanlılar namılı süvarilerken, Eflak birliklerinin piyade askerleri şöhret bulmuştur⁵²⁴.

⁵²³Kahraman (Hzl.), *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, 237.

⁵²⁴Kahraman (Hzl.), *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, 429.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KALE MUHAREBELERİNDE SÜVARİLER

4.1. KALE FETİHLERİNDE SÜVARİNİN ROLÜ

Halil İnalcık, genel olarak 16. yüzyıl ortalarında Orta Avrupa’da meydana gelen harpler kale muhasarası şeklinde meydana geldiği için piyade ve topçular daha aktif rol alırken gönüllü ve akıncıların bu durumdan olumsuz etkilendiklerini savunmaktadır⁵²⁵. Fakat 16. yüzyıl sonunda başlayacak olan uzun savaş dönemine değin sınırlarda gerçekleşen sınırlı çatışma ortamının (kleinkrieg) baş aktörleri akıncılardır⁵²⁶. Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla 1600 yılında dahi piyade o kadar küçümsemektedir ki, sefer esnasında dağıtılan inamlar için Topçular Katibin’de geçen bir kayıt: “... *Yeniçeri yoldaşlara piyadedür deyu terahhum edüp ikişer haneyi diriğ etmezlerdi. ...*” denilerek piyade olan yeniçerilere acınarak iki akçe ihsan bir mükâfat olarak verilmiştir. Ancak daha yüksek ihsan da bulunan sipahilere verilen akçeler onların hakkı olarak düşünülmemekte bu acıma, lutf gibi kelimeler onlar için kullanılmamaktadır⁵²⁷. Bu durumun 17. yüzyılın ilk yarısı boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır. 1644 yılında Rakoçi ile Avusturya arasında gerçekleşen savaş esnasında Rakoçi Osmanlıya itaat etmek karşılığında Budin tarafından yardım istemiştir. Buradan gelen askerler Avusturya ordusuna yenilince sulh bozulmuştur. Bu sebeple tekrar hudut güvenliği problemi gün yüzüne çıkmıştır. İstanbul’da bulunan zeamet ve tımar sahipleri serhat muhafazası ile görevlendirilmiştir⁵²⁸. 17. yüzyılın ortasına gelinmiş olmasına rağmen süvarilere had safhada ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim hızla hücum yapmak ve topçu ateşinden geri kaçmak için süvari birlikleri avantajlı konumdadır⁵²⁹. Buna rağmen bu işlerde oldukça başarılı olan Akıncı birliği Osmanlı ordusu tarafından tekrar ihdas edilmemiştir. Akıncıların yerine görevlendirdiği Tatarlarla da 17. yüzyıl kuzey politikası sebebiyle

⁵²⁵ Halil İnalcık, “Osmanlı tımar Rejimi ve Sipahi Ordusu”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü*, S.34 (Yıl III Ağustos 1965), 758.

⁵²⁶ Feridun M. Emecen, “Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar ve Zıttoruk Antlaşması ile İlgili Algılama ve Yorum Problemleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.XXIX, (2007), 90.

⁵²⁷ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 282.

⁵²⁸ Naima, *Târih-i Naima*, 1002.

⁵²⁹ Eton, *A survey of*, 74.

anlaşamayınca hafif süvari problemi baş göstermiştir. Sınır güvenliği gibi daimi görev yapılması gereken alanlarda üretimde bulunan tımarlı sipahilerden yararlanılmıştır. Bu daha farklı problemleri doğurmuştur. Tımar sisteminin bozulması değişen askeri sistemin ihtiyaç duyduğu acil paranın bulunmasına dayandırılmaktadır. Bunun yanında toprakla işgal eden tımarlı sipahinin daimi olarak sınır hattında görevlendirilmesi de bozulmanın bir başka nedeni olabilir.

Kale kuşatmalarında süvarinin bir önemi yok gibi bir algı oluşsa da ilk dönemlerden itibaren süvariler kale fetihlerinin baş aktörlerinden olmuştur. Nitekim 1568- 1648 yılları arasında gerçekleşen Hollanda isyanındaki savaşın doğası iki temel nedenden dolayı önemlidir: Bu muharebeler esnasında askeri tarihçiler süvarileri meydan muharebesi dışında nasıl performans gösterdiğini görmüştür. Aynı zamanda her iki tarafın başarısızlıkları süvariler tarafından nasıl azaltılabileceği görülmüştür. Böylece süvarilerin savaş sahasına nasıl fayda sağlayacakları anlaşılmış olur. Atlı savaş sorunsalına bu iki perspektiften yaklaşılarak, süvarilerin erken modern ordulardaki yeri ve 1630'lardan önce süvarilerin görevlerini yerine nasıl getirdiği konusu anlaşılmaya çalışılacaktır. Tahkimata verilen önemden dolayı Hollanda isyanı erken modern tarihçilerin dikkatlerini celbetmiştir. Müstahkem köylerin, ileri karakolların ve kale surlarının çevresinde, bir askerin zamanının çoğunu gayri nizamı harp olan akınlar ve çarpışmalar almıştır. Bu harekâtlarda süvari, hareketliliği sebebiyle belirgin bir avantaja sahipti. Ayrıca, hantal mızraklara kıyasla çok yönlülükleri nedeniyle ateşli silahların avantajı açık olarak kendini göstermektedir. Hafif ateşli silahlar ise daha ağır silahlara göre daha fazla avantaj sağlamaktadır. Atış eşliğinde atlıların, çeviklikleri büyük yürüyüşler yapmak için oldukça elverişlidir. İngiliz Williams, Harquebus'larla donanmış hafif süvarileri baskınlar için en uygun asker olarak tanımlamıştır Selefî olan atlı okçu, uzun zaman önce tam teşekküllü bir zırhlı şövalye olan atlı piyadenin yeniden tasavvuru, kuşatma savaşının süvari üzerindeki etkisini gösterir. Bir askerin içinde bulunabileceği muharebe durumlarının çeşitliliği göz önüne alındığında, hem atlı hem de yaya olarak savaşma yeteneği son derece önemlidir⁵³⁰.

Avrupalılar bu durumu çok geç fark etmiş olmasına rağmen Osmanlı ordusu daha kuruluş aşamasında kuşatma savaşlarında süvarinin önemini kavramıştır. Daha beylik

⁵³⁰ James A. Davis, "The Evolotion Of Cavalry During." 7.

döneminde Osmanlı kale kuşatmalarında süvariler istihdam edilmiştir⁵³¹. Fakat süvarilerin kale kuşatmasında hiçbir işe yaramayacağı görüşü 17. yüzyılda o kadar yaygınlaşmıştır ki Osmanlı ordusunun önemli unsuru olan Tatar askeri artık bu durumdan rahatsız olmaya başlamıştır. Nitekim Tatar Hanı bu duruma şu cümlelerle tepki göstermiştir:

“Kale muhasarası Tatar kari değildir. Ama ılgar ile memleketleri tahrip ve küffar memleketlerini yağma ederek zahire hazırlamak Tatar’ın vazifesidir. O hususta taksirimiz mi oldu? Her veçhile emre itaatten başka işimiz yoktur. Gel dediniz, geldik; ur dediniz, urdurk; otur dediniz, oturduk; kışla dediniz kışladık; bekle dediniz, bekledik. Uğrunuzda soğuklar çektik. Ahır damlarında yattık. Serdarın emrine itaat et dediniz ettik!”⁵³²

Bu anlatılardan anlaşıldığı kadarıyla Tatar birlikleri kale kuşatması esnasında kendilerinin arka plana atılmasından hoşnut değildir. Ancak Yanık Kale kuşatması esnasında kale fethi için sipahiler metrise indiklerinde, Tatar askeri önce kendisine verilen görev gereği bölgeye akına çıkartılmış ardından süvari birliklerine hazineyi korumak, karavul nöbeti ve dümdarlık gibi hizmetler verildiğinden kale önündeki taburlara hücum işi tatar askerine kalmıştır. Düşmanın kale önüne kurduğu taburlara ellerinde bulunan mızraklarla hücumda bulunmuşlardır⁵³³. Bu durum yüzyılın sonunda hala Osmanlı süvari birliklerinin, çağdaşı askerî teşkilatlardan bir adım öne çıkartarak, sefer organizasyonu ve askerî planlama gibi ikincil görevlerinin yanında sonuç getirecek görevlerde de istihdam edildiklerini göstermektedir.

Tatarların yanı sıra merkezde bulunan kapıkulu askerlerinin süvari olan kolu altı bölük halkı da kale kuşatması esnasında oldukça ehemmiyetliydi. Zaten daha intizamlı ve nispeten daha ağır teçhizatlı olan kapıkulu süvarisi, askerî hizmetlerini genellikle piyade kıtalarıyla işbirliği içinde yürütüyordu. Yeniçeriler, Uyvar kuşatmasında metrislere girdiklerinde altı bölük sipahisine muhasara hattının arkasında “*kafadâr*” olma vazifesi verilmişti. Kuşatma birliklerini kale müdafilerinin huruç harekâtlarına karşı

⁵³¹ Çabuk, Solak-Zâde Mehmed Hemdemi Çelebi Tarihi, C.1, (Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları 1989), 21.

⁵³² Naima, Naima Tarihi, 210.

⁵³³ Yılmazer (hzl.), *Topçular Kâtibi*, 44.

emniyete alma amacını taşıyan bu kadim uygulama, Evliya Çelebi'nin sözcükleriyle “kânûn-ı pâdişâhî” idi⁵³⁴.

Kale fetihlerinden sonra kale içerisinde görev yapacak birliklerin çoğunu piyadeler oluşturmuş olmasına rağmen, içeride yine de süvari birliklerine yer verilmektedir. Kale savunmaları esnasında dışarıyla haberleşme yahut kaleye yaklaşımadan düşman birliklerinin imha edilmesi gibi görevler icabı süvariler bulunmaktadır⁵³⁵. Ayrıca ateşli silahlar çağı diye adlandırılan dönemin getirdiği mevzi savaşları eskisi gibi savaşların birkaç haftada nihayete ermesine müsaade etmemektedir. Artık uzayan sefer dönemi nedeniyle orduların bu yeni duruma göre strateji belirlemesi büyük bir öneme sahipti. Bundan ötürü süvari birliklerine keşif, gözetleme, istihbarata karşı koyma, ana birliği perdeleme gibi hız gerektiren ehemmiyetli görevler verilmiştir. Bu görevleri başaran orduları bir adım öne geçmiştir. Bu sebeple süvari birliklerine olan önem artırmıştır. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde İspanya ve Avusturya gibi orduların Avrupa savaş stratejisine aykırı olarak Türk ordusunu 15 ve 16. yüzyılda üstün kılan bu özellikleri kendi ordularına taşıdıkları görülmektedir. Hafif süvari birliklerinin görevlerine göre eğitilen Hüsar birlikleri artık gayrinizamî harp unsurlarını çok iyi öğrenmiş olarak Prusya ordusunun vazgeçilmez unsuru haline gelmeyi başarmıştır⁵³⁶.

Bütün bu sahada süvariye duyulan ihtiyaçtan öte kale kuşatması anında altı bölük halkı içinde en üstte bulunan sipah ve silahtar bölüğüne “*delikçi*” görevi ihdas edilmiştir. Bu görev sipah ve silahtar birliklerine tanınan görevlerden oldukça farklıdır. Kale kuşatması esnasında surlarda açılan gediklerin kapatılmaması için bu iki bölük görevlendirilmiştir. Bu zor işi yapmak için her bölükten yüzer kişi alınmıştır. İki yüz kişilik birliğin başına bir ağa ayrıca on neref başına da bir baş tayin olacak şekilde teşkilatlandırılmıştır⁵³⁷. Bu durum kale kuşatmalarında süvarinin savaşın seyrine birincil yoldan etki ettiğini göstermektedir.

4.1.1 Batıdaki Kale Kuşatmalarında Süvariler

⁵³⁴ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 71.

⁵³⁵ Simon Adams, “Tactics or Politics?” *The Military Revolution and the Hapsburg Hegemony, 1525-1648*, (New York: 1995) s. 261.

⁵³⁶ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 176.

⁵³⁷ Nazire Karaçay Türkal, “*Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa*” 509.

1550-1700 zaman aralığı dışında olmasına rağmen yakın bir dönem olduğu için Alman seferi esnasında gerçekleşen bir kale kuşatması önemlidir. Yol üzerinde giderken bazı kaleler kuşatılmıştır. Ancak bu kale kuşatmaları esnasında metris kazılmadığı anlaşılmıştır. Metris kazmak yerine yıkılan kalelerin bedenlerinden askerler kendine siper inşa etmiştir⁵³⁸. Bu sayede süvariler kafadarlık ve metris kazma gibi işlerle 1532 tarihinde uğraşmadığı anlaşılmıştır. Klasik dönem olarak adlandırılan ve sipahiye çok fazla iş düşen bu dönemde süvari kale kuşatmasında daha serbest istihdam edilmiştir.

Kafadar olmak devamlı dikkat gerektirmektedir. Bu sebeple sipahi çok serbest hareket edememekte ancak başarıyla ifa edildiğinde kale kuşatmasının nihayete ermesinde oldukça önemlidir. Süvarilerin kafadar görevinde bulunması adada bulunan kalelerin fetihlerinde dahi işe yaramıştır. 1571 yılında Kıbrıs fethi için kaleye çıkan Osmanlı askeri Lefkoşa'yı muhasara etmek için hazırlık yaptığı esnada kale müdafilerinin kale dışındaki istihkâmlarıyla karşı karşıya gelmiştir. Bu sayede Osmanlı birliklerinin kaleye yaklaşıp metrise girmesi engellenmeye çalışılmıştır. Buna rağmen Osmanlı ordusunun taarruzları çok kısa sürede kale önündeki direnişi kırmıştır. Bu tedbir kuşatmayı 35 gün geciktirmiştir. Nihayetinde daha fazla yapacakları bir şeyleri kalmayan Lefkoşa müdafileri huruç hareketiyle metrislere baskın vermek istemiştir. Ancak kafadar görevinde bulunan süvari atik davranarak metrislere zarar gelmesine izin vermemiştir⁵³⁹.

Topçular Kâtibi Abdulkadir Efendi eserinde, gizli olarak, sınır boylarında kalelerde, gönüllü olan ağaları ve onların neferleriyle beraber serhatlerde ani baskın gibi çete faaliyetlerinde bulunan birliklerin bulunduğunu söylemektedir⁵⁴⁰. 1594 tarihinde bu süvari gurubu ordu gelmeden Pespirim Kalesiyle ilgili araştırma gerçekleştirilmiştir. Kuşatma öncesi saha analizi yapmış kale kuşatıldıktan sonra imdat ordusunun geliş yönlerini tespit etmiştir. Bu yerlerde tedbir alınarak teyakkuz halinde olunmasını raporlamıştır. Osmanlı ordusu Pespirim önüne geldiğinde klasik kale müdafileriyle ilk teması çarhacılar gerçekleştirmiştir. Rumeli sipahilerinin alay bağlayıp sağ koldan hücum ettikleri, Anadolu sipahilerinin de geri kalmayarak sol koldan hücumla kalktıkları,

⁵³⁸ Fatma Kaytaç (hızl.), *Târîh-i Sefer-i Zafer- Rehber-i Alaman*, , (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016). s.55.

⁵³⁹ Abdurrahman Sağır, *Mehmed b. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't- Tevârih Ve'l- Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı (Metinleri, Tahlilleri)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (İstanbul Üniversitesi, 2000), 312.

⁵⁴⁰ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 7.

yeniçerilerinde üç saf halinde alay bağladıkları tasvir edilmektedir⁵⁴¹. Bu anlatıdan Osmanlı'nın klasik savaş diziliminde bulunduğu anlaşılmaktadır. Süvarilerin sağ ve soldan yaptıkları ataklar ile yeniçeriler sağdan ve soldan yapılacak bir çevirmeye karşı emniyete alınmıştır. Kale gönüllülerinin hazırladıkları raporun yanında ordunun komuta kademesi mutad olduğu üzere kale önüne gelerek nerelerden metris atılması gerektiğini araştırmıştır⁵⁴².

Pespirim'de müdafiler defalarca kez atılan metrislere baskın vererek Osmanlı kuşatmasını durdurmak istemiştir. Ancak metriste bulunan askerlerin güvenliğini alan altı bölük halkının teyakkuzda olması baskınları atıl bırakmıştır. Altı bölük halkından beklenen sadece huruçları önlemek değil aynı zamanda karşı saldırıya geçmektir. Nitekim görevini hakkıyla yerine getiren süvariler baskınları önledikten hemen sonra kale dışına çıkanları çevreliyerek kaleye dönmelerini engellemiştir⁵⁴³.

16. yüzyılın sonu itibariyle girişilen kale kuşatmalarına yeniçerilerin bir kısmının süvari olarak katılması dikkat çekmektedir. Nitekim 1595 yılında Eğri seferine giderken Cankurtaran sahrasında orduya dâhil olan yeniçeriler birlik sancaklarını açarak Serdar-ı Ekrem'in çadırı önünden, bir kısım yeniçeri süvari olarak, piyade yeniçeriler de tüfekleriyle geçit merasiminde bulunmuşlardır⁵⁴⁴. Abdülkadir Efendi, "*Süvari Yeniçeri*" kelimesini bir terim olarak kullanmaktadır.

Süvariler, meydan savaşlarında olduğu kadar kale kuşatmalarında da aldıkları görevlerle oldukça etkin olmuştur. Gazi Hasan Paşa, 1593 yılında Avusturya tarafına gerçekleştirdiği akınlar nedeniyle barışın bozulmasında rol oynamıştır. Avusturya ordusu bu akınlar sebebiyle 40 bine yakın büyüklükte bir ordu ile Hasan Paşa üzerine yürüyüşe geçince, 10 bin civarında kuvveti olan Hasan Paşa düşmanı küçümseyerek Gazi Koca Memiye düşman üzerine yürümesini emretmiştir. Gazi Koca Memi düşmanın fazlalığını görünce geri çekilip durumu Hasan Paşa'ya bildirmiştir. Koca Memi'nin geri çekilmesine hiddetlenen Hasan Paşa atına binip Kulpa nehrini geçerek Avusturya askeri üzerine hücum etmiştir. Düşman, İzvornik alayı ile Ösek alayını bozunca Osmanlı tarafında

⁵⁴¹ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 23.

⁵⁴² Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 24.

⁵⁴³ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 24.

⁵⁴⁴ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 33.

bozulma emareleri görülmüştür. Tüfek ile teçhiz edilmiş Nove askeri arkalarını dağa verip direnseler bile geri çekilme esnasında köprüde yaşanan sıkışma sebebiyle çok sayıda Osmanlı askeri nehirde boğulmuştur⁵⁴⁵. Naima tarihinde bulunan yukarıdaki kayıtlardan, Uzun savaş olarak bilinen 1593-1606 Osmanlı- Avusturya savaşlarının başlangıcı sınırlardaki süvarilerin gerçekleştirdiği akınların sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Süvarilerin etkin olarak rol oynadıkları bu dönemde süvari birliklerine bölge isimleri verilmiştir. Nitekim bölgede akın gerçekleştiren iki alaydan birine İzvornik diğetine de Ösek denmiştir. Dikkat çeken bir diğer husus ise akıncılar içerisinde bulunan tüfek ile teçhiz edilmiş olan Nove askerlerinin varlığıdır. Akıncılar ile hareket etmelerinden mülahem bu askerlerin süvari olduğu düşünülmektedir. Akıncıların baskın tarzında gerçekleştirdikleri harekâtlarda piyade bu taktik anlayışın etkisini azaltacaktır. O dönemde uzun namlulu tüfeklerin kullanıldığı düşünülürse bu askerler tüfeklerini attan inmek suretiyle kullanıyor olmalıdır. 1590'lı yıllarda Osmanlı ordusunda bulunan fitilli tüfekler fitilin ateşlenmesi için bir meşale taşınmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca geri tepme gücünün yüksek olması ve at sırtında doldurma zorluğu süvari kullanımını engellemiştir. Akıncılarla beraber hareket eden Nove birliklerinin gerektiğinde taktik icabı atlarından inerek tüfek atışı yapmaları, gerektiğinde ise at sırtında hücumda bulunmaları erken tarihten itibaren Osmanlı ordusunun çok yönlü asker barındırdığını göstermektedir. Bu sayede askerler piyadeye ihtiyacı olduğunda piyade olarak, süvari ihtiyacı olduğundaysa süvari olarak görevlerini ifa etmektedir. Nitekim 1593 yılında Bespirim tarafında bulunan Budin muhafızı Hasan Paşa süvari olan serhat gazileriyle kale hücumu gerçekleştirmiş ve 3 günlük kuşatmayla kaleyi teslim almıştır⁵⁴⁶. Kale kuşatmalarında piyade askerine hat safhada ihtiyaç duyulmaktadır. Buna rağmen Hasan Paşa'nın süvari olan sınır birlikleriyle kaleyi alması gerektiğinde süvari birliklerinin piyade olarakta kullanabildiğinin göstergesidir. Süvarinin özellikle Avrupa'nın kale, palanka ve tabur koruma sisteminde nasıl etkili olduğu Hasan Paşa'nın bu fethiyle görülmüştür.

1595 kışında bölgede artık savaş döneminin yıla sâri olması nedeniyle feth edilen kalelerin güvenliği problemi ortaya çıkmıştır. Normal şartlarda sınırların güvenliği

⁵⁴⁵ Naima, *Târih-i Naima*, 62.

⁵⁴⁶ Naima, *Târih-i Naima*, 64.

akıncılardan sorulurken yeni elde edilen kalelerin tekrar el değıştirmemesi için bölgede 10 bin Tatar askeri kışlatılmıştır. Yergöğü hadisesinde kaybedilen Akıncılar sebebiyle mi Tatar askeri kışlatıldı yoksa feth edilen kalelerle savunulması gereken alanın büyümesinden dolayı mı kışlatıldıkları bilinmemektedir. Nitekim 10 bin Tatar askerinin yanına Rumeli Beylerbeyi de Ösek tarafında kışlatılmıştır⁵⁴⁷. Rumeli Beyberbeyine bağlı bulunan bütün sancak askerleri ile beraber bütün züema ve tımar askeri de Niğbolu’da kışlamıştır. Bütün kış boyunca bu birliklere Tuna boyunda karavula çıkıp nöbet tutmaları emredilmiştir⁵⁴⁸. Rumeli askerlerinde olduğu gibi Anadolu eyalet askerlerinin zuema ve tımarlıları da beyleri nereye giderse onlar da oraya gitmeye memur edilmiştir⁵⁴⁹. Bir sonraki dönem çıkılan sefer esnasında orduda akıncı, serahor ve gönüllülerin sayısının 30 bin kadar olduğu görülmektedir⁵⁵⁰. Akıncıların varlığı kışlamak için çağırılan 10 bin Tatar askerinin ihtiyaca binaen çağırıldığını göstermektedir. Bölgede fetKazh edilen alan büyüdükçe korunması gereken saha genişlemektedir. Bu sahaların korunması için ise devlet daha fazla süvariye ihtiyaç duymaktadır.

16. yüzyıl sonu itibariyle tımarlı sipahilerin kale muhafazası için bölgede kışlatılmaları rutin haline gelmiştir. 1596 yılında da Niğbolu, Zıştovi ve Rusçuk muhafazası için tımarlı sipahiler bölgede kışlatılmıştır⁵⁵¹. Bu durum daha önceden dönemlik savaşa gidip ardından köyüne dönen sipahiye zor duruma düşürmüştür.

16. yüzyılın sonunda süvarilerden hâlâ kale fetihleri ile ilgili büyük beklenti bulunmaktadır. 1597 yılında Vaç Ovası’nda, Nemçe birlikleriyle karşı karşıya gelen Osmanlı askerleri, Nemçe kuvvetlerinin bütün manevra ve tacizlerine rağmen top ve tüfek menziline girmemiştir. Karşılaşma 3 gün kadar Nemçe askerlerinin Osmanlı askerilerini kurdukları taktik oyuna düşürmek için gerçekleştikleri manevralarla geçmiştir. Tiryaki Hasan Paşa, bütün bu oyunu gördüğü için düşman üzerine yürümemiş ancak buna rağmen korkaklık gösterdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Tiraki Hasan Paşa, Nemçe ordusunun arkasına aldığı taburun kale gibi korunaklı bir mevkide, etrafı coğrafi arızalarla çevrili olması ve önünde büyük bir hendek bulunması nedeniyle süvariye hücumu geçirmemiştir.

⁵⁴⁷ Yılmaz (hızl.),*Topçular Kâtibi*, 50.

⁵⁴⁸ Yılmaz (hızl.),*Topçular Kâtibi* 60.

⁵⁴⁹ Yılmaz (hızl.),*Topçular Kâtibi* 66.

⁵⁵⁰ Yılmaz (hızl.),*Topçular Kâtibi* 73.

⁵⁵¹ Yılmaz (hızl.),*Topçular Kâtibi* 205.

Top olmadan sadece süvari hücumuyla alınmasını mümkün görmemiştir⁵⁵². Vac Kalesi alınmış olmasına rağmen müdafilerin kurdukları bu tabur sebebiyle kaleye asker yerleştirmek mümkün olmamıştır⁵⁵³. Tiryaki Hasan Paşa'ya yapılan bu eleştirilerden taburun top ateşi olmaksızın gerçekleştirilecek hücumlarla alınması isteği, bu tarih itibarıyla süvariden kale kuşatmalarındaki beklentiyi gözler önüne sermektedir. Ateşli silahlar çağı yahut askeri devrimin savaş sahasındaki en büyük etkisi aslında topların kullanımıdır. Tüfekler, Osmanlı ordusunun savaş sahasındaki etkisini toplar kadar etkilememiştir. Tüfeğin Osmanlı ordusuna olan etkisi, acil asker ihtiyacı ortaya çıktığında sıradan reayadan da asker toplayabilmenin önünü açmıştır. Bu sayede çok kısa zamanda savaş sahasına asker sürülebilmiştir. Bunun neticesi Avrupa'nın düzenli, eğitilmiş ordu yetiştirmek için talimnameler yazdığı dönemde Osmanlı askeri giderek daha az eğitim alır hale gelmiştir.

Süvarilerin bölgede kale muhafazası için bulunmasının yanı sıra kale kuşatmalarında metrislerde aktif rol oynadıkları da görülmektedir. 1596 yılında Eğri kalesi önünde gerçekleşen mücadelelerde silahdar bölüğü zırhlı olarak metrisleri muhafaza etmiştir. Metinde süvarilerin metrislere süvar olmalarından bahsedilmiştir. İlk aşamada metrise girecek askerin piyade olarak gireceği akla gelse de bazı kale kuşatmalarında metrislerin, atların içinde gezebileceği kadar geniş ve büyük kazıldığı kaydına rastlanmaktadır⁵⁵⁴. Bu kayıt dolayısıyla kale kuşatmasının en önemli işi olan metris kazma işinde süvariler atlarıyla metris kazan birlikleri müdafaa etmiştir. Nitekim 1601 tarihinde İstolni-Belgrad kuşatması sırasında sipahi taifesi silahlarıyla ve bayraklarıyla üç günde bir atlı olarak metrislerde piyadeyi muhafaza ettikleri kaydına rastlanmaktadır⁵⁵⁵.

Aynı yıl gerçekleşen kale kuşatmasında İstolni- Belgrad üzerine düzenlenen sefer esnasında Mitroficse nam menzile konulduğunda yapılan istişareler neticesinde kalenin etrafında bulunan taburlar kaldırılmadan kalenin feth olması mümkün değildir denilerek önce kale etrafındaki taburları yıkmak için mücadeleye girilmiştir⁵⁵⁶. Kale savunması

⁵⁵² Baykal (hızl.), *Peçevi Tarihi II*, 195.

⁵⁵³ Baykal (hızl.), *Peçevi Tarihi II*, 195.

⁵⁵⁴ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi* 148.

⁵⁵⁵ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi* 333.

⁵⁵⁶ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi* 311.

için çok iyi düşünülmüş olan tabur cengi Osmanlı süvarisinin tabur savaşında düşmanını taburdan nasıl çıkaracağını iyi bilmesi sayesinde lehine sonuç vermiştir.

Bir sene sonraki sefer esnasında sipahi taifesinin atından inerek kale kuşatmasına katıldığı görülmektedir. 1602 yılında İstolni-Belgrad için düzenlenen seferde kuşatılan kaleye toprak sürmek için bin nefer serdengeçtiyle, tımarlı sipahi çalışmaktadır⁵⁵⁷. Aynı serdengeçtilere bu sefer düşmanın metrislerini baskın yapmaları istenmiştir. Bu görevden de alınlarının akıyla çıkmayı başaran serdengeçtiler metrislerinde istirahatta bulunan Nemçe askerini göğüs göğüse mücadelede kılıçtan geçirip toplarını kullanılamaz hale getirmiştir.

17. yüzyıl ilk çeyreğinde Avrupa orduları, Osmanlı süvari hücumlarından kendilerini korumak için farklı istihkâm yöntemleri denemiştir. 1619 yılında Lehistan üzerine yapılan sefer esnasında Leh askerleri Yaş mahallinde kayalık alanda tabur kurmuştur. Taburun kayalık alanda kurulmasının temel nedeni metris kazmayı zorlaştırması gibi görünse de süvarilerin taşlık alanda savaşamıyor olması da etkin olmalıdır⁵⁵⁸. Nitekim sefer sezonu bitip kışın askerin Belgratta kalması istendiğinde asker bölgenin taşlık olması nedeniyle bölgede kalmasının mümkün olmadığını beyan etmiştir⁵⁵⁹. Leh ordusu etrafını hendeklerle kazdıkları mahalde ayrıca kuleler yapmıştır. Taburu nehre yakın yaparak arkalarından bir taarruz yapılması engellenmeye çalışılmıştır. Bu tabur Prut nehrine yakın yapılmıştır. Aynı zamanda bir tarafını da bataklığa denk gelecek şekilde inşa etmişlerdir⁵⁶⁰. Bütün alınan önlemlere rağmen Osmanlı süvarisi üzerine düşen görevi yerine getirerek Leh askerini kaleden çıkarmayı başarmıştır. Düzenlediği sahte hücumla tabur önünde verilen kayıplar Leh askerinin zafer için iştahını kabartmıştır. Tabur önünden kaçtığını gördüğü Osmanlı askeri üzerine piyadesiyle hücum etmek gibi bir gaflete düşmüştür. Hızlı bir şekilde toparlanan Osmanlı süvarisi Leh piyadesini kısıp almıştır. Bu arada İskender Paşa da Leh süvarisi piyadenin yardımına gelmesin diye onların üzerine gidip dağılmalarını sağlamıştır. Taburları yerine Hotin tarafına kaçmaya başlayan Leh askerlerini takip eden Tatar

⁵⁵⁷ Yılmaz (hzl.), *Topçular Kâtibi* 332.

⁵⁵⁸ BOA, A, DVN. MHM. d, 16, 65/262, 25.

⁵⁵⁹ Mehmet İpşirli (hzl.), *Tarih-i Selânikî*, C.I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 424.

⁵⁶⁰ Yılmaz (hzl.), *Topçular Kâtibi*, 693.

birlikleri 7 bin civarında askeri öldürmüş bir okadarını da yaralıyarak savaş dışı bırakmıştır⁵⁶¹.

1619 yılında tabur üzerine yapılan hücumlarda büyük fayda gösteren Tatar askeri 2 yıl sonra Hotin seferi için çağırılmıştır. Bu sefere kaynaklar 150 bin miktarı Tatar askerinin katıldığını kaydetmiştir⁵⁶². Bu durum meydan savaşlarında olduğu kadar kale kuşatmalarında da Tatar birliklerinden istifade edildiğini göstermektedir. Savaş sahasına gelen Tatar askeri dinlendikten sonra çevreye 5. kol faaliyeti amacıyla gitmelerine izin verilmiştir⁵⁶³.

Osmanlı karargâhı Hotin önüne geldiğinde düşman kale dışında Osmanlı birliklerini karşılamıştır. Tabur içerisinde bulunan düşman askerini dışarı çıkarmak için dört bir taraftan karmaşa halinde tüfek atışı yapılmıştır⁵⁶⁴. Kaynaklarda karmaşa halinde diye bahsedilen atış şeklinin Avrupa’lıların bahsettiği salvo atışı olması muhtemeldir. Bu girişiminde başarı elde eden Osmanlı askeri Leh askerinin bir kısmını taburlarından çıkarmayı başarmıştır. Leh askerini takibe alarak imha etmeye çalışmıştır. Dört tarafının sarıldığını fark eden Leh askeri iki kola ayrılarak bir bölüğü üst tarafa bir bölüğü de alt tarafa hücum ederek kaçış yolu aramış olmasına rağmen başarı sağlayamamış ve kılıçtan geçirilmiştir. Ancak Leh safında savaşan Kazaklar yardıma yetişmiş ve Osmanlı askeri üzerine hücum etmiştir. Kazakların gerçekleştirdikleri hücum o kadar etkili olmuştur ki nerdeyse padişah otağına baskın verecek kadar yaklaşmışlardır. Padişah dahi ok atım mesafesine giren Kazaklara ok atarak mukabelede bulunmuştur⁵⁶⁵. Kazaklarla Osmanlı hücumunu kesip karşı taarruz başlatan Leh ordusunu, Osmanlı askeri akıllı bir diğer süvari birliği olan delileri ileri sürerek durdurmayı denemiştir⁵⁶⁶.

Deliler dahi durumu dengeye getirmeyi başaramayınca Osmanlı’nın en elit askeri birliği olan bölük halkı sahne almıştır. Kazak birlikleriyle karşı karşıya gelen altı bölük halkı giriştiği göğüs göğüse mücadele neticesinde Kazakları taburlarına çekilmeye zorlamıştır⁵⁶⁷. Tatar askerinin yağmada olması Osmanlı karargâhını içinden çıkılmaz bir

⁵⁶¹ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi* 693.

⁵⁶² Yücel (hızl.), *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme* 88.

⁵⁶³ Yücel (hızl.), *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme* 92.

⁵⁶⁴ Yücel (hızl.), *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme* 96.

⁵⁶⁵ Yücel (hızl.), *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme* 97.

⁵⁶⁶ Yücel (hızl.), *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme* 99.

⁵⁶⁷ Yücel (hızl.), *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme*, 106.

hale koymuştur. Taburdan çıkarmak için taktik gerçekleştirdikleri müdafileri bu sefer tekrar tabura döndürmek için çaba sarf etmişlerdir.

Bu sayede ilk gün düşman taburlarına sürülerek meydan açılmış ve ikinci gün muharebe düşman taburu önünde başlamıştır. Osmanlı ordusu; Diyarbekir beylerbeyi, kendi sancak beyleri ile beraber Torlu suyu kenarına gönderilmiştir. Anadolu, Karaman ve Sivas beylerbeyleri Torlu suyu üst yakasına, yeniçeri ve onları korumakla görevli olan sipah ve silahdar bölüğü de bu birliklerin üst yakasına konumlanmıştır. Bunların dışında kalan Şam, Halep, Eflak beyi, Tatar hanı, müteferrikalar, kâtipler ve bil cümle asker saf saf dilizip ormanlık alanda Leh askerlerinin öncülerıyla harbe tutuşmuştur. Ayrıca çarhacılar çarha çıkıp kanlı mücadelede bulunmuştur⁵⁶⁸. Bir önceki gün Tatarların yağmaya gönderilmesinin zararları görüldüğünden bir sonraki gün Tatarlar yağmaya gönderilmemiş kale kuşatmasının sıcak çatışması içinde tutulmuşlardır. Bütün çabaya rağmen ikinci gün de kale duvarlarına ulaşmak mümkün olmamıştır.

Üçüncü gün Leh birlikleri Osmanlı'nın en meşhur askeri olan yeniçeri üzerine hücumu geçmiştir. Bu haber üzerine yeniçeriye korumakla görevli olan sarı ve kırmızı bayrak bölükleri düşman üzerine gönderilmiştir. İki ordu bir birine karışmış harb-u kıtal olunurken düşmanı meydana çıkarmak için kasten bir miktar geri çekinilmiştir. Leh askeri bunun taktiksel bir geri çekilme olduğunu anlamamış takibe başladığında Rumeli askeri ile etafı çevrelenip birçoğu kılıçtan geçirilmiştir⁵⁶⁹. Ancak buna rağmen düşmanın taburları dağılmamıştır.

Ertesi gün tabur üzerine yürümek ferman olduğunda, silahtar ve ak bayrak sipahiler yeniçerileri koruyacak, sipahiyanın önünde de eyalet sipahileri yürüyecek şekilde tertip alınmıştır. Ancak tabur üzerine yapılan hücum esnasında Lehlerin yardımına Nemçe imdat ordusu yetişmiştir. Bu sebeple Rumeli sipahileri Nemçe tarafından gelen imdat ordusunu durdurmak için ordunun gerisinde bırakılmıştır. Nemçe birliklerinin harekâtı engellenerek Osmanlı karargâhının arkadan çevrilmesi engellenmiştir. İleri birliklerin gerçekleştirdiği tabur harekâtı da başarıya ulaşmıştır. Ancak tabur içine girilmesine rağmen içeri giren askerin ganimetle uğraşması kesin zafer

⁵⁶⁸Yücel (hızl), *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme*, 108.

⁵⁶⁹Yücel (hızl), *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme*, 111.

elde edilmesini engellemiştir⁵⁷⁰. Bu taburlarını kaybeden Leh birlikleri geceyi fırsata çevirip ertesi gün kaybettikleri taburlarının yan tarafına yeni bir tabur yaparak orayı müstahkem hale getirmiştir.

Yeni güne Osmanlı birlikleri tekrar tabur hücumuyla başlamış, 500 miktar tüfenk endaz atlı yeniçeri hücumu geçirilmiştir⁵⁷¹. Ancak buna rağmen bir sonuç alınamamış imdat ordusunun da gelmesi nedeniyle antlaşma yapılarak kale kuşatması kaldırılmıştır. Bir kale kuşatması esnasında süvariler neredeyse piyadeden daha aktif rol oynamıştır. Piyade birliği olan yeniçeriler dahi süvari ihtiyacı nedeniyle atlandırılarak hücumu geçirilmiştir.

Kale kuşatmasında süvarilerin katkısı hep tartışma konusu edilmişken piyade olmazsa olmaz olarak görülmüştür. Ancak Leh topraklarında gerçekleşen mücadele esnasında piyadenin hatası nedeniyle kuşatma başarısız olmuştur. 1633 Mayıs'ında tamamlanan köprüden Hüseyin Paşa, Turla suyu öte tarafına geçerken, altıncı günü gecesini Leh askerleri nehri geçip ormanlık alanda saklanarak muhasarada bulunan Osmanlı birliklerine gece beş sularında baskın vermiştir. Üç saat süren muharebe sonunda Doğancı Ali Paşa ölürken, Bolu beyi yaralanmıştır. Üç gün sonra piyade ve süvari tabura karşı ikindiye kadar beklemiştir. Rumeli kolundan ve Kırım hanı tarafından yapılan hücumda büyük cenk olmuş, taburun iki katının fethi neredeyse tamam olacakken içeriden zinde Leh askeri çıkmış ancak yeniçerinin hücum esnasında gösterdiği kusur sebebiyle bir kez daha başarısız olunmuştur. Ayın on birinci günü⁵⁷² taburu fethetmek için yapılan hücumlarda çok fazla at ve asker ölmüş ve yaralanmıştır⁵⁷³. Atı ölen yahut sakatlanan gazilere inamlar verilmiştir⁵⁷⁴. Osmanlı'nın kale fetihlerinde gösterdiği başarı kalelerin çokta korunaklı olmadığını göstermiş bu sebeple kale dışına özellikle nehir geçişlerinin engellenmesi için nehir önlerine kurulan taburlarla kale müdafaasını düşman, surların ötesinden başlatmayı uygun görmüştür. Bu durum süvarileri lojistik ve geri hizmetten ziyade sıcak çatışmanın içine daha fazla dâhil etmiştir.

⁵⁷⁰ Yücel (hızl), *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme*, 113.

⁵⁷¹ Yücel (hızl), *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme*, 126.

⁵⁷² Olay Naima tarihinde ayın 21. günü olarak kaydedilmiştir. Bk. Naima, *Târih-i Naima*, 471.

⁵⁷³ Naima, *Târih-i Naima*, 471.

⁵⁷⁴ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 747.

Doğuya düzenlenen seferde kale kuşatması için gerekli teçhizatın bulunmaması problem oluşturdu, 1633 yılında Batıya düzenlenen seferde kuşatma silahlarının getirilmemesine rağmen büyük kale düşmedi. Ancak kaleyi korumakla yükümlü büyük palankalar alınarak kalenin savunması zaafa uğratıldı. Nitekim Abaza Mehmet Paşa, Bosna eyaletinden el çektilerinden sonra Silistre ve Özi muhafazası ile görevlendirildi⁵⁷⁵. Bu görevi layıkıyla yerine getirdiğini gösterebilmek amacıyla 1633 yılında Slavların en şeditlerinden olan Lehlerin üzerine yürümeye karar verdi. Eşen vilayet ümerası, zeamet ve tımar sahipleri, diğer sipahiler, Dobruca halkından ata ve silaha sahip olanlar, Kantemir oğulları, Nogaylar, Tatar taifesi ve Eflak ve Boğdan voyvodalarından birçok kimseyi eyalet sancağı altında topladı. Kamançe kalesine vardığında kale önüne bataryalardan tabur kuran düşman üzerine hücum edilip başarı sağlanmasına rağmen kesin netice alınamadı. Yapılan meşveret neticesi kuşatma aletleri getirilmediği gerekçesiyle tabur ele geçirilse dahi kaleden top, tüfek ve ok atışı ile birçok asker zayii olacağı sebebiyle kale kuşatmasından vazgeçildi⁵⁷⁶. Bunun üzerine bölgede ot ve zahire işi ile görevlendirilen at oğlanlarını taciz eden İstariç palangası hedef alındı⁵⁷⁷. Buradan da; Boğdan yakası tarafında Turla Nehri boyunca yüksek dağları aşarak, Lehistan ile Turla suyu arasında bir adada sekiz kulesi olan içi, bölgede yağma yapan cenkçiler ile dolu bir palankaya geldiler. Hemen kuşatma gerçekleştirip, etraftan yardım gelmemesi için Mehmet kethüda, Lehistan tarafına karakol ile görevlendirildi. Bu arada müdafiler 8 kuleli palanganın 7 kulesini bırakıp sadece tek bir kulede toplanarak savunma yaptı. Abaza Paşa askerlerine sap toplayıp palanga dibine biriktirmelerini emretti. Askerler

⁵⁷⁵ Celali asisi Abaza Mehmet'in seghbanları tüfenk endaz ve süvari olmaları dolayısıyla Osmanlı ordusunu çok yormuştur. 1608 yılında Osmanlı Devleti, Celali isyanını bastırmak için iki binden ziyade atlı yeniçeriyi tüfek ile donatmıştır. Nasuh Paşanın emrinde bulunan askeri tanımlarken, bin nefer tüfekli kızıl elbiseli, beş yüz seghban sarı, beş yüz neferi de siyah giyimli diyerek iki bin asker tanımlamış beş bin atlı askerden bahsetmektedir. Giysilerinin rengini saydığı iki bin askerle beraber mi beş bin yoksa bunlardan hariç mi beş bin kişiden bahsettiği kaynaktan anlaşılamamaktadır. Eğer toplam sayı beş bin asker ise tüfek kullanan süvari gurubu bulunmaktadır. Ayrıca seghban taifesinin bulunması piyadenin de bulunması gerektiğini akla getirmektedir. Ancak yukarıda piyade olan yeniçerilerin atlandırılması seghbanları da aynı uygulamaya tabi tutarak atlandırabileceğini göstermektedir. Tüfek kullanımının piyadelere süvarilere yavaş yavaş kaydığı görülmekle birlikte henüz orduda özellikle süvariler arasında çok fazla olmadığı anlaşılmaktadır. Kâtip Çelebi, Fezlekesinde mesafeleri hala ok atımı mesafesi üzerinden hesaplamaktadır. 1609 yılında yine bir celali asisinin üzerine giden Osmanlı ordusunda, Yusuf Paşa'nın üç binden ziyade tüfekli askeri ve birkaç bin atlısı olduğu açık şekilde belirtilmiştir. Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 797; Aycibin (hızl.), *Fezleke*, 419.

⁵⁷⁶ Naima, *Târih-i Naima*, 777.

⁵⁷⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 778.

sapları toplayıp müdafilerin savunduğu kule önünde toplamaya başladığında başlarına gelecekleri anlayan palangadakiler, kaleden ani çıkışlar ile baskın verip sapların palanga hendeğinde toplanmasını engellemeye çalıştılar. Osmanlı askerleri kule altına sapları toplamayı başarıp ateşe verince, palangada delik açıldı ve ikindiye kadar azim muharebe edilip palanga müdafilerinden bir tek canlı kalmayıp palanga ele geçirildi. Oradan dahi hareketle birçok palanga ele geçirildi ve Lehistan barış için İstanbul'a elçi gönderdi⁵⁷⁸. 1633 gibi geç bir tarihte sadece süvarilerle stratejik bölgelerin alınması ve Lehistan'ın barışa zorlanması başlı başına bir süvari başarısı olarak görülebilir.

Tatarların süvari olmaları nedeniyle kale muhasaralarında çok etkin olmayacakları düşünülmüş bu sebeple düşmanı zayıflatmak için bölgede akın ve yağma harekâtıyla görevlendirilmiştir⁵⁷⁹. Ancak tek görevleri bundan ibaret olmayıp Kanije gibi bir kalenin kuşatılmasında Ferdinand'ın kırk bin piyade ve süvarinin yanında yüz kadar topla yardıma geldiği haberi dolaşmaya başlayınca Tatarlar yağmadan çağırılmıştır. Ferdinand'ın Kanije yakınına kurduğu tabur Osmanlı birlikleri tarafından kuşatma altına alınmıştır. Kaleye lojistik yardım yahut yeni savaşçılar sokması bu sayede engellenmiştir. Ancak bütün çabalara rağmen tabur bit türlü dağıtılamamıştır. 13 Ekim günü gerçekleşen tabur taarruzuna iki bin kadar Tatar süvarisi de katılmıştır. Tatarlar farklı yollardan Nemçe ordusunun zahire yollarını kesmiş bu sayede Ferdinand'ın direncini kırmayı başarmıştır. Nihayetinde kaleye dışarıdan lojistik sağlanmasının mümkün olmadığı anlaşılınca 3 Kasım itibariyle kalenin yardımından vazgeçilmiştir⁵⁸⁰.

1621 yılında Lehistan seferi hazırlıklarının bir parçası olarak Tatar hanına gönderilen nağmeye cevaben Tatar hanı 50 bin kadar adamı ile Özü suyunu geçip, orduya mı katılalım yoksa tabura yakın bir yerde mi buluşalım diye haber göndermiştir. Tatar askerine Boğdan voyvodası ile Sislistre beylerbeyi dahi katılıp akın yapmaları emri verilmiştir⁵⁸¹. Süvariye okadar ihtiyaç duyulmaktadır ki Lehistan seferine katılacaklar listesinde segbanan-ı süvari ve zağarcıyan-ı süvari diye iki birliğe rastlanmaktadır⁵⁸².

⁵⁷⁸ Naima, *Târih-i Naima*, 779.

⁵⁷⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 145.

⁵⁸⁰ Naima, *Târih-i Naima*, 171.

⁵⁸¹ Naima, *Târih-i Naima*, 465.

⁵⁸² Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 710.

Ayrıca altı bölük halkı da üzerlerinde bulunan silahlar ve bayraklarıyla şu şekilde tasvir olunmuştur:

“Sipahi kulları, cebe ve cevşenli ve tirkeşli, her biri şemşir sim ile. Süvari kırmızı alay bayrakları altında hurda kırmızı bayraklar ile adedi na-malum, sağ kolda saflar çeküp, saray-ı hümayunda adap üzere durup, vakit gözedürler. Andan aşağı ulufeciyan-ı yemin bölükleri sebz alay bayrakları ve cebe vü cevşen ile müzeyyen, ellerinde sebz bayrakları ile adab üzere saf durup, izin gözedürler⁵⁸³.”

Bu sefer esnasında 1595 yergöğü hadisesinden sonra görevleri Tatar birliklerine devredilen Akıncı birliklerinin varlığına da rastlanmaktadır. Akıncılar ordunun önünde dümдар görevi görerek akın yapıp dil getirmiş dragomanlar da alınan bu esirleri konuşturmuştur⁵⁸⁴.

Tatarlar Hotin seferinde düşmana yardım için gönderilen erzakları yaptıkları akınlarla ele geçirip tabur cengi yapan düşmanın direncini kırmaya çalışmıştır⁵⁸⁵.

Tabur cenginde düşmanın taburları bozulunca büyük taburları bırakıp içerideki tabyalara çekilmiştir. Tabur cengi gibi kale savunmasını andıran mücadelelerde süvariler oldukça etkin rol oynamıştır. Nitekim büyük taburları bozulup tabyalarda mücadeleyi devam ettiren düşman üzerine Osmanlı eyalet askerleri at ile hücum edip taburlar içine girmeyi başarmıştır⁵⁸⁶. At, tabur içine girdiğinde içeride bulunan piyade etrafı sarılı olduğundan çok daha fazla zayıat vermesi ön görülebilir.

Ağustos’un 18’inci günü dört taraftan taburlara hücum emri gelince; Turla Irmağı tarafından Leh askerlerinin eski taburlarının bulunduğu yere sipahiler hücum etmiştir. Duman altında olan savaş sahasından duman çekilip tabur görününce, bölük halkı atları ile top ve tüfek atışına bakmadan hücum etmiştir. Kırmızı alay bayrağı ve ulufeciyan-ı yemin bayrağı iki defa tabura dikilmiş, Leh taburu tarumar edilmiştir⁵⁸⁷.

⁵⁸³Yılmazer (hızl.),*Topçular Kâtibi*, 717.

⁵⁸⁴Yılmazer (hızl.),*Topçular Kâtibi*, 734.

⁵⁸⁵Yılmazer (hızl.),*Topçular Kâtibi*, 746.

⁵⁸⁶Yılmazer (hızl.),*Topçular Kâtibi*, 750.

⁵⁸⁷Yılmazer (hızl.),*Topçular Kâtibi*, 751.

Tatar askeri akın düzenlediği sırada, Kazakların da Koncam menzili dolaylarında olduğu haberi alınınca, gece baskını ile Kazaklara bin kadar kayıp verdirilmiştir. Sabah olduğunda piyadeleri tabur cengi ederken, süvarileri meydanda alay cengi için saf bağlayan Kazaklar, yenilince ana orduya ait müstahkem tabura kaçmıştır⁵⁸⁸.

Tabur cenginde başarı sağlayan Osmanlı birliklerini tek bir savunma hattıyla durdurmak mümkün olmayınca Hotin seferinde Leh birlikleri farklı bir taktiğe başvurdu. Osmanlı birlikleri Hotin yakınında bir dağ eteğine vardığında. Leh birlikleri Hotin kalesi ile karşı karşıya bulunan palangayı kuvvetlendirmek için asker yerleştirdi Bu palanga Turla Nehri üzerindeki köprü bağlantısı için stratejik görev görmekteydi. Köprübaşının kaybedilmesinin stratejik üstünlüğü Osmanlı ordusuna geçireceği düşüncesiyle savunma bu bölgeden başlatıldı. Kale içerisinde kuşatmayı kabul etmeyen Leh askerleri taburlarını kale önüne kurdu. Turla Irmağı'nın kontrolü ise Kazak taburuna bırakılmış idi. Henüz taburlarına girmemiş Kazaklar, Osmanlı öncüsü olan Şam kulları üzerine hücum ederek Şam kullarını tabura girmeye zorladı. İlk gün çarhacıların muharebesi ile bitti.

Bir sonraki gün çarhacılar küffarı taburuna kadar itmeyi başararak meydanı boşalttı. Ertesi gün Leh askeri taburdan çıkmayarak top ve tüfek atışı ile mücadeleye devam etti. 5 Eylül günü sabahtan akşama değin siperlerinden Hotin kalesine top atışı yapan yeniçeriler akşam çadırlarına dönerlerken Leh askerleri taburlardan çıkarak süvari hücumu gerçekleştirdi. Ordudan siperler için gerekli olan sepetler gelince sepetlerden tabur meydana getirildi. Bölük halkı, Leh askerinin siperlere ve yeniçeriye yetişip baskın yapmasına izin vermedi. Aynı zamanda Leh birlikleri arkadan çevirerek taburları ile bağını kopardı. Yeniçeri ve bölük halkı arasında kalan 800 kadar Leh askeri kılıçtan geçirildi⁵⁸⁹. Aynı gün balyemez toplar götürülürken Leh askerleri taburdan çıkarak baskın vermeye çalıştı. Ancak Şam kulları ve Hüseyin Paşa yetişerek baskını engelledi⁵⁹⁰. Süvari birlikleri Osmanlı piyadesi üzerine gerçekleştirilmek istenen baskınları defalarca durdurdu. Ayrıca çıkanların tekrar kaleye dönmesini engelleyerek kale savunmasında adam eksilmesine vesile oldu.

⁵⁸⁸ Naima, *Târih-i Naima*, 465.

⁵⁸⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 468.

⁵⁹⁰ Naima, *Târih-i Naima*, 455.

Eylül'ün 2. günü merkez ordusu durarak sağ ve sol kol birlikleri top atışına mukabil ilerlemeye başladı. Akşama yakın Rumeli kolu Nemçe'nin imdada gelen birliklerini gerileterek ilerlemeyi başardı. Taburun zaptedilen tabyalarından içeri girmek hâsıl olduysa da mal yağması sebebiyle toparlanan Lehistan askeri hücumu püskürtmeyi başardı. Ertesi gün cümle süvari ve piyade, tabur üzerine yürüyüşe geçtilerse de açılan top ateşi nedeniyle tabura yaklaşmak mümkün olmadı. Ancak 11 Eylül günü Turla suyu kenarında yukardan aşağı doğru bölük bölük dizilen eyalet askerleri yeniçeriler ve altı bölük halkı yürüyüşü hayli ileri vardı. Tatar askeri Lehlilerin hücumunu engellemek için kale tarafını askerleri ile kesti. Sipahi ve silahtarın bayrağı hayli ileride görülüp Doğancı Ali paşa dahi suyun öte yakasından top atışı ile hücumu destekledi. Ancak bu tedbirlere rağmen sonuç alınamadı⁵⁹¹.

Kırım Hanı tarafından görevlendirilen bir mirza, Kamaniçe tarafına yaptığı akın esnasında Hotin'e gönderilen yüzden fazla zahire arabasını ele geçirmiştir. Kalede bulunanlar yardım gelmemesi dolayısıyla açlık ile de mücadele etmek zorunda kalmıştır⁵⁹².

Ada kuşatması at taşımalarının zor olmasından dolayı süvarilerin en az bulunduğu kuşatma türüdür. Ancak bütün zorluğuna rağmen kuşatmanın başarıya ulaşabilmesi için götürülmek zorunda kalmıştır. Üstüne üstlük süvari ihtiyacından dolayı kanuna mugayir olarak emekli sipahiler tekrar deftere kaydedilmiştir. 1645 yılında başlayan Girit adası kuşatmasında ilk Hanya şehri muhasara edilmiştir. Dukakin mirlivası Ali Bey, sipahiler, serdengeçti ağları ve Tunus yiğitleri ile Suda Boğaz'ından imdada gelecek olan düşmanı, hisara girmeden engellemek için muhafaza ile görevlendirilmiştir⁵⁹³. Hanya Kalesinden atılan topların menzili çok uzun olunca sipahiler dahi metrislere alınarak savaş içinde aktif tutulmuştur⁵⁹⁴.

Girit müdafileri, Osmanlı akınlarından sıkıntı çekmeye başlayınca Girit adasındaki diğer yerleşimlere haber göndererek süvari ve piyade ile sahra tarafından yardıma gelinmesini istediler. Bu sayede Osmanlı askerleri sahra tarafından gelen tacizler

⁵⁹¹ Naima, *Târih-i Naima*, 469.

⁵⁹² Naima, *Târih-i Naima*, 470.

⁵⁹³ Naima, *Târih-i Naima*, 1034.

⁵⁹⁴ Naima, *Târih-i Naima*, 1037.

ile uğraşırken kale muhasara baskısından kurtarılmaya çalışıldı⁵⁹⁵. Fakat bu girişimleri, kale etrafındaki nöbetçi süvariler tarafından başarısız kılındı. Ancak mücadeleden vazgeçmeyen müdafiler bu defa da, metrislerin kale bedenlerine çok yaklaşmasından endişe ederek beşinci gün kırk kadar süvariyle kaleden çıkarak baskın düzenledi. Bu huruç harekâtı askerler üzerine hücumdan ziyade metrislere olabildiğince zarar verip kuşatmanın aksamasını amaçlıyordu. Osmanlı metris kafadarı olan sipahiler çok geç kalmış oldukları için bu harekatta metrisler zarar gördü. Hiç zarar görmeden dışarı çıkabildiklerini fark edince altıncı gün yüz kadar müdafî metrislere baskın vermek için hücumda bulundu. Ancak bir önceki gün gafil yakalanan Osmanlı birlikleri bu sefer Murat Ağa öncülüğünde çıkanlara tüfek atıp metrislere yaklaşımlarını engelledi. Teyakkuzda bekleyen Rumeli sipahileri de arkalarından yetişerek kaleye varmadan düşman süvarisini öldürdü. Osmanlı askerinin önlem alması nedeniyle bir daha kaleden metrislere bir hücum gerçekleşmedi⁵⁹⁶.

Girit'in merkezi konumunda olan Kandiye şehrinden bin kadar tüfekli, Hanya müdafilerine destek vermek için Suda Limanına gelip kuşatmanın dokuzuncu günü kaleye teselli mektupları gönderdiler. Ancak kale önüne ulaştıklarında, karakol görevinde bulunan Dukakin, Tunus ve Mısır askeriyle karşı karşıya geldiler. Osmanlı karakol kuvvetlerinin sayısı az olmasına rağmen azlıklarına bakmaksızın mücadeleye girdiler. Tüfek, ok, kılıç ve balta gibi yakın ve uzak savaş aletleri kullanan Osmanlı askeri bir saat içinde çoğu destekçiyi öldürüp kalanları da esir aldı⁵⁹⁷. Sayı iki kat olmasına rağmen Osmanlı birliklerinin süvari olması nedeniyle başarı elde edilmiş olmalıdır.

Hanya kuşatması giderek yoğunlaşmaya başlayınca müdafiler, imdat için Kandiye tarafına haber gönderdiler. Bu çağrı üzerine beş yüz kadar fedai piyade Suda önlerine geldi. Gelen askerler içeriye haber gönderip aynı anda hücum edip, Osmanlı askerini kısıp almak için plan yaptı. Ancak tüfek fitilleri yanık halde hazır bekleyen karakol askeri planlarını akamete uğrattı. Karakolda bulunan Rumeli erleri, mağrip yiğitleri, serdengeçti bahadırları önlerinden ve arkalarından kılıç kılıca mücadeleye girip birçoğunu öldürdü. Dışarıda olanlardan haberi olmayan kale müdafileri, zırhlı süvarilerini

⁵⁹⁵ Naima, *Târih-i Naima*, 1037.

⁵⁹⁶ Naima, *Târih-i Naima*, 1038.

⁵⁹⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 1040.

kale önüne çıkarıp saf bağlatmışlardı ki daha hücumla geçmelerine izin verilmeksizin top atışıyla etkisiz hale getirildiler⁵⁹⁸.

Venedik'ten gelen bir üstat, Hanya reayasına çapa ve kürekle hisar kapısı karşısında bulunan hendekten dışarı bir toprak tabya yapıp bir kat toprak ve bir kat ot kökünden tabur inşa etti. Bu taburdan her gün kale önüne toprak süren Osmanlı askerine tüfek atarak zarar vermeye başladılar⁵⁹⁹.

Muhasaranın kırk birinci günü, hisar altına atılan büyük bir lağım Hanya Kalesindeki müdafiler tarafından bulunur korkusuyla içine 150 kantar barut konup metristekilere haber verilmeden patlatıldı. Öyle bir gedik açıldı ki süvari girebilirdi⁶⁰⁰.

*Ol yeke- süvar-ı sipeh-ârâ-yı zemin kim
Zib-i şeref-i miğferi şeh-per-i hümdür*⁶⁰¹.

Venediklilerin, Ayamevra ve Ballobadra tarafına zarar verdiklerini serdar-ı ekrem İstanbul'a bildirerek Girit'e, Venedik atlılarının, Osmanlı'nın elinde bulunan topraklara yaptıkları yağma hareketlerini durdurabilmek amacıyla süvari talebinde bulundu⁶⁰². Bu ihtiyaca binaen altı akçe ulufe ile iç oğlanı, baltacı ve diğer piyadelerden iki bin kadar asker altı bölük halkına dağıtılarak sipahi yapılmıştır. Hatta emekli olan sipahiler, ihtiyaç dolayısıyla en şiddetli yasak olmasına rağmen, tekrar defterlere kaydedilerek baştan sipahi yapılmıştır. Bu yeni sipahiler ile beraber sol ulufeciler ile sağ garip bölükleri istenilen sipahi yardımı olarak Girit'e gönderilmiştir⁶⁰³.

Hanya Kalesi alındıktan sonra burayı berkitmek için gelen zahireler ile beraber ayrıca dört bin sipahi, dört bin yeniçeri, topçu, cebeci ve dört bin kadar hisar eri, muhafazaya memur edilmiştir. 15 bin dolayında askerin kaleye bırakılması bile oldukça iyi bir rakamken ayrıca çok sayıda atın kaleye getirilmesi Osmanlı'nın kale kuşatmasında süvariye olan ihtiyacını göstermektedir⁶⁰⁴.

⁵⁹⁸ Naima, *Târih-i Naima* 1040.

⁵⁹⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 1041.

⁶⁰⁰ Naima, *Târih-i Naima*, 1045.

⁶⁰¹“ Ol yerde süvari ve sipahi savaş zeminini şenlendirdiler. Süslü şerefli elbiseleri huma kuşunun kanadıdır.”; Ahmet Şimşirgil, *Slovakya'da Osmanlılar (Türk Uyvar) 1663-1685*, İkinci Baskı, (İstanbul: KTB Yayınları, 2012), 228.

⁶⁰² Naima, *Târih-i Naima*, 1054.

⁶⁰³ Naima, *Târih-i Naima*, 1054.

⁶⁰⁴ Naima, *Târih-i Naima*, 1056.

Suda'ya kuşatmak için çıkarma yapan Venediklileri fark eden Hasan paşa, kaleden çıkarak kuşatmaya izin vermeden hücumla kalkmış ve Venedik askerlerini bozguna uğratmıştır⁶⁰⁵. Zilkade ortalarında bu sefer altı bin kadar Frenk, topsuz kale kuşatmasına gelip merdivenlerle kaleye girmeye çalışırken, Hasan Paşa iki bin kadar asker ile kaleden çıkıp, büyük muharebeye girişmiştir. Frenk askerleri, Osmanlı askerlerini kaleye doğru geriletmeye başlayınca kaleden çıkan bin kadar bahadır Hasan Paşa'ya destek vererek Frenkleri kılıçtan geçirmiş, bir kısmını da esir düşürmüştür⁶⁰⁶.

1646 yılında, Hanya'ya bağlı Kisamo isimli kale, Hasan ve Hüseyin paşalara itaat etmediğinden, Sekbanbaşı Murat Ağa serdar tayin olunup piyade ve süvari üç bin kadar asker ile muharremin yirmi üçüncü günü kuşatılmıştır. İkinci gün seher vakti, kaleden çıkan askerler ile yapılan muharebe neticesi kale askeri mağlup olup tekrar kaleye dönmüş olmalarına rağmen kaleyi teslim etmekten kurtulamamışlardır⁶⁰⁷.

Suda'ya yakın Abokron'dan iki kapudan ve üç yüz elli adam getirilip, Osmanlıların tuzlaya giden yolu üzerine pusu atıldı. Tuzlaya yedi kadar kadirge geldiğini haber alan Hüseyin Paşa kırk kadar atlı ile gelince kurulan pusuya düştü. Ancak az adamla elli dört adam öldürülüp, kırk sekizi de esir alındı. Hüseyin paşa dahi bu mücadelede on kadar adam öldürdü. Bu çatışma ile Hüseyin paşa o kadar ün buldu ki ressam, Kaytas adındaki siyah atı ile resmini yaptılar. Yirmi otuz kadar süvariye yaylım ateşi açıldığında kaçıp ardından geri dönen süvarilerin her biri yedişer, sekizer Venedik askerini öldürüp, diğerleri dahi top ateşi desteği almak için tabyalarına doğru kaçarken Osmanlı süvarisi takip edip top menziline girmelerini engellemiştir⁶⁰⁸. Süvari ve piyade karşı karşıya geldiğinde piyade birlikleri pusu avantajına rağmen mağlup olmuştur.

Girit içinde iki yüz kadar nefer, un yaptırmak için değirmenlere gittiği esnada bin kadar Venedikli etraflarını sarmıştır. Haber Hüseyin Paşa'ya gelince, paşa iki yüz süvari ve bin kadar piyade ile yetişip muharebeye dâhil olmuştur. Venedikliler, Hüseyin paşa gelince dağlara kaçmaya çalışsa da süvariler tarafından önleri kesilip dağa çıkmaları

⁶⁰⁵ Naima, *Târih-i Naima*, 1058.

⁶⁰⁶ Naima, *Târih-i Naima*, 1059.

⁶⁰⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 1074.

⁶⁰⁸ Naima, *Târih-i Naima*, 1078.

engellenmiştir. Bu muharebede Osmanlı tarafında sadece bir süvari ölmüş olup buna karşın Venediklilerin birçok askeri öldürülmüştür⁶⁰⁹.

Acı su denilen yere yakın menzile varıldığında piyade ve süvari altı yüz kadar Venedik askeri ile karşılaşan Osmanlı birlikleri, muharebeyi kazanarak, silah, at ve bolca ganimet elde etmiştir⁶¹⁰.

1647 yılında Hanya'nın fethinden sonra Yusuf Paşa, Mora'dan Hanya'ya geçip teslim aldığı 100 kadar atı, Osmanlı askerlerine dağıtmıştır. Bu sayede fazlalaşan süvari birlikleri Osmanlı askeri gücünü artırmıştır⁶¹¹. Suda yakınlarında bulunan tuzlaya giden Hüseyin Paşa'ya üç yüz kadar atlı pusu atmış yapılan mücadelede birçok Venedik askeri öldürülmüş, bir çoğuda canlı olarak ele geçmiştir. Bunlardan elde elilen atlar dahi Osmanlı askerine dağıtılarak süvari sayısı üç yüzü geçmiştir⁶¹². Bu iki kayıttan anlaşıldığı kadarıyla 17. yüzyılın ortalarında hala süvari sayısının artmasını kaynaklar ordunun gücünün artması olarak düşünmektedir.

Suda'yı korumak için Venedik'ten getirilen askerler, Suda'nın kuşatmaya alınmasını engellemek için, kale dışına çıkarılıp tabur cengine hazır hale getirildi⁶¹³. Hüseyin Paşa, bir miktar piyade ve süvari ile kaleye varıp top ve tüfek atmaya başladı. Venedik askerinin, taburu terk etmeyecekleri anlaşıncaya kale yakınından bu birlikleri ayırabilmek amacıyla kaçamak gösterip adım adım civardaki yel değirmeni yakınlarına vardı. Venedik askeri Osmanlı askerini gerçekten kaçı sanarak, kale altından ayrılıp, top ateş desteğinden uzaklaştı. Kaleyle tamamen bağlantısı kesilen müdafilerin piyade ve süvari birlikte hareket etmelerini önlemek amacıyla tüfek atışı yapıldı. Açılan yayılım ateşi sayesinde süvari ve piyade birlikleri de bir birinden ayrıldı. Süvariler pusu olduğunu anlayınca kaleye geri döndü. Sahada yalnız kalan piyade üzerine hücumla kalkan süvarilerden her biri yedi sekiz Venedik askerini öldürmeyi başardı⁶¹⁴.

1648 tarihinde Nisan'ın son gecesi, kaleden üç bin kadar tüfekli piyade ve sekiz yüz kadar süvari hisardan dışarı çıktı. Serdar-ı ekrem yeniçeriler ve paşalar yetişip, dışarı

⁶⁰⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 1081.

⁶¹⁰ Naima, *Târih-i Naima*, 1086.

⁶¹¹ Aycibin (hızl.), *Fezleke*, 898.

⁶¹² Aycibin (hızl.), *Fezleke*, 901.

⁶¹³ Aycibin (hızl.), *Fezleke*, 899.

⁶¹⁴ Aycibin (hızl.), *Fezleke*, 902.

çıkan Venedik askerleri ile sabahadek cenk etmiştir. Sabah iki taraf askerleri gün ışığı ile iyice belirginleşince Osmanlı birlikleri bir koldan toptan hücum etmiştir. Venedik askeri dönüp kaleye girmek zorunda kaldı⁶¹⁵.

Kandiye kuşatması esnasında metrislerin arkasında daima hazır bekleyen süvarilerden dolayı rahatça dışarı çıkamayan müdafiler farklı yöntemler ile metrislere baskın vermeyi deniyorlardı. Kandiye kuşatmasının 1649 yılında devam eden kuşatmasını yarmak için bu sefer de yeniçeri metrisleri ile tabyalar önüne lağım patlatıp çıkan o hengâmeden faydalanarak kaleden 3-4 bin kadar süvari ile metrislere hücumla geçtiler. Yeniçeri, Anadolu ve Rumeli askeri, beklenildiği gibi gaflette olmayıp, lağım hengâmesinden çıkarak karşı hücumla geçmiş müdafilerin bu planını dahi boşa çıkarmışlardır⁶¹⁶.

1650 yılında Kandiye kalesinden sulh yapmak için gelen elçiler etrafı inceleyerek gece baskın yapılacak yerleri tespit etmeye çalışmışlardır⁶¹⁷.

Kale kuşatmalarında ordu oranlamasında en az süvarinin bulunduğu Kandiye kuşatması esnasında, “*Hikayet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye*” başlıklı eser sadece sipahi serdengeçtilerden 49635 kişinin şehit olduğunu söylemektedir⁶¹⁸.

Erken dönem kale kuşatmalarında süvariler, belkide kalelerin henüz yıldız tabya şeklinde inşa edilmemiş olmasından dolayı etkilidir. Ancak bu tezin aksine 17. yüzyılın ikinci yarısı gibi geç bir tarihte dahi süvari hücumları kale fetihlerinde etkili olmaya devam etmektedir. 1657 yılı, Bosna Valisi Seydi Ahmet Paşa, Venedik ile komşu olan alanda Zadra Kalesi üzerine yürümüştür. Yol üzerinde bulunan bağ, bahçe, köy ve tarlalara yağma harekâtında bulunularak Morta adlı kale üzerine yönelmiştir. Yol üzerinde 4 bin kadar Venedik askeri kalenin alınmasını engellemeye çalışmışlarsa da başarılı olamamıştır. Girişilen mücadele bin kadar Venedik askeri öldürülmüş, sekiz yüz kadarı da esir edilmiştir. Birkaç gün direnç gösteren kale dahi alınarak yağma edilmiş ancak Venedik sınırlarının içinde muhafazası zor olacağından yıkılmıştır⁶¹⁹.

⁶¹⁵ Naima, *Târih-i Naima*, 1121.

⁶¹⁶ Naima, *Naima Tarihi*, 1972.

⁶¹⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 1268.

⁶¹⁸ Nuri Adıyeke, *Hikayet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Ege Üniversitesi, 1988), 75.

⁶¹⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 1756.

Dem-i a'dâ ile deşt-i cihanı laleazar etti

*Sipâh-ı berk-i refîâr-ı tâtârın tîr-i bârânî*⁶²⁰

Tatar askerlerinin ok kullanımıyla düşmanı nasıl helak ettiklerine dair övgü dolu beyitler kaleme alınmıştır.

17. yüzyıla gelindiğinde bile düşman için Osmanlı atları fetih alameti olarak görülmektedir. Osmanlı ordusu düşman gözünde süvariyle özdeşleşmiş ve bu kolay kolay kaybolmamıştır. Mekkeye giden gemiler basılıp alınan ganimetler korsanlar tarafından Girit hâkimine hediye olarak gönderilmiştir. Ada ileri gelenlerinden olan rahip bir Türk atının adaya çıktığını görünce, Adamıza Türk atının ayak basması bize iyi alamet değildir, diyerek Türk atının ayak bastığı yeri fethettiği ön görüşünde bulunmuştur⁶²¹. Benzer bir olay da Viyana önlerinde yine kehanette Türk atından bahsedilmektedir. Viyana Kalesi'nin mahzeninde bulunan bir mezar taşında “... *Savaşacaksın, inşa edeceksin. Bugün değil yarın da değil ama at döndüğünde ...*” diye devam eden dizelerde at ile ima edilenin Osmanlı ordusu olduğu düşünülmektedir⁶²².

1664 yılında gerçekleşen Uyvar muharebesi öncesi düşman baskınından korunmak için Tuna'nın öte yakasının öncü birliklerle korunması şarttı. Nitekim Uyvar müdafileri Osmanlı ordusunun köprü inşası için uğraştığını haber alınca kalenin kuşatmasını ileri merhaleden engellemek için baskın tarzında bir hareketle köprü inşasını engelleme faaliyetinde bulundu. Tarihe Ciğerdelen Muharebesi olarak geçen bu hadise, kale kuşatması öncesi en önemli askeri olay olarak kaydedilmiştir⁶²³.

Montecuccoli yönetiminde bir Habsburg kurtarma ordusunun altı koldan yaklaşmakta olduğu haberi ulaşınca sadrazam bütün sekban ve sarıca sipahilerine gece gündüz yeniçeri metrislerinin gerisinde “pür-silâh” durmalarını emretti⁶²⁴.

Ciğerdelen muharebesi esnasında kaleden çıkıp baskın vermeye çalışan düşman askerleri toplarını ateşledikten sonra bir kez daha doldurmalarına izin verilmeden Osmanlı süvarisinin baskınına maruz kalmışlar ve toplarını kaptırmışlardır. 1664 yılında

⁶²⁰ Naima, *Târih-i Naima*, 1757; Bütün cihanı düşman kanıyla lale bahçesine çevirdi, şimşek gibi hareket eden Tatar sipahisinin ok yağmuru.

⁶²¹ Naima, *Târih-i Naima*, 1012; Aycibin (hzl.), *Fezleke*, 847.

⁶²² Kahraman Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 123.

⁶²³ Şakul, *Uyvar*, 35.

⁶²⁴ Kahraman (hzl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 74.

bir kez daha süvari hücumunun etkisi ortaya çıkmıştır. Süvariler düşman takibine devam etmeden önce ele geçirdikleri topları arkadan yetişen yeniçerilere teslim etmiştir. Düşmanı takip ederken Estergon Kalesi yönüne doğru kovalamışlar pusuya düştüğünü anlamayan düşman Estergon önüne geldiğinde bu sefer de 10 adet balyemez atışıyla karşı karşıya kalmıştır⁶²⁵.

Ciğerdelende Osmanlı ordusunu gözlemleme imkânı bulan Hayes, Osmanlı atlarının farklı eğitim ve beslenmesi sebebiyle Avrupa ordularındaki atlara nazaran daha dayanıklı ve komutasının daha rahat olduğunu vurgulamıştır⁶²⁶.

Ciğerdelende karşı tarafın hücumunun başarılı olması ihtimaline karşı otakta sancak-ı şerif açılmış, sağ ve sol kapı kulu süvarileri toplanarak at bindirilmişti⁶²⁷. Bu durum gayrisiz bütün ordunun savaş tertibine sokulduğunu göstermektedir. Ancak Kadızade İbrahim Paşa karşı tarafın hücumunu kırdığı gibi elinde kalan bir avuç süvariyle dağınık bir şekilde kaçmaya çalışan düşman ordusunu takibe başlamıştır⁶²⁸.

Ciğerdelen de Kadızade İbrahim Paşa'nın birlikleri ertesi gün yapılan muharebede ileri karakolda baskı görünce bir hat gerilerinde bulunan Gürcü Mehmet Paşa'nın ordugâhına sığınmıştır. Gürcü Mehmet Paşa bu harekâta hazırlıksız yakalanmış ordugâhı basılmış ve bazı asker çadırları yağmalanmıştır. Ancak hayvanları otlağa götüren 500 kadar atının düşmanlara hücum etmesiyle tüfekçiler zaman kazanmış ve ilk şokun akabinde yaya- süvari hücumuyla Forgats birlikleri püskürtülmüştür⁶²⁹. Ciğerdelende piyadelerin kazanılan zafer sonrası ganimet toplamaya giriştiğini gören Forgats son birkez daha hücumla kalkmış olmasına rağmen süvari hücumuyla engellenmiş ve kesin bir zafer elde edilmiştir⁶³⁰.

Ciğerdelen muharebesi Uyvar'ın fethi için çok büyük bir kolaylık sağlamıştır. Nitekim Silahdar tarihinde, Nemçe'nin güzide savaşçıları olan tamamı zırhlı 6 bin adamın dövüşmekle öldürülmesi mümkün olmadığını savunmaktadır⁶³¹. Nihayetinde Çehrinde

⁶²⁵ Şakul, *Uyvar*, 40.

⁶²⁶ Şakul, *Uyvar*, 40.

⁶²⁷ Şakul, *Uyvar*, 42.

⁶²⁸ Şakul, *Uyvar*, 42.

⁶²⁹ Şakul, *Uyvar*, 43.

⁶³⁰ Şakul, *Uyvar*, 45.

⁶³¹ Nazire Karaçay Türkal, "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa" 294.

bu kadar kişinin öldüğünün duyulması, yardıma gelmek isteyen “Çarın topal veziri” lakaplı Montecuccoli’nin 20 bin adamıyla geri dönmesine vesile olmuştur⁶³².

Uyvar kuşatmasında 70 bin piyadeye karşılık 80 bin süvari olduğu tahmin edilmektedir⁶³³. Bununla beraber 20 bin kadar yeniçeriye karşılık 80 bin kişilik bir muharip gücün varlığı da iddialar arasındadır. Ancak süvariler kale kuşatmasına piyade olarak destek vermektedir⁶³⁴. Bununla beraber çeşitli rakamlarda zikredilen Tatar askeri ve Boğdan askeri de bu kuşatmada süvari olarak katılmıştır⁶³⁵.

Uyvar kuşatması esnasında Tatar taifesine, dışarıdan gelecek yardımları engellemek için Uyvar’a çıkan yolların ve köprülerin tutulması görevi verilmiştir⁶³⁶. Ancak savaş başladığı halde Tatarlar hala orduya katılmamışlar bu durum orduda endişeye sebep olmuştur. 20 Ağustos’ta Tatar hanının mektubu karargâha varmış, kendisinin Kalmuk ve Kazakların baskısı dolayısıyla gelemeyeceğini ancak oğlunun kuvvetleriyle orduya katılacağını beyan etmiştir. Aslında bu dönemde Fazıl Ahmet Paşa’nın Tatarlara karşı üstten bakan tavırları Osmanlıya karşı güvensizlik oluşturmuştur⁶³⁷. Tatarların gecikmesi üzerine Fazıl Ahmet Paşa, ordu içerisinden görevlendirdiği süvarileri dört bir yana “çeteye” göndermiştir. Bu çeteye çıkanların içerisinde 300 kişilik bir kuvvetle Evliya Çelebi’de bulunmaktadır⁶³⁸.

Kale kuşatmalarında düşmanın metris kazmasını engelleyerek gelecek olan yardım kuvvetlerine zaman kazandırmak elzemdir. Bunu yapabilmek için kale müdafileri bir yandan metrislerin ilerlemesini engellemek için lağım atarken diğer taraftan da huruç harekâtı gerçekleştirerek birçok yönden düşman ordusunun başarı elde etmesini engellenmeye çalışılmaktadır. Ancak Uyvar kuşatması esnasında Yassı Tabya önünde metrislere giren Osmanlı askerini püskürtmek için kazılan lağımlar Osmanlı ordusu tarafından keşfedildiği gibi yapılan huruç harekâtı da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Aksine Osmanlı ordusu ilk şoku atlattıktan sonra karşı hücumla geçerek kale fethi için

⁶³² Şakul, *Uyvar*, 51.

⁶³³ Şakul, *Uyvar*, 52.

⁶³⁴ Şakul, *Uyvar*, 52.

⁶³⁵ Şakul, *Uyvar*, 53.

⁶³⁶ Şakul, *Uyvar*, 57.

⁶³⁷ Şakul, *Uyvar*, 67.

⁶³⁸ Şakul, *Uyvar*, 68.

stratejik konumda olan Yassı Tabya'yı ele geçirmiştir⁶³⁹. Huruca kalkan kale müdafileri ilk olarak yeniçeri direnişiyle karşılaşmış ardından yeniçeriler hücumla geçtiğinde yoğun tüfek atışı altında kalarak geri çekilmeye zorlanmıştr. Piyade olan yeniçerilerin takipte yavaş kalması ve yoğun tüfek ateşine maruz kalması dolayısıyla ilerleyememeleri üzerine Köse Ali Paşa emrinde bulunan altı bayrak sekbanı hücumla kaldırmış ve bu hamlesiyle Yassı Tabya'nın ele geçmesini sağlamıştır⁶⁴⁰.

Uyvar kuşatmasının ilk safhasında Yassı Tabya'nın düşürülmesi büyük önem arz etmektedir. Savaşın ikinci aşaması ise Tatar, Kazak ve Eflak-Boğdan yardımcı ve hafif süvari birliklerinin orduya katılmasıdır. Bu birliklerin gelmesi yardıma gelecek imdat ordusuna kuşatmada bulunan askerlerin sayısında bir eksiltme olmadan karşı konulabileceği güvencesi vermektedir. Ayrıca bu birliklerin akına çıkarak orduda zahire sıkıntısı çekilmesinin önlenmesi ordu için büyük bir teminattır⁶⁴¹. Orduya katılan Eflak-Boğdan askeriyle Tatarların sayıları istenilen seviyede olmamakla birlikte çoğunluğu süvariler teşkil etmektedir. Eflak-Boğdan askerinin binicilik maharetleri Tatarlara denk görülmektedir⁶⁴². Gelen Eflak-Boğdan askerlerinin içerisinde bin kadar süvarinin de tüfekli olduğu belirtilmektedir⁶⁴³. Ayrıca orduya katılan 40 bin kadar Tatarın yanlarında 150 bin kadar at getirmesi ordunun lojistiğine çok büyük fayda sağlamıştır⁶⁴⁴. Savaşın ilerleyen safhalarında gelen bu askerlerden 20 ila 30 bin arasında oluşturulan avcı kolu 2/3 Eylül tarihlerinde imdat kuvvetlerini karşılamak için ana karargâhtan ayrılmıştır. Aynı zamanda Yenikale ve Kaloşvardan Uyvar'a yardım gelmesini önlemek için bu iki kale etraftaki Osmanlı kaleleri tarafından kuşatma altında tutulmaktadır. Avcı kolu hem Şütvar Adası'na gidip erzak tedarik etmek için baskın gerçekleştirirken hemde Montecucoli'nin birliklerinin yardıma gelmesini engellemiştir. Montecucoli Uyvar'a yardım götürmesinin mümkün olmadığını anlayınca Viyana'ya çekilmek zorunda kalmıştır⁶⁴⁵. İmdat ordusunun yenildiği haberi orduda moral seviyesini artırmış hendeğin

⁶³⁹ Şakul, *Uyvar*, 69.

⁶⁴⁰ Şakul, *Uyvar*, 70.

⁶⁴¹ Şakul, *Uyvar*, 73.

⁶⁴² Şakul, *Uyvar*, 73.

⁶⁴³ Şakul, *Uyvar*, 73.

⁶⁴⁴ Şakul, *Uyvar*, 73.

⁶⁴⁵ Şakul, *Uyvar*, 73.

geçilmesi esnasında yaşanan olumsuzlukların sebep olduğu karamsar tablonun değişmesini sağlamıştır⁶⁴⁶.

Uyvar'ın düşmesine çok az bir zaman kala birkez daha yardım birliklerinin geleceği haberi alınmış ve yine Tatar, Eflak- Boğdan birlikleri Komaran tarafına, Bucak Tatarları da Pojon yönüne gönderilmiştir⁶⁴⁷.

Bütün bunlarla beraber kaleye hücumla geçmek isteyen Tatar taifesine Fazıl Ahmet Paşa, “*siz Tatar kalesi alabilirsiniz, Macar kalesini almak sizin harcınız değildir.*” diyerek Tatarların yağmalayıp yakmada mahir olduklarını ancak kale cenginde başarılı olamayacaklarını belirtmiştir⁶⁴⁸. Ancak Tatarların Vag Vadisin'den Nitra ve Zaram vadilerinde bulunan yerleşim yerlerinde yaptıkları tahribat dolayısıyla birçok küçük kale ve palanka Osmanlı kuvvetlerine teslim olmayı tercih etmiştir⁶⁴⁹.

Uyvar'ın düşmesini bir türlü kabul etmeyen Habsburglar, kış boyunca Osmanlı kalelerini kuşatıp bölgede Osmanlı hâkimiyetinin güçlenmesine izin vermemek için ellerinden geleni yapmış olmalarına rağmen, süvari ağırlıklı olan Osmanlı ordusu çok hızlı hareket ederek kuşatmaları kaldırmayı başarmıştır⁶⁵⁰.

Osmanlı'nın kuzey siyaseti gereği ilk olarak Uyvar'ı almıştır. Ancak bu siyaseti desteklemeyen Tatar birlikleri diğer savaşlarda olduğu gibi destek vermemiştir. Buna rağmen Eflak ve Boğdan gibi diğer tabi devlet süvarilerinin desteğiyle büyük bir problem yaşanmamıştır. Uyvar'dan sonra Osmanlı ordusu kuzey siyaseti gereği bir diğer stratejik kale olan Kamaniçe'ye dönmüştür. 1672 yılında Kamaniçe seferine katılan kapıkulu ordu mevcudu; 18.150 yeniçeriye karşılık, 14.475 süvariden ibarettir⁶⁵¹. Kale kuşatmalarında yeniçeriler metrislerde istihdam edilirken, hafif süvari grubunda bulunan tımarlı sipahiler de top çekmek, toprak küremek gibi lojistik ve geri hizmet işlerinde kullanılmıştır. Ağır zırhlı süvari temsilcisi olan altı bölük halkı sipahileriyse muharip grubun diğer unsuru olarak metrislerin güvenliklerinden ve ordunun arkadan kuşatılmasını engellemekle

⁶⁴⁶ Şakul, *Uyvar*, 93.

⁶⁴⁷ Şakul, *Uyvar*, 104.

⁶⁴⁸ Şakul, *Uyvar*, 109.

⁶⁴⁹ Şakul, *Uyvar*, 111.

⁶⁵⁰ Şakul, *Uyvar*, 112.

⁶⁵¹ Can (hızl.), *Târih-i Kamaniçe*, 33

görevlendirilmiştir⁶⁵². Evliya Çelebi Kamanice'nin fethinin ancak eski dönemlerde olduğu gibi etrafının kuşatılarak dışarıdan yardımın engellenmesi yoluyla olabileceğini düşünmektedir.

Kamanice önüne gelen Osmanlı ordusu Kara Mustafa Paşa emrindeki 5 bin kadar askerle kalenin güney tarafında bulunan tepe üzerinden arazi keşfi gerçekleştirmiştir⁶⁵³. Kaleden atılan toplardan birinin Tatar askerinin atını telef etmesi üzerine paşa tarafından at sahibi ödüllendirilerek yerine yeni bir at hediye edilmiştir. Ayrıca atılan top mühimmatından dört tanesi ana karargâh binasına getirilmiştir⁶⁵⁴. Süvari birliğiyle icra edilen keşif harekâtları neticesinde atın zarar görmesi tazmin edilirken, kalenin kullandığı mühimmat da atlar vasıtasıyla karargâha götürülmüştür.

1672 harekâtı bir sonuca ulaşmamış olmakla beraber Osmanlı ordusu bir sene sonra tekrar kale önünde kendini göstermiştir. Ancak Osmanlı burada hiç beklemediği bir sonuçla karşılaşırken aynı akıbet Viyana'da Osmanlı ordusunun kuşatmayı kaldırmasına sebep olan Sobieski'de uğrayacaktır. 1673 yılında Hotinde sefer kaybedilmiş olmasına rağmen Osmanlılar çekilirken gece bir baskın vererek hiç beklemedikleri anda Sobieski birliklerini dağıtmıştır⁶⁵⁵. Bu durum Osmanlı ordusunun asla küçüksenmemesi gerektiğini göstermiştir. Sobieski bu baskını unutmayacak Viyana önünde çok daha temkinli olacaktır.

Lehistan'da Kral Mihal'in yerine tahta geçen Jan Sobieski, Osmanlılarla bölgede Osmanlı lehine hareket eden Kazakların arasını açmayı başarmıştır⁶⁵⁶. Kazaklar Droşenkonun yardımına gelen Osmanlı- Tatar birliklerini faaliyetleri nedeniyle Osmanlı aleyhine dönmeye başladı. Bu durumu 1673 yılında Hotin önünde Sobieski'nin Osmanlı birliklerini mağlup etmesi de tetiklemiştir⁶⁵⁷. Nihayetinde 1677 yılında gerçekleşen birinci Çehrin kuşatması esnasında Osmanlılara karşı hareket etmişler ve kaleden gerçekleşen iki huruç hareketinde başarı elde ederek Ruslar'ın güvenini kazanmayı başarmışlardır⁶⁵⁸. Osmanlılar Kazaklarla beraber Tatarların da güvenini kaybetmeye

⁶⁵² Kahraman Şakul, *Kamanice Kuşatması*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), s.36.

⁶⁵³ Şakul, *Kamanice*, 40.

⁶⁵⁴ Can (hızl.), *Tarih-i Kamanice*, 43.

⁶⁵⁵ Kahraman Şakul, *Çehrin Kuşatması*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2022), 145.

⁶⁵⁶ Şakul, *Çehrin*, 29.

⁶⁵⁷ Şakul, *Çehrin*, 29.

⁶⁵⁸ Şakul, *Çehrin*, 34.

başlamıştı. Uyvar ve Kamanıçe seferleri esnasında Fazıl Ahmet Paşa'nın kendilerine tepeden bakan tavrı ve Osmanlı'nın kuzey politikası rahatsızlık uyandırmıştı. Bu sebeple Selim Giray birinci Çehrin seferine beklenenden daha az bir sayıyla katılmıştı. Ayrıca sefere çokta gönüllü değildi⁶⁵⁹.

Çehrin dört bir tarafından kuşatılmış olsa da kalenin Tasma suyunun geldiği bölgesi kuşatmaya uygun olmadığı için boş bırakıldı. Buradaki boşluk sayesinde yardım ordusu kaleye asker, yiyecek ve mühimmat sokabildi. Ancak bir diğer rivayet sefere gönülsüz gelen Selim Giray'ın bilinçli olarak yardımın geçmesine göz yumduğuydu⁶⁶⁰. Nihayetinde Özü suyundan yardım kuvvetlerinin geçirilmemesi görevi Selim Giraydaydı. Ayrıca Tatarlar'ın kaleye dışarıdan gönderdikleri bilgiler müdafilerin direncini artıyordu⁶⁶¹. Bu haberlere göre Moskof ordusu yoldaydı kale teslim edilmemeliydi. 28 Ağustos'ta haberler doğrulandı ve Özü suyunu geçen Moskof birlikleri Osmanlı ordusunu kale önünden püskürtmeyi başardı⁶⁶².

Birinci Çehrin seferi esnasında 15-20 bin civarında yeniçeriye karşılık 35-40 bin kapıkulu süvarisi 20 bin kadar Tatar yine süvari olarak orduya katılan 12 bin kadar da Eflak- Boğdan askeri bulunmaktadır⁶⁶³. Bu bilgiye bakılacak olursa 1677 yılına gelindiğinde Osmanlı kapıkulu askerleri arasında süvariler yine üstünlüğü ele geçirmiştir.

İkinci Çehrin kuşatması için yola çıkan ordu Seym Nehri'ni geçtikten sonra savaş düzeni aldı. Buna göre her alay kendi taburunu kuracak ve yola bu şekilde devam edilecekti⁶⁶⁴. Yolda imdat ordusunun Çehrine doğru yola çıktığı haberi alınınca onlardan önce kale önüne varmak için menzil sayısı azaltılarak ordu daha hızlı yürümeye zorlandı. Bu esnada imdat ordusu 70 bin Moskof ve 40 bin Kazakla Çehrin'e doğru yola çıkmıştı. Onlar da birliklerini her an savaşa girecek gibi tabur yürüyüşünde yürütmek istesede yol durumu buna izin vermiyordu⁶⁶⁵.

⁶⁵⁹ Şakul, *Çehrin*, 33.

⁶⁶⁰ Şakul, *Çehrin*, 35.

⁶⁶¹ Şakul, *Çehrin*, 35.

⁶⁶² Şakul, *Çehrin*, 36.

⁶⁶³ Şakul, *Çehrin*, 32.

⁶⁶⁴ Şakul, *Çehrin*, 43.

⁶⁶⁵ Şakul, *Çehrin*, 54.

Osmanlı öncü birlikleri kale önüne vardıklarında bir keşif harekâtına giriştilerse de kaleden çıkan Kazaklar bu keşiflere engel olmaya çalıştı⁶⁶⁶.

Çehrin'de tımarlı sipahiler kalenin batı tarafına konuşlandırıldı ve metris kazma işiyle görevlendirildiler⁶⁶⁷. Rum ve Karaman sipahileri de topların çekim işiyle görevlendirilmişti⁶⁶⁸.

Çehrin kalesine gelen yardım kuvveti bir önceki seneye nazaran daha fazlaydı. Romodanovski'nin emrinde 50 bin, Samayloviç'in komutasında da bir o kadar kuvvet bulunmaktaydı⁶⁶⁹. Buna karşılık Osmanlı Ordusu tahminen 120 ila 140 bin arasında bir kuvvetle kale önüne gelmiştir. Bu yekünün 50 bin kadarını Tatar askerleri oluşturmakta onlar da kuşatmayı engellemek amacıyla gelecek yardım orsunu durdurma ve akın faaliyetleriyle orduya erzak getirmekle görevlendirilmişlerdir⁶⁷⁰.

22 Temmuz günü ikinci defa huruç harekâtına kalkışan müdafiler yeniçerilerin yalın kılıç mücadelesiyle karşı karşıya kalmış tam başarı sağlamak üzere tepelere yerleştirilen yardımcı Osmanlı kuvvetlerinin yetişmesi sonucunda bu baskın da neticesiz kalmıştır⁶⁷¹. Gece iki askerın kavga etmesi esnasında çıkan sesleri baskın sanan ordu halkı atlarına koşarak savaş konumu almıştır⁶⁷².

Çehrin savaşının kaderi kale yakınındaki Tasma Adasında yaşanan çatışmalarda şekillendi. Kuşatma devam ederken ada tarafına gelen imdat ordusuyla Osmanlı askerleri arasında şiddetli çatışmalar yaşandı. Gözlemi gerçekleştiren Tatar birlikleri olmasına rağmen sayının kalabalık olması nedeniyle ana ordudan peyderpey takviye birlik gönderildi. Belki de ana ordudan asker gönderilmesinin sebebi bir önceki yıl Tatarların ihaneti sonucu elde edilen mağlubiyete bir kez daha izin verilmek istenmemesidir. İlki 22-23 Temmuz tarihinde olmak üzere 13 Ağustos'a kadar beş defa takviyede bulunuldu⁶⁷³. Bu askerlerin ekserisini süvari olan Tımarlı sipahiler oluşturmakla beraber kapı kulu sipahileri de imdat ordusuna karşı mücadeleye girişti. Tüfekli süvari olarak

⁶⁶⁶Şakul, *Çehrin*, 58.

⁶⁶⁷Şakul, *Çehrin*, 68.

⁶⁶⁸Şakul, *Çehrin*, 74.

⁶⁶⁹Şakul, *Çehrin*, 70.

⁶⁷⁰Şakul, *Çehrin*, 70.

⁶⁷¹Şakul, *Çehrin*, 78.

⁶⁷²Şakul, *Çehrin*, 83.

⁶⁷³Şakul, *Çehrin*, 85.

bilinen Mısır askerlerinden de takviye olarak 500 kişi gönderildi. Moskof ve Kazak askerleri Özü Nehri'nin diğer tarafına geçer geçmez tabur kurarak kendilerini güvenli bölge içine aldılar. 23 Temmuz günü Romodanovski taburdan 6 bin kadar askeri, Tatarların üzerine gönderdi. Ancak Tatarlar geri çekilince takip eden Kazakları geride bekleyen Osmanlı birlikleri karşıladı. Tatarlar kadar çabuk geri çekilmeyen Osmanlı süvarisi 3 bin kadar kayıp verdirerek Kazakları taburlarına çekilmek zorunda bıraktılar⁶⁷⁴. Osmanlı ve Tatar savaş mantığında düşmanı açığa çekmek olarak adlandırılan kurt kapanı taktiği 1678 yılına gelindiğinde hala uygulanıyordu. 28 Temmuz günü Osmanlı ve Tatar birlikleri İmdat kuvvetinin kurduğu taburun önünden tepelere doğru çekilmek zorunda kaldı. Taburun etrafı boy siperleriyle donatılmış içlerine de süvari hücumuna karşı tüfekli piyadeler konulmuştu. İmdar ordusu bu tedbir sayesinde 30-40 kişilik gruplar halinde taburdan çıkma fırsat buldu⁶⁷⁵. Ancak kendileri de bu sabit savaş tedbiri nedeniyle Çehrin'e yaklaşma fırsatı bulamadı. Osmanlıların kaleyi alma tehlikesinin artması üzerine 8 Ağustos itibarıyla imdat ordusu, harekâta başladı ve Osmanlı birliklerini tutundukları tepelerden sökmeyi başardı⁶⁷⁶. Osmanlı ordusu, meydan savaşı yerine düşmanlarının taktiği ile galebe etti. Metris kazıp imdat ordusunun Çehrin önüne varmasını engelledi. İmdat ordusunun bir harekâta girişmesi ihtimaline karşı nasıl hareket edileceğinin belirlenmesi amacıyla Kaplan Mustafa Paşa, daha önce arazi keşfine çıkmış ve bölgeyi tanıyan askerlerle öğle vakti tekrar keşif harekâtında bulundu. Keşif heyetini fark eden tabur, top atışlarına başladı ve 20 bin kişilik kuvvetini tabur önüne çıkardı. Ancak çok hızlı ceryan eden Osmanlı süvari saldırısından korunmak için piyadelerin önlerine çarkıfelekler konuldu⁶⁷⁷. Ertesi gün taburdan çıkarak Osmanlı karargâhına doğru harekete geçen 50 bin kadar tüfekli piyade birliğini ciddiye almayan Osmanlı ordusu öncü birliklerle mukabele etmeyi uygun gördü. Ancak Moskof ve Kazaklar, Osmanlı süvari hücumunu iyi bildiklerinden ellerinde uçları sivri çapraz odun parçalarıyla ilerleyerek süvarilerin hücum yapmasını engellediler⁶⁷⁸. Bataklıkları geçtikten sonra metris kazıp tekrar siper alan imdat ordusu yanlardan bir baskın yememek için tepelere 10 bin

⁶⁷⁴ Şakul, *Çehrin*, 89.

⁶⁷⁵ Şakul, *Çehrin*, 91.

⁶⁷⁶ Şakul, *Çehrin*, 113.

⁶⁷⁷ Şakul, *Çehrin*, 119.

⁶⁷⁸ Şakul, *Çehrin*, 120.

civarında süvari ve piyade yerleştirdi⁶⁷⁹. İmdat ordusu karşısında bulunan Osmanlı ordusu ise ana karargâhtan takviye yardım isteyerek ertesi gün gerçekleşecek muharebeye hazır duruma gelmeye çalışıyordu. İçeriden alınan istihbarata göre harekete geçen imdat ordusu, Osmanlı ordusunun Çehrin önünden çok fazla süvari çekmesi nedeniyle kuşatmadan istediği neticeyi alamadığı yönündeydi⁶⁸⁰. 11 Ağustos günü Osmanlı tarafından takip edilen imdat ordusu orman içinde bilinmez bir nedenle geriye çark gerçekleştirdi. Ancak bu çarktan muratları her ne ise gerçekleşmedi ve Osmanlı süvarileri bir anda imdat ordusunun önüne çıktı. Osmanlı ilk defa toplarını kullanmaya başladığında Moskoflar hem şaşırılmış hemde Osmanlı birliklerini top kullanmaya mecbur ettikleri için kendileriyle övünmüşlerdi⁶⁸¹. Bu sırada Moskofların hareketli taburlarının içinden 20şerli gruplar halinde çıkan süvari birlikleri Osmanlı süvarisiyle çatışmaya giriyordu. Arabaların bir araya getirilmesiyle bir duvar gibi koruma sağlayan tabur, süvari hucumuna karşı bir engel teşkil ediyordu. Gruplar halinde taburdan çıkan süvariler Osmanlı askerleri tarafından püskürtülmelerine rağmen taburun ilerleyişi bir türlü durdurulamıyordu. Emir Paşa ve Osman Paşazade'nin emrinde bulunan kıtalar ve serdengeçtiler topluca tabura hucuma geçmesine rağmen tabur önünde bulunan topların ateşlenmesi saldırıyı püskürttü. Cephe taarruzuyla başarı elde edemeyen Osmanlı süvarileri kaybı azaltmak için yanlara sarkarak sonuca ulaşmaya çalıştı⁶⁸². Öğleye kadar devam eden çatışmalar taburun durmasıyla kesildi. Ancak Tatarlar'ın, ikindi vakti taburun tekrar harekete geçtiğini haber vermeleriyle Osmanlı askerleri tekrar atlandı. Birliklerin başında bulunan Kaplan Paşa, süvari kıtasının bizzat emir komutasını alarak hucuma en önde katılmak istedi. Ancak bir komutan olarak kendisinin ateş hattında savaşta bulunmasının uygun olmadığı görüşünde ısrar eden Kara Mehmet Paşa ve Ahmet Paşa, Kaplan Paşa'yı bu fikrinden vaz geçirdiler⁶⁸³. 11 Ağustos'u 12sine bağlayan gece gelen emirde atların eyeri çözülmeyecek ve bu suretle düşman gözlemlenecekti. 12 Ağustos itibariyle Osmanlı ordusu, tepeyi elinde tutarak imdat ordusunun Çehrine varmasını engellemek istiyordu. Nihayetinde Moskofların defalarca yaptıkları taarruzlar Kaplan Paşa'nın aldığı tedbirler sayesinde püskürtülmüştü. Bazı süvari birliklerinin de

⁶⁷⁹ Şakul, *Çehrin*, 121.

⁶⁸⁰ Şakul, *Çehrin*, 123.

⁶⁸¹ Şakul, *Çehrin*, 124.

⁶⁸² Şakul, *Çehrin*, 124.

⁶⁸³ Şakul, *Çehrin*, 125.

ana karargâh binasına dönmeleri bu görüşü kuvvetlendiriyordu⁶⁸⁴. İmdat ordusu da boş durmuyor bir an evvel kale önüne varıp kuşatmayı kaldırmak için birçok taktik deniyordu. Bunun için Osmanlı süvarisinin durdurulmasının elzem olduğunu biliyorlardı. Nihayetinde 13 Ağustos'ta yamaçtan Osmanlı süvarisinin inmesini engellemek için yamaç boyunca 10 bin kadar çarkıfelek dizdiler⁶⁸⁵. Bu çarkıfeleklerin ardında çatışmaya giren imdat ordusu bulduğu fırsatlarda çarkıfelekleri öne doğru taşıyarak ilerledi. Bu ana kadar Osmanlılarda bozulma emaresi görülürken, bir anda tepeden aşağıya doğru yapılan süvari hucumu ve arkalarından gelen piyadeler çarkıfelek nedeniyle çok fazla zayıat vermelerine rağmen taburun sağ kolunu dağıtmayı başardı. Taburlarını terk ederek meydana kalan Moskof askeriyle girişilen mücadele neticesinde tepede sadece 500 kadar Moskof askeri kalmıştı. Bir birlerine yaslanarak etraflarını çarkıfeleklerle çeviren bu kuvvet, bir taraftan davul çalarken, diğer yandan çemberlerine kimse yaklaşmasın diye etraflarına ateş yaktılar. Ancak Osmanlı toplarının ateşlenmesi ve piyadenin tüfek atışıyla kıpırdayamaz hale getirildiler. Bu esnada Tatar askerleri bir taraftan kaçan imdat ordusunun peşine düşerken diğer taraftan Osmanlı süvarisi düşmanı çevirmiş ve imha etmeye başlamıştı. Tepe ile orman arasındaki bulunan meydana okadar çok ceset vardı ki artık süvari hucum yapılamaz hale gelmişti⁶⁸⁶. Ana karargâh binasına ulaşan haber düşmanın bozulmak üzere olduğu yönündeydi. Bu sebeple acil gönderilecek yardımla imdat ordusu imha edilecekti. Sadrazam haberi alır almaz sipahiler ağasına emrinde bulunan 7 bin sipahla tepeye gitme emri verdi. Ancak yardım kuvveti gelene kadar, tepeyi ele geçirmek için önde piyade arkada süvari tepeye hucum eden Moskof- Kazak birlikleri Kaplan Paşa'yı çekilmeye icbar etti⁶⁸⁷. Ancak buna rağmen Osmanlı birlikleri takip edilmedi. Kaplan Paşa yapılan görüşmeler neticesinde geri çekilme onayını aldı ve Tasma suyunun ötesine geçerek ana karargâhla birleşti. Tepenin kaybedilip Tasma adasının terkedilmesi, sekbanların hatalarına yoruldu.

Günlerce yapılan tartışmalar sonucunda Kara Mustafa Paşa, kuşatmanın devam etmesi gerektiği konusunda paşaları ikna etti. Ancak artık Osmanlı ordusunun işi daha zordu çünkü önlerinde kale arkalarında imdat ordusu bulunuyordu. Bu durumda

⁶⁸⁴ Şakul, *Çehrin*, 129.

⁶⁸⁵ Şakul, *Çehrin*, 133.

⁶⁸⁶ Şakul, *Çehrin*, 136.

⁶⁸⁷ Şakul, *Çehrin*, 138.

yapılacak hareketler daha zor, tehdit daha kuvvetliydi. Kaleye dışarıdan yardım gelmesin diye uğraşırken artık imdat ordusu sebebiyle Osmanlı ordusunun ikmal yolları kesilmiş oldu. Bu sebeple biran evvel kuşatmanın nihayete ermesi gerekiyordu. İmdat ordusunun durdurulamaması ve dışarıdan kaleye yardımın engellenememesine rağmen 21 Ağustos Pazar günü toplu hucumla kale feth edildi. Kalenin düştüğünü gören imdat ordusu da kale üzerine gelmektense yönünü Tasma Adası'na çevirdi. Kaleden imdat ordusunun yardıma gelmediğini gören müdafiler kurtuluştan ümitlerini tamamen kesti.

Çehrin seferi esnasında süvariye duyulan ihtiyaç nedeniyle 800 kadar sedengeçti daha sonradan sipahi ocağına almak vaadiyle Sirko'nun üzerine gönderdi⁶⁸⁸.

Bir başka kale kuşatması olan Viyana bütün anlatılar içerisinde alınamayan tek kale olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalenin alınamamasıyla ilgili birçok sebep ortaya konmaktadır. İlk başta Viyana üzerine yürünmesinin yanlış olduğu ile ilgili iddialar mevcuttur. Ancak biz konumuzla ilgili olarak kalenin alınamamasında süvarilerin rolünün olup olmadığı problemi üzerine eğileceğiz.

Viyana'ya yürürken ordu, yol üzerinde de hiç durmamış Yanık Kale önünde, Raba suyu kenarında savaşılarak Viyana önüne gelmiştir. Bu çatışmalarda süvari birlikleri önemli rol oynadı ve Nemçe ordusu kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı⁶⁸⁹. 6 Temmuz itibarıyla neredeyse tamamlanan Raba ve Rabçe üzerindeki köprülerin muhafazası ve Yanık Kale tarafından ordu çevrilmemesi için 20 binden fazla askerle İbrahim Paşa görevlendirildi⁶⁹⁰. Bu tedbirler neticesinde ordu Viyana önüne eksilerek gitmek zorunda kaldı. Bu minvalde bakıldığında kale kuşatmaları ve savunmaları tasavvur edildiği gibi ordunun direk kale önüne vararak kaleyi kuşatmasıyla başlayıp sonuçlanmamaktadır. Kalenin düşmesi yahut ayakta kalması buralarda elde edilen başarılarla yakından ilgilidir. Nihayetinde buralarda kaybedilen mücadeleler kaybeden tarafın azmini kırdığı gibi kazanan tarafa da motivasyon kaynağı olmaktadır.

Yol üzerinde gerçekleşen bir diğer olaysa Petronell vakasıdır. Osmanlı süvarilerinin dâhil olduğu ve savaşın kaybedilmesine neden olan ilk olay olarak tartışılmaktadır. Osmanlı kaynakları konu üzerine çok fazla eğilmemesine rağmen karşıt görüşler, Tatar

⁶⁸⁸ Şakul, *Çehrin*, 156.

⁶⁸⁹ Şakul, *II. Viyana*, 195.

⁶⁹⁰ Şakul, *II. Viyana*, 197.

birliklerinin kale önünde cenge tutuşup, yıprattığı birliği takip ederek tamamen yok etmemesinin sonucu olarak kalenin feth edilemediğini savunmaktadır. Ancak buna rağmen hadise kalede bir panik havası ve korku doğurmuştu. Ta ki 8 Temmuz'da kaleye Dük Karl komutasında süvarilerin gelmesine kadar bu korku ve panik devam etti⁶⁹¹. Bu durum süvarilerin her iki taraf için bir teminat olarak algılandığını göstermektedir. Tatarlar tarafından yok edilmeyen bu birlikler kuşatmanın ilerleyen safhalarında ileri garnizonda görevlendirilecektir. Ayrıca imparatorun çevre kalelere göndererek kalabalık bir yardım ordusu gelmesine yine bu birlikler vesile olacaktır⁶⁹². Ayrıca Leslie emrindeki piyadelerin durumu meçhul olmasına rağmen süvarileri Viyanayı savunmaya amadedirler⁶⁹³.

Osmanlı birlikleri Viyana önüne geldiklerinde Sadrazam ve 10 bin kadar süvari keşif harekâtına başladı⁶⁹⁴.

Savaşın sonucuna Petronell vakası ne kadar etki ettiğini anlamak oldukça güçtür. Ancak İskender köprüsünün Tatarlar tarafından tutulmayıp imdat ordusunun yetişmesi Türk ordusu tarafında en büyük problem olarak görülmektedir. Nihayetinde Silahtar, İskender köprüsünü tutmakla mükellef olan Tatar taifesinin Nemçe ve Leh askerlerini geçirtmemeğe güçleri yetmesine rağmen mani olmadıklarını ve bir tepe üzerinden elinde kırbacıyla Tatar Hanı'nın düşman askerlerini izleyişini tasvir etmiştir⁶⁹⁵. Kahraman Şakul ise bu kaynak ve daha sonrasında bu kaynağı inceleyerek yorumda bulunanların aksine İskender köprüsünün bulunduğu Tulln Ovası'nın zaten Macarların denetiminde olduğunu savunmaktadır. Tatarlar'ın ise burada istihbarat amaçlı gözetlemeler için bulunduklarını söylemektedir⁶⁹⁶. Ayrıca Tatar Hanı'nın imdat ordusuna karşı karargâhı defalarca kez uyararak görevini yerine getirdiği fakat bu uyarıları dinlemeyen sadrazamın yenilginin başlıca sorumlusu olduğu belirtilmektedir⁶⁹⁷. Ancak Tarh-i Mehmet Giray'da iki ordu arasına nifak girdiği belirtilmektedir⁶⁹⁸. Nifak bulunan bir ordunun ise musibete uğraması

⁶⁹¹ Şakul, *II. Viyana*, 225.

⁶⁹² Şakul, *II. Viyana*, 70.

⁶⁹³ Şakul, *II. Viyana*, 202.

⁶⁹⁴ Şakul, *II. Viyana*, 211.

⁶⁹⁵ Nazire Karaçay Türkal, "*Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa*" 875.

⁶⁹⁶ Şakul, *II. Viyana*, 99..

⁶⁹⁷ Şakul, *II. Viyana*, 99.

⁶⁹⁸ Uğur Demir, "*Târîh-i Mehmed Giray*" 6.

mukarrerdir. Bu sözleriyle Mehmet Giray, Osmanlı askeriyle, Tatarlar arasında bir anlaşmazlığın olduğunu kabul etmektedir. Sadrazam Tatarların uyarılarını dikkate alarak, Viyana'ya 3 saat kadar yaklaştıklarını bizzat müşahade ettikten sonra kuşatmada görev alan bütün sipah ve silahtar zümresiyle onların yanlarında bulunanları imdat ordusuna karşı hazır hale gelmeleri için uyarmıştır⁶⁹⁹. Tatarlar'ın yerine kuşatmada görevli süvarileri hazır etmesi, Sadrazamın, Tatarlara olan güveninin azaldığını göstermektedir. Sadrazamın güvenmemesinde, Murat Giray'ın ağustos sonunda planlanan büyük lağım saldırısı öncesinde topları metrislerden çekirmek istemesi yahut Tatar askerlerinin ağustos itibariyle otlakların kurumasını bahane edip bir an evvel kuşatmanın kaldırılmasını istemeleri öncül olmalıdır⁷⁰⁰. Ancak savaş vaki olup imdat ordusunun saldırıya geçmesi ve Osmanlı Ordusunun dağılması sonrası her iki tarafta da yazılanlar Tatarlar'ın ihanetini gözler önüne sermektedir. Kahraman Şakul, Leh vekayinamesinde, Kara Mustafa Paşa'nın yardım çağrısını Murat Giray'ın Leh kralının karşısında durmak akıl karı değildir kaçmaya bak diyerek geri çevirdiğini yazar⁷⁰¹.

Dük Karl, Viyana'ya dışarıdan gelecek lojistik ve mühümmanın kale içerisine giriş güvenliğini sağlamak için Viyana yakınlarındaki Prater adasında konuşlandı. Ancak adanın otlaklarının 10 bin kadar atlıya yetmeyeceği anlaşılnca buradan çekilmek zorunda kaldı⁷⁰². Ancak bu durum kaleye gelecek lojistik ve mühimmat destek için bir tehlike arz ediyordu. Bölgenin savunması için de piyadeler yeterli değildi. Kale kuşatmasında önemli bir mevki olduğu için 15 Temmuz günü Şam Beylerbeyi Sarı Hüseyin Paşa emrindeki Osmanlı askerleri adaya geçmeye çalıştı⁷⁰³. Atların yüzmeleri sayesinde köprü olmaksızın adaya rahat bir şekilde geçiş sağlanmıştır. Burada bulunan Nemçe kuvvetleriyle gerçekleşen üç saatlik mücadele sonucunda Osmanlı süvarisinin usta binici olmaları ve apansız saldırıları sonucunda ada zapt edildi. 16 Temmuz itibariyle adadan tamamen atılan Dük'ün askerleri, Jedlesee denilen mahalde karargâhlarını tekrardan kurdular. Dük'ün elinde bulunan süvarilerle yapabilecekleri oldukça kısıtlıydı. Nihayetinde Tatar akınlarını önlemek, lojistik ve mühimmat yollarını kesmek, müttefiklerin kaleye yapacakları yardımları organize etmek gibi güç görevleri olmasına

⁶⁹⁹ Nazire Karaçay Türkal, “*Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa*” 876.

⁷⁰⁰ Şakul, *II. Viyana*, 99.

⁷⁰¹ Şakul, *II. Viyana*, 101.

⁷⁰² Şakul, *II. Viyana*, 244.

⁷⁰³ Şakul, *II. Viyana*, 245.

rağmen süvari sayısı oldukça kısıtlıydı⁷⁰⁴. Bu sebeple Tökeli kuvvetlerinin karşısında durabilmek için Yanık Kale'den getirilen 500 kadar süvariye Pojon'u desteklemek için görevlendirdi. Ancak bu birlik henüz yoldayken Osmanlı birliklerinin ani baskınıyla tamamen yok edilmiştir⁷⁰⁵. Dük Karl'ın, Osmanlı birliklerini köprülere yaklaştırmamak için tek bir çaresi kalmıştı. Jedlesee'de iki alayını bırakıp diğer birliklerle Pojon'a hareket etmek. Bu hareketiyle Pojon'un düşmesini engellemiş böylece Krems'e kadar olan bölgeyi güvence altına almıştır. Aksi halde Sobieski'nin yolu tamamen kapanmış olacaktı. 25 bin süvariden müteşekkil olduğunu düşündüğü Osmanlı birlikleriyle meydan savaşını göze alamayan Dük Karl, bir baskın harekâtına girişti. Ancak başarısız olarak geri çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı birlikleri Pojon'u alsalar da sabah Habsburg dragonları Pojon'u tekrar almaya muvaffak oldu⁷⁰⁶. Pojon'un kaybına Tökeli'nin isteksizliği ve korkaklığı sebep olmuştur⁷⁰⁷.

Pojon yenilgisi sonrası Kör Hüseyin Paşa, sadrazama yazdığı mektupta yenilginin sebeplerini sıraladıktan sonra 10 bin Osmanlı 10 bin de Tatar süvarisi talep etti. Komaran taraflarında bulunan 30 bin kişilik Nemçe askeriyle 12 bin kişilik Dük Karl kuvveti İskender Köprüsün'den geçip Viyana yolunu açmak istiyordu⁷⁰⁸. Sadrazam bu istekleri mantıklı bularak 10 bin kadar Osmanlı süvarisi ve Murat Giray'ın oğlu Alp Giray komutasında da 10 bin Tatar askerini görevlendirdi. Bu birlikler gelen imdat ordusunun önünü kesme görevi almıştır⁷⁰⁹. 24 Temmuz itibariyle kaleye yardıma gelecek birlikler bölük bölük kale dışında bulunan Dük Karl'ın birliklerine katılmaya başlamıştı. Bavyera süvarisi, İskender köptüsünün güvenliğini sağlayan Dünewald'a katılıp Tatarların Tulln Ovasına yaklaşmasına mani oluyorlardı. Bavyera piyadeleri de Krems Adası'nın karşısına konup geçiş yerlerinin güvenliğini sağlıyordu⁷¹⁰. Bu sırada Viyana'dan haber alamadıkları için şehrin düşmesine karşı da plan yapılmaktaydı. Bu plana göre 15 bin süvari ve 25 bin kadar piyade, Viyana orman yolu kullanılarak stratejik öneme sahip sırtları ele geçirecekti⁷¹¹. Bu sayede taciz edilecek Osmanlı birlikleri imdat ordusunu

⁷⁰⁴Şakul, II. Viyana, 275.

⁷⁰⁵Şakul, II. Viyana, 278.

⁷⁰⁶Şakul, II. Viyana, 279.

⁷⁰⁷Nazire Karaçay Türkal, "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa" 865.

⁷⁰⁸Şakul, II. Viyana, 281.

⁷⁰⁹Nazire Karaçay Türkal, "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa" 866.

⁷¹⁰Şakul, II. Viyana, 283.

⁷¹¹Şakul, II. Viyana, 283.

engellemek için gücünün tamamını kaydırma imkânı bulamayacaktı. İmdat ordusunun en büyük korkusu Tökeli İmre'ydi. Nitekim Sobieski, Tökeli'nin imdat ordusunun birleşmesini engelleyeceğinden korkuyordu. Ancak Tökeli'nin Nemçe elinde bulunan çiftliği ve ailesi Tökeli'ye şantaj aracı olarak kullanılmaktaydı⁷¹². Bu sayede imdat ordusunun bir maniye uğramadan kale önüne varması beklenirken diğer taraftan kale burçlarının düştüğü haberleri Dük Karl'ı endişelendiriyor elindeki kuvvetlerle imdat ordusunu beklemeden Osmanlı ordusu üzerine yürümeyi teklif ediyordu⁷¹³. Bir taraftanda ağustos başından itibaren Sobieski ve Saksonya Elektörüne haberciler göndererek zamanın daraldığını bildiriyordu. Dük Karl 6-20 Ağustos tarihleri arasında yaptığı hareketlerle Morava kıyılarında Kuruz bölgesinin ele geçmesini engelleyerek Sobieski'nin yolunu açık tutmayı başarmıştı. Burada elde ettiği başarıya dayanarak Tulln Ovası'nı'a gidip burada tonboz köprü kurumunu hızlandırmak istiyor ancak yokluğunda Tökeli'nin Morava'ya gelmesinden korkuyordu⁷¹⁴.

Alp Giray, Dük Karl'ın Krems'e gitmeden geri döndüğünü ve müstahkem bir mevkiye tabur kurup top bağladığını öğrenmişti. Tökeli'ye bölgeye gelmesi için haber gönderilmesine rağmen Tökeli, gönderdiği haberciyle Pojon'daki gibi ricat edilmesini önerdi. Ana ordunun kendisini Tuna'nın öte yakasında izlerken çekilmenin mertliğe sığmayacağını bildirerek Hüseyin Paşa, Tökeli olmadan da mücadeleye gireceğini gelen ulağa ilettili⁷¹⁵. Hüseyin Paşa hücumu geçerek Karl'ın iki süvari taburunu bozguna uğrattı. Ancak geriye sarkmaları sonucu etrafi biranda sarıldı. Aynı anda Tatarlar Karl'ın sağ koluna hücum etmiş olmalarına rağmen bu hücumları çok kolay bir şekilde püskürtüldü⁷¹⁶. Osmanlı birlikleri 30 alay askerin içerisine girmişti. Burada 30 alaydan kastın 30 saf olduğu anlaşılmaktadır⁷¹⁷. Nemçe tarafı Osmanlı süvarisinin şiddetli hücumu karşısında korkuya kapılmıştı⁷¹⁸. Karl'ın safların arasını geniş bırakması Osmanlı Süvarisinin işine geldi. Bu sayede öndeki safı yardıktan sonra hız kesmeden arkadaki safa sarkmayı başardılar. Ancak Karl, Osmanlı süvarisini avantajlı duruma

⁷¹² Şakul, II. Viyana, 297.

⁷¹³ Şakul, II. Viyana, 303.

⁷¹⁴ Şakul, II. Viyana, 318.

⁷¹⁵ Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa*, 867.

⁷¹⁶ Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa*, 867.

⁷¹⁷ Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa*, 867.

⁷¹⁸ Şakul, II. Viyana, 321.

getiren bu hatayı sonraki muharebelerde bir daha tekrarlamayacaktı⁷¹⁹. Kara Mustafa Paşa, Kör Hüseyin Paşa'nın vefatıyla sonuçlanan Bisamberg Muharebesine rağmen 3. kez Tuna'nın öte yakasına geçip köprüleri tamir etmek istemişti. Ancak Eflak ve Boğdan süvarileri Dük Karl'ın 31 Ağustos'taki engellemesine maruz kaldı⁷²⁰.

23 Ağustos itibariyle Dük Karl'ın Viyana sırtlarında bulunan Ormanlık araziden Osmanlı ordusu üzerine yürüme isteği İmparatorluk hükümeti tarafından nihayet kabul edildi. Ancak imdat ordusuyla birleşmeden herhangi bir maceraya kalkışmaması istendi⁷²¹. Buna rağmen Karl emrindeki askerlere Tulln Ovasından geçiş emri verdi. Geçiş esnasında Tatar askerleri görülse bile bunlar tehlike oluşturacak sayıda değildi. En büyük problem Sobieski'nin geçiş güzergâhının ordu geçişine uygun hale getirilmesiydi. Karl, Osmanlı ordusunun bu bölgeye büyük bir süvari birliği gönderemeyeceğini varsayarak çalışmalarına devam etmek zorundaydı. Osmanlı karargâhında da ele geçirilen bir esirin verdiği malumat neticesinde imdat ordusunun ne taraftan geleceği anlaşılmca hareketlenme başladı. Yanıkkale'de bulunan Mustafa Paşa 4 Eylül tarihinde ivedilikle ordugâha çağırıldı⁷²². 9 Eylül'de öncü birliklerin komutanı olarak Viyana Ormanları'na gönderildi⁷²³. İmdat ordusunun bütün ağırlı 9 Eylül itibariyle karşı tarafa geçti. Geçiş esnasında Viyana'yı imdat ordusunun geldiğinden haberdar edebilmek için 600 kadar süvari Kahlenberg sırtlarına gelerek fişek attı. İmdat ordusu Kuzey tarafta güvenliği temin amacıyla 3 süvari taburu ve 3 bin Leh süvarisini bıraktı. Osmanlı birliklerinin tam olarak nerede konuşlandığı bilinmediğinden kuzeyde hala tehdit devam ediyordu⁷²⁴. 9 Eylül günü öncü birliklerin Tatar tehdidi olmadığı haberini getirmeleri üzerine Weidling Vadisi'ne doğru harekât başladı. Ancak köylülerin daha önce Tatarları durdurmak için yol üzerine devirdikleri ağaçların temizlenmesi gerekiyordu. 10 Eylül sabahı itibariyle temizlenmiş yoldan hareket iden imdat ordusu Weidlibg Vadisi'ne ulaştı⁷²⁵. Burada ön

⁷¹⁹ Şakul, *II. Viyana*, 321.

⁷²⁰ Şakul, *II. Viyana*, 333.

⁷²¹ Şakul, *II. Viyana*, 356.

⁷²² Tarihlerde farklılık vardır. Silahtar tarihinde 20 Ramazan'ın 2 Eylül tarihine denk geldiğini söylese de 2 Eylül 10 Ramazan'a denk gelmektedir bk. s.878. Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın tarihinde ise 21 Ramazan tarihi düşülmüştür. bk. s.159. Kahraman Şakul ise tarihi 4 Eylül olarak vermiştir. Çalışmasını yabancı kaynaklarla karşılaştırmalı yazdığı için kendisinin tarihlendirmesi tarafımızca da kullanılmıştır.

⁷²³ Şakul, *II. Viyana*, 364.

⁷²⁴ Şakul, *II. Viyana*, 365.

⁷²⁵ Şakul, *II. Viyana*, 359.

cephce oluşturulacak saf nizamıyla yürüyüş yapılırken hatlar arasında gedik açılmamasına dikkat ediliyordu. Osmanlı karargâhında yapılan toplantıda da metristeki askerlerin kalması diğcr tüm paşaların maiyetiyle beraber imdat ordusuna karşı hareket etmesi kararlařtırıldı⁷²⁶. Sadrazamın savaşa ikna etmek için uğraştığı bir diğcr kişi ise Murat Giray olmuştur. Ancak Murat Giray Tatarların savaşmak istemediğini belirtmekteydi⁷²⁷. Buna rağmen süvariye hadden fazla ihtiyaç vardı. Nitekim yardım ordusunun ekserisi süvarilerden mürekkepti. Alınan istihbara göre 40 bin Leh askerine karşılık, 30 bin Nemçe piyadesi ve 40 bin Nemçe süvarisi bulunmaktaydı⁷²⁸.

Osmanlı ordusu, Tuna boyunca 7 km kadar bir alanda savaş tertibi almıştı. Buna göre düşmanın taarruz edeceği sağ kol daha kuvvetliyken sol kol daha zayıftı. Sağ kolda daha fazla derinlikli savunma tertip edildi. Düşman engebeli araziden aşağı inmeye kalkarsa Osmanlı süvarileriyle karşı karşıya kalacaktı. Bu süvariler top ve tüfek ateşiyle destekleyecek ardıllarda bulunmaktaydı. Bu sayede düşman süvarisi yavaşlatılacak etrafta bulunan piyadeler süvariler için kolay lokma haline gelecekti. Osmanlı süvarisinin manevra alanını genişletmek için Osmanlı ordughındaki çadırlar da Yanıkkale yoluna alındı⁷²⁹.

Sobieski emrinde bulunan imdat ordusunun sol kolu Viyana Kale’siyle temasa gecip içeriye yardım göndermeyi başarmıştı. Sağ kanatsa Viyana’nın güney tepelerini ele gecirmek için uğraşacaktı. Bu sayede süvari hücumuyla Osmanlı’nın taarruza kalkması engellenecekti⁷³⁰. 11 Eylül sabahı imdat ordusu hem arazi şartlarıyla hem de Osmanlı ordusuyla mücadele etmek zorunda kaldı. İmdat ordusunun sol kanadı engebeli arazide saf düzenini kaybetmeden ve yanlardan bir baskın yememek için birlikler bir birleriyle temas halinde ilerliyordu. Osmanlı süvarisi bulduğu firsatlarda arazi şartlarından faydalanarak hamle yapıyor ve imdat ordusunun bir birleriyle teması kaybettikleri yerlere sarkma gerçekleştiriyordu. Tüfeklerini ateşleyip saf düzenlerini bozmak için uğraşıyor fiziki hamlenin yetersiz olduğu yerde psikolojik olarak korkutmak için çığlık

⁷²⁶řakul, *II. Viyana*, 372.

⁷²⁷ Göker İnan, *Hasan Esri’nin Miyar’d- Düvel ve Misrab’l MilelsimliTarih ve Coğrafya Eseri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Marmara niversitesi, 2017), 1399.

⁷²⁸ şakul, *II. Viyana*, 380.

⁷²⁹ şakul, *II. Viyana*, 390.

⁷³⁰ şakul, *II. Viyana*, 393.

atıyorlardı⁷³¹. Bu şekilde gerçekleştirilen harekâtlarla imdat ordusunun saflarında bozulmalar görüldü. Durumu düzeltmek için Nemçe süvarisi öne çıkarak Osmanlı süvarisinin cephe taarruznu kırmak amacıyla yanlardan bindirdi. Bu esnada çekilmek zorunda kalan Osmanlı süvarisinin tekrar gelmesini engellemek amacıyla daha önce süvariye engelleyen çarkıfelekler safların önüne dizildi⁷³². Süvari desteğinden mahrum kalan Osmanlı ordusu tutunamayıp Viyana yönüne çekilmeye başladı. Köylerde kurdukları istihkâmlara ulaşan Osmanlı birlikleri attan inerek imdat ordusunu ok ve tüfek yağmuruna tuttu⁷³³. Ancak imdat ordusu da düzlüklere ulaştığı için daha düzenli yürüyüş gerçekleştirdi. Bu durum saflar arasında gedik açılmasını engelledi. Top desteğiyle saflarını ilerleten imdat ordusuna hücum eden Osmanlı süvarisini arkaları ve yanları mızraklı piyadeyle çevrili tüfekli piyadeler karşılıyordu⁷³⁴. Öğlen olmadan imdat ordusu hedeflerine ulaştı. 12 Eylül sabahının ilk ışıklarıyla Osmanlı süvarileri kurulmaya çalışılan bataryalarına hücumla geçtiler. Havanın henüz aydınlanmamış olması sebebiyle Osmanlı süvarisi düşmana yaklaşma fırsatı buldu. Saflar baskı altına alınınca iki Nemçe piyade taburu ikili saf düzeninde tepeden aşağı inmeye başladı. Diğer birlikler de arkalarından onları takip ederek tepeden inmeye başladı⁷³⁵. Ancak bataryaların kurulmasını engelleyemeyen Osmanlı süvarisi top atışıyla Burgstall'da bulunan siperlere çekildi. Anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı birlikleri ilk iki gün boyunca imdat ordusunu süvarilerle üzerine çekmeye çalışmış ardından korunaklı siperlere çekilerek imdat ordusunu durdurmaya çalışmıştır. Dük Karl dağınık şekilde hareket eden birliklerinin sarılacağını anlayınca yanlarından sarılmamaları için cepheyi genişletme kararı aldı⁷³⁶. Aldığı bu kararıyla bütün birlikleri bir arada tutmayı başarmış ve yanlarından çevrilmelerini engelledi. Ayrıca girişilen mücadelelerde Osmanlı birlikleri Tuna'dan Nusberg'e kadar olan siperleri terk etmek zorunda kaldı. Osmanlı birlikleri Nussberg'den sökülemeyince Dük Karl Nemçe dragonlarını ve bir Sakson piyade alayını sola çark ettirerek Leopoldsberg önlerine getirdi. Bu manevrayla cephe hattında bozulma gerçekleşti. Merkezle sol kol arasında açılan gedik fark eden Osmanlı süvarisi

⁷³¹ Şakul, *II. Viyana*, 396.

⁷³² Şakul, *II. Viyana*, 396.

⁷³³ Şakul, *II. Viyana*, 396..

⁷³⁴ Şakul, *II. Viyana*, 398.

⁷³⁵ Şakul, *II. Viyana*, 398.

⁷³⁶ Şakul, *II. Viyana*, 398.

beklediğini bulduğu an bu bölgeye süvari hücumu gerçekleştirdi. Gediğin acil kapanması için hamle yapan İngiltere Kralı I. George burada hayatını kaybetti⁷³⁷. Osmanlı birlikleri mızraklı ve tüfekli piyade karşısında ancak bu şekilde açılan gedikleri değerlendirerek saf düzenini bozabilirdi. Ancak topçu ateşinin başlaması Osmanlı tarruzunu durdurmaya yetti⁷³⁸. Bu esnada yanlardan bir süvari tarruzuna maruz kalmamak için Tuna boyunda bulunan Osmanlı birliklerine taarruz gerçekleştirildi. Tuna kıyısında bulunan stratejik öneme sahip Kahlenbergerdorf köyü zırhlı süvari takviyesi sayesinde Nemçe birliklerinin eline geçti. Kara Mehmet Paşa, bu birlikleri kısıp alıp köyü tekrar ele geçirmek amacıyla aldığı takviyeyle hücumu geçmiş olmasına rağmen köye çekilerek mustahkem mevkilere çekildi⁷³⁹. Saat 10'u gösterdiğinde imdat ordusu Nusberg'e gerçekleştirdiği taarruzu Osmanlı birliklerinin tüm çabalarına rağmen başarıya ulaştı. Hâkim tepenin ele geçmesiyle aşağıdaki topraklar yukarıya taşınmıştır.

Sadrazam Türkenschanzda yaptığı hazırlıkların sonucunda tepeyi tekrar ele geçirmek için taarruz düzenledi. Osmanlı birlikleri, imdat ordusunun merkezine ve sol kanadına cepheden taarruza geçti. İlk taarruzun püskürtülmesine rağmen ikinci defa taaaruza geçen Osmanlı birlikleri ön safların düzenini bozmuş olmasına rağmen, orta kolda bulunan 5 Sakson taburu Osmanlı saflarını durdurmaya başardı. Dragonların ve ağır süvari birliği cuirassierslerin mücadeleye katılmasıyla dengeler değişti. Osmanlı birlikleri ikinci taarruzdan da istediğini elde edemedi. Bozulan Osmanlı askerleri Nemçe ve Saksonya askerleri tarafından takip edildiler. Ancak Nusdorf'da Osmanlı direnişiyle karşılaştılar ve geri çekilmek zorunda kaldılar. Bozulan birlikleri takip ederek Nussberg'e yönelen Osmanlı birlikleri yanlardan aldığı taarruzla taarruzunu sonlandırmak zorunda kaldı⁷⁴⁰.

Öğlen mücadeleye ara verildi. Öğleden sonra saat 4'te başlayan mücadelede Sobieski Osmanlı sol kanadına 150 kadar atlıyı taarruza kaldırdı. Yaklaşık 50 kadarının ölmesi üzerine Osmanlı süvarisinin taarruz edeceğini düşünerek ikinci bir süvari kıtası erken davranıp hücumu geçti. Ancak ilk taarruz sonucu geri çekilen Osmanlı süvarilerini takibe geçen Nemçe süvarileri sahte ricat tuzağına düştüler. Bu taktikle çok sayıda Leh

⁷³⁷ Şakul, II. Viyana, 400.

⁷³⁸ Şakul, II. Viyana, 400.

⁷³⁹ Şakul, II. Viyana, 400.

⁷⁴⁰ Şakul, II. Viyana, 400.

komutanı öldürüldü⁷⁴¹. Türkenschanz önünde 300 civarında ağır zırhlı Nemçe ordusunun sol kolu Kara Mustafa Paşa emrindeki sancaklara saldırı düzenledi. Az sayıdaki süvarinin düzenlediği saldırı püskürtüldü⁷⁴². Nemçe ordusu da Osmanlı ordusundakine benzer bir sahte ricat denemiş olabilir. Nitekim kaçan birlikler 4 bin kadar tüfekli Sakson'un gerisine sarktı. Sarı Hüseyin Paşa, taarruzu devam ettirerek sol kanattan yeni bir hücum başlattı. Sobieski aldığı yardımla bir kez daha Osmanlı süvarisini yanlardan vurarak cephe taarruzuna geçmelerini engelledi⁷⁴³.

Türkenschanz'da Kara Mustafa Paşa top atışıyla baskı altında tutulurken Dük Karl, iki Döbling köyüne gönderdiği birliklerle Sobieski askerlerinin rahatlamasını sağladı. Bu hareket esnasında da yoğun top ve tüfekli piyadenin salvo atışları Osmanlı ordusunu Tuna kenarında zor duruma düşürdü. Bu ateş desteği sayesinde süvariler de derin saf düzeninde ilerlemelerini sürdürdü. İbrahim Paşa bu taarruzu göğüsleyemeyince Osmanlı ordusunun sağ tarafı çadırların bulunduğu mevkiye kadar çekilmek zorunda kaldı. Bu gerileme sonucunda imdat ordusu iki kola ayrılarak bir kol Löbel Burcu'nun altında bulunan metrislere saldırırken diğer kol Türkenschanz'a yöneldi⁷⁴⁴.

Osmanlı ordusu Türkenschanz'ı top ve tüfek atışlarıyla savunuyordu. Ancak sağ kanadın çökmesiyle merkez de bulunan Osmanlı süvarisinin önünde bekleyen yayalar kaçmaya başladı. Firarın başlamasıyla Nemçe ordusu ordugâha yöneldi. Dük Karl'ın askerlerinin de katılmasıyla ilerleyiş hızlandı. Burada Dük Karl'ın Türkenschanz'a getirdiği kuvvetler önem arz etmektedir. Çünkü Kara Mustafa Paşa'nın bulunduğu yerde direnç devam etmekteydi⁷⁴⁵. Ancak gerçekleşen son Leh süvari hücumuyla her şey sona erdi ve Osmanlı merkezi tamamen dağılmaktan kurtulamadı⁷⁴⁶.

Bazı görüşlere göre Osmanlı ordusu, Viyana tepelerini tutmamakla hata yapmıştı. İmdat ordusunun geldiği anlaşıldıktan sonra metrislerde bin kadar asker bırakılmalı

⁷⁴¹ Şakul, *II. Viyana*, 411.

⁷⁴² Şakul, *II. Viyana*, 411.

⁷⁴³ Şakul, *II. Viyana*, 412.

⁷⁴⁴ Şakul, *II. Viyana*, 414.

⁷⁴⁵ Şakul, *II. Viyana*, 415.

⁷⁴⁶ Şakul, *II. Viyana*, 421.

piyadeler topraklarla beraber öne, süvariler de onların arkasında hazır bulundurulmalıydı. Gerektiği hallerde süvarilerde hücumla kaldırılarak bu belanın üstesinden gelinebilirdi⁷⁴⁷.

Apafi Mihalle, Kara Mustafa Paşa'nın fikir teatisi yaptıkları 25 Ağustos'ta Viyana'dan önce Yanıkkale kuşatılsaydı, bu sırada süvari etraftan yardım gelmesini engelleyerek yolları keserdi. Ordu kuşatmayı kaldırmayıp burada kışlasa öncüler Tuna'nın diğer yakasında yağma hareketlerine katılır bu sırada İskender Köprüsü, Osmanlı ordusu himayesine geçeceğinden dilediğince asker geçirirdin. Tuna'nın iki yakasının Osmanlı süvarilerinin kontrolünde olması sayesinde hem Yanıkkale hem de Viyana çok kolay alınabilirdi minvalinde akıl vermiştir. Oysa direk Viyana'nın kuşatılması, etraftan gelebilecek yardımların olması nedeniyle kontrolü ve yardımın engellenmesi oldukça zordur⁷⁴⁸.

Viyana'na kuşatmasının başarıya ulaşmamasıyla ilgili olarak Vaka'i Beç isimli eserde 4 madde sayılmaktadır. İlk madde; Viyana kuşatmasına savaştan ziyade ganimet almak için gelenlere bağlanmıştır. Bu gruplar çok fazla ganimet aldıkları için ganimetlerini korumak amacıyla savaş nihayete ermeden savaş sahasını terk etmeye başlamışlardır. Tabi orduda kimi grupların geri çekilmesi orduda bozgun havası uyandırmış diğer gurupların da savaşma azmini kırmıştır. Bu ganimet için gelenlerin kuşatma öncesi denetlenerek ordudan uzaklaştırılması gerektiği Vaka'i Beç yazarınca ihmal olarak görülmüştür. İkinci madde; askerinin metrislerde çok uzun süre bekletilmesi ve hücumla kaldırılmaması olarak görülmüştür. Üçüncü madde; Lojistik desteğin hem insan hem de orduda ki hayvanlar için yetersiz olmasıdır. Dördüncü madde; askerlerin gayr-i ahlaki davranışlarda bulunması olarak görülmüştür⁷⁴⁹. Bu maddeler de farklı yönden Tatar askerinin savaşa olumsuz etkisini göstermektedir.

Kuşatma kalkmış olmasına rağmen Sobieski etrafta bulunan kaleleri ele geçirmek için harekete geçti. Dağılan bir ordudan zorlanmadan birçok kalenin zahmetsizce alınabileceğini düşünüyor olmalıydı. Alınabilecek yerler içinde en stratejik olanı şüphesizki Ciğerdelendi. 7 Ekimde, Sobieski 5000 kadar Leh süvarisini saf nizamına çok

⁷⁴⁷ Şakul, II. Viyana, 377.

⁷⁴⁸ Nazire Karaçay Türkal, "Silahdar Fındıklılı Mehmed" 861.

⁷⁴⁹ Mehtap Yılmaz, *Vekayi'ne (Vekayi-i Bec) (Metin ve Değerlendirmesi)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Marmara Üniversitesi, 2006), XI.

özen göstermeden ve tüfeklerinin fitillerini dahi yaktırmadan Ciğerdelene doğru harekete geçirdi. Eğer bir dirençle karşılaşırsa Nemçe kuvvetlerini bekleyecek aksi halde kolay bir zaferi kazanmış olacaktı. Ancak Palanka'da bulunan Sirem ve Semendire süvarileri düşman askerinin geldiğini fark etmişti⁷⁵⁰. Palankadan çıkıp hayvan otlatıyormuş gibi yaparak düşmanı üzerlerine çekmeye çalıştılar⁷⁵¹. Kara Mehmed Paşa'da emrinde bulunan süvarilerle pusuya yatarak düşmanın bu pusuya düşmesini bekledi. Leh öncüleri bir anda hücum edince pusuda fırsat kollayan Osmanlı süvarisi yerinden çıkarak sol kanattan bindirme yaptı. Jablonowski bir yandan Sobieskiden yardım beklerken diğer taraftan dragon süvarilerini attan indirerek saf nizamına soktu⁷⁵². Bu sırada diğer süvariler tüfeklerinin fitilleri bile yanmayan dragonları terk edince korumasız piyade Osmanlı süvarisinin önünde çaresiz ölümü bekledi. Bütün piyadeyi öldüren Osmanlı süvarisi, Sobieski'nin bulunduğu mahale doğru atak yaptı. Sağ kanada yapılan baskınlar karşısında bir direnç bulunsa da Süvariler zırhlı hüsar süvarilerini dağıtmayı başardı⁷⁵³. Kaçmaya başlayan birlikler diğer birliklerinde paniklemesine sebep olunca Sobieski birliklerinde bozgun baş gösterdi. Sobieski dağılan ordu içinde ölümden son anda kurtuldu⁷⁵⁴.

Sobieski vazgeçmiyor Tuna'nın öte yakasında Osmanlı tehdidine son vermek istiyordu. Bu sebeple ilk hedef Ciğerdelen Palankasının yakılmasıydı. Ancak bu sayede Viyana güven içinde olabilirdi. 9 Ekim tarihinde bir kez daha Ciğerdelen önünde iki ordu birlikleri karşı karşıya geldi. Nemçe ve Leh askerlerinin sayısı Osmanlı birliklerinin iki katı kadardı. Osmanlı ordusu, asker sayısının azlığı sebebiyle daha derin bir saf nizamında dizilmişken, karşı ordu uzun ve bir birine yakın saflar halinde konumlanmıştı. Düsamberg'de Osmanlı ordusunun bir birine mesafeli duran safları süvari hücumuyla yarması, safları bir birine yaklaştırdı. İki ordu 300 metre kadar bir birlerine yaklaşıncı Osmanlı sağ kanadından 2 bin kadar süvari Joblonowski'nin bulunduğu sol kala hücumla geçti. Ancak bu kolda çarkıfeleklerle korunan piyade ve arkalarındaki toplar sayesinde süvari hücumu kırıldı. Bu kola yardıma gelen dragonlar ve ağır süvariler çok fazla zayıata

⁷⁵⁰ Nazire Karaçay Türkal, “*Silahdar Fındıklılı Mehmed*” 894.

⁷⁵¹ Şakul, II. Viyana, 478.

⁷⁵² Şakul, II. Viyana, 478.

⁷⁵³ Şakul, II. Viyana, 479.

⁷⁵⁴ Şakul, II. Viyana, 479.

sebebe oldu⁷⁵⁵. Sağ tarafın bozulması üzerine bir hücumla uğramadan Osmanlı merkez birlikleri harekete geçti. Merkeze doğru gerçekleştirilen hücum bir anda gerçekleştirilen çarkla Joblonowski'nin birinci hücumda yıpranan sağ kanadına kaydırıldı. Ancak bu çark Osmanlı sol tarafını Nemçe süvarisi karşısında korumasız bıraktı. Hücumla geçtikleri sağ kol da yarılamayınca iki birlik arasında kalan süvarilerde bozulma emareleri görülmeye başladı. Bu sırada Osmanlı sağ kanadı da Nemçe ağır süvarisinin açılan saflar arasına girmesiyle ana orduyla bağlantısını kopardı⁷⁵⁶. Osmanlı ordusunun kaçmaya başlamasıyla Sobieski Ciğerdelen'e yönelerek Palankayı teslim aldı. Bu mücadele esnasında bir diğer süvari birliği olan Tökeli'nin yardıma gelmediği hatta ilk mücadeleyi Osmanlı ordusunun kazandığına üzüldüğü rivayet edilir⁷⁵⁷.

Osmanlı ordusunun Ciğerdelende de yenilmesi üzerine, Sobieski yönünü Estorgan'a çevirdi. Artık kuşatılan kaleye imdat ordusunun gelmesi oldukça zordu. Bu sebeple 140 yıldır Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Estergon'a yöneldi. Kuşatma kış mevsimine yaklaşmış olmasına rağmen kalenin yardıma kimsenin gelemeyecek olması dolayısıyla teslimiyle son buldu⁷⁵⁸.

Osmanlı ordusunun Viyana önüne geldiğindeki mevcuduna bakılacak olursa 400 bin rakamıyla beraber 100 binde Tatar olduğu kaynaklara yansımıştır⁷⁵⁹. Ancak bu 400 bin rakamının hepsinin muharip olması mümkün değildir. Ayrıca kroniklerde sayıların abartılması adetten olduğu görülmektedir. Muharip olarak 15 bin kadar sipah, 40 bin kadar tımarlı sipahi, 45 bin dolaylarında da kapı halkı rakamları daha mantıklı görülmektedir. Tabi kuvvetlerin sayıları da 100 bini bulmaktadır. Bunların da süvari oldukları bilinmektedir. Kapı halkının bir kısmının yanlarında kaç adamla geldikleri ve gönüllüler gibi sayısı belli olmayan birlikler de işin içerisine dâhil olduğunda Osmanlı ordusunun hala ekseri çoğunluğunun 1683 yılında süvarilerden müteşekkil olduğu görülmektedir⁷⁶⁰.

⁷⁵⁵ Şakul, II. Viyana, 486.

⁷⁵⁶ Şakul, II. Viyana, 487

⁷⁵⁷ Şakul, II. Viyana, 484.

⁷⁵⁸ Şakul, II. Viyana, 499.

⁷⁵⁹ Uğur Demir, "Târîh-i Mehmed Giray", 3.

⁷⁶⁰ Şakul, II. Viyana, 229.

Huruç hareketlerinin önlenmesi kalenin alınmasında ne kadar büyük rol oynadığını anlamak için Viyana kuşatması esnasında Burg Burcu önünden yapılan harekâta bakmak yeterli olacaktır. Nitekim zamanla yarışan Osmanlı birlikleri Burg Burcu önünden yapılan huruç harekâtını önleyemeyince hendekler zarar görmüş ve bu hendeklerin tekrar onarılması 3 gün sürmüştür⁷⁶¹. Ayrıca bu zaman zarfında verilen kayıplar, burca yaklaşılamaması ve moral bozukluğu kuşatmanın başarıya ulaşması için zaman kadar değerli etkenlerdir.

Viyana Kalesi'nin kuşatılmasını takip eden 15 Temmuz 16 Temmuz'a bağlayan gece kaleden ilk huruç harekâtı gerçekleşmiştir. Bu huruç harekâtı akabinde silah ve sipahtar bölükleri geceleri metris gerisinde karakola çıkmıştır⁷⁶².

Viyana önünde gelen imdat ordusu neredeyse yenilmek üzereyken son bir gayretle galip gelmiştir⁷⁶³.

Kale kuşatması 40 günü geçerse onun her hangi bir yerden imdat alması olasılığı oldukça yüksektir. Bundan dolayı muhasara eden askerin elini çabuk tutması gerekir. Viyana kuşatması ise 50 günden fazla sürmüştür⁷⁶⁴.

1695 senesi Osmanlı ordusu için yeni olaylar barındırıyordu. Temeşvar'ın güvenliği ve kontrolü için çevrede bulunan küçük palankaların tek tek alınması gerekmektedir. Bu sebeple padişahın komuta ettiği ana ordudan ayrı küçük birliklerle çevrede bulunan palankalar kuşatıldı. Bunlardan biri olan Pofça palankası, Rumeli Beylerbeyine ısmarlanmıştı. Palanka önüne gelindiğinde kuşatma gerçekleşmesin diye 150 miktar süvari dışarı çıkıp hücum etmiş olmasına rağmen Osmanlı süvarisi tarafından kolayca püskürtüldü. Bütün süvari ve piyade dört koldan yaptıkları kuşatmalarda atılan top ve humbarayla palankayı teslim olmaya zorladı. 3 gün süren kuşatma neticesinde palanka teslim oldu⁷⁶⁵. Bu palankanın alınmasıyla beraber Logoş ve Şebeş kalelerinin fethi için Rumeli sağ ve sol koluyla, Dukakin Alaybeyi ve yediyüz silahdar serdengeçti,

⁷⁶¹Şakul, *II. Viyana*, 328.

⁷⁶²Şakul, *II. Viyana*, 243.

⁷⁶³Özcan (Hızl.), *Defterdar Sarı Mehmet Paşa*, 161.

⁷⁶⁴Özcan (Hızl.), *Defterdar Sarı Mehmet Paşa*, 157.

⁷⁶⁵Topal (Hızl.), *Nusretname*, 147.

yedi oda yeniçeri, dört oda cebeci, iki oda topçu toplam üç bin kadar asker 2 top ve yeteri kadar cephaneyle görevlendirildi⁷⁶⁶.

Merkez ordu Belgrad'a vardığında padişah başkanlığında divan toplandı. Lipova, Sebeş ve Lugoş kalelerinin Temeşvar bölgesinde olduğu, Temeşvar'ın hâkimiyeti için bu palankaların kuşatılmas ı uygun görüldü⁷⁶⁷. Sebeş ve Lugoş yukarıda bahsedildiği gibi küçük birliklere ısmarlanmışken daha büyük olan Lipova kuşatmasını bizzat padişah komuta etti. Kaleye yaklaşıldığında, Karaman Beylerbeyi 500 silahtar serdengeçtinin yanında Erzurum ve Trabzon eyalet askerleri öncü olarak ordunun iki saat önünde yürümekle görevlendirildi⁷⁶⁸. Padişah kale önüne geldiğinde öncü birliklerin kale çevresinde cenge tutuştuğunu gördü. Kuşatma top ve humbara atışlarıyla başlayıp ardından metris ve lağımların ilerletilmesiyle devam etti⁷⁶⁹. Huruç girişiminde bulunan müdafiler güç yetiremeyince tekrar kaleye döndü. Osmanlı süvarileride bunları takip ederek kale içine girmeyi başardı. Süvarinin içeri girdiğini gören askerler de onları takip etti. İç kale taburlarına kadar ilerlenip bayrak dikilmesine rağmen piyade asker yokluğundan fetih muvesser olmadı. Süvarinin içeri girdiğini gören müdafiler top, tüfek ve humbara atışlarıyla iç kaleye doğru çekilmeye çalıştılar. Bu durumu gören süvari atlarını şarompalarına bağlayarak piyade olarak düşmanla göğüs göğüse mücadeleye girdi. Bu mücadele, bir buçuk saat içerisinde fethin gerçekleşmesini sağladı⁷⁷⁰.

Lipova Kalesi feth edilmesine rağmen yolda Tatar askerlerinin aldığı istihbarat, Feteran emrinde on bin miktar Nemçe askerinin Osmanlı birlikleri üzerine geldiği yönündeydi. Bu sebeple Karaman Beylerbeyi kapı halkıyla köprünün diğer tarafını muhafazaya memur edildi⁷⁷¹. Rumeli Beylerbeyi de Feteran'ın emrinde 8 bin süvari ve 4 bin piyadesinin olduğunu istihbar ediyordu⁷⁷². II. Mustafa buradan sonra ordusuna savaş düzeni aldırarak saf düzeninde yürüttü⁷⁷³. Feterani Lipova kalesine imdat ordusu olarak geldiği için biran evvel varmak amacıyla ağırlıklarını geride bıraktı. Ancak yolda gelen

⁷⁶⁶Topal (Hızl.), *Nusretnâme*, 148.

⁷⁶⁷Topal (Hızl.), *Nusretnâme*, 134.

⁷⁶⁸Topal (Hızl.), *Nusretnâme*, 148.

⁷⁶⁹Topal (Hızl.), *Nusretnâme*, 151.

⁷⁷⁰Topal (Hızl.), *Nusretnâme*, 151.

⁷⁷¹Topal (Hızl.), *Nusretnâme*, 134.

⁷⁷²Topal (Hızl.), *Nusretnâme*, 157.

⁷⁷³Uğur Demir, "Târîh-i Mehmed Giray" 74.

fetih haberi üzerine piyadelerini taburda bırakıp süvarilerini göndererek ağırlıkları orduya getirtti⁷⁷⁴. Osmanlı ordusunda Feterani'nin geldiği haberi üzerine Tatarlar düşmanın geleceği boğazlara yerleştirildi⁷⁷⁵. Ayrıca konaklanan yerlerin çevresine kanun olduğu gibi gece nöbetçileri çıkartıldı⁷⁷⁶. Seferin 20. günü cebeci, yeniçeri ve bir oda tapçuyla beraber Mısır askeri ve Diyarbakır Beylerbeyi'nin kapı halkı çarhaya memur edildi⁷⁷⁷. Çarhacılar öncü birlik olup bu zamana kadar ki okumalarda bu yoğunlukta ve teşkilatta bir çarha birliğine rastlanmamıştır. Ancak zaman içinde piyadeler, topçular ve cebecilerin de ihtiyaca binaen çarhacı olarak kullanılmaya başladığı anlaşılmaktadır. Tatar askeri tabur bağlayan Nemçe ordusunun ardına sarkmayı başarmış ve iki ordu karşı karşıya geldiğinde Selim Giray'ın işaretiyle harekete geçen Tatar birlikleri Nemçe ordusunu araya alarak tabur düzenini bozmaya çalışmıştır. Öğleden ikindiye kadar geçen vakitte Nemçe ordusu Osmanlı saflarını bozacak şiddette üç defa taarruz gerçekleştirmiştir. Dördüncü hücum Osmanlı merkezine cepheden gerçekleşmiş ve oldukça şiddetliyen Nemçe ordu komutanı Feteran'a isabet eden bir kurşun her şeyi değiştirmiştir⁷⁷⁸. Feteran'ın kaçması üzerine bozulan Nemçe safları Osmanlı ordusu tarafından hücumla dağıtılmıştır. Kaçan Nemçe askerlerinden 10 bine yakını, süvari takibi sonucu öldürülmüştür⁷⁷⁹.

II. Mustafa bir sene sonra tekrar topladığı orduyla Belgrad'a gelip burada gidilecek yöne karar kıldı. Alınan istihbarat Nemçe ve Hırvatlardan oluşan 90 bin küçük bir ordunun Tisa Nehri ötesinde tabur kurduğunu haber veriyordu⁷⁸⁰. Ancak bir önceki sene yıkılan Sebeş ve Lugoş kalelerinin tamir edilerek bölgede bulunan Osmanlı kalelerini tehdit ettiğinden bu kalelerin tekrar yıkılması hedeflenmiştir. Lipova Kale'si önüne varıldığında 10 bin askerle beraber etraftan toplanan ahali kaleyi muhafaza etmekteydi. Yapılan muharebe esnasında Osmanlı merkez ordusu gerçekleştirdiği hücumlarla kale muhafazasında bulunanları hezimete uğratmıştır. İstenilen neticenin elde edildiği Lipova kalesinin tekrar lağımla yıkılıp kullanılamaz hale getirilmesinden

⁷⁷⁴Topal (Hzl.), *Nusretnâme*, 159.

⁷⁷⁵Topal (Hzl.), *Nusretnâme*, 159.

⁷⁷⁶Topal (Hzl.), *Nusretnâme*, 141.

⁷⁷⁷Topal (Hzl.), *Nusretnâme*, 143.

⁷⁷⁸Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 75.

⁷⁷⁹Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 75.

⁷⁸⁰Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” ,78.

anlaşılmaktadır⁷⁸¹. Yardım için çağırılan Tatar askeri geldiğinde savaş nihayete ermişti⁷⁸². Köprülü Mustafa Paşa'nın uğradığı hezimet bu sefer esnasında gerçekleşmemiş Tatar askeri olmadan da zafer elde edilmiştir. Tatar askerinin gelmesiyle beraber Tisa Nehri geçilip 90 bin kişilik Nemçe ve Macar taburu üzerine yürümek kararlaştırıldı. Nehir geçildikten sonra padişah ordugâhta ne kadar araba varsa bunlarla ordunun ihata edilmesini istedi. Ayrıca arabaların zincirlerle birbirine bağlanması emredildi. Bütün piyade ve ağırlıklar taburun içine konurken süvariler bir dış tarafta piyadelerin korunmasından sorumluydu. Birkaç defa yapılan hücumlarda padişah düşmanın kendilerini taburun dışına çekmek istediğini takibe geçilmemesini emretti. Ertesi gün tekrar yapılan hücumlar püskürtüldükten sonra piyadelerin taburda kalması kaydıyla süvarilere takip izni verildi. Köprüden geçen düşman kısırlanmış olmasına rağmen süvarinin erişimine engel bir arazide olduğundan geri dönülmesi kararlaştırıldı⁷⁸³. Aynı gece tabura bir baskın düzenlenmemesi için Osmanlı sipahisi taburun önünde nöbet tutarken taburun arkasını Tatar askeri korudu. Padişah ertesi gün tekrar mücadeleye gireceği için özellikle süvarilerden kimsenin çadırlarda kalmasını istemedi. Çadırda kalanın tespit edilmesi durumunda çadırlarının yıkılacağı ve süvarinin cezaya çarptırılacağı duyuruldu⁷⁸⁴. Bütün süvariler cenk meydanına gelmiş olmasına rağmen bir kısım süvari biz kapılıyız diyerek savaşmak istemedi. Durumun padişaha iletilmesi üzerine padişah bu itirazda bulunan sipahinin düşmanın üzerine gönderilmesini kaçarlarsa öldürülmelerini istedi⁷⁸⁵. Alınan istihbarata göre nehrin öte yakasında Osmanlı askerinin geçmesini bekleyen Nemçe ordusu pusu kurup ani baskın vermek için beklemekteydi⁷⁸⁶. Dört bir yandan çıkan Nemçe askeri Osmanlı taburu üzerine tüfek atıp hücumla geçti. Bu hücumlarıyla taburun etrafını çevreleyen arabalara kadar varıp birkaç yerden içeri girmeyi başardılar. Karargâhın ortasında bulunan leylek çadırına kadar vardılar. Tam olarak savaş nizamı almadan gerçekleşen bu hücum nerdeyse ordunun dağılmasına neden olacaktı. Ancak hemen toparlanan Osmanlı askeri üç saatlik mücadeleden sonra Nemçe ve Macar askerlerini püskürtmeyi başardı.

⁷⁸¹Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 79.

⁷⁸²Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 79.

⁷⁸³Topal (Hızl.), *Nusretnâme*, 284.

⁷⁸⁴Topal (Hızl.), *Nusretnâme*, 285.

⁷⁸⁵Topal (Hızl.), *Nusretnâme*, 286.

⁷⁸⁶Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 80.

1691 yılında Ruslar 3 koldan Osmanlı topraklarını işgale başlamışlardı. Bir kolu 170 bin askerle Azak Kalesine hücum etti. Diğer kolu 200 bin kadar askerle Kırım yarımadasında bulunan Ur Kalesi üzerine yürüdü. Üçüncü kolsa Özü üzerinde bulunan Doğan Kalesine hücum etti⁷⁸⁷. Böylece üç bir yandan Kırım kuşatılmış oldu. Bu kuşatmada Doğan Kale'si teslim olmak zorunda kaldı. Ancak olayı anlatan Mehmet Giray Osmanlı Paşalarının yardımı geldiklerinde hiçbir çaba göstermediklerini yiyip içip gittiklerinden şikâyet etmektedir⁷⁸⁸. Osmanlı Paşaları kaleyi kendilerinin gibi değil Tatarlar'a yardıma gitmiş gibi hareket etmeleri Tatarları küstürmüştür.

1697 senesinde II. Mustafa bir kez daha sefere çıkma kararı aldı. Bu sefere çıkmaya padişah, iki sene önce Feteran'ı yendin kaleleri feth ettin, bir sonraki sene de Nemçe büyük taburunu bozdun, bu sene de 104 bin askerle Varadin üzerine sefer düzenlemen neticesi muhakkak zafer senindir denilerek ikna edildi⁷⁸⁹. Şeyhülislamın bu söylemine rağmen Tuna ötesine geçilirken 10 bin asker yoktu⁷⁹⁰. Sefer öncesi Kırım hanına mektup yazılarak orduya katılması istendi. Kırım hanı Azak Kalesi'nin Ruslar tarafından kuşatıldığı gerekçesiyle affını talep etti⁷⁹¹. Buna rağmen bir miktar Tatar'ı da kardeşiyle göndermeyi ihmal etmedi. Gelen Tatarlar çok zor olmasına rağmen kale önünden dil almayı başardı. Bu sayede ordunun strateji belirlemesine yardımda bulunuyorlardı. Her birine alınan esirler için ihsanda bulunuldu⁷⁹². Konuşturulan esirler, ordu karargâhlarının Hersek'te bulunduğunu ve 80 bin Nemçe, Macar ve Hırvat askerinden müteşekkil olduğunu söylediler. Varadin'in kuşatıldığını haber alan Prens Visavye yüz süvariyle Varadin Köprüsü'nü geçip kale önüne geldi. Vezir-i azam sabık Ali Paşa'nın aldırıldığı metrislerin yerlerini keşfettirdi. Karlofça üzerindeki Tuna kıyılarını gezip büyük taburlarından bir miktar daha süvari getirip onarlı olarak karakol nöbetine görevlendirdi⁷⁹³. Ayrıca Osmanlı'nın Orta Macar'ı tamamen zaptetmek istediğini duyunca büyük taburdan 2 bin askerini Titel Kalesi'ne, bin askerini de Vilve Köprüsünü muhafazaya gönderdi. Kendisi de taburunu bulunduğu mahalden kaldırıp Osmanlı'nın

⁷⁸⁷ Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 82.

⁷⁸⁸ Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 87.

⁷⁸⁹ Topal (Hızl.), *Nusretname* 396.

⁷⁹⁰ Topal (Hızl.), *Nusretname*, 396.

⁷⁹¹ Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 96.

⁷⁹² Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 99.

⁷⁹³ Topal (Hızl.), *Nusretname*, 399.

nehri geçmesini engellemek için Segedin tarafına geldi⁷⁹⁴. Ancak bu önlemlere rağmen Titel Kalesi bir günlük kuşatmayla düştüğü gibi Osmanlı askeri de Tisa Nehri'nin geçişi için kurulan köprüyle karşı kıyıya vardı. Yol yürünürken 8 bin arabayla ordunun etrafı çevrilip otlukçu ve karavul görevinden başka bu arabaların dışına çıkanların katledileceği duyuruldu⁷⁹⁵. Osmanlı ordusu Macar topraklarına geçtiğinde adet üzere tabur kurdu. Tatar askeriye Sente Vadisinde olan köy ve kasabaya baskın vermek için görevlendirildi. Tatar askerinin ayrılmasını istihbar eden Nemçe birlikleri hemen trampet çalıp kendilerini gösterdikten sonra Varadin Vadi'sine doğru gittiler. Bunun bir hile olduğunu anlamayan Osmanlı askeri, düşmanı takip etmek için izin istedi. Rivayete göre şeyhü'l-islam Feyzullah Efendi rıza göstermemesine rağmen padişah takip için izin vermiştir⁷⁹⁶. Temeşvar tarafına geçen düşman takip edilirken emniyet elden bırakılmamış ve Boşnak Cafer Paşa karavul tayin olunmuştur⁷⁹⁷. Ancak Cafer Paşa karavul nöbetinde uyuyunca yapılan baskınla bütün birliği esir düşmüş ve ölüm korkusuyla bütün bildiklerini anlatmıştır⁷⁹⁸. Aldıkları istihbaratla Osmanlı ordusunu takip eden Nemçe öncüleri, Osmanlı askerinin bir kısmının nehri geçtiğini ancak ordu ağırlıklarının arkada kaldığını müşahade etti. Hemen getirdikleri topla köprü vurulup geçiş engellendi. Kalanlar üzerine yapılan hücumla Osmanlı ordusunun ileri gelen birçok paşası öldürüldü⁷⁹⁹. Bu durum emir komutanın bozulmasına sebep olmuştur. II. Mustafa köprüünün diğer yakasından vuruşmaları izlemesine rağmen müdahale edemeyip Temeşvar'a hareket etmiştir⁸⁰⁰.

Osmanlı'nın Tatar süvarilerinden elde ettiği faydayı Ruslar'da Kazak süvarilerinden elde etmeye başlamıştır⁸⁰¹.

1550 yılından itibaren takip edilen kale kuşatmalarında Osmanlı süvarisinin kale kuşatmalarında pasif bir rolde bulunmadığı görülmektedir. Son zamanına kadar savaşın seyrine etki edecek taktik ve stratejik harekât gerçekleştirmektedir. Nitekim kaybedilen savaşlarda da hata payları oldukça büyüktür.

⁷⁹⁴Topal (Hızl.), *Nusretname*, 402.

⁷⁹⁵Topal (Hızl.), *Nusretname*, 405.

⁷⁹⁶Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 100.

⁷⁹⁷Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 100.

⁷⁹⁸Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 100.

⁷⁹⁹Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 101.

⁸⁰⁰Özcan (Hızl.), *Defterdar Sarı Mehmet Paşa*, 625.

⁸⁰¹Topal (Hızl.), *Nusretname*, 327.

4.1.2 Doğudaki Kale Kuşatmalarında Süvariler

Osmanlı ordusu bir kale kuşatması tasarladığında, alacağı kalenin çevreyle olan etkisini hesaplamıştır. Bu sebeple padişah yahut serdarla çıkılan seferlerde daha büyük ve stratejik kaleleler hedeflenmiştir. Ancak bu kalenin savunması için etrafına yapılan daha küçük kale ve palankalar ordunun arkasında bir tehlike olarak durmaktadır. Ayrıca bu kale ve palankalar stratejik kale için yardım ulaştırması açısından moral kaynağıdır. Osmanlı kurmay aklı bu durumu bildiği için kale kuşatması esnasında ordusunu bölerek ana karargâh asıl kaleye doğru hareket ederken yan kolları kalenin etrafında bulunan daha küçük kale ve palankaların fethi için görevlendirilirdi. 1578 yılında Gürcistan üzerine yapılan sefer esnasında, Vale isimli kale Bayburt Alaybeyi Bekir Bey'in emrinde bulunan tımarlı sipahi ile feth edilmiştir⁸⁰². Ordunun diğer kolu, kapı halkı ve gönüllülerden oluşan birlik ile Akça Hisar üzerine yürümüştür⁸⁰³. Ordunun kollara ayrılarak fetihlerde bulunması ancak belirlenen stratejik noktaya gelindiğinde ordunun toplanıyor olması bu birliklerin hafif ve hızlı olmasını mecbur kılmaktadır. Bu şekilde kollara ayrılan bir ordu ani bir durum söz konusu olduğunda acele geri dönüp, ana orduyla birleşerek taktikten stratejik boyutta savaş nizamına dâhil olmuştur. Bu sebeple ana karargâhtan çok fazla uzaklaşmamış olsa gerektir. Aksi takdirde düşmanın ani baskını, Osmanlı ordusunun savaş planlamasında aksilikler meydana getirecektir. Ancak ordunun tüm unsurlarının savaş esnasında saatin çarkları gibi uyum içinde hareket etmeleri başarıyı getirebilir. Bu nedenle kollara ayrılarak palanga ve küçük kale fetihlerine giren bu birlikler yanlarında çok fazla top ve mühimmat götürmeyerek manevra kabiliyetlerini artırmış, verilen görevleri yerine getirmiş aynı zamanda merkez ordunun ihtiyaç duyması halinde de ivedilikle onlara yetişerek savaş nizamı almıştır. Ordunun iki kolu yukarıda bahsi geçen kalelerin fethi ile meşgul iken gönüllü olarak orduya katılan bir diğer kol ise Çıldır gölü yakınlarında top ve tüfeğe sahip Şeytan Kalesi'ni muhasara etmiştir⁸⁰⁴.

Süvari birlikleri kaleden daha küçük yapılar karşısında topsuz yahut çok az bir topla etrafın güvenliğini alırken diğer yandan da karakol görevi ifa etmiştir. Askerler Erzurum Beylerbeyi Behram Paşa'nın emrinde Şeytan Kalesi'ni muhasara ederken

⁸⁰² Eravcı (hızl.), *Nusret-Nâme*, 95.

⁸⁰³ Eravcı (hızl.), *Nusret-Nâme*, 96.

⁸⁰⁴ Eravcı (hızl.), *Nusret-Nâme*, 97.

karakol görevinde bulunan Diyarbekir Beylerbeyi Derviş Paşa, bir tepe üzerinden gelenler olduğunu görünce atlı asker gönderip gelenlerin kimler olduğuna baktırmıştır⁸⁰⁵. Osmanlı'nın Gürcistan üzerine ilerlemesini engellemek için 30 bin süvari ile Gürcülere yardıma, Tokmak Han, Kara Han ve İmam Kulu Han gibi nice Safevi hanı gelmiştir. Çıldır gölü yakınına inen 50 kadar gözcü grup Safevi öncü grubu ile karşılaşınca serdara haber vermeden mücadeleye tutuşmuştur. Üç saat kadar süren çarpışma sonunda düşmanın kesreti anlaşılınca serdara haber gönderilmiştir⁸⁰⁶. 30 bin⁸⁰⁷ kişilik Safevi süvarisinin geldiğini haber alan Derviş Paşa, yardıma Diyarbakır beylerbeyi Dilaver Paşayı göndermiştir⁸⁰⁸. Fakat Dilaver Paşa eyalet askerlerinin tamamının atlanmalarını beklemeden, askerlerine hücum için gerekli saf düzeni aldırmadan, 300-400 kadar sipahi ile muharebe meydanına çıkmıştır⁸⁰⁹. Hazırlıksız ve sayıca az olmasından dolayı bütün gücünü tek bir defa da sahaya sürmeyen Dilaver Paşa sipahları peyder pey kullanarak zaman kazanmaya çalışmıştır. Bu hal Gelibolulu Mustafa Ali'nin dikkatini çekmiş; Derviş Paşa, "kerratla at gönderiyor"⁸¹⁰ diyerek savaşın gidişatında taktik hata yapıldığını belirtmiştir. Nitekim Gelibolulu haklı çıkmış peyder pey gönderilen asker düşman arasında kalıp istenilen başarıyı gösterememiştir. Başarısız olunacağı anlaşılınca Derviş Paşa, ordunun diğer parçası olan Özdemiroğlu Osman Paşa ile Erzurum Beylerbeyi Behram Paşa'yı yardıma çağırmıştır⁸¹¹. Halep Beylerbeyi Mehmed Paşa, etrafta bulunan zuema ve tımarlı sipahilerin yetişmesi ile savaşa girmiştir. Arka taraftan baskın yememek için Karaman ve Zulkadiriye Beylerbeylerine gönderilen haber ile ordunun arkasında karakol görevi görmeleri emredilmiştir⁸¹². Baskın tarzında gerçekleşen bu duruma hızlı bir intikal ile müdahalede bulunan birlikler hakkında Nusretname bilgi vermezken Tarih-i Osman Paşa'da süvari oldukları belirtilmektedir⁸¹³. Halep Beylerbeyi'nin zuema ve tımarlı sipahiler ile intikal

⁸⁰⁵Zeyrek (hızl.), *Tarih-i Osman Paşa*, 21; Süleyman Lokmacı (hızl.) *Şark Seferleri Ebubekir Bin Abdullah Tahlil-Metin ve Tıpkı Basım*, (İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2018), s.39.

⁸⁰⁶Kütükoğlu, *Osmanlı İran Siyasi Münasebetleri*, 55.

⁸⁰⁷Bu rakam Nusret-Nâme'de 20 ile 30 bin olarak verilirken, Tarih-i Osman Paşa ve Ebubekir Bin Abdullah'ta 40 bin olarak zikredilmektedir.

⁸⁰⁸Eravcı (hızl.), *Nusret-Nâme*, 100

⁸⁰⁹Kütükoğlu, *Osmanlı İran Siyasi Münasebetleri*, 55.

⁸¹⁰Eravcı (hızl.), *Nusret-Nâme*, 100.

⁸¹¹Eravcı (hızl.), *Nusret-Nâme*, 97.

⁸¹²Eravcı (hızl.), *Nusret-Nâme*, 97.

⁸¹³Zeyrek (hızl.), *Tarih-i Osman Paşa*, 20.

etmiş olduğu yönünde verilen bilgi bu kanıyı güçlendirmektedir. Ayrıca ordunun arkadan çevrilmemesi gibi hayati öneme sahip bir durumda Karaman ve Zulkadiriye beylerinin de ivedi intikal etmeleri istenmiş olması, onları da süvari birlikleri ile bölgeye gitmeye mecbur kılmıştır. Süvariler bu muharebede kılıç kılıca cenk etmiştir. Mustafa Ali: savaş sahasından yaptığı tasvirlerde ok, yay, top ve tüfek gibi mesafe silahlarının kullanılmadığını söylemektedir⁸¹⁴. Hem kompozit yayların hem de barutun ıslaklık ve nemde kullanılamaz hale gelmesi sebebi ile savaş sahasında bu silahların kullanılmaması o gün yağan yağmur ile alakalı olmalıdır⁸¹⁵. Ancak Tarih-i Osman Paşa, savaş sahasını “...tozdan ve hûn buharından ve tüfenk dütününden ve âdem na’rasından ve at sehilinden” şeklinde tarif etmiştir. Bu betimleme savaş sahasında tüfek kullanıldığına delil olarak gösterilebilir⁸¹⁶. Nitekim buradan da öncü birlikler Akçakale yönüne gelip Serdar-ı Ekrem gelmeden önce, Ardahan beyi öncülüğünde kaleyi feth etmiştir⁸¹⁷.

Akçakale’nin ana ordu gelmeden düşmesi bölgede bir telaş havası doğurmuş olmalı ki Tiflis’e varan Osmanlı kuvvetleri kalenin terk edilmiş olduğunu gördü. Kale, Solakzade Kastamonu Sancakbeyi Mehmed Bey’e, 300 yeniçeri, 200 sol ulufeci, 250 hisar eri, 150 azep, 300 gönüllü ve 200 atlı tüfekli ile emanet edildi⁸¹⁸. Kalede bırakılan birliklerin listesi 1578 tarihi itibari ile ordu içinde tüfek kullanan sipahilerin olduğunu ve bunların kale muhafazası için görevlendirildiğine delalet etmektedir. Tiflis’i ele geçiren Osmanlı ordusu durmaksızın yönünü Şeki’ye döndürdü. Seki Kalesi’nin alınması için de çok büyük birliğe ihtiyaç duyulmadı. Bu sebeple Kanık Nehri kenarında ordu istirahat ederken Serdar, tüfenkçi iki yüz kadar Sipahioğlu ile iki yüz sol ulufeciyi, Seki’nin fethi için görevlendirdi. Bu birliklerin başına, Pasin ve Şavşat sancakbeyleri, askerleri ile birlikte önderlik etti. Merkez orduysa Kanık Nehri’ni geçmenin zorluğundan dolayı güneye doğru ilerledi. Fakat bölgenin bitki örtüsü ordu hayvanlarını doyuramayacak kadar seyrek olması ordunun ilerleyişinde problemlere sebep oldu⁸¹⁹.

⁸¹⁴ ...harb u kitâl vâki olduğu günde teber ü baran ‘ayn-ı a’dadaki hadeng-i püran gibi guzâta asla göz açdırmayup top ve tüfenfe nevbet değmemişdi...

⁸¹⁵ Eravcı (hızl.), *Nusret-Nâme*, 100.

⁸¹⁶ Zeyrek (hızl.), *Tarih-i Osman Paşa*, 21.

⁸¹⁷ Zeyrek (hızl.), *Tarih-i Osman Paşa*, 23.

⁸¹⁸ Kütükoğlu, *Osmanlı İran Siyasi Münasebetleri*, 58.

⁸¹⁹ Turgay Koçak, *Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Askerî Harekât Alanı ve Muharebeler (1578-1590)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2016), 42.

Emir Han komutasındaki 20 bin kişilik Safevi ordusu Kür Nehri'ni geçerek Osmanlı ordusu üzerine harekete geçti. Bu sırada Osmanlı ordusunda bulunan atlar otlatılmak için ana birlikten ayrılmıştı⁸²⁰. Savunmasız olan at oğlanları üzerine hücum edilerek atlara el konmuşur⁸²¹. Silahları olmayan at oğlanlarına saldırılmasının sebebi sadece atlara el koymak değil aynı zamanda bu at oğlanlarını süvari saflarına doğru kaçmalarını sağlayarak süvari saflarının arasının açılması hedeflenmiştir. Bu bir zafiyet oluştursa da Lala Mustafa Paşa, Çıldır'da olduğu gibi ordunun dağılmış olan kollarına haber göndererek harp nizamı alınmasını istedi. O sırada emrinde bulunan kapı halkı ile mücadeleye devam etti. Hızla bölgeye intikal eden Derviş Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa, Behram Paşa, Halep Beylerbeyi Mehmed Paşa ile Karaman Beylerbeyi Mehmed Paşa, Safevi birliklerini akarsuyun ötesine itelemeyi başarmıştır⁸²². Düşmanı karşı yakaya atma başarısından ziyade karşı kıyıya geçmek başlı başına yeni bir askeri taktik gerektirmektedir. Köprübaşının tutulması, köprünün, ordu geçeceği şekilde berkitilmesi, önce yaya askerlerin geçerek siper alıp köprünün güvenliğini sağlaması, daha sonra süvarilerin piyadelerin güvenliğini sağlayarak geçişi kolaylaştırması ve hücum için gerekli tedbiri alması, nihayetinde karşı kıyıda bekletilen topların karşı kıyıya güven içinde geçirilmesi gerekmektedir. Ayrıca arkadan yapılabilecek bir çevirme harekâtını engellemek amacıyla arkada ihtiyat birliğinin bulundurulması elzemdir. Plansız yapılacak karşı kıyıya geçiş denemesi çok büyük felaketlere sebeptir. Yapılacak harekât ne kadar planlanırsa planlansın köprübaşı elde etmek gibi savaşın gidişatına hayati etkide bulunacak bir harekât esnasında kayıp verilebilmektedir. Bu sebeple düşman ırmağın ötesine itelenmiş olduğu halde Osmanlı ordusu karşı kıyıya geçmekte tereddüt göstermiştir. Halep Beylerbeyi ve askerinin hareketi üzerine diğer askerler de karşı kıyıya geçmeye başlamıştır. Her ihtimale karşı kapıkulu askerleriyle ihtiyatta kalan Lala Mustafa Paşa darbzenleri önüne alarak istihkâm da beklemiştir⁸²³. Doğuda süvarisiz girişilecek bir kale fethinin felaketle sonuçlanması oldukça doğaldır. Safevi birliklerinin Osmanlı ordusu gibi süvari ağırlıklı olması, kuşatılan kalelere çok hızlı bir şekilde imdat

⁸²⁰ Turgay Koçak, “Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Askerî Harekât Alanı” 42.

⁸²¹ Çetin Sungur, *Raîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş'un “Zafername-i Sultan Murad Han” Adlı Eseri'nin Transkripsiyonu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Kırıkkale Üniversitesi 1998), 20.

⁸²² Çetin Sungur, “Raîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş” 20.

⁸²³ Turgay Koçak, “Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Askerî Harekât Alanı” 44.

ordusu göndermesini sağlamaktadır. Bu durum kaleyi kuşatan Osmanlı birliklerine çok büyük zarar doğuracağından kuşatma hareketinin başarıya ulaşması için gelen imdat ordusunun uzakta tutulması gerekmektedir. Bu işi yapacak olan hiç şüphesiz süvari birlikleridir.

Kale muhasarası esnasında süvari birlikleri çok işe yaramıyor görüntüsü verseler de vakay-i namelerin anlatılarından süvarilerin kale muhasaraları esnasında farklı görevlerde istihdam edildiği görülmektedir. Metris kazmak ve metrislerde ilerleme sağlamak, kale muhasarasının başarı ile nihayetlenmesi için vazgeçilmez taktiklerin başında gelmektedir. Metrisler orduyu kuşatılan kalenin yakınına en az kayıpla yaklaştırma görevi görmekte hatta metrislerden çıkan topraktan kule yapılarak kuşatmacılar avantaj elde etmektedirler. Sur altlarına açılan lağım lar ile surların çöktürülüp ordunun içeriye girdiği taktik çok iyi bilinirken, sur boyunca yükseltelen toprak yığılması kule taktiği çok fazla bilinmemektedir. Lağım taktiğini başarıya ulaştıran etkenin barut olması nedeniyle Avrupalı tarihçiler tarafından ön plana çıkartılan bu taktiğin yanında yükseltelen toprak kuleler ile hem düşmanın metrislere bomba atması engellenmiş hem de sur üzerinde bulunan askerin avantajı elinden alınmıştır.

Humbaracı ocağı askerlerinden Bayramoğlu Ali Ağa, Ümmul Gaza isimli eserinde kale fethi ile ilgili bilgi verirken öncelikle kale önüne kurulacak ordugâhın etrafının hendeklerle kale misali çevrilmesi gibi önlemler ile düşmana açık, korumasız bir durumda bulunulmaması gerekliliği izah etmiştir. Bu önlemden sonra kaleye yapılan hücum esnasında lağım cıbaşı, adamları ile gece serdengeçtileri yanlarına alarak taburdan dışarı çıkıp kaleye varmıştır. Lağım cılar işleri ile uğraşırken baskın yememek için yanlarındaki serdengeçtiler önlem almıştır. Lağım cıların patlatmaları etkili olmayınca humbaracılara görev verildi. Humbaracılar da taburdan dışarı çıkarken yanlarına serdengeçtileri alarak çıkmışlar ve yapacakları harekâtın akamete uğramaması için serdengeçtilerin önlem almasını beklemiştir⁸²⁴.

Bir kalenin ele geçirilmesi için metris kazımı oldukça önemlidir. Metris kazım işinin kaleye ne kadar mesafeden başlatılması gerektiği dahi kalenin alınmasında etkin rol oynamaktadır. Yine ordunun güvenliği ve baskın yememesi için metrisin konumu

⁸²⁴Bayramoğlu Ali Ağa, *Kitâb-ı Ümmu'l-Gaza*, çev. Salim Aydüz, (İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013), s.84.

önem arz etmektedir. Aksi yönde müdafiler de kaleyi korumak için bu metris kazma işini engellemeye çalışacaklardır. Nitekim kazılan bir metrisin gerisine sarkan iki bin kadar düşman karşısında Osmanlı askeri sıkıntıya düşmüştür⁸²⁵. Aynı sıkıntıya düşmemek için daha sonraki yapılan kuşatmalarda metris kazıcılarını korumak için önlem alınmaya çalışılmıştır. Kaleden ani çıkış ile baskın tarzında bir hareket gerçekleştirileceği için hızlı hareket eden süvari birliğinin bu iş için kullanılması elzemdir. Ancak metrisin kaleye yaklaştıkça süvarilerin kale menziline girmeleri problem oluşturacağından dolayı kazılan metrisler süvarilerin gireceği boyutlarda büyütölmeye başlamıştır. Ateşli silahların etkisinin artmasıyla tüfekli askerler ve topçular metris girişlerini koruma altına almakla görevlendirilmiştir. Ancak bu askerlerin tüfek ve toplarını dolduracakları zaman içinde baskın yememeleri için onların korumaları da sipahiye emanet edilmiştir⁸²⁶. Bu sayede metrisler ani baskınlardan 3 aşamayla koruma altına alınmıştır. Ayrıca sipahilerden, baskını engelledikten sonra birde karşı tarafa baskın vermesi beklenmiştir. Ateşli silahların en etkilisi olan toplar atım sonrası soğutma işlemi nedeniyle seri atış yapamamakta, tüfeklerin de doldurma süreleri zaman aldığından ancak bir iki atım yapıldıktan sonra mevcut piyade ve süvariye kılıç ve mızrak gibi yakın savaş aletlerini kullanarak, hücumu geçilmesi tavsiyesinde bulunulmuştur⁸²⁷. Bunun yanında 1604 Nisanın'da İran'a gerçekleştirilecek olan seferde yaygın olarak süvari hala ok ve yay kullanmaktadır⁸²⁸.

1585 tarihinde doğuya düzenlenen sefer esnasında Tebriz'de Safevi ordusuyla karşı karşıya gelinmiştir. Her iki taraftan da çarhacılar meydana çıkıp aktarma, döndürme ve kovuşma yapıp, naraları meydanda yankılanmıştır. Akşama konak yerine varılıp, toplar kaleye döndürölmüştür. Kanun-ı kadim-i ceng-i leşker-i Osmaniyan üzere demir zencir bağlanıp, asayiş temin edilmiştir. Ayrıca Karavullar çıkartılarak uzaktan gizlice Safevi ordusunu gözlemişlerdir⁸²⁹.

Doğuya düzenlenen seferler incelendiğinde Osmanlı'nın batıya düzenlediği seferlerde uyguladığı taktiklerin burada kendisine uygulandığı görölmektedir. Tebriz

⁸²⁵ Bayramoğlu Ali Ağa, *Kitâb-ı Ümm'l-Gaza*, 88.

⁸²⁶ Bayramoğlu Ali Ağa, *Kitâb-ı Ümm'l-Gaza*, 108.

⁸²⁷ Bayramoğlu Ali Ağa, *Kitâb-ı Ümm'l-Gaza*, 108.

⁸²⁸ Yılmazer (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 384.

⁸²⁹ İpşirli (hızl.), *Tarih-i Selânikî*, 161.

seferi esnasında Osmanlı askerine gece baskın verilmiş birçok asker ölmüştür. Osmanlı askerleri sabah takip etmişler ancak gece yapılan mücadeleden dolayı ata binmeye mecalleri kalmamıştır. Ancak arabalarla takip etmişlerdir⁸³⁰.

1638 Bağdat seferi, 1645-1669 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı ve Venedik devletinin Girit'te vuku bulan savaşları bir kenara bırakılırsa on yedinci yüzyıl savaşları, on altıncı yüzyıl savaşlarının sezonluk ve kesin zaferli mücadelelerinden oldukça farklılık göstermektedir. On yedinci yüzyıl, sınırların kesin olarak belirlenmeye başlaması ile birlikte çok geniş bir arazide, çok fazla cephe arasında küçük kuvvetlerin çatıştığı asır olmuştur. Yeni savaş tarzı, hızlı hücumlarla step savaşının birçok özelliğini yansıtan, keşfe dönük, fırsat değerlendiren daha pragmatik ancak düşük yoğunluklu ve hafif tesirli bir çatışma biçimi olarak ortaya çıktı. Bu durum büyük orduların toplanarak tek bir savaş meydanını doldurmalarını seyrekletirdi⁸³¹.

Murphey'in bu tezinin aksine, Osmanlı Devleti 1618 yılında İran üzerine gerçekleştirdiği sefer esnasında Tatar Han'a, Tebrizden hareket edip Kaçkay üzerine yürümesi emrini verdi. Onun yanına Diyarbakır, Van, Karaman, Halep ve Rakka Beylerbeylerini de görevlendirdi. Ayrıca yeniçeri ocağından gönüllü atlı yeniçeriler de Kaçkay üzerine hareket eden öncü birlik içerisindeki yerini aldı⁸³².

Birlikler Erdebil tarafına geldiğinde Safevi ordusunun karavullarda olduğu haberi alındı. Osmanlı ordusu da dört tarafa karavul çıkardığı gibi beylerbeyiler ve askerleri de at sırtında alay bağladı⁸³³. Bu tarih itibarıyla kalelerin muhafazası için Safevi ordusu yoğun karavul nöbetiyle kalelerini güven altına alma eğilimi göstermiştir. Osmanlı ordusunun aynı tedbirle karşılık vermesi durumu satranç tahtasındaki kalelerini atlarla koruyan oyuncu üzerine atlarla hamle yapılmasına benzemiştir.

1638 yılında gerçekleşen Bağdat kuşatması Osmanlı ordusunda süvarilerin farklı işlerde de istihdam edildiğinin en güzel göstergesidir. Bağdat kalesi, 1625 yılında 7 ay ve 1630'da iki aylık bir süre ile iki Osmanlı kuşatmasına direnmiştir. Kale kırılğan taşlar yerine şok emici tuğladan inşa edilmiş ayrıca büyük kısmında toprak siperlerle takviye

⁸³⁰ İpşirli (hızl.), *Tarih-i Selânikî*, 163.

⁸³¹ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 146.

⁸³² Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 679.

⁸³³ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 681.

edilerek büyük bombardımanlar esnasında zararın asgariye indirilmesi planlanmıştır⁸³⁴. Bu akılcı planlama karşısında Osmanlı ordusu beldar olarak adlandırılan siper kazıcılar ve lağımcı olarak adlandırılan istihkâmcılar ile surlara ilerlemeye çalışmıştır. Bu birliklerin kazdığı siperlerde, piyade birlikleri görev almıştır. Süvariler ise olabilecek her hangi bir hücumu savuşturmak amacıyla siperlerin gerisinde bekletilmiştir. Siper kazma işi bittiğinde siperlerin ön kenarlarını düşman ateşinden korumak ve kuşatma topraklarını siperlere yaklaştırmak için örülmüş dallardan imal edilen içleri toprak dolu küfeler yerleştirilmiştir. Bu dalların toplanması ve örülmesi için tımarlı sipahilerden yardım alınmıştır. Tımarlı sipahilerden her bin askere yirmi büyük dal verilerek küfe yapması istenmiştir⁸³⁵. Ancak iş bununla sınırlı değildi, Bağdat Kalesi'nin surları çok yüksek olduğundan toprakların yükseltilmesi gerekmiştir. Surların dibinde bulunan hendeklerin kenarına toprak siperler kazılmak suretiyle toprak kaplı küfelerle yedi sıra yükseltilmiştir. Üstlerine de bir sıra kaplama tahtası serilerek surların seviyesine ulaşılmıştır. Toprakların buraya çıkartılması için bir kez daha tımarlı sipahilerden yardım istenmiştir⁸³⁶.

Doğuya düzenlenen sefer esnasında ordu yapılarının bir birine benzerliği farklı taktikler ortaya çıkarmıştır. Nitekim Safevi ordusu da süvari ağırlıklı olması nedeniyle siper mücadelelerinden çok açık alanda savaşmayı arzulamıştır. 1616 yılının Ağustos ayında Revan kuşatması esnasında, Şahın adamları kuşatma yoğunluğunu hafifletmek için geceleri dağ başlarında ateş yakıp, alay göstererek Osmanlıları üzerlerine çekmek için uğraşmışlardır. Metrisleri korumakla mükellef olan süvariler arka taraftan bir kuşatma ile karşılaşmamak için ateş yakılan yerlere gittiklerinde Safevi kuvvetleri saklandıkları yerlerden çıkarak savunmasız kalan metrislere baskın vermiştir⁸³⁷. Birkaç defa bu şekilde olayların cereyan etmesinden sonra Osmanlı ordusu durumun farkına vararak sipahilerin metrislerden ayrılmasını önlemiş olacak ki metris baskınları son bulmuştur.

Süvariye olan ihtiyaç özellikle doğu seferlerinde daha çok kendini göstermektedir. Safevi ordusunun da süvari olması dolayısıyla süvari hücum ve taktiklerinin piyadeyle durdurulmasının zorluğu Osmanlı ordusunu süvari istihdamına icbar etmiştir. 1625

⁸³⁴ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 139.

⁸³⁵ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 141.

⁸³⁶ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 141.

⁸³⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 426.

yılında Sadrazam Ahmet Paşa'nın Bağdat seferi esnasında, Diyarbakır Çermik sahrasında otlayan atları binicisiyle beraber ordusuna kattığı gibi, müsellah kuloğullarından bin süvariye günlük 7 akçe ulufe şartıyla iki bölüğe taksim etmiştir⁸³⁸. Nitekim bu istihdam edilen süvariler ilk karşılaşılan zorlukta orduya çok büyük bir kolaylık sağlamıştır. Zab suyundan geçilirken yeniçeriye ve diğer piyadeyi karşıya süvari geçirmiştir⁸³⁹. Bağdat kuşatıldığında da ilk temasta kaleden çıkan Safevi çarkacılarıyla yine süvari mücadele etmiştir⁸⁴⁰. Bu şekilde gerçekleştirilen orduya süvari alınmasının sebebi, Abaza Mehmet Paşa'nın isyanı esnasında ordusunda bulunan tüfekli süvarilerin başarı göstermesi olmalıdır. Nitekim bu isyan esnasında bu tüfekli süvari Osmanlı ordusu karşısında dikkat çekici başarı göstermiştir⁸⁴¹.

1626 yılında Bağdat'a yapılacak sefer için Kırım hanı bir kez daha orduya davet edilmiştir. Ancak Kırım han sıralamasında 3. olan Kalgay Nurettin Sultan sefere katılmıştır. Sefer esnasında yaptığı akınlarla elde ettiği ganimet ve esirlerle orduya dönmüştür. Aldığı ganimet ve esir düşman ordusu zayıflatılmak istenmiştir⁸⁴². Kırım hanı davet edilmiş olmasına rağmen Osmanlı ordusu bir kale kuşatması tedarikiyle Bağdat'a gitmemiştir. Bu durum Hafız Paşa'nın aslında akın ve bir nevi bölgenin güvenliğini temin maksadıyla Bağdat'a revan olduğunu göstermektedir. Bu suretle Acem diyarını tahrip edip kalenin düşmesini kolaylaştırmayı amaçlamıştır⁸⁴³. Ancak meşveret neticesi kalenin kuşatılması kararlaştırılınca muhasaranın üçüncü günü siper kazılıp metrise girilmek zorunda kalınmıştır. Askerlerin gündüz toprak sürme ve lağım çalışmalarını gece düşman kapatmasın diye kazıcı askerler çadırlarına gittiklerinde, altı bölük halkı kanun üzere metris nöbeti tutmuştur⁸⁴⁴.

Kale kuşatması esnasında kalenin konumu dolayısıyla İmam-ı a'zam türbesiyle Karanlık-Kapı arası oldukça boşluk olduğundan kaleyi tam muhasara etmek mümkün olmamıştır. Bunu fırsat bilen düşman dışarıdan yüz kadar süvariyle yardıma gelmiştir. Tam bir kuşatma teçhizatıyla kale önüne gelinmemesi başlı başına bir sorunken bir de

⁸³⁸ Yılmaz (hzl.), *Topçular Kâtibi*, 809.

⁸³⁹ Yılmaz (hzl.), *Topçular Kâtibi*, 812.

⁸⁴⁰ Yılmaz (hzl.), *Topçular Kâtibi*, 820.

⁸⁴¹ Yılmaz (hzl.), *Topçular Kâtibi*, 797.

⁸⁴² Naima, *Târih-i Naima*, 471.

⁸⁴³ Naima, *Târih-i Naima*, 581.

⁸⁴⁴ Naima, *Târih-i Naima*, 581, Aycibin (hzl.), *Fezleke*, 629.

dışarıdan kaleye yardım gelmesi işleri daha içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Tehlikeli olmasına rağmen çadırlar sökülüp Şat Nehri kenarına getirilerek Bağdat tam bir kuşatma altına alınmıştır⁸⁴⁵. Osmanlı kuşatmalarında nadiren görülen 40 günlük kuşatma süresi Bağdat önünde 72 günü bulmuştur. 72. gün genel hücum yapılacağı haberi üzerine herkes metrislerde hazır olmakla beraber bölük halkı dahi atlanıp hisara karşı saf bağlamıştır. Ancak bu hücum esnasında her ne kadar gedik açılrsa da kale düşmemiştir. Süre bu kadar uzayınca imdat ordusu yetişmiş ve ilk olarak Osmanlı'nın ikmal yolunu kesmiştir. Ayrıca karargâh dışında bulunan at oğlanları ve zahireci kısmından üç bin kişiyi katletmiştir. Bu durum zahire sıkıntısı çekilmesi ile beraber atların bakımlarının da aksaması yönünden orduya sıkıntı doğurmuştur. Şahın 30 bin kişi ile kale yardımına gelmesinin ardından serdar divan toplayıp ne yapmak gerektiğini beylere danışmıştır. Geri dönmek isteyenlerle beraber yeniçeri zabitleri geri dönülmesini istemeyiz deyince sipahiler “*siz metrîste bekledikten sonra, biz taşrada durmaktan elem çekmeziz*” diye cevap vermiştir⁸⁴⁶. Genel kanı muhasaranın devam etmesi üzerine olunca Tayyar-Mehmet paşa, Diyale suyunu geçerek imdat ordusu üzerine gitmekle görevlendirilmiştir. Tayyar Mehmet Paşa, yüz nefer Tatarı evvelden çarkacı olarak gönderince pusuda bulunan Safevi askeri pusudan çıkarak tatarlara baskın vermiştir⁸⁴⁷.

29 Nisan 1626 Diyale suyu tarafında Safevi alayları görününce, Osmanlı askeri de atlandı. Piyadeler hendek başına dizilip, Hafız paşaya haber verildi. Safevi tarafından bir piyade haber getirince paşa gelen haberi okuyup emrindeki süvari birliklerine cirit oynamaları emrini verdi. Bazı paşalar düşman alayları görünmüşken cirit oynatmanın manasını anlamayınca Hafız paşa “*biz alemimizden kalmazız!*” diye cevap verdi. Amacı, Şah tarafından gelen piyadeye güç gösterisinde bulunmaktı⁸⁴⁸.

Ne imdat ordusu Osmanlı tarafını bozguna uğratabiliyor ne de Osmanlı ordusu kaleyi feth edebiliyordu. İmdat ordusu kale önüne gelince piyade asker, hendekten çıkıp kat kat dizildi. Piyadelerin soluna sipah bölüğü ve sağına silahtarlar durdu. Rum-Mehmed dahi bir miktar süvari ile çıkıp alay kurdu. Hendek toprağı üzere dizilen piyade askeri

⁸⁴⁵ Aycibin (hzl.), *Fezleke*, 630.

⁸⁴⁶ Naima, *Târih-i Naima*, 583.

⁸⁴⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 584.

⁸⁴⁸ Naima, *Târih-i Naima*, 587; Aycibin (hzl.), *Fezleke*, 634.

tüfek ile mücadele ederken taşra süvarisi piyadenin arkasına durdu⁸⁴⁹. Bu sayede düşmanın süvari hücumuna geçerek piyadeyi ezmesi engellendi. Gün boyu çarhacılar ileri çıkıp mücadele etti. Osmanlı birliklerini iki ateş arasında bırakmak için kale içinden de süvariler çıkıp alay bağladı. Osmanlı süvarisi böyle bir hamlenin geleceğini tahmin ettiği için Sağ ve Sol ulufe sipahilerini onlara karşı tayin etti⁸⁵⁰. Ordu Hafız Paşa'dan taarruz için emir beklediği halde bir türlü Hafız Paşa istenilen emri vermedi. Safevilerin bir hile düşündükleri kanısıyla ilk hamlenin onlar tarafından yapılmasını tedbir almak için daha uygun görüyordu. Safevi alayı bir ok atımı mesafeye kadar yaklaşınca önce yeniçeriler dizleri üzerine çöküp kurşun yağdırmış ardından mızraklı süvariler hücumla kalkmıştı. Harp uzadıkça meydana sahipsiz gezen atların sayısı artıyordu. Bu sırada şah gölgeliğini bozup geriye gitmeye başlayınca Diyarbakır beylerbeyi Köse-Murat paşa leventleri ile bir tepeye değin arkalarından gitti. Hafız paşa bu takipten endişe ederek “*Bre hazır olun! Tiz topları doldursunlar! Şimdi mel'unlar dönüp hücum ederler!*” diye tembih etti. Deddiği gibi de oldu nitekim Şahın arkasında bulunan 5 bin asker aniden dizgin doğrultup kılıç ile nağra atarak süvari hücumuna kalktı. Naima; “*yolları üzerinde ateş olsa yüzleri dönmeyip, atlarının ayağı altında kaybolur sönerdi sarhoş melunlar top ve tüfekten, kılıç ve mızraktan yüz çevirmeyip ...*” sözleriyle Osmanlı birlikleri ne kadar karşı koymaya çalışırsa çalışsın Safevi süvari taarruzunun durdurulamadığını belirtir. Safeviler ilk olarak peşlerine düşen Diyarbakır askeri üzerine yüklendi. Bu asker karşılık vermeye çalıştıysa da muvaffak olamadı. Murat Paşa'nın emrinde ki bütün leventler kılıçtan geçirildi. Sivas askeri de aynı hezimetle uğradıktan sonra Sipahi kulu üzerine hücumla geçildi. Ancak Silahtar bölüğünün yardımı ile Safevi askeri durdurulsa da çengelli bir ağaç ile çevgan oynar gibi yaralı ve ölülerini toplayıp geriye bıraktık sonra dönüp dövüşmeye devam ettiler. Sipahi ve Silahtar bölüğünü dahi geriletmeyi başarıp yeniçeri saflarına kadar ilerlemeyi başardılar. Nerdeyse toptan bir bozgun vukua geliyordu. Ancak Osmanlı'nın düşündüğünü Safevi askeri komutası da düşünmüştü. Osmanlı birliklerinin bu kadar kolay dağılması bir hile olabilir miydi? Bu sebeple Safevi süvarisi sipahilerin birden bire mağlup olmalarını hile zannederek geriye döndü. Şah dahi kendi askeri mağlup oldu zannıyla geri çekildi⁸⁵¹. Bütün uğraşlara rağmen Bağdat düşmeyince

⁸⁴⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 591.

⁸⁵⁰ Aycibin (hızl.), *Fezleke*, 639.

⁸⁵¹ Naima, *Târih-i Naima*, 593.

askerler, yiyecek gelecek tüm yollarımız kesildi bir hal bul bizi buradan çıkar diye Hafız paşadan medet umdu⁸⁵².

Hasmı bir kişi oyunda ruh be ruh şeh mat eder

Cengde at oynatır ferzane bir er yok mudur.

Düşmanı mat etmede ferzaneyim ben der idin

*Hasma karşı şimdi at oynatmaya yer yok mudur*⁸⁵³

Uğranılan hemizet bu dörtlükle ifade edilmiştir. Nihayet kaleye hazırlıksız gidilmesi ve imdat ordusunun hamlelerini engelleyememenin neticesinde kale kuşatması kaldırılmak zorunda kaldı. Ancak Safevi süvarisi Osmanlı ordusunu takip etme fırsatını bulduğunda hamle yapacağı endişesiyle 3. menzilde süvari alayları kurularak ordu arkası güvene alındı. Bu tedbiri gören Safevi askerleri geri dönmüştür. Ancak her ihtimale karşı ordu konakladığı yerlerde karakollar ile önlem almayı ihmal etmemiştir⁸⁵⁴.

Kale kuşatmalarında at tedarigi okadar önemlidir ki önemsiz gibi görünen at bakıcıları bile birçok sefer esnasında saldırıya uğramıştır. Bu sayede taarruzlarında önüne geçileceği düşünülmüştür. Defalarca kez Safevi ordusu Osmanlı süvarisini durdurabilmek amacıyla karargâh dışında otlayan atlara ve onlara bakıcı olan at oğlanlarına baskın vermiştir. Bu durum kale kuşatmasında kaybedilen atların tekrar tedariginin zor olması nedeniyle emniyet almayı gerektirmiştir. 1630 yılında Şehrizol kuşatması esnasında yarar atlar otlatılmaya gönderilmemiş ordugah içinde çadır önlerinde yulafla beslenmiştir⁸⁵⁵. Şehrizol kuşatması için alınan tek önlem kale önünde değil daha ordu yürüyüşe başladığı andan itibaren başlamıştır. Safevi ordusu hangi kaleyi kuşatmaya geldiğini bilmediği Osmanlı ordusunu tehlike oluşturmadan durdurabilmek amacıyla derbentlere, metris kazıp önlem almıştır. Bin kadar süvari istihdam ettiği bu derbentlerde attığı pusular Osmanlı öncüleri tarafından haber alınmıştır. Vezir-i azam Hüsrev Paşa, 500 nefer segban, 400 cebeci, 500 de yeniçeri görevlendirerek ordunun pusuya düşmesini engellemiştir⁸⁵⁶. Gönderilen birliklerin piyade olması muhtemel arazinin dağlık olmasından kaynaklanmaktadır. Bu alınan önlem sayesinde ordu pusuya düşmekten

⁸⁵² Naima, *Târih-i Naima*, 597.

⁸⁵³ Naima, *Târih-i Naima*, 602.

⁸⁵⁴ Aycibin (hzl.), *Fezleke*, 646.

⁸⁵⁵ Yılmaz (hzl.), *Topçular Kâtibi*, 918.

⁸⁵⁶ Yılmaz (hzl.), *Topçular Kâtibi*, 918.

kurtulmuş ancak yürüyüş beş gün gecikmiş Safevi ordusu beş gün kazanmıştır. Ancak bu zaman Safevi ordusuna yetmemiş Osmanlı ordusu kaleyi feth etmiştir. Kale feth olduktan sonra bin nefer kuloğlu bölüğe çıkmak şartıyla kalede bırakılmıştır⁸⁵⁷.

Bölüğe çıkmak ve süvari olmak asker için oldukça ehemmiyetlidir. Nitekim kale kuşatmasında serdengeçti gibi çok ölümcül görevler ancak bölüğe çıkmak gibi bir terakkiyle kabul edilmektedir. Kale kuşatmaları esnasında ihtiyaç duyulan serdengeçtiler top keşanlardan temin edilmiştir. Ancak bunlar piyade oldukları için Vezir-i azam Hüsrev Paşa'dan kişi başına iki at istemiştir. Serdengeçti yazılan bin nefer top keşan atlarını aldıkları gibi bölüğe çıkma şartlarını da kabul ettirmişlerdir⁸⁵⁸.

1638 yılında Bağdat dışında konaklayan sadrazamı selamlamak için silah atarak kutlama yapan süvariler otağa kadar gelmişlerdir. Sadrazamı selamladıktan sonra tekrar kaleye dönmüşlerdir⁸⁵⁹. Meydanda dumandan kale görünmez oldu cümlesinden anlaşılan süvari taifesinin ateşli silah kullandığıdır. Aynı tarihte kaleme alınan Farsça bir şiirde ise hala süvarinin kan dökücü mızrağından bahsedilmektedir⁸⁶⁰.

Menzilden kalkıp Diyale Nehri'ni geçen asker ileri emrini beklemekteydi. Sadrazam askerlerin hazırlık durumunu anlamak için adamlarından bir kaçını göndirip askerler arasında düşmanın saldırıya geçtiği şayiasını yayarak karışıklık çıkarttırdı. Askerler bu haber karşısında süratle yerlerinden kalkıp silahlarına davranıp atlarına binmiştir. Tablhane ve boruların çalmasıyla bayraklarını açıp düşmanı karşılamak için ileri doğru gitmişlerdir. Saklandığı yerden askerlerin böyle bir durumda nasıl tepki verdiğini seyreden sadrazam, askerlerin kısa sürede düşmana mukabele edecek manevra kabiliyetine sahip olduğunu görünce memnun olmuştur⁸⁶¹.

Savaş hiledir sözü Bağdat kuşatmasında bir kez daha kendini göstermiştir. Kale savunmalarında dışarıdan gelecek yardım önemli olduğu için içeriden huruç hareketiyle düşmanın dikkatinin dağıtılarak yardım gelmesi oldukça bilindik bir taktikken bu taktiğin uygulanamadığı durumlarda Safeviler çok farklı bir yöntemle Osmanlı askerinin dikkatini

⁸⁵⁷ Yılmaz (h.z.), *Topçular Kâtibi*, 921.

⁸⁵⁸ Yılmaz (h.z.), *Topçular Kâtibi*, 955.

⁸⁵⁹ Mehmet Fatih Gökçek (h.z.), *Târihü'l-İhtimâm Bi-Fethi Dâri's-Selâm*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020), 26.

⁸⁶⁰ Gökçek (h.z.), *Târihü'l-İhtimâm Bi-Fethi Dâri's-Selâm*, 70.

⁸⁶¹ Gökçek (h.z.), *Târihü'l-İhtimâm Bi-Fethi Dâri's-Selâm*, 29.

dağıtmayı başarmıştır. 1638 yılı Bağdat kuşatmasının 23. günü Safevi askerleri kale bedenlerine çıkıp gece boyunca top ve tüfek şenliği gerçekleştirmiştir. Osmanlı askeri bu halin ne olduğuna anlam vermeye çalışırken dikkatleri dağılmıştı. Sabah olduğunda bu şenliğin sebebi anlaşıldı. Kaleden bu suretle dikkat dağıtıldığı esnada, Diyale tarafına 12 bin kadar Safevi askeri gelip konmuştur⁸⁶². Kale çevresinde Safevi askerinin bulunması hem Osmanlı ordusu için bir tehdit hemde kale halkına moral olacağından Halep valisi Mehmet paşa, Trablus valisi Şahin paşa ve ebu-Riş oğlu Arap atlarıyla o tarafa yönlendirilip Safevilerin dışarıdan hem kuşatmaya zarar vermelerine hem de kale içindeki müdafilere moral olmalarına engel olundu⁸⁶³. Süvariler bir kez daha kale kuşatmasında etkin rol oynamıştır.

1663 gibi geç bir tarihte bile süvariler kale kuşatmalarında oldukça etkin rol oynamaktadır. Nitekim Gürcistan üzerine düzenlenen sefer süvarilerin doğuda ne kadar etkin olduğunu bir kez daha göstermiştir. Kütatis Kalesi'nin fethi öncesi kaleden gelen elçiler kalenin müstahkem bir mevkiye bulunduğunu top olmadan kalenin feth edilemeyeceğini söyleyerek gözdağı vermiştir. Ayrıca bölgenin dağlık olması sebebiyle ikmal zorluğu yaşayacak ordunun ne hale düşeceği de hatırlatılmıştır. Nami Hasan Ağa ise söylenen sözlerin doğruluğunu içinden tasdik etmekle birlikte elçilere Ahmet Paşa'nın batıda birçok kaleyi topsuz ve cephanesiz ele geçirdiğini, birçok meydan muharebesinden muzaffer ayrıldığını, kendilerinin de Gürcistan'da bunu yapmaya muktedir olduklarını ifade etmiştir⁸⁶⁴.

Kale kuşatmaları esnasında hedef kale bedenlerini aşmaktır. Savunanlar ise bu kale gediklerini bir an evvel kapatıp kaleye girişleri engellemek için mücadele vermiştir. Son kertede süvariler bu açılan gediklerin kapanmasına izin vermeden hızla hareket ederek hücumla geçmesi halinde arkadan gelecek piyade daha rahat gedikten içeri girebilmektedir. Bu sebeple süvarilerin geçebileceği kadar açılacak bir gedik hâsıl olması halinde süvariler de hücumla kaldırılmaktadır⁸⁶⁵.

⁸⁶² Naima, *Târih-i Naima*, 887.

⁸⁶³ Naima, *Târih-i Naima*, 887.

⁸⁶⁴ Mehmet Fatih Gökçek (hızl.), *Fetihnâme-i Nâmî Der- Hakk-ı Gürcistan*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021), 23.

⁸⁶⁵ Veysel Göger, “16. Yüzyıl Osmanlı Kale Kuşatmaları (strateji, taktik, kuşatma aşamaları ve teknolojisi)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Marmara Üniversitesi, 2014), 94.

Kuşatmalar esnasında çok işe yarayan atlar, kuşatma bitip sefer sezonu geçtiğinde beslenme ve yer probleminden dolayı zaman zaman kalelerin etrafında serbest bırakılırken devlete ait atlar çevre şehirlere dağıtılarak kışlatılmıştır⁸⁶⁶. Bunun yanında Süvariler için at oldukça önemli olduğundan savaş esnasında atı ölenlerin ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Aksi halde bir sonraki sene savaş sezonunda at bulması zorlaşacaktır. Nitekim Revan kuşatması esnasında atı ölenlere padişah 50 filori ödeme yapmıştır⁸⁶⁷.

4.2.KALE MÜDAFAASINDA SÜVARİLER

1664 yılında Osmanlı askerleri arasına sızan bir mürted ordudan kaçarak karşı tarafa aktardığı bilgilerde, Osmanlı süvarilerinin yürüyüş mahalline geldiklerinde atlarından inerek yaya halde yola devam ettiklerinden bahsetmektedir⁸⁶⁸. Aslında bu tarif, erken modern askerî tarihi en iyi betimleyen manzaralarından biri olan kale kuşatmalarında süvari birliğinden en fazla faydayı elde etme gayretinin göstergesidir.

Metrisler üzerine vurucu hücumla kalkılırken yaylım olarak adlandırılan hedef gözetmeksizin ateş açılarak metriste bulunan düşman kuvveti baskı altına alınmıştır. Bu surette düşmanın siperden kalkarak ateş etmesi engellenmiştir. Süvarinin en iyi yaptığı iş olan piyade karşısındaki üstünlüğünden faydalanmak için gereken şok temelli darbenin altyapısı hazırlanmıştır. Son kertede metrislere vararak düşman ile göğüs göğüse mücadele de atın üstünlüğünden yararlanılmıştır⁸⁶⁹.

Daha 1597 yılında batıda bulunan kalelerin savunması için bey kapılarında görev alan tüfekli süvariler muhafız olarak görevlendirilmiştir⁸⁷⁰. Bu durum Osmanlı'da 16. yüzyıl sonu itibarıyla süvari birliklerini tüfekle teçhiz ederek kale savunmasında kullandığını göstermiştir.

⁸⁶⁶Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 1037.

⁸⁶⁷ Naima, *Târik-i Naima*, 807.

⁸⁶⁸ Yücel (hızl.), *Mühürdar Hasan Ağa*, 136.

⁸⁶⁹ Özgür Kolçak, XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi Ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış DR. Tezi, İstanbul 2012, s. 190.

⁸⁷⁰ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 205.

4.2.1 Batıda Bulunan Kale Müdaafasında Süvariler

1596 yılında Hoca Saaddettin'in Satırcı Mehmet Paşa'ya yazdığı mektuptan Osmanlı siyasetinin, süvari birlikleri ile düşman içlerine akınlar düzenleyip onların düzenini bozarak Avusturya ordusunun Osmanlı kalelerine saldırmasını engellemeye çalışmak üzerine kurgulandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kale fethedilecek ise bunun planlı bir şekilde yapılarak emeğin ve savaş döneminin boşa geçirilmemesi arzulanıyor.

Hoca Saadettin'in, Serdar Satırcı Mehmet Paşa'ya gönderdiği mektup; Satırcı Mehmet'ten kale fethetmesini değil bölgeyi yağmalayarak düşmanı zayıflatmasını istemiştir. Ancak Satırcı Mehmet Paşa bu isteğe kulak asmamıştır. Kendisinin serdar olması nedeniyle padişah hocası tarafından yönlendiriliyor olmasına kızmış olacak ki orduyu 55 gün Erdel'de bekletmiştir. Naima bu bekletme sebebiyle kuşatmanın başarıya ulaşmadığını düşünmektedir. Ayrıca yağma harekâtı yapmak isteyen Tatar taifesine de izin vermemiştir. Kale kuşatmasında ısrar etmesinin zararının ordu ve millete nasıl tesir ettiği Hoca Saadettin tarafından belirtilerek hemen yağma harekâtına başlaması istenmiştir⁸⁷¹.

Kale savunmaları esnasında sayıca az olan Osmanlı süvarisi bazı durumlarda bunu dikkate almamış gerçekleştirdiği taktik hareketlerle düşmanı mağlup edemese de kale kuşatmalarının süresini uzatarak kalenin düşmesini engellemiştir. Piyadenin gerçekleştirmesi mümkün olmayan bu taktik harekâtlar sayesinde stratejik önemi bulunan kalelerin el değiştirmesine mani olundu. 1592 yılında stratejik önemi olan Neograd Kalesi'ni alan Nemçe birlikleri Estergon ve Hatvan üzerine yöneldi. Neograd'ı alan tabur Hatvan'ı da muhasara etti. Budinden yardım isteyen Hatvan beyi Arslan Paşa'nın yardımına Sinan Paşa'nın oğlu Mehmet Paşa ile Budin valisi Hasan Paşa yetişti. Nemçe ordusu, Hatvan'ın kuzey bölgesinde bulunan su kenarına taburlarını kurup kaleyi muhasaraya devam etti. Yardıma gelen Osmanlı ordusu suyu geçip kalenin yukarı bölgesine gerçekleştirdiği hareket, düşman tarafından kaçış belirtisi olarak görüldü. Saf düzenine geçen Osmanlı ordusunun arka kısmını Mehmet Paşa süvariler ile korumaya aldı. Yapılan çarpışmalarda Mehmet Paşa yaralanıp Budin'e doğru çekilmeye başlayınca Nemçe ordusu peşlerine düştü. Ankara Bey'i Nirani Paşa kaleden çıkıp, yanındaki

⁸⁷¹ Naima, *Târih-i Naima*, 145.

gazilerle küffarı basıp ganimet aldı. Ramazan’a kadar devam eden kuşatmada Hatvan beyinin aldığı tedbirler sayesinde kuşatma başarısız oldu⁸⁷².

Teknik bilgiye dayanan kuşatma savaşlarında yer alacak askerlerin eğitimleri oldukça önemliydi. Bu sebeple kapasitesi olan asker ve iyi bir eğitim gerekiyordu. Burada istihdam edilecek askerlerin iyi bir seçim ile kapıkuluna alınması gerekiyordu. Kapı kulu askerlerinin çoğunluğunu her ne kadar yeniçeriler oluştursa da bizim için önemli olan altı bölük halkı süvarileridir.

1596 yılında İstolni Belgrat’ın kuşatıldığı haberi alınır alınmaz 20 bin kadar Osmanlı süvarisi harekete geçmiştir. Nemçe ordusu, gelen imdat ordusundan çekinerek kuşatmayı kaldırmıştır. Kuşatma kaldırılmasına rağmen Nemçe ordusunun başka bir kaleyi kuşatma ihtimalini engellemek için üzerine gidilmiştir. Hasan Paşa komutasında bulunan askerlerin toy olanları hemen düşman üzere yürünmesi gerektiğini söyleseler de güngörmüş savaş bilenler bunun uygun olmayacağını, arkalarına kaleyi alarak alay alay düşman üzerine gitmenin daha tedbirli bir davranış olacağını belirtmişlerdir. Nihayetinde meşveretten çıkan karar, düşman üzerine tedbirli gidilip kaçarlarsa takip ederek artçı birliklerine ve arabalarına ulaşmaya çalışmak olmuştur. Bu sayede hem ganimet elde edilecek hem de düşman zayıflatılacaktır. Aksi olup düşman hücum etmesi durumunda süvarinin yükü hafif olduğu için “*it savaşı*” denilen gayr-ı nizami harp tekniği uygulanması kararlaştırılmıştır⁸⁷³.

Bir sene sonra bu sefer Nemçe ordusu etrafına hâkim ve stratejik konumda bulunan Budin kalesini kuşatmıştır. 44 gün süren kuşatma esnasında kalenin yardımına her hangi bir yardım gönderilememiştir. Nihayetinde bölge de bulunan Temeşvar Beylerbeyi Dev Süleyman Paşa, Budin Beylerbeyi payesiyle bölük halkından 500, Çerkes yiğitlerinden 500, 3 bin miktarı yarar atlı gazi ve 500 kadar da tüfekli yeniçeriyle Budin’e hareket etmiştir. Yardım kuvvetinin geldiğini haber alan Avusturya ordusu kuşatmaya daha fazla devam edemeyerek kuşatmayı kaldırmıştır⁸⁷⁴. Sadece 4 bin kişilik bir süvari kuvvetinin imdat ordusu olarak hareket etmesi bile kalenin kurtulması için yetmiştir.

⁸⁷² Naima, *Târih-i Naima*, 67.

⁸⁷³ Aycibin (hzl.), *Fezleke*, 30, Baykal (hzl.), *Peçevi Tarihi*, 127.

⁸⁷⁴ Yılmaz (hzl.), *Topçular Kâtibi*, 224.

Avrupa içerisinde savaşlar artık mevsimlik olmaktan çıkıp bütün bir yıla yayılmaya başlayınca hangi kalenin tehdit edileceğinin anlaşılması zorlaştı. Durum böyleyken çok büyük ordulara ihtiyaç duyulmaksızın savunmasız kalan kaleler el değiştirmeye başladı. Nitekim 7 bin kadar süvariden oluşan 18.500 kişilik bir müttefik ordusu savunmasız yakalayacakları bir kale buldukları takdirde kuşatmak için yanlarına da sadece on iki adet top almıřtı⁸⁷⁵. Bu tarz hareket tarzıyla da hiç zorlanmadan Baboa ve Berzene palankalarını almayı başardılar. Bu başarı müttefik birliklerini daha da cesaretlendirdi. Zrinyi süvari birlikleriyle Zigetvar tarafına harekete geçti. Zigetvar'ı hazırlıksız yakalamış olmasına rağmen piyade ve topların bölgeye gelmesinin gecikmesi sebebiyle kaleyi kuşatamadı. Ancak burada daha fazla durmayıp Pe zerine yremeye karar verdi. Ardından piyadeler ve toplar Hohenlohe komutasında Zrinyi'yi takip etti. Arkadan Osmanlı yardım ordusunun gelmesini engellemek için Zigetvar köprü geçişlerine Alman süvarisi görevlendirdi. Bu sayede gerisini güven altına almak istiyordu. Pe önüne geldiğinde burada da bir hazırlık görmeyince Zigetvar'da yaptığı hatayı burada yapmayarak piyade ve topları beklemeden süvari birlikleriyle kaleyi kuşattı. Pe'in Budin kapısı tarafından kaleye yardım getirmeye çalışan küçük bir Osmanlı süvari kıtası engellendi. Aynı zamanda diğer kapılardan da yardım gelmesini engellemek için süvarilerini kapı önlerinde nöbet tutturdu. Ancak Pe'e çıkan köprülerin tutulması ve bölgede bulunan küçük Osmanlı süvarilerini engellenmesine rağmen asıl Osmanlı birliğinin yolda olduğu haberinin gelmesi üzerine kuşatmayı kaldırmayı uygun grd⁸⁷⁶.

Tatarlar seferlerde birçok faydalarının yanında savaş olmayan dönemde de bölgede daima bulundurulmak istenmiştir. Süvari bir kuvvet olduğu için düşmanın tahmin edilemez harektlerinde acil müdahale ihtiyacına cevap vermişlerdir. Budin kalesi kuşatılınca Tatar hanına birbiri ardınca feryatnameler göndererek yetişmez ise kalenin muhafaza edilmesinin mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Bu mektuplara kayıtsız kalmayan Tatar hanı gönderdiği 20 bin kadar Tatar süvarisi sayesinde kalenin Nemçe eline geçmesini engellemiřtir⁸⁷⁷.

⁸⁷⁵ zgr Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 256.

⁸⁷⁶ zgr Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 257.

⁸⁷⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 149.

Tatarlar imdat birliği olarak gönderildiklerinde ilk aşamada düşmanı tecrit etmek için uğraş vermiştir. Bu sayede düşman dış halkadan kuşatılarak kale içindekilerin ihtiyaç duyduğu lojistik desteği sona erdirmişlerdir. Bir sonraki hamle olarak kale içine gerekli mühimmat ve yiyeceğin sokulması için uğraşmışlardır. Bu sayede kale içindekilerin manen direnme azimlerini artırdıkları gibi madden de direnmelerine büyük destek sağlamışlardır.

Bazen imdat ordusu kale yardımına gidemeyecekse bu sefer çok daha farklı yöntemler izlenmiştir. Süvariler kalenin yardımına giderken kaleyi kuşatan komutanın kimler olduğu öğrenip kale kuşatmasını kaldırması için yol üzerinde bulunan mülklerine yağma harekâtı gerçekleştirmek suretiyle daha kale önüne varmadan kuşatmayı kaldırmanın yollarını aramışlardır. Bu sayede hem kendilerine verilen diğer görevleri aksatmamış hem de kuşatma komutanlarını tehdit ederek kuşatmayı kaldırmalarını amaçlamışlardır⁸⁷⁸. Bu sayede komutanlar kuşatmayı kaldırarak yahut bir miktar da olsa kuvveti kendi topraklarını savunmak için gönderecekti. Bu sayede kale kuşatması hafiflemiş olacaktır.

Osmanlı kalelelerin kuşatılması esnasında Osmanlı müdafilerinin en iyi yaptığı işlerden biri huruç harekâtı olunca bu durumdan rahatsız olan düşman farklı yollar aramaya başlamıştır. Evliya Çelebi'nin anlatımına bakılırsa, Zrínyi-Hohenlohe kuvvetleri Kaniye'yi kuşattığında, kalenin karşısına adeta topraktan yeni bir kale inşa etmişlerdi. Devasa bir hendek, muhacimleri kaleden yapılacak huruç hareketlerine karşı korurken, hendeğin iç yüzüne tepeleme yığılan toprağın üzerinde açılan metrislerle dış cephe koruma altına alınmıştı.

Tatarların kale savunmasında çok iyi olmamakla birlikte Yanık gibi stratejik kalelerin elden çıkması konusunda hataları görülmüştür. Yanık kalesinin elden çıkmasının sebebi Tatar askerinin bölgede bulunmayışına bağlanmıştır⁸⁷⁹.

4.2.2 Doğuda Bulunan Kale Savunmasında Süvariler

Kale savunması esnasında süvarilerin ne kadar önemli olduğu Musul'un savunulması için ihtiyaç duyulan yardımın gitmesi esnasında gözden çıkarılanlardan

⁸⁷⁸ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 520.

⁸⁷⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 136.

anlaşılmaktadır. Mehmet Paşa, kethüdası Derviş Mehmed Ağa'ya bu görevi yapması karşılığında Şam Beylerbeyiliğini teklif etmiştir. Musul'a hareket eden Derviş Mehmet yanında iki bin tüfekli segban, üç bin türlü süvari, namdar ağalar, müteferrika, gönüllülerden silahlı, zırhlı, gönderi bayraklı birçok asker yanında bulundurmıştır. Ayrıca yüz nefer gürbüz, süslü kalkan, yay ve tüfek taşıyan süvari de eklenmiştir⁸⁸⁰.

1586 yılında Safevilerin Tebriz kuşatmasını konu alan “Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis” isimli kronikte, düşmanı kale dışında karşılayan Osmanlı askerinin düşman üzerine hücumla kalkarken “*atlısı ve piyadesi düşman üzerine at salup*” diyerek piyadenin de daha bu tarih itibarıyla ihtiyaç halinde at kullandığını göstermektedir⁸⁸¹.

Safevi ordusunun geldiğini haber alan Tebriz halkı düşman kaleyi kuşatmadan dışarıda karşılamak istemiştir. İçlerinde korkak olanlar dahi (kaynakta bunlardan muhannesler diye bahsetmektedir.) Sinan Paşa'dan önce dışarı çıkıp savaşmak istemişler ancak içerde bulunan kuloğullarından sipahi taifesi kale kapılarını tutarak bunların dışarı çıkmasına engel olmak istemişlerdir. Savaşmayı bilmeyen bu gurubun dışarı çıkması halinde esir edilip kale ahvalini haber vermesinden korkulmuştur. Sinan Paşa düzenli birliklerle ilk aşamada kale kuşatmasını engellemeyi denemiş ve kale dışında aldığı tertiple Safevi askeriyle ilk teması gerçekleştirmiştir. Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Safevi kuvvetleri karşısında, arkada 60 adet top önlerinde üç bin miktarı yeniçeri, sağ ve sol kolda süvariler ile klasik dizilimde düşmanı karşılamıştır⁸⁸². Ancak Safeviler Sinan Paşa birliklerini itilemeyi başarmıştır. Bu süre zarfında imdat ordusunun ulaşmaması üzerine kale önündeki yerleşkelerde gayr-i nizami harp teknikleri izlenerek düşmana zayıf verdirilmeye çalışılmıştır⁸⁸³. Bu tedbirin de başarısız olmasıyla bütün birlikler kaleye çekilerek savunma tertip edilmiştir. Sağlam bırakılan kale dışındaki yerleşkeler Safevi kuvvetlerine siper olmuştur. Birçok kale kuşatmasında bu yerleşkeler yakılarak düşmanın rahat kaleye yaklaşması önlenmiştir.

Kaleyi kuşatan Safevi ordusu kale çevresinde yükselttikleri kuleler vasıtasıyla kale içerisine rahatlıkla top ve tüfek atışı gerçekleştirmiştir. Bu durum Osmanlı askerinin

⁸⁸⁰ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 1048.

⁸⁸¹ Afyoncu (hızl.), *Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis*, 60.

⁸⁸² Afyoncu (hızl.), *Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis*, 53.

⁸⁸³ Afyoncu (hızl.), *Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis*, 52.

kaybını artırmıştır. Müdafiler huruç harekâtı planlayarak kulelerden kurtulmayı amaçlamıştır. Huruç harekâtı ani baskın tarzında gerçekleştirilme özelliğine sahiptir. Ancak Osmanlı askeri ani baskını yavaşlatacak olmasına rağmen yanlarına top almıştır. Diğer tarafta kuloğulları silahtar bayrağını açıp hücumla geçmiştir. Defaatle bu kuloğullarının dede ve babalarının çok büyük başarı gösterdiklerinden bahsedilmektedir⁸⁸⁴. Huruç harekâtından kesin bir sonuç elde edilememiş ve tekrar kaleye dönülmüştür.

İçerideki sıkıntıların dışarıdan anlaşılmaması ve düşmanın gafil yakalanması için çareler düşünülmüştür. Nitekim Safevi birlikleri gün geçtikçe kale kuşatmasını şiddetlendirmektedir. Alınan tedbir gereğince kale içerisinde her gece 300 kapıkulu sipahisi sabaha dek “*Allah Allah*” nidasıyla dolanıp düşmanı rahatsız edecektir. Her an bir huruç gerçekleşeceği endişesiyle Safevi ordusu geceleri de teyakkuzda bulunup askerini dinlendirememektedir. Ancak bu durum mutad hale gelince artık bu durumdan rahatsız olmamaya ve önlem almamaya başlanmıştır. Bunun üzerine Yeniçeri serdarı olan İbrahim ağa yanına aldığı yeniçeri, sipahiyan ve yayabaşları ile Beçe kapısından dışarı çıkarak lağım ile kaleye yönlendirilen suyun yönünü tekrar değiştirmiştir. Bütün olan biteni karavullarda bekleyen Safevi askeri görmüş olmasına rağmen Osmanlı birliklerini kendi askeri zannederek herhangi bir müdahalede bulunmamıştır⁸⁸⁵. Bu durum süvarilerin kale müdafaasında gösterdikleri bir başka başarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Piyade birliklerinin kalenin etrafını gezmesi hem uzun zaman alacağı hem de yorucu olacağı sebebiyle bu taktik süvariyle gerçekleştirilmiştir.

Kuşatma süresi uzadıkça Safevi ordusunda gevşeme fark edilmiştir. 17 Mart günü kaleden huruç eden sipahiler düşmanın arkasına sarkmayı başarmıştır. İmdat ordusu gelmiş gibi vurarak hücumla geçmiştir. Aynı anda kale tarafından çıkan yeniçeriler de hücumla geçmiş ve düşman ağır zayıat vermiştir. Gün kararana kadar yapılan mücadele sonucunda sipahiler ve yeniçeriler tekrar kaleye huruç etmeyi başarmıştır⁸⁸⁶.

Safevi birliklerinin kale duvarlarında açtıkları gedikleri savunmak zorlaşınca Faik ağa, özellikle sipahiyan taifesinden 300 kadar mükemmel silahlı asker istedi. Onlara

⁸⁸⁴ Afyoncu (hızl.), *Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis*, 74.

⁸⁸⁵ Afyoncu (hızl.), *Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis*, 87.

⁸⁸⁶ Afyoncu (hızl.), *Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis*, 99.

atlanıp düşman kalenin neresinden saldırırsa oraya at sürmeleri emrini verdi⁸⁸⁷. Bu sayede hem düşman Osmanlı askerini çok görecek hem de savunma hattı kuvvetlenecekti.

Osmanlı ordusu uzayan sefer esnasında bir kez daha huruç harekâtı denemiştir. “*Ebna-i sipahiyandan Deli Kurd ve Deli Osman serdar olup iki yüz miktarı müsella ve mükemmel tir- endaz ve tûfeng- endaz kuloğullarından ebna-i sipahiyandan, yeniçeri yoldaşlarından intihab edip Allah’a sığınıp...*”⁸⁸⁸. Kale dışına çıkmıştır. Safevilerin 10 ay süren tüm çabasına rağmen Osmanlı ordusunun aldığı bu şekilde ki birçok tedbir sayesinde kale düşmemiştir.

Kale düşmemiş olmasına rağmen çok büyük sıkıntılar çekilmiştir. Kale kuşatmasında süvarilerin ordu için bir diğer faydası kuşatmanın uzaması durumunda atların asker için yiyecek temin etmesi olmuştur. Nitekim Safevi ordusunun 1586 yılındaki Tebriz’i kuşatması 10 ay sürmüştür. Bu süre esnasında bütün yardımları engellemeyi başarmış kalenin dışarıyla bütün irtibatını engellemiştir. Kale içinde bulunan müdafiler bu kuşatmaya daha fazla dayanamayarak belkide kendileri için tek kurtuluş çaresi olan bin kadar atı yemek zorunda kalmıştır⁸⁸⁹.

Osmanlı stratejik öneme haiz bulunan Tebrizi elde bulundurabilmek için 1618 tarihinde kale etrafına birçok palanka inşa etmiştir. Bu palankalarda bulundurduğu askerlerle Tebriz’in kuşatılması halinde çok hızlı imdat ordusu gönderebilmeyi hedeflemiştir. Nitekim bu palankalar içerisine tüfekte teçhiz edilmiş askerler bırakılmıştır⁸⁹⁰. Bu askerlerin süvari olup olmadığıyla ilgili bilgi verilmemekle birlikte Tebriz’in yardıma ihtiyaç duyması halinde hızlı hareket edilmesi gerektiğinden piyade dahi olsa atlı piyade olarak istihdam edilmiş olmaları mantıklı görülmektedir.

Osmanlı topraklarına yapılan hücumlarda düşman çok fazla içeri doğru ilerlediyse Osmanlı süvarisinin hücumuna uğraması kaçınılmazdı. Kale kuşatması amacıyla içeri doğru hareket eden birliklerin arkalarını savunmaları oldukça güç olduğundan ve coğrafya koşullarını çok iyi bilmediklerinden daha kaleye ulaşmadan imha edilirdi. Erzurum beylerbeyi Abaza paşanın Acem şahına sığınması sonucu Şems han ile iki bin

⁸⁸⁷ Afyoncu (hızl.), *Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis*, 121.

⁸⁸⁸ Afyoncu (hızl.), *Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis*, 163.

⁸⁸⁹ Afyoncu (hızl.), *Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis*, 30.

⁸⁹⁰ Yılmaz (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 676.

kadar askeri Safevi Şah'ı, Abaza paşaya yardıma gönderdi. Ancak Şems han Erzurum'un serdar-ı azam tarafından muhasara edildiği haberini alınca Kars tarafına yönelip Kars'a zarar vermek istedi. Kars'ta bulunan Köse Sefer paşa, Safevi askerinin kuşatmasına izin vermeden Kars askerleri ile Safevilere ani baskın vererek pek çoğunu kılıçtan geçirmişdi⁸⁹¹. Kars Kalesi'nin zarar görmesi engellendiği gibi yerinde bir taarruzla düşman Safevi askeri hezimete uğradı. Bu gibi durumlar düşmanın tekrar hücum etme motivasyonunu da etkilemektedir.

Süvariler kale savunmasını dışarıdan gerçekleştirdikleri farklı müdahaleyle durdurdukları gibi içeriden dışarıya yaptıkları taktik hareketle de engelleme kabiliyetine sahipti. Kaniye kuşatmasında sert bir kale savunmasıyla düşman askerini yıldırarak, yıpratmak ve gelecek olan imdat ordusuna zaman kazandırmak için huruç hareketleri düzenlendi. Bu huruçlarla düşman siperlerinin ele geçmeyeceği biliniyordu. Nitekim kaleden atılan tüfek ve oklarla siperlere zarar verilemiyordu. Düşman kale duvarlarına ulaşınca siperlerinin hızını kesmen ve düzenlerini bozmak için huruç harekâtı düzenlendi. Bu sayede kaleden atılan ok, tüfek ve topun veremediği zarar en yakına ulaşılarak denendi. Süvariler siperlere yaklaşıp dökülen nefti kibritle ateşe vererek kullanılamaz hale getirmeye çalıştı⁸⁹².

Kale müdaafalarında gelecek imdat ordusuyla irtibata geçmek çok önemliydi. Ancak içeriden dışarıya haber gitmemesi için kale etrafında daima gözcü birlikler bulundurulurdu. Kale müdafilerininse bu halkayı kırmaktan başka şansı olmadığı için farklı birçok yöntem denenirdi. Naimada kale müdafileriyle imdat ordusunun ortaklaşa bir harekâtla kale kuşatmasını kaldırdıkları yönünde bilgi bulunmaktadır. Ancak bu anlatıdan dışarı ile irtibatın nasıl sağlandığına yönelik ipucu yoktur. Anlatılardan yardıma gelen Nirani Paşa'nın tamamen komutanlık güdüsüyle içerinin bir hamle yapmasını beklediği, fırsatı bulduğu an hamle yaptığı düşünülebilir. Ancak aynı tarihte gerçekleştirilen Estergon Kale kuşatmasında da aynı olaylar ile karşılaşmaktadır. Osman isimli bir asker altın zincirli Nemçe süvarisinin komutan olduğunu fark etmiş Cezayir tüfeğiyle yaptığı atış Nemçe komutanını göğsünden vurarak öldürmüştür. Nemçe ordusunda çıkan karmaşadan yararlanmak isteyen Osmanlı ordusu, süvarileri kaleden

⁸⁹¹ Naima, *Târih-i Naima*, 635.

⁸⁹² Yücel (hızl.), *Mühürdar Hasan Ağa*, 136.

çıkarak düşmana baskın tarzında hareket düzenleyerek taburlarına geri dönene kadar düşmanı itelemiştir. Buna rağmen kuşatma kalkmayınca Temeşvar ve Bosna valisi yardıma gelerek Peşte yakasında karargâhlarını kurmuşlardır. Temeşvar ve Bosna valisi büyük ihtimalle bu huruç harekâtı esnasında düşmanın püskürtülmesinden yararlanılarak yardıma çağırılmıştır. Yardıma gelen birlikler, Nemçe tarafından alınan esirler ile ordunun durumunu öğrenmiştir. İmdat ordusunun Nemçe taburlarına yanlardan yaptığı taarruz kaleden çıkan müdafilerce desteklenmiştir⁸⁹³. Aynı tarihlerde kale müdaafalarında taktik harekâtların benzer cereyan ediyor olması içeri ile yardıma gelen kuvvetlerin organize hareket ettiklerini göstermektedir.

Sadece batıda gerçekleştirilen kale müdafaalarında değil doğudaki kale müdaafalarında da farklı sebeplerle süvariler huruç harekâtı düzenledi. Nitekim Safevi ordusu Nahçıvan'ı kuşatınca kaleden top ve tüfek atışıyla kaleye yaklaşması engellenmeye çalışıldı. Gece olduğunda siper kazmalarını engellemek için huruç harekâtı gerçekleştirildi⁸⁹⁴. Ancak tüm çabalara rağmen Nahçıvan'ın düşmesi engellenemedi. Aynı birlikler Revan'ı da kuşatma altına aldı. Nahçıvan'ın düşmesini engelleyemeyen imdat ordusu Revan'a yetişti. Buna rağmen kuşatma altındaki kaleye müdahale oldukça zor olduğundan içeriye gönderilen haberle organize harekât gerçekleştirildi. Kaleden gerçekleşen huruç harekâtıyla 300 kadar süvari düşmanın dikkatini dağıtınca imdat ordusu kaleye girmeyi başardı⁸⁹⁵.

Kale savunmasında süvarilerin önemli olduğunun farkına varan Safeviler, Osmanlı süvarilerini etkisiz kılmak için birçok yöntem denemiştir. Safeviler üzerine gerçekleştirilen 1629 yılındaki sefer neticesinde Mihriban kalesi aman ile teslim olduktan sonra, Acem Şah'ı Mihriban kalesini tekrar almak için 40 bin kadar askeri ile harekete geçmiştir. Ancak kalede bırakılan Osmanlı askeri bu sayının ancak dörtte biri miktarındaydı. Buna rağmen kuşatma olmaması için kale dışına siperler kazılarak saf düzenine geçen yeniçeriler kalenin önünü kapattı. İki tarafın çarhacıları mücadeleye başladı. Bir sonuç elde edilemeyince Safevi ordusu Osmanlı karargâhının bulunduğu yere üstten su vererek alanı balçık hale getirip askerin hareket kabiliyetini kısıtladı. Bu

⁸⁹³ Naima, *Târih-i Naima*, 70.

⁸⁹⁴ Naima, *Târih-i Naima*, 250.

⁸⁹⁵ Naima, *Târih-i Naima*, 253.

piyadeden ziyade süvarinin işini zorlaştırmaktaydı⁸⁹⁶. 1638 yılında İran üzerine gerçekleştirilen sefer esnasında da yolların balçık olması sebebiyle süvariler çok zorlandıkları gibi atlar istirahat ettirilmek zorunda kalmıştı⁸⁹⁷. Balçık, süvarinin hareket kabiliyetini kısıtlaması nedeniyle manevradan ve süvarinin en büyük avantajı olan süratten mahrum bırakmaktaydı. Nitekim süvari her alanda savaşmıyordu. Balçık ne kadar süvarinin savaşmasını engelliyorsa taşlık alan da bir okadar süvarinin savaşmasına mani oluyordu⁸⁹⁸. Osmanlı'nın en önemli güçlerinden olan süvariye safdışı bırakmanın avantajının farkında olan Safeviler böyle bir hileye başvurmuşlardır. Küme küme harp meydanına giren Safevi askerlerine alay alay Osmanlı askeri kılıç ve mızrakla karşı çıktı⁸⁹⁹. Rumeli askeri de savaşın içine dâhil olup tüfek ve tabanca ile mücadele etmiştir. Küçük Ahmet paşa, Şam askeriyle kargı, kantar ve mızrakla yeniçeriler de tüfekle Safevi hücumuna direndi. Bu sayede mücadeleyi Osmanlı tarafı kazanmış ve Safeviler şehir vakti başlayan mücadeleden ikinci vakti çekilmek zorunda kaldı. Burada Osmanlı askerlerinin kullandıkları silahlar dikkat çekicidir. Süvari hala kargı, mızrak ve kılıç gibi yakın dövüş aletleri ile harbe devam etmektedir. Ancak Rumeli süvarileri ateşli silah kullanmaktadır. Rumeli askerlerinden süvari diye bahsedilmemiş olmasına rağmen bunların Rumeli Beylerbeyi komutasındaki tımarlı sipahi askeri olduğu anlaşılmaktadır. Tımarlı sipahinin süvari olduğu, tüfek ve tabanca kullandığı ifade edilmektedir. Her pasajda süvari ve piyade ayrımı yapan müellif, Rumeli askerinin süvari mi piyade mi olduğu o dönem çok iyi bilindiğinden burada bu ayrıma gitme ihtiyacı duymamıştır. Ancak biz bu kayıttan yola çıkarak ihtiyatlı davranarak süvarinin tüfek kullanmaya başlamış olabileceği yorumunu yapabiliriz.

Doğuda bulunan kale savunmalarında Osmanlı aynı hasmı olan Safevi gibi düşmanını kale içinde karşılamak yerine kale dışında karşılamayı tercih etmiştir. Ancak ordu içindeki çekişmeler 17. yüzyılda Osmanlı ordusunu oldukça yıpratmaktadır. Sinan Paşa ile Ferhat Paşa'nın çekişmesi hem doğuda hem batıda devletin başına birçok iş açtığı

⁸⁹⁶ Süleyman Polat (hızl.), *Bağdat Merkezli Bir Osmanlı Tarihi: Mustafa b. Molla Rıdvan'ın Tevarihi (Tahlil-Metin)*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 50.

⁸⁹⁷ Zeyrek (hızl.), *IV. Sultan Murâd*, 100.

⁸⁹⁸ BOA, A, DVN. MHM. d, 16, 65/262, 25 Kasım 1571 tarihli mühimme kaydına göre; alanın taşlık olması nedeniyle düşmana atlıların hücum edemediği belirtilmiş ve bölgeye piyade birliği istenmiştir.

⁸⁹⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 659.

gibi 1634 senesinde de Halil Paşa ve Murtaza Paşa arasındaki husumet Van Kalesi'nin elden çıkmasına neden olacak raddeye gelmiştir. 1634 senesinde Rüstem Han, Safevi askeriyle Van'ı kuşatmaya geldiğinde, Halil paşa ile Murtaza paşa Van'ı, Safevi kuşatmasından kurtarmak için hareket etti. Ancak aralarındaki musibetten dolayı Halil paşa, Sarıkaya mevkisinde durup, saf tertip etti. Murtaza paşa ise meydana çıkıp, topları önüne dizip arkasına piyadeleri koydu. En arkada ise ağırlıkları bulunuyordu. Murtaza Paşa, Halil Paşa'ya haber gönderip birlikte hücum etmek istedi ise de Halil paşa bu teklifi kabul etmedi. Murtaza paşa Van askeri ile meydana çıkıp Safevi alayını geri püskürtmeyi başarsa da ikinci vakti Safevi birlikleri öyle bir hücumla geçti ki top ve tüfek atışına rağmen durdurulamadı. Buna rağmen Halil paşa yardıma gelmeyince, Şahin ağa Halil paşanın emrindeki delilere gizlice haber gönderip, hepsi birden hücum etsin buyurdu. Delilerin hücumu ile iş tersine dönüp Safevi hücumu akamete uğradı⁹⁰⁰. Süvari olan deliler ordu içinde çekişme olmasına rağmen başarılı taarruzla düşmanı yenmeyi başarmıştır.

Süvariler gerektiğinde gece baskını da yapabildikleri için görev verilmesi halinde gece de savaşabilmektedir. 1633 senesi Temmuz ayında Safevi kuvvetleri Van'ı kuşattı. Durumdan haberdar olan Murtaza paşa, Diyarbakır askeriyle Mardin'den Van'a gitti. Erzurum beylerbeyi de Karaman, Maraş ve Sivas eyalet askerleri ile Erzurum'dan harekete geçti. Osmanlı askeri otuz bin civarındaydı. Safevi ordusu Osmanlı ordusunun geldiğini haber alınca metrislerinden çıkıp Kıran tarafına çekilip ardlarını dağa vererek alay cengi için saf bağladı. Osmanlı askeri geldiğinde iki ordu akşama kadar mücadele etmiş akşam olduğunda meşaleler altında savaşa devam etmiştir. Hata bu sebepten dolayı bu savaşa meşaleler savaşı da denir⁹⁰¹. Yapılan hücumlarla Safevi askeri kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır⁹⁰².

Bütün her şey denendiği halde kale müdafaası için yapılacak bir şey kalmadığında kaledekilerin düşmanın eline geçmemesi için süvariler yarma harekâtı düzenleyerek içerdekileri güvenli bir şekilde dışarı çıkarmaktadır. Oldukça tehlikeli olan bu harekât kale müdafaasında son ana kadar mücadele eden süvarinin son taktik harekâtı olarak

⁹⁰⁰ Naima, *Târih-i Naima*, 807.

⁹⁰¹ Baykal (Hzl), *Peçevi Tarihi*, 75.

⁹⁰² Naima, *Târih-i Naima*, 754.

görülmektedir. 1594 yılında Neograd teslim edildikten sonra, Soboska palangasında bir miktar süvari kalmıştı. Palanga kuşatma altına alındığında palanga içerisinde bulunanları kurtarmak için süvariler yarma harekâtıyla içerdekileri kurtararak palangayı teslim ettiler. Düşmanın üç dört alay kadar yürük atlısı takibe başladığında gaziler yetişenleri ok ve tüfek ile def etmeye çalışmışlardır. Çatışmalar bir gün bir gece devam etti⁹⁰³.

Tatar askerlerinin yardıma gelmesi bile karşı orduda psikolojik etkiye neden olurdu. 1691 yılında Nemçe ve Macarlardan Kurulu 80 binden ziyade bir ordu, Sava Nehri'ni geçerek Osmanlı için stratejik öneme haiz Belgrad Kale'sini kuşattı. Kuşatma okadar şiddetliydi ki günde 700'den fazla top kaleyi dövüyordu. Bu topları iki yüz kadar humbara takip ediyordu⁹⁰⁴. Kaleden gelen feryatlar Tatar askerini yardıma çağırıyordu. İmdat ordusunun gelmemesi durumunda kalenin düşmesi muhakkaktı. Hemen yola çıkan Tatar öncüleri, öncelikle aldıkları dillerle kuşatma hakkında istihbarat toplamaya başladı⁹⁰⁵. Sadrazamla yapılan görüşmeler sonrası Belgrad'a bir günlük mesafe kala Osmanlı Ordusuyla birleşerek "*tabur çapdurmaga irsal eylediler*"⁹⁰⁶. Ancak Nemçe Ordusu, gelecek imdat ordusu süvarilerini engellemek için taburlarının etrafına hendek kazmışlardı. Etrafa dağılan Tatar Askeri, tabur dışında bulunan otlukçu ve hayvanatı toplayıp karargâha getirmiştir. Bu sayede kuşatma ordusunun erzaksız kalması planlanmıştı. Anlatılan bir hadisede Belgrad kuşatması devam ederken Tatarlardan birisi Nemçe eline geçer işkenceyle kendisine Tatar hanının ve askerinin ne kadar olduğu söylenilmek istenir. O gece Nemçe askeri içerisinde bir kargaşa çıkar. Tatar askeri baskın verdi söylentileri karargâhı iyice rahatsız eder ve ordugâhta bozulma emareleri görülür. Hakikat gün aydınlandığında ortaya çıkar. Nemçe ordusu dost ateşiyle bir birini helak etmiştir⁹⁰⁷. Bu hikâye ne kadar doğrudur bilinmez ama Tatar askerinin gelmesi kuşatmada bulunanları psikolojik olarak etkilediği anlaşılmaktadır. Nitekim kuşatmanın kaldırılması hikâyenin doğru olabileceğine işaret etmektedir. Ertesi sabah kuşatmanın kaldırıldığını gören serdar-ı ekrem çekilen düşman askerinin takip görevini Tatar askerlerine buyurdu.

⁹⁰³ Naima, *Târih-i Naima*, 67.

⁹⁰⁴ Uğur Demir, "*Târih-i Mehmed Giray*" 60.

⁹⁰⁵ Uğur Demir, "*Târih-i Mehmed Giray*" 61.

⁹⁰⁶ Uğur Demir, "*Târih-i Mehmed Giray*" 61.

⁹⁰⁷ Uğur Demir, "*Târih-i Mehmed Giray*" 62.

Sava Nehri geçişi esnasında Tatarlar, Nemçe Ordusuna yetişi. Tatar birlikleri burada birçok Nemçe ve Macar askerini kılıçtan geçirip ne kadar top varsa el koydu⁹⁰⁸.

4.2.3 Kale Müdafaası İçin Lojistik Destek

Kale kuşatmalarında müdafiler, kale içindeki su ve yiyecek kadar kuşatmaya dayanabilirler. Ardından gelen açlık ve susuzluk dayanma takatini düşürecek ve uzun süren savaşlarda kalelerin el değiştirmesi devletlerin, stratejilerini de yeniden gözden geçirmesini gerektirecektir. Bu sebeple devletler kuşatılan kalelere yardım göndererek kuşatmayı kaldırmayı denemekte yahut erzak göndererek içerdekilerin dayanma gücünü artırmaya çalışmaktadır. Ancak bu yardım yapılırken gönderilen erzağın düşman eline geçmemesi gerekmektedir. Aksi durum içeridekilerin dayanma gücünü artırmaktan ziyade, moral olarak çökmelerine neden olacaktır. Aynı zamanda düşmanın ele geçirdiği erzakla kuşatmayı daha uzun süre devam ettirmesine sebebiyet verilebilir. Uzun dönemli stratejileri değiştirecek küçük harekâtlarda, iyi bir etüt çalışması ve planlama önemlidir. Böylesi önemli bir harekât ancak süvari ve süvari desteği ile icra edilebilecek hız ve hassasiyet gerektirmektedir. Dışarıdan gelecek erzak için müdafilerin haberdar edilmesi ve dışarı ile koordineli harekât edilmesi şarttır. Gelecek olan yardımın düşman eline geçmemesi için hızlı bir şekilde getirilmesi gerekmektedir. Bunun için en uygun taşıma aracı attır. Ancak fazla yük, atların hızını ve manevrasını düşürecek. Bu durumda at sayının artması gerekmektedir. Fakat kalabalık arttıkça düşmanın dikkatini çekmeden kaleye yaklaşmak zorlaşacağından belirli sayıda at ile birkaç seferde içeriye erzağı ulaştırmak, başarı şansını artıracaktır. Kuşatma yapanların dikkatini dağıtmak için müdafilerin sahte bir harekât ile hızla kale dışına çıkıp baskın tarzında hareket etmeleri operasyonun başarılmasında bir diğer etkindir. İçeriden yapılacak şaşırtma harekâtının başarısı da hızı bağlı olduğundan ani bir süvari hücumunu gerektirmektedir.

Nitekim 1579 yılında İran'ın, dört ay süren Tiflis kuşatması esnasında kaledekiler açlıktan kedi köpekleri yiyecek duruma gelmişlerdir. Durumun farkında olan İranlılar, kalenin teslim edilmesi halinde mdafilere can güvencesi vermişlerdir. Ancak Serdar Mustafa Paşa görüşmelerin yapılması esnasında düşmanın kuşatmayı hafifletmesinden istifade ederek kaleye bol miktarda yiyecek göndermiş bu durumu da birkaç defa

⁹⁰⁸ Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 62.

tekrarlamıştır⁹⁰⁹. Peçevi tarihi detaylarını anlatmamanın yanında taşınan erzağın bir kısmının Gürcülerin eline geçtiğini ifade etmektedir. Şu iki halde erzak Gürcüler'in eline geçmiş olabilir: Erzak kervanı, yolda baskın yemiş ve bir kısım erzak bu baskın ile Gürcülerin ellerine geçmiştir. Bu takdirde erzağın diğer kısmı çetelerin elinden kaçırılmıştır. Eşkîya ile mücadeleye girilmesi durumunda ya eşkıya galip gelecek bütün erzağa el koyacak yahut eşkıya mağlup edilerek bütün erzak kurtarılacaktır. Görünen o ki erzak bir yolla kaçırılmıştır. Eşkîyadan yükle kaçılabilirdiğine göre erzağın atla taşınıyor olma ihtimali yüksek görünmektedir. Bir başka ihtimal; Gürcülere taşıma karşılığı erzak verilmesidir. Bölgenin dağlık olması taşıma masraflarını artıracaktır. Erzak verme yöntemiyle ödeme yapılmış olması muhtemel görülmektedir. Ancak hem kale için erzağın hayati öneme sahip olması hem de Gürcülerle Safeviler arasındaki sıkı bağlardan Gürcüler'in, Safeviler'e yardım ederek Osmanlı kervanlarına baskın verdikleri anlaşılmaktadır. Harekâtın önemi sadrazam Mustafa Paşa'nın oğlu Hasan Paşa'ya gönderdiği mektuptaki şu ifadelerden anlaşılmaktadır: *“Tiflis'e yiyecek ulaştırılması görevi sana ferman olacaktır. Sakın karşı çıkmayasın ama çıkmadan önce düşünmek gerek sözünün anlamına göre davranıp sağlam hazırlıklar ile gidesin ve bu hizmetinin, yükselmen için bir başlangıç olduğunu bilesin”*⁹¹⁰. Bu önemli görevi üzerine alan Hasan Paşazade Gürcüler tarafından pusuya düşürülmüş olmasına rağmen, geri kalanların pusudan kurtularak kaleye ulaştırıldığı anlaşılmaktadır. Erzağın ulaşması esnasında müdafilerin kaleden çıkarak, şaşırtma ve oyalama harekâtına girip girmedikleriyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Müdafilerin sayısının az ve sınır bölgesinde olan bir kale için asker gönderilemediği durumlarda kaleye sızma harekâtı düzenlenerek sokulan erzakla kale ayakta tutulurken, muhasaranın çetinliği ve etrafa çıkarılan nöbetçi birliklerden dolayı sızma harekâtının mümkün olmadığı durumlarda; muhasara, bir dış halkadan durdurulmaya çalışılmaktadır. Bu durumda kuşatmayı gerçekleştiren birliklere gelecek olan ikmalin önlenmesi için az sayıda birliklerle ikmal yollarına baskınlar, yolların kapatılması, pusu kurulması gibi az olan birliklerin yapabileceği gerilla türü taktikler devreye girmektedir. 1616 yılında Osmanlı Devleti, Veziriazam Mehmet Paşa

⁹⁰⁹ Baykal (Hızl), *Peçevi Tarihi*, 52.

⁹¹⁰ Baykal (Hızl), *Peçevi Tarihi*, 52.

komutasında, Revan kalesini muhasara etmiştir. Kalenin muhasara edileceğini öğrenen Emirgüne Han; on iki bin süvari ve etraftan getirilen topçular ile kaleyi tahkim etmiş, ayrıca yirmi bin kişiye 3-4 yıl yetecek erzak ve mühimmat stoku ile önlem almıştır⁹¹¹. Kuşatmanın başlaması ile beraber, yüz bin kişilik Osmanlı ordusunun levazım yollarını kesmek için Şah Abbas, beylerini görevlendirmiştir⁹¹². Safevilerin buldukları her fırsatta farklı yöntemlerle gerçekleştirdikleri hareketler Osmanlı ordusunu zor durumda bırakmıştır. Bu yönde yapılacak yıpratma taktikleri için hız ve manevra kabiliyetine ihtiyaç duyulmaktadır. Süvarilerin, İran ordusunun ana omurgasını oluşturması nedeniyle bu harekâtda kullanılması hem Safevi ordu yapısına hem de yapılacak harekât tarzına uygun düşmektedir. Osmanlı ordusu; böyle bir durumda yolların ve ikmal birliklerinin güvenliğini sağlamak amacıyla muhasarada kullanılacak birliklerin bir kısmını, ikmal yollarını vuran Safevileri durdurmak amacıyla görevlendirmiştir⁹¹³. Bu birliklerin süvari mi yoksa piyade mi olduğuyla ilgili kaynakta bir ipucuna rastlanmamıştır. Bununla beraber görevlendirilen birliklerin korunaklı bir siper ardında değil açık alanda düşmanla karşılaşacak olmaları piyade olma ihtimalini düşürmektedir. Açık alanda piyadenin süvari karşısında hiçbir etkisi olmayacağından süvarilerin gönderilmiş olması muhtemeldir. Piyadeler de yol kesmek ve pusu atmak gibi görevlerde kullanılmaktadır. Fakat süvari düşman birlikleri, kesilen yolu aşmaları veya pusuyu atlatmaları neticesi cephe arkasına sarkacaktır. Böyle bir durumda piyadeler düşman süvari birliklerini takip edemeyecektir. Nihayetinde kuşatmada bulunan askerlerin iki taraftan sarılmaları kaçınılmazdır. Ayrıca yardımcı birliğin kaleye ulaşması kale içindeki müdafileri cesaretlendirerek kuşatma süresinin uzaması gibi olumsuz sonuçları beraberinde getirecektir. Bu sebeple, dışarıdan gelecek yardımcı birliklerin engellenmesi görevi süvariler tarafından icra edilmesi askeri mantığa en uygun yöntem olarak görülmektedir. Nitekim IV. Murat devrinde düzenlenen Revan ve Tebriz seferleri esnasında padişah Sivas'ta konaklarken, gereken harp aletlerinin kendinden evvel Erzurum'a taşınmasını istemiştir. Yolda harp aletlerinin başına herhangi bir iş gelmemesi için deniz yolu ile Trabzon'a gelen cephaneler buradan kara

⁹¹¹ Özer Küpeli, *Osmanlı- Safevi Münasabetleri (1612-1639)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Ege Üniversitesi, 2009), 55.

⁹¹² Özer Küpeli, "Osmanlı- Safevi Münasabetleri" 55.

⁹¹³ Özer Küpeli, "Osmanlı- Safevi Münasabetleri" 55.

yoluyla Bayburt üzerinden Erzurum'a, Veziriazam gözetiminde 400 kadar salt atlı ile getirilmiştir⁹¹⁴.

Aynı zamanda II. Osman zamanında Lehistan üzerine yürüyüş esnasında ordudan ayrılan bir süvari birliğiyle Lehistan içine girerek hem istihbarat toplamış hem de akın faaliyetlerinde bulunarak kale içerisine ulaşması muhtemel yiyecek ve mühimmata el konulduğu gibi ordunun ihtiyaç duyduğu yiyecek de bu yolla tedarik edilmiştir⁹¹⁵.

Bütün bunların yanında piyade olan yeniçerilerin de zaman zaman atlandıkları görülmektedir⁹¹⁶. Ancak Şam yeniçerileri dışında bir de yüklerini taşımak amacıyla her dört yeniçeriye bir bargir tahsis edildiği kayıtlara yansımıştır⁹¹⁷. Bu kayıttan hareketle piyade olanlar için de lojistik amacıyla at tahsis edildiği görülmektedir. Nihayetinde ordu ağırlıkları yük havyanları tarafından çekilmekteydi. Bunların başlıcalarını atlar oluştururdu. Bunlar sadece süvariler için değil 7 ila 11 kadar piyade olan yeniçerinin ağırlığını taşıması için bir at tahsis edilmişti. Bu hesaba göre kesin olmamakla birlikte top çeken, yük bağlanan beygir ve at sayısı 50 bin civarındaydı. Bu rakama süvarilerin atları dâhil olmayıp onlar 1683 yılına gelindiğinde bile hala ordunun ana omurgasını oluşturuyorlardı⁹¹⁸. Atlar bu kadar yük çekmekle beraber günde tüketmeleri gereken 5 kilo kadar arpanın taşınması orduya ayrıca bir yük getiriyordu⁹¹⁹.

17. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı karargâhı savaş esnasında kapı kullarının iâşe ihtiyacını karşılarken ordunun çok büyük bir yekünü olan tımarlı sipahilerin, akıncı ve Tatar birliklerinin iâşesini temin etmemektedir. Bu durum meydan savaşı gibi daha kısa dönemli savaşlar için çok büyük bir problem oluşturmazken uzun döneme yayılan kale kuşatması esnasında büyük problemler doğurmaktadır. Kendi ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olan bu gruplar ihtiyaçlarını gidermek için orduda disiplinsizliğe neden olmaktadır. Nitekim yiyecek aramak için grup grup ordugâhtan ayrılıp etrafa dağılmaları, görev yaptıkları yeri terk etmeleri başlı başına bir problem oluşturmuştur. Bununla beraber düşman eline geçmeleri istihbarati zafiyete sebebiyet vermiştir⁹²⁰.

⁹¹⁴ Zeyrek (hızl.), *IV. Sultan Murâd*, 38.

⁹¹⁵ Yücel (hızl.), *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme*, 78.

⁹¹⁶ Naima, *Târih-i Naima*, 93.

⁹¹⁷ Yılmazer (hızl.), *Topçular Kâtibi*, 243.

⁹¹⁸ Şakul, *II. Viyana*, 138.

⁹¹⁹ Şakul, *II. Viyana*, 138.

⁹²⁰ Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi" 338.

Bir kale için lojistik o kadar büyük ehemmiyete haizdiki sadece kalenin lojistiği kesileceği için iki ordu karşı karşıya gelmişti. 1631 yılı sefer vakti bir kez daha Bağdat kuşatılmış ancak yine almak mümkün olmamıştı. Kuşatma ile zafer mümkün olmayınca Arap beyleri, Bağdat'ın maişeti Hille ve etraftan gelmektedir, bu yollar kesilir ise şehir sıkıntıya düşer aman ile teslim olur, bu minvalde alınacak önlemler için biz dahi otuz bin kadar atlı ile yardımda bulunuruz diye çözüm önerisinde bulunmuştu⁹²¹. Ancak böyle bir hareketin askeri çölde kırdırmaktan başka işe yaramayacağı söylense de Serdar-ı Ekrem Hüsrev Paşa, askerin bir kısmını ayırarak çölden Hille'ye gönderdi. Şah bu durumu engellemek için Hille'ye sefer düzenledi. Zayıf toprak surlarla çevrili kale top atışları neticesinde dümdüz olunca içerde bulunan Osmanlı müdafileri ara ara çıkıp hücum ederek kuşatmayı kırmaya çalıştı. Halil paşa gayretle kaleyi teslim etmemek için uğraşmasına rağmen çare kalmayınca bütün adamları ile gece baskını şeklinde yarma harekâtı düzenleyip kaleden sağ salim çıkmayı başardı. Böylece kale Safevi askerinin eline geçti⁹²².

⁹²¹ Naima, *Târih-i Naima*, 676.

⁹²² Naima, *Târih-i Naima*, 684.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SÜVARİ PROBLEMLERİ VE İSYANLARI

5.1 SÜVARİ PROBLEMLERİ

Kuruluş aşamasından itibaren ordunun ana omurgasını süvariler oluşturmuştur. Devletin en kudretli olduğu ve arka arkaya savaş kazandığı dönemde süvari birliklerinin payı oldukça önemlidir. Devlet kuvvetliken bir disiplin içerisinde bulunan ve eğitilen birlikler zaman içinde farklı sebeplerle eğitim ve disiplinden düşmüştür. Devletin zayıflaması, askeri teknolojiye de değişiklikler, ekonomik bozulmalar nedeniyle süvarilerin yapısında da değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler süvarilerin problem yaşamasını beraberinde getirmiştir. Sorunların çözümü isyanlarda aranmaya başlayınca zafer kazanan birlikler devlet tarafından tehdit olarak algılanmaya başlamıştır. Başta altı bölük halkı, ordunun en büyük bölümünü oluşturan tımarlı sipahiler, akıncılar gibi öncü birlikler ve Tatarlar gibi yardımcı kuvvetler zaman içinde devletin uğraşmak zorunda kaldığı farklı farklı problemlere sebep olmuştur.

5.1.1 Altı Bölük Halkı'nın Problemleri

Kuruluşu I. Murat dönemine kadar uzanan altı bölük halkı sipahileri, Kara Timurtaş Paşa'nın sultana tavsiyesi üzerine kurulmuştur. Altı bölük olarak adlandırılan 6 bölüğün aynı anda değil ihtiyaca binaen parça parça kurulduğu anlaşılmaktadır. I. Murat zamanında sadece Sipah ve Silahtar bölükleri teşkil olunmuştur. 16. yüzyıla kadar Has odadaki oğlanların sipahi bölüğü üyesi oldukları belgelere yansımıştır. Sipah bölüğü kırmızı bayrak taşımaktadır. Padişahın sağında yürüyen sipahiler yol esnasında ordunun geçeceği yerlere “*sancak tepeleri*” oluşturarak güzergâh gösterirdi. Cephedeysse siper kazdırmak ve muhasara edilen kaleye toprak sürdürmek gibi stratejik işleri yürütürlerdi. Silahtar bölüğü ise sarı bayrak taşımaktadır. Padişahın çadırını korumakla görevlidirler. II. Mehmet dönemine kadar Sipah bölüğünden üstün olmalarına rağmen daha sonra padişahın solunda yürütülmüşlerdir. Sefer esnasında yolların temizletilmesi ve açılması görevi onlara tevdi edilmiştir. Ayrıca harp sahasında metris beklemek ve karakol hizmetinde bulunmak da sipah ve silahtar bölüğünün görevidir. Kesin olarak bilinmemekle beraber 15. yüzyılda da padişahın savaş esnasında orduya dağıtılacak

ulufeyi taşıdıkları için ulufeci adını alacak olan ulufeciyan-ı yemin ve yesar bölümü vücuda getirilmiştir. Bunlarla beraber bir de Guraba-i Yemin ve Guraba-i Yesar bölükleri mevcuttur ki altı bölük halkının en son halkasını temsil eder. Garipler ordunun ihtiyat birliği olarak modern orduların yaptığı görevi üstlenmişlerdir. Kapıkulu sipahileri, yeniçerilerden derece ve maaş itibarıyla yüksektir⁹²³. Bu sebeple yeniçeriler yükseldiklerinde altı bölük halkına çıkmaktadır. Nitekim Yeniçerilere, teşvik amacıyla, özellikle de savaşın son haddinde, son hücumla geçilmeden önce, sıklıkla maaşı ve itibarı daha çok olan kapı kulu süvari alayına terfi teklif edilir⁹²⁴.

Sipahilerin sayısının yeniçerilerden az olması ve kapı halkı olarak padişahın en yakınında bulunmaları hükümet üzerinde yeniçeriler kadar etkili olmamalarına neden olmuştur. Ayrıca Süvarilerin en baştan itibaren evlenebilmeleri de yeniçerilerle farklı bir statü oluştuyordu⁹²⁵. Bu farklılıklar sebebiyle de süvarilerin menfaatleri zedelendiğinde başkaldırı girişimleri, padişaha bağlılık bildiren, sayıları kendilerinden fazla olan yeniçeriler tarafından engelleniyordu⁹²⁶. Yeniçeriler kendilerinden maaş ve hak bakımından üstün olan kapı kulu süvarilerinin şımarıklık nedeniyle ayaklandıklarını düşündükleri için bu ayaklanmaları desteklemiyordu. Desteklemedikleri bu ayaklanmaları padişahın yanında değer görmek ve taltif almak için bastırıyorlardı⁹²⁷.

Bir diğer kapı halkı olan yeniçerilerle olan bu çekişmelerinin yanında altı bölük halkının en büyük problemini maaş ödemesi oluşturmaktadır. 1588 gibi devletin güçlü olduğu bir dönemde maaşlarını zuyuf adı verilen, içerisindeki değerli metalin eksiltilmesiyle elde edilen parayla ödenmesi süvari birliğinin tepkisine neden olmuştur⁹²⁸. Bu durumdan daha da kötüsü makam ve haklar bakımından üstün oldukları yeniçerilerle kendileri arasında bir tercih yapılması gerektiğinde yeniçerilerin isyan edebileceği gerekçesiyle desteklenmesidir. Ulufe dağıtımı esnasında hazinede para kalmaması nedeniyle 1592 yılının üçüncü maaş döneminde yeniçerinin maaşı ödenmiş ancak altı bölük halkının maaş ödemesinin tedricen yapılmasına karar verilmiştir. Nitekim altı bölük halkı o kadar önemsenmemiştir ki iç hazinede para olup olmadığına dahi

⁹²³ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 138-157.

⁹²⁴ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 189.

⁹²⁵ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 162.

⁹²⁶ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 161.

⁹²⁷ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 162.

⁹²⁸ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, 74.

bakılmamıştır. Durum süvari birlikleri arasında rahatsızlığa neden olmuştur. Haklarını almak için tepki gösteren altı bölük halkının tepkileri karşılık bulmuş ve iç hazineden yapılan eklemeye maaşlarını eksiksiz almışlardır. İstediklerini alabileceklerini anlayan süvariler bu defa işi bir üste taşımışlar bir daha böyle bir durumla karşılaşmamak için gözdağı mahiyetinde defterdarın da kellesini istemiştir⁹²⁹. Bu isteklerinde de başarılı olmuşlardır. Altıbölük halkının maaşlarının tedricen ödenmek istenmesinin tek sebebi yeniçerilerin isyan etmesi olmalıdır. Altıbölük halkı da isyan ettiğinde hem maaşını alabiliyor hem de defterdarın azl ve katlini isteyecek kadar ileri gidiyordur. Altı bölük halkının sayısının yeniçeriden az olmasına rağmen maaş ödemelerinde altı bölük halkının maaş yekünü yeniçerilerden fazla tutmaktadır.

Piyadeler süvarilere göre çok daha ucuza mal oluyodu. Süvarilerin sayıları az olmasına rağmen Osmanlı askeri harcamalarında süvari giderlerinin çok daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Bu durum 17. yüzyıl harcamalarına bakıldığında yeniçerilere ödenen ücretler artarken, süvarilere yapılan ödemelerin azaldığı gözlemlense dahi süvari harcamaları hala piyade olan yeniçeri maaşlarından fazladır. Yüzyılın sonuna gelindiğinde süvariler için yapılan harcamaların bir önceki yüzyıla oranla yarı yarıya azaldığı görülmektedir. Sadece maaş tablolarından bile 17. yüzyıl itibariyle süvarilerin sayılarında yarı yarıya bir azalma göze çarpmaktadır. Bu harcama kalemlerinin piyade ve topçu sınıfı için ayrılması ile bu sınıfların sayıları süvariye oranla çarpıcı derecede artmıştır⁹³⁰.

⁹²⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 58.

⁹³⁰ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 75.

1609-1692 Yılları Arasında Kapıkulu Süvari Alaylarının Maaşlarını Gösterir Tablo⁹³¹

Alay	1609	1628	1631	1660	1670	1692
1	58.267.588	38.039.313	42.445.383	43.431.196	33.782.216	33.323.436
2	47.836.132	32.753.539	37.377.184	31.912.036	29.311.552	27.551.980
3	9.545.072	4.656.361	4.567.361	2.171.432	1.840.796	1.803.980
4	6.081.548	3.541.800	3.914.601	1.936.012	1.653.532	1.620.461
5	4.490.584	3.168.752	3.335.232	1.967.176	1.662.380	1.629.132
6	4.409.772	2.885.250	2.956.550	1.414.584	2.206.076	1.181.954
Toplam	130.657.696	85.045.015	94.596.311	82.832.436	69.456.552	67.110.954
	(Akçe)	(Akçe)	(Akçe)	(Akçe)	(Akçe)	(Akçe)

1687 yılında 58.974 olan kapı kulu asker sayısı 1698-99 yıllarında 103.914 rakamına ulaşmıştır. Buna mukabil 1691 yılında 74.280 olan taşra asker sayısı 1699 yılına gelindiğinde 86.395 rakamına ulaşmıştır. Yukarıdaki tabloyla beraber veriler okunduğunda, merkez ordusunun süvari sayısında yarı yarıya bir düşüş olmasına rağmen maaş ödemelerinde hala hazineye piyadeden fazla yük olmaktadır.

1622 senesinde yeniçeri ocağı 35 bin civarındayken altı bölük halkı sipahileri 19 bin civarında asker bulundurmaktadır. Sayılarının azlığı dolayısıyla sefere katılmama durumlarında tespit edilmeleri yeniçerilere göre çok daha kolaydır. Buna rağmen sefer için çağırıldıklarında ulufeleri de fazla olduğu halde sonradan çıkarılan bir uygulama ile sefere katılmamışlardır. İstanbul'da bulunanlar vezir defterlisi vilayetlerdeki defterdarın istihdam kulu denilerek sefere gitmemiştir. Ancak seferde yapılan yoklamalarda mevcut olarak kaydedilerek kayırlan altı bölük halkı sipahisi bu yöntemle ulufelerinin kesilmesini önlemiştir. Daha vahim olanı ise savaşa katılan altı bölük sipahilerinden kimisinin serdar ve mukabelecilerin ihaneti nedeniyle yerlerine çıraklarını gönderdikleri tespit edilmiştir. Bunlar dahi altışar, sekizer veya onar akçe ulufe almaktadır. Bunların ekserisi kanuna mugayir olarak Türk, Kürt, Çingen ve Acemlerden

⁹³¹ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 76.

müteşekkildir. Ancak süvari olarak gelmeleri gereken savaş sahasına çoğu parasızlıktan at ve elbisesiz katılmıştır⁹³².

Altı bölük halkının maaş ödemeleri ve yeniçeriler tarafında istenmemelerinin yanında kendi içlerinde de sorun bulunmaktadır. Nitekim kendi içlerindeki ast üst belirsizliği bir iç problem olarak önlerinde durmaktadır. Askeri mekanizma askerleri daima disiplin halinde tutabilmek için iç işlerinde bir otokontrol sistemi kurarak disiplini daimi hale getirmiştir. Bu durum saltanat ve asker tedbiri için hazırlanan kanunlarda mühim bir kaide olarak yerini almıştır. Mesela yeniçerilerde, her odanın eskileri, yenilerin üstü mesabesindedir. Ondan sonra aşçı, ardından odabaşı ve en küçük zabıt çorbacıdır. Odabaşı ve çorbacının üstü yeniçeri kethüdasıdır. Bunların üzerinde de yeniçeri ağası vardır. Sipahiler de yeniçeri intizamına benzer bir nizam olmasına rağmen daha sonra bu bozulmuş ve bölükbaşı, üstlük vasfını kaybetmiş, diğer neferlerden farkı kalmayarak kontrolü kaybetmiştir. Rütbe olarak ağa, kethüda ve çavuş sadece üst rütbe olarak kabul edilir. Ancak on bin kadar adamı bir iki derece üstte olan on beş kişinin zaptetmesi mümkün değildir. Bu sebeple altı bölük hakkında oto kontrol mekanizması tam olarak tesis edilememiştir⁹³³. Ayrıca kendi içlerinde İstanbul sipahisi ve Anadolu sipahisi olarak bir farklılık bulunmaktadır. Bunların içinde İstanbul'da bulunan süvari birlikleri Anadolu'da bulunanlara göre daha ayrıcalıklıdır. Nitekim gulamiye adı verilen vergi toplama karşılığı alınan ücret İstanbul süvarileri tarafından alınırken Anadolu süvarileri gulamiye alamamaktadır. Bu duruma itiraz eden Anadolu sipahisi hükümeti baskı altına almıştır. Savaş esnasında karışıklığa sebebiyet vermek istemeyen devlet Anadolu süvarisinin isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak bu defa duruma bir başka grup yerine yine kendi içlerinden tepki gelmiş ve İstanbul süvarisi duruma itiraz etmiştir. Kendilerinin İstanbul içinde farklı görevler için de kullanıldıkları için gulamiye toplamaya hak kazandıklarını aynı görevi yapmayan Anadolu süvarisine bu sebeple gulamiye verilmemesi istenmiştir⁹³⁴. Süvarilerin bu tutumları gulamiyelerinin gitmesine neden olmuştur⁹³⁵. Bu olaylar altı bölük halkının yeniçeriler kadar merkezi hükümet üstünde etkili olamamalarını sadece sayılarıyla açıklamanın yanlış olduğunu

⁹³²Yücel (hızl.), *Osmanlı Devlet Teşkilatı*, 38.

⁹³³Naima, *Târih-i Naima*, 1181.

⁹³⁴Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 160.

⁹³⁵Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 179.

göstermektedir. Kendi içlerinde birlik olamamaları sorunlarını çözememelerin bir diğer nedenidir.

Altı bölük halkının isyanları merkezi hükümetin gözünden düşmelerine neden olmuştur. Bunun sonucunda ayaklanmayla istediklerini elde etmeye alışkanlık haline getiren altı bölük halkının bazı isyan girişimleri bastırılınca merkez hükümet tarafından sayılarının azaltılması için çalışmalar başlatılmıştır. Nitekim altı bölük halkı süvarilerinin savaşa giderken yanlarında süvari getirmesi şarttı. Bunlar her dört akçe için savaş sahasına bir sipahi getirmekle mükellefti. Getirdikleri sipahinin bütün masrafı kendilerine aitti. Getirdikleri bu sipahiler süvarilerin köleleri yahut cengâver süvarilerden meydana gelmekteydi⁹³⁶. Altı bölük halkı getirdikleri yardımcılarıyla artan sayılarından güç alıyordu. Durumun farkında olan Köprülü Mehmet Paşa bu tehlikeyi engellemek için sipahilerin cesaret aldığı bu kalabalık yapılarını azaltma yoluna gitti⁹³⁷. Bu birliklerinin sayısının azaltılmasının tek nedeni sipahilerin gücünü kırmak olarak algılansa da silahsız olan at oğlanlarının düşman baskınları esnasında sipahi yanına kaçması sipahi alaylarının bozulmasına sebebiyet veriyordu⁹³⁸. Hizmet neferi istihdamına son verilerek sadece ağırlıklarını nakleden hayvanla sefere gider oldular⁹³⁹. Köprülü Mehmet Paşa sadece sayılarını azaltmakla kalmamış ayrıca süvarilerin ellerinden gulamiyelerini alarak maddi olarak güçlenmelerinin de önüne geçmiştir. Bu maddi cezanın yanında isyana katılanları sert şekilde tedip etme yoluna gitmiştir. Sipahiler, isyanları nedeniyle katl edilmiştir. Ancak devletin asker ihtiyacı nedeniyle tamamen ortadan kaldırılmamıştır. Katlden arta kalanlar padişahın rızası ile Kandiye'ye gönderilmiştir. Merkezden uzaklaşır uzaklaşmaz merkezin otoritesinin üzerinden kalktığını hisseden altı bölük halkı süvarisi savaşta kendilerine verilen görevi yapmak istemedikleri için isyanlarına burada da devam etmiştir. Kandiye kalesinin fethi için kazılması gereken sıçan yolu süvarilere tevdi edilmiştir. Kendilerine ait olmayan bu görevi yapmaları için de ulufelerine altmış akçe zam yapılmıştır. Buna rağmen savaşın ortasında isyan başlatmayı tercih etmişlerdir. Fazıl Ahmet Paşa bütün sipahilerin kılıçtan geçirilmesine yönelik fetva talebinde bulunması üzerine durumun farkına varan sipahiler isyandan vazgeçmiştir⁹⁴⁰. Silahlar serdengeçtiler

⁹³⁶ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 171.

⁹³⁷ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 178.

⁹³⁸ Yücel (hızl.), *Osmanlı Devlet Teşkilatı*, 109.

⁹³⁹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 179.

⁹⁴⁰ Yücel (hızl.), *Mühürdar Hasan Ağa*, 366.

bu sefer de kızıl tabyaya doğru açılması istenen sıçanyolu için itiraz etmişlerdir. Ağaları da başlarında olmalarına rağmen *"ne biz sıçanyolu yürüdüürüz nede metrisme dururuz"* demişlerdir. İkna etmek için teklif edilen ulufe artırımını kabul etmemişlerdir. Rumeli beylerbeyi ve Yeniçeri ağasını çağıran serdar sipahilerin tedip edilmelerini istemiş uslanmazlarsa öldürün demiştir. Sipahilerin metrisleri kuşatılınca durumun farkına varmışlar ve aman dileyip özür bildirmişlerdir. İki gün kadar sonra gelip bize bir sıçan yolu gösterin orayı kazalım ortaya çıkacak yüzümüz kalmadı demişlerdir⁹⁴¹.

Sipahilerin sıçan yolu açma talepleri üzerine, Kızıl Tabya ve Avret Tabyası arasında bulunan Kemerkapı üzerine Zeytun Sipahileri ve Avret Tabyası'na da Rumeli askerine sıçan yolu yürütmeleri için emir verilmiştir⁹⁴². Kendilerine verilen sıçan yolu açma işini adet olmamasına rağmen yerine getirmişlerdir. Sadece kendilerine daha önceden adet olmamasına rağmen sıçan yolu yahut metris açtırılmamıştır. Bunun yanında sipahi bölüğünün bir kısmı piyade yapılarak tüfekleriyle savaştırılmıştır⁹⁴³. Birçok probemin yanında belki de en önemlisi budur. Nihayetinde süvarinin piyade yapılması askeri terminolojide tenzil-i rütbedir.

IV. Murat devrinde sipahiler tedip edilmek için verilen mukaata, voyvodalık ve tevliyetlerin artık verilmemesi için hattı hümayun çıkartılmıştır⁹⁴⁴. Ancak daha sonra tekrar padişahın altı bölük halkına iltifatlarda bulunarak onları taltif ettiği anlaşılmaktadır⁹⁴⁵. Yapılan iltifat ve verilen taltifler kapıkulu sipahilerini tekrar para üzerinden bir ayaklanmaya itince yeni çıkarılan bir fermanla altı bölük halkına gönderilen guruşu 100 akçe sayarak almaları gerektiği yönünde ferman gönderilmiştir. Kabul etmeyip ayaklanma çıkarılması durumunda *"başınıza, canınıza zarar getirürüm"* denilerek tehdit edilmişlerdir⁹⁴⁶.

Kapı kulu süvari birliğine girmek için belirli şartlar bulunmaktadır. Ancak bölüklerin kuruluşundan itibaren katı kanunlarla koruma altına alınan yapı zaman içinde bozulmaya başlamıştır. Naima, 1652 yılında, altı akçe yevmiye ile iki bin nefer sipahinin

⁹⁴¹ Nazire Karaçay Türkal, *"Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa"* 526.

⁹⁴² Nazire Karaçay Türkal, *"Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa"* 533.

⁹⁴³ Naima, Naima Tarihi, 1956.

⁹⁴⁴ Önder Bayır, *Sultan Dördüncü Murad'ın Hattı-ı Hümayûnları Suver-i Hutût-ı Hümayûn*, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014), 112.

⁹⁴⁵ Bayır, *Sultan Dördüncü Murad'ın Hattı-ı Hümayûnları*, 161.

⁹⁴⁶ Bayır, *Sultan Dördüncü Murad'ın Hattı-ı Hümayûnları*, 180.

kanuna aykırı ve lüzumsuz olduğunu beyan etmektedir. Eskiden serhate gönderilecek asker ayrı bir deftere kayd olunur, verilen görevi ifa ettikten sonra yapılan yoklama sonucunda kalan mevcut ana deftere geçirilirdi. 1656 yılında da bu ücret değişmemiş yeni sipahi olanlar yevmiye 6 akça alıyordu⁹⁴⁷. Ancak eski kanunlar bozulduğu için Girit seferi için alınan beş bin nefer dahi kanuna aykırı olarak, hemen ana deftere kayd olundu⁹⁴⁸. Kanuna aykırı alımlar hem süvarilerin yapısını ve kalitesini bozmuş hem de karşılık çıkmasına sebep olmuştur. 1656 yılında defterdar İbşir Paşa'nın sipah çocuklarını defterden tashih edip yerine sipahi, yeniçeri ve cebeci sayısını iki katına çıkarması fitne çıkarmıştır⁹⁴⁹. Kuruluşundan itibaren tedrici olarak büyüme gösteren Osmanlı ordusunun bu büyümesi kati uygulanan kuralların da gevşetilmesine neden olmuştur. Ancak devlet hazinesinden maaş alan bu taifenin, zaman içinde bozulan yapısı nedeniyle “*ne idüğü belirsiz*” nicelik olarak fazla nitelik olarak zayıf bir çehreye bürünmüştür. Bu durum devlet hazinesine de zarar vermektedir. Bu sebeple Koçi Bey 17. yüzyılda kaleme aldığı nasihatnamesinde bu taifenin sayısının azaltılmasını salık vermiştir. Koçi Bey sultanın kapıkulu askerlerinin padişahı yahut vezirleri hal etmek için çıkardıkları isyanların önüne geçebilmesi için padişaha itaatkâr daha az sayıda savaşçı istihdam edilmesinin uygunluğuna dikkat çekmiştir⁹⁵⁰. Kapı kulu süvarilerinin sayılarının artması ve alım kanunlarının değişmesi onların bir başka sorununu oluşturmaktadır.

5.1.2 Tımarlı Sipahi'nin Problemleri

Devlete ait toprakların işlenmesi için kurulan sisteme tımar sistemi denilmektedir. Bu sistem Osmanlı vilayetlerinin bir kısmında uygulanmakta ve askeriyle beraber idari sistemi de içinde barındırmaktadır. Belgelerden ilk defa Orhan Bey döneminde uygulanmaya başladığı anlaşılr⁹⁵¹. Bu birlikler kendileri süvari olduğu gibi yanlarında da getirdikleri cebeli adı verilen askerlerle ordunun en kalabalık birliğini oluşturmuştur⁹⁵². Savaş anında merkez kuvvetin kanatlarında bulunarak ordunun arkadan çevrilmesini

⁹⁴⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 1650.

⁹⁴⁸ Naima, *Târih-i Naima*, 1375.

⁹⁴⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 1641.

⁹⁵⁰ Zuhuri Danışman (hızl.), *Koçi Bey Risalesi*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), 35.

⁹⁵¹ İnalçık, “Tımar”, *DİA*, 41, 168.

⁹⁵² İnalçık, “Tımar”, *DİA*, 41, 171.

engellemek, sahte hücumda bulunmak gibi hayati görevleri icra etmişlerdir. Bu sebeple bu birlikte oluşacak bir bozulma orduda büyük probleme sebep olacaktır.

16. yüzyıl itibariyle tımarlı ordusu artık önemini yitirmeye başlamıştır. Bu durum 15 ve 16. yüzyıl boyunca Osmanlı ordusunun bel kemiğini oluşturan askeri sistemi derinden etkilemiştir. 1558 gibi erken bir tarihte kapıkulu askerleri Şehzade Beyazıd isyanıyla birlikte Anadolu şehirlerindeki sayısı artan garnizonlarında bir daha kalkmamak üzere yerleşmiştir⁹⁵³. Kapıkulları bu tarih itibariyle köy, kasaba gibi daha küçük mahallerde de kendilerini göstermeye başlamıştır. Taşrada kapı-kulu sayısının artması tımarlı sipahiye vurulan darbelerin başını çeker. Artık şehir ve kasabalara yerleşen yeniçeri ve altı bölük süvarisi: Çift- çubuk, faizcilik, esnafılık gibi üzerlerine vazife olmayan iş içerisine girmeye başlamaları ile birlikte vergi ödemeyen, adli bağımsızlıkları olan imtiyazlı bir sınıf olarak mali kaynakları kontrolleri altına almaya başlamışlardı. Vergi mültezimi, tahsildar ve bölgenin asayışı gibi daha önceden tımarlı sipahinin işlerini yaptığı için Anadolu’da hâkim konuma gelmiştir. Kapıkullarına verilen vergi tahsil işleri, tımar erbabına hem maddi hem manevi bir darbe vuruyordu. Bunun yanında bir de yasakçılığın getirilmesi tımar sahiplerini iyice içinden çıkılmaz bir halde bırakıyordu. Tımar erbabına ait memuriyetlerin ve onunla ilgili olarak geçim sahalarının kapıkullarının eline geçmesi, herhalde tımar erbabına boynunu büktürüp sindirerek hükümete bağliıyacak sağlam bir yol değildi⁹⁵⁴. Kanun ile belirlenen vergileri toplayarak geçimini sağlayan tımarlı sipahilerin gelirlerinde artış olmaması onların dar boğaza girmelerine neden olmuştur Bu durumda klasik vilayet yönetiminin tamamen değişmesine neden olmuştur. Kapıkullarının imtiyazlarından faydalanmak isteyen Türk- Müslüman halktan birçok kişi türlü yollarla kapı-kulu sıfatını almıştır. Belirtmek gerekir ki, devrin askeri yenilikleri neticesinde sipahi süvarisi işe yaramaz hale gelmiştir. 1590’larda Habsburglara karşı girişilen savaşlarda alınan neticelerle, İran’a karşı girişilen mücadelelerde elde edilen sonuçlar bu duruma kanıt olarak gösterilmektedir. Devlet bozulan bu düzeni kanunen tekrar dizayn edebilmek için ulufeli ve tüfekli asker sayısını artırma gereği hissermiştir. Anadolu’dan çağırılan tüfekli sekban sayısı ve yeniçeri sayısı artırılarak tımarlı sipahinin boşalttığı alan kapatılmaya çalışılmıştır. Vilayet ve

⁹⁵³ Yücel (hızl.), *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, .XI.

⁹⁵⁴ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, 112.

sancakbeylerinin kapılarında besledikleri sekbanlar kanunen tımarlı sipahilerin yerini almaya başlamıştır⁹⁵⁵. Öyleki eskiden sadr-ı azamların kethüdaları ancak 20 bin akçalık zemaet tasarruf edebilirken artık, vezirlerin hademelerinden ziyade kethüdaların hademeleri, köleleri ve seysilerine varıncaya kadar birer isim olarak zeamet ve tımarları bir yolunu bularak üzerlerine almışlardır. Bu sebeple tımarın tamamı 200 bin adet olmasına rağmen tımarlı sipahiye verilecek tımar bulunmamaktadır⁹⁵⁶.

17. yüzyılın ortalarına kadar ordunun ana omurgasını teşkil eden tımarlı sipahiler⁹⁵⁷ 1585-86 yılında paranın gümüşünde yapılan oynama nedeniyle orduya katılmak istemedikleri gibi tımarlarını da terk etmeye başlamıştır. Sipahilerin gelirlerindeki düşüşü engellemek için, gümüş paradan imal edilmiş olan akçe ile alınan vergilerin de artırılması gerekmektedir. Ancak bu tarihlerde tekâlif-i örfiye ve avarız-ı divaniye adında toplanan vergiler devlet nezdinde daha elzem duruma gelmiştir⁹⁵⁸. Ekonomik bakıştaki bu değişiklik sipahi ordusunda ve onların öncülük ettiği taşra ordusunda çözümlerin başlamasına neden olmuştur. Nakit paraya olan ihtiyaç sebebiyle tımar sisteminden peyderpey iltizam usulüne geçerek değişime giden devlet kırsal vergileri bu usul üzere toplamaya başlamıştır. Her ne kadar toprak sisteminde yapılan bu köklü değişikliğin sebebi ekonomik nedenler gibi görünse de 16. yüzyılda başlayan askeri teknoloji ve savaş sahalarında daha fazla askere olan ihtiyaç bu değişikliğin başlıca amili görünmektedir⁹⁵⁹.

Mali imkânsızlıklar sebebi ile yapılan sefer çağrılarına katılamayan tımarlı sipahilerin tımarlarına el konulması eşkıya saflarında boy göstermesinin önünü açmıştır. Geçim sahası daralan veya elinden alınan insanlar çok defa başka iş sahası da bulamazlarsa ne yapacaklardı? Aslında maaşlı olan "yeniçeri" ve altı bölük sipahisi" gerek yasakçılık gerekse iltizam ve vergi tahsil memurluğu işlerinden faydalandıktan

⁹⁵⁵ Yücel (hızl.), *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, XIII.

⁹⁵⁶ Yücel (hızl.), *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, 39.

⁹⁵⁷ Halil İnalçık, "Osmanlı tımar Rejimi ve Sipahi Ordusu", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü*, S.34 (Yıl III Ağustos 1965), 758.

⁹⁵⁸ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020), 99.

⁹⁵⁹ Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi*, 99.

başka, birçokları kasaba ve köylerde yerleşerek çift- çubuk sahibi olmaya başlamışlardı⁹⁶⁰. İşte bu durum ve sipahi ayaklanmalarının zeminini hazırlamış oldu.

Kapı kullarına verilen bu imtiyazlar onların askeri disiplinlerini zayıflatmış ve harbe hazırlık talimlerinin ihmal veya tamamen terkine, bir de bunun yanında çift- çubuk sahibi olmak suretiyle yeniçeri kanunlarına aykırı bir yol tutulmasına sebep olmuştu. Kapıkulları için bu mahzurlar varken, tımar erbabı arasında ise; çift bozan reayanın, iktisadi sıkıntının bir neticesi olarak, bunlardan başıboş levent durumuna düşenlerin ve nihayet şekavet yoluna sapanların miktarı mütemadiyen artmakta devam etmişti⁹⁶¹.

Levent kelimesinin tanımını İbn-i Kemal: “süvari, asker, cenkci, meşakkate mütehammil ve gözü pek insan” manalarında kullanmaktadır⁹⁶². Tımarlı sipahilerin peyder pey azalması ile Leventlerin sayısı artmakta idi. Tımarlı süvariden meydana gelen boşluğu şehir ve kasabaların güvenliğini “kapılı” Leventler ile ordudaki asker ihtiyacını “miri” Leventler almıştır. Yaklaşık iki asır boyunca Osmanlı ordusunun, sayısı 100 bine yakın en kalabalık unsurunu teşkil etmiştir⁹⁶³. Mustafa Cezar, Osmanlı Devlet’inin zayıflamasını, tımarlıların ortadan kalkması ve leventlerin yaygın olarak ortaya çıkması ile ilişkilendirmektedir⁹⁶⁴. O, bunu sosyal hayatın bozulması ile zaman içinde devletin zayıflaması olarak görse de askeri açıdan da eğitilmiş olan tımarlı sipahilerin yerine ikame edilen leventlerin istihdamı orduda da problemlere neden olmuştur.

Suriye bölgesinde 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nakit ekonomisinde yaşanan artış, askeri hizmetlerini bölge ileri gelenlerine sunan sekban bölüklerinin bu bölgede ortaya çıktığını göstermektedir⁹⁶⁵.

Zaten bunların sayısı arttıkça muharebe meziyetleri azaldığı gibi, bir zamanlar raiyyet vasfı taşıyan bu yeni ortaya çıkan savaşçılar, bu kez vergi de ödemeyerek devletin gelir kalemlerini zayıflatmaktan başka bir işe yaramıyordu⁹⁶⁶. Elbette bu itiraz, bir

⁹⁶⁰ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Leventler*, 112.

⁹⁶¹ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Leventler*, 113.

⁹⁶² Cezar, *Osmanlı Tarihinde Leventler*, 4.

⁹⁶³ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Leventler*, VIII.

⁹⁶⁴ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Leventler*, IX.

⁹⁶⁵ Özgür Kolçak, “XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi” 82.

⁹⁶⁶ Danışman (hızl.), *Koçi Bey Risalesi*, 35.

yönüyle, ziraî bir toplumun en büyük gelir kalemini oluşturan yeniden “tımarnlı sipahi”lere tahsis edilmesini öngören ahlakçı bir yaklaşımın sonucuydu.

Ayrıca savaş sahasında da tımarnlı sipahiler problemlerle karşılaşyordu. Ancak bu problemler disiplinsizlik nedeniyle tımarnlı sipahilerden kaynaklanıyordu. Yaptıkları disiplinsizliği bile farketmeyen sipahiler yaptıkları karşılığında ödüllendirmeyi beklerken ceza ile karşılaşmışlardır. Evliya Çelebi’nin izinsiz ordugâhtan ayrılan bir miktar tımarnlı sipahi hakkında anlattıkları, Osmanlı ordusunda cezaların uygulanmasında ne tür araçlara başvurulduğunun anlaşılmasında yardımcı olabilir. Evliya Çelebi, beş hizmetkârı ve on yareniyle hayvanlarının iâşe ihtiyacını gidermek için Estergon’dan beş saatlik mesafede bir tarlaya gittiğinde, “kâfir” topraklarına girip ganimetler alma teklifiyle çıkagelen 300 Osmanlı atlısına rastlamıştı. Aydın, Saruhan ve Menteşe sipahilerinden olan atlılar, Evliya’nın sonradan işittiğine göre, Tata kalesine girmeye çalışıp başarılı olamamışlardı. Bunlar, ordugâha döndüklerinde, doğrudan sadrazam kethüdası Semiz İbrahim Ağa’nın yanına gidip onun tavassutuyla sadrazamın huzuruna çıkmışlardı. Düşman topraklarına yaptıkları akın için veziriazamın takdirine mazhar olacaklarına inanan sipahiler, izinsiz “çete ve potura” çıktıkları için – çünkü ordu askerlerinin etrafa dağılması ya da esir alınmaları olumsuz durumlar yaratabilirdi – ibret-i âlem olması düşüncesiyle derdest edilerek tutuklandılar. Fazıl Ahmed Paşa, bu disiplinden yoksun süvarilerin infaz edilmesi için cellâtlara emir verdiği halde, karargâhta bulunan devlet ricalinin araya girmesiyle cezanın tatbikinden vazgeçilerek alaybeylerinin “tazir” edilmesine karar verildi⁹⁶⁷.

5.1.3 Süvari İsyanları

16. yüzyılın sonuna gelindiğinde artık kapı kulu süvarileri devlet üzerinde etkili olduklarını fark etmeleriyle beraber isteklerini isyan yoluyla almaya başlamıştır. Savaş şartlarının değişmesiyle beraber dönemlik olan savaşların bütün bir yıla yayılması süvarileri rahatsız etmiştir. 1593 senesinde Nemçe üzerine gerçekleştirilen sefer neticesi bir sonraki sene tekrar gelmemek için Segedin’de kışlanması emredilmiştir. Ancak sipahlar serdarın çadırını yıkarak Belgrat’a kadar çekilmiştir.

⁹⁶⁷ Kahraman (hızl.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 172-173.

Sipahilerin isyan etmesinin bir başka sebebi ise ordu komuta kademesinin verdiği sözleri yerine getirmemesi dolayısıyla olmuştur. Sipahi çocuklarına devlet tarafından kendilerine verilen görevleri yerine getirme karşılığında bölüğe çıkma sözü verilmiştir. 1595 yılında kendilerine verilen görev süresi dolmuştur. Bunun üzerine Ferhat Paşa'ya gelerek Gence Kale'si muhafazasında 3 sene nöbetçilik hizmetlerini tamamladıklarını ve bu görev karşılığında bölüğe eklenme sözünün yerine getirilmesi talebinde bulunmuşlardır. Ancak bu verilen söz yerine getirilmeyince kapı halkına giderek paşanın verdiği sözü tutmadığını belirtmişlerdir. Bu suretle kapı halkını ayaklandırmayı başarmışlardır.⁹⁶⁸ Ancak bu yöntemle bölüğe çıkanlar bölüğe çıktıktan sonra da isyan etmeye devam etmiştir. Yeniçerilerle beraber hareket eden sipahi taifesinin edepsizce hareketini padişah eleştirmiştir. Ayrıca bu edepsizlik edenlerin kim olduğunu sormuştur. Gureba-i yemin ağası Yusuf Ağa ileri çıkarak padişaha “*Padişahım harem-i hümayunda neşv ü nema bulup, nimet-i firavan-ı padişahi ile gerverde olan kulların bunun gibi fiile mabaşeret etmişlerdir.*” diyerek isyanın sebebini belirtmiştir. Kırım hanının isteğiyle kalelerde görev yapıp bölüğe çıkma sözü alanların bu edepsizliği ettikleri padişaha arz olmuştur⁹⁶⁹.

1622 yılında ise sipahiler bu defa Sultan Osman'ın kanını dava etti. Çünkü halk padişahın katili olarak sipahi taifesini sorumlu tutmuştur. Sipahiler taşrada bu sebeple sokakta yürüyemediklerini bildirip sorumluların ortaya çıkmasını istemiştir. Durumun padişaha bildirilmesini ve padişahın ferman çıkarmasını talep etmişlerdir. Ertesi gün istekleri yerine gelmeyince divandan çıkıp önde gelen din adamlarından fetva istediler. Bunun üzerine 3 Ocak günü Orta camide toplanarak sultanı emanet olarak Davut Paşa'ya verdiklerini hangi sebeple katl olunduğunu sordular. Padişah sipahilerin dağılmayacağını ve durumun ciddiyetini anlayınca Sultan Osman'ı ben katl ettirmedim, Davud Paşa öldürdü. Katili kim ise gereği yapılsın minvalinde haber gönderdi. Kaçma hazırlığında olan Cebecibaşı yakalanarak saraya getirildi ve boynu vuruldu. Davud Paşa kapıları kilitlenen sarayın içinde iki gün arandı. Ancak üçüncü gün Eyüp'te bir sipahinin evinde samanlık içine gizlenmiş vaziyette bulundu⁹⁷⁰. Davud Paşa idam için saray içinde bulunan çeşme önüne getirildiğinde. Koynundan çıkardığı senetleri göstererek bu senetlere

⁹⁶⁸ Naima, *Târih-i Naima*, 88.

⁹⁶⁹ Çuhadar (hızl.), *Mustafa Sâfi*, LIV.

⁹⁷⁰ Naima, *Naima Tarihi*, 804.

dayanarak Sultan Osman'ı öldürdüğünü beyan etti. Yeniçeriler buna rağmen idamın gerçekleşmesini isterken sipahiler için aslını öğrenmek için idamın durdurulması talebinde bulundular. Yeniçeri ve sipahiler bu görüş ayrılığı sebebiyle nerdeyse bir birlerine girecekti⁹⁷¹. Kara Davut'u alıp ata bindirip ona biat ederek Orta camiye götürdüler. O sırada vezir-i azam duruma el koyup Davud Paşa'yı tutuklatıp Yedikule zindanına gönderdi⁹⁷². Orada boğduruldu. Ancak sipahi isyanı bu olayla son bulmadığı gibi aynı yıl içerisinde bu sefer vezir-i azam olan Mere Hüseyin Paşa'nın vezirliğinden rahatsız oldukları için ayaklandılar. Yeniçerilerle bir olarak divana gelip vezirin yüzüne karşı edepsizce sözler söylediler. Bu vesileyle vezir-i azamın istifasına nail oldular⁹⁷³. Ancak Mere Hüseyin tekrar vezir-i azam olmayı başardı. Yeniçerilere ihsanda bulunulması Sipahileri küstürmüştü. Ayrıca Sipahileri katl etmek için bir plan kurdu. Mere Hüseyin sipahinin ulufesini saray bahçesinde dağıtacak o sırada bazı mülazımların isteklerini reddecek, bunun üzerine ayaklanan sipahiler yeniçeriler tarafından katl edilecektir. Ancak durumu istihbar eden sipahiler Mere Hüseyin'in azlini talep etmiştir⁹⁷⁴. Yeniçerilerle karşı karşıya gelmelerine rağmen isteklerini yaptırmışlardır. Sipahiler yeniçerilerle daha önce de karşı karşıya gelmiştir⁹⁷⁵.

Geçmiş zamanlarda ordu hizmeti için üç yüz kadar mülazım yazılıyorken Sultan Murat devrinde haddinden fazla yazılmaya başlamıştır. Bu durum reayayı perişan etmeye başlayınca bir toplantı tertip edilmiştir. Bu toplantı neticesinde devleti zarara uğratanlar, içlerindeki suçluları teslim etmeyenler, halkı perişan edenler hakkında padişah tarafından ferman çıkarılmıştır⁹⁷⁶. Bu sebeple 1632 yılında Sultan Murat, birçok sipahiyi katl ettirmiştir⁹⁷⁷.

Sultan Murat zamanında birçok sipahi öldürülmüş olmasına rağmen varlıkları güçlü bir şekilde sürmeye devam etmiştir. 1648 yılında Sadrazam Mehmet Paşa, Altıbölük halkı süvarilerinin bin tanesinin ellerinden alınan dirliklerini, Girit seferine gitmeleri karşılığında tekrar iade etmiştir. Ancak buna rağmen istekleri karşılanan sipahi

⁹⁷¹ Naima, *Naima Tarihi*, 807.

⁹⁷² Naima, *Naima Tarihi*, 809.

⁹⁷³ Naima, *Naima Tarihi*, 810.

⁹⁷⁴ Naima, *Naima Tarihi*, 819.

⁹⁷⁵ Naima, *Târih-i Naima*, 222.

⁹⁷⁶ Naima, *Naima Tarihi*, 1173.

⁹⁷⁷ Naima, *Naima Tarihi*, 1177.

taifesi taşkınlık etmekten vazgeçmemiştir. Aslında Sadrazamın kendisi dahi altı bölük halkından çıktığı için bu yol ile ocağa iyilikte bulunmuştu. Ancak Naima tarihinde sipahilerden “*Lakin sipah bir garip kavim olup içlerinden akul ü nadan müsavi, ne hüsn-i tedbir sahibine tâbi’ olurlar ve ne avakıb-ı umuru endişe ve mülahaza ederler*” diye bahsetmiştir⁹⁷⁸. Defalarca kez gereksiz yere İstanbul’da toplantılar düzenlemiş ve ayaklanmıştı. Bu defa dahi yeni padişahın tahta geçmesi ile veziriazam, veledişleşlerini ve çalıklarını düzeltmiş olmasına rağmen, şimdilik hazine bozuktur, bu seneden sonra hizmetlerinizin karşılığını alacaksınız sözünü dinlememişler, Üsküdar’da ve İstanbul’un farklı yerlerinde defaatle toplantılar tertip etmişlerdir⁹⁷⁹.

Bu ahval içinde sipahiler Üsküdar’da toplanıp, çocuklarının altı bölük halkına yazılması için çıkarılan problemlerin giderilmesini ve kendilerine Sultan Süleyman kanununca verilen gulamiyelerin tekrar verilmesini talep etmişlerdir. Babadağında muhafazada olan aşağı bölükler ile Tuna yalısında muhafazaya tayin olunan sol ulufeci ve sağ azepler bölüğü de bir iki senedir ulufelerimiz verilmiyor diye şekvada bulunarak⁹⁸⁰, İstanbul’da toplanmaya başlamıştır⁹⁸¹.

Sipahilerin bu isyanları sebebiyle çözüm arayan devlet zamanı gelen iç oğlanları bölüğe çıkarmamıştır. Bu sayede sipahilerin sayısının artmasının önüne geçmek istenmiştir. Ancak bu toplanmalar sebebiyle iç oğlanlar “*biz ne dururuz? Yürü çıkalım!*” diye birbirlerine kuvvet verip taşraya çıktılar. Onları durdurmak ile görevli yeniçeri ağasını da “*geriye, saraya dönün*” diyerek ağayı ve yanındaki yeniçerileri dövmeye başladılar. Bu durumu duyan yeni saray devşirmeleri de taşraya çıktılar. Elçi hanı gibi bazı hanları, odaları boşalttılar. Başiboş halde şehir içine dağılıp sipahi yazılmak için isyan ettiler⁹⁸².

Paşa tarafından isyancılara gönderilen ulema, bunlara nasihat edip isteklerinin bir kısmını kabul edip bir kısmı için de zaman istemiştir. Buna rağmen olaylar yatışmayıp, müftü “*celeblerin ve sipahilerin kanı helaldir diye fetva verdi*” diye dedikodular yaymışlardır. Padişah iki defa hatt-ı şerif yayınlayıp vezir-i azamı huzura davet etmiş

⁹⁷⁸ Naima, *Târih-i Naima*, 1181.

⁹⁷⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 1181.

⁹⁸⁰ Naima, *Târih-i Naima*, 1184.

⁹⁸¹ Naima, *Târih-i Naima*, 1181.

⁹⁸² Naima, *Târih-i Naima* 1183.

olmasına rağmen vezir-i azam korkusundan divana dahi gelmeyip “*Şevketli padişahımızın, kulları arasını düzeltmek ve muzır hareket edenleri güzellikle def etmek yolundayız. Bu sıkıntı bertaraf olmayınca saraya varılmak, işin berbat edilmesine sebep olur.*” diye, özür beyanında bulunmuşlardır⁹⁸³. Sipahiler padişah, vezir ve müftünün çekindiğini fark edince iyice cesaretlenip “*vezir ve müfti ile şer’i davamız vardır*” diyerek ayak divanı talep etmiştir.

Şevvalin sekizi pazar günü sipahiler ve celepler At Meydan’ında toplanıp, Yenicami imaretine girip yer tuttular. Sultan İbrahim’in katlinde bulunan devlet adamlarının hepsinin katlini istediler. Vezir ve ulema, yeniçeri odalarına gidip, bütün Yenicami içinde bulunan sipahinin katli vaciptir, diyerek fetva yayınladılar⁹⁸⁴.

Ertesi gün Yenicami imaretine giden sipahiler fetva çıktığını haber alıp, aklı başında olanlar çekildiler. Diğerleri dahi korkup padişah katli ile ilgili davadan vaz geçip sadece bizi bölüğe yazsınlar diye aracılara haber verdiler. Aklı başında olan devlet adamları celepleri sipahi yazmak ve sipahileri de ikna yolu ile ayaklanmayı bastırmayı uygun gördüler. Sipahiler arasında bulunan ünlü zorbalardan Bıyıklı-Mahmud adındaki zorba dahi yanındakiler ile Üsküdar’a geçti. Fitne sükûnet bulmaya yüz tutmuşken Vezir-i azam ve müfti, Bıyıklı Mahmut’u bize göndersinler diye haber gönderince sipahiler tekrar Üsküdar’da toplanma kararı aldılar⁹⁸⁵. Üzerine bir de bazı ocak ağaları, silahlı neferlerle Sultan Ahmet camisi tarafına ve imaretine varıp üç sipahi yakalayarak, sipahi kethüdası Sarı-Hüseyin ağanın evinin önünden inat için geçirdiler. Hepsinde kötüsü de, Vezir-i azam kuvvetini göstermek ve diğer sipahiler korkutmak için, ocak ağalarının yakaladığı üç sipahiye ellerinden alarak, ertesi gün Şehzade camisine getirerek halkın gözü önünde boyunlarını vurdurtması, oldu⁹⁸⁶.

Sipahiler ve celepler, bunlar bizi birer ikişer ele geçirip öldürecekler diye bütün sipahiler gayrete gelip, harp aletlerini alıp at meydanında birikmeye başladılar. Sipahi öncüleri olan Hüseyin kethüda ve Kara kethüda, “*vezir ve müftiyi öldürmedikçe rahat*

⁹⁸³ Naima, *Târih-i Naima*, 1186.

⁹⁸⁴ Naima, *Târih-i Naima*, 1187.

⁹⁸⁵ Naima, *Târih-i Naima*, 1188.

⁹⁸⁶ Naima, *Târih-i Naima*, 1189.

yoktur.” diyerek sipahileri Sultanahmet camisinde toplamaya başladılar. Üsküdar da bulunan Bıyıklı Mahmut dahi Üsküdar’dan gelip topluluğa katıldı.

Sipahiler padişaha “*Padişahım! Bizi yeniçeriye kırdırmak isterler... bize bir garezsiz vezir tayin olunmak rica olunur!*” diye şikayetlerini bildirince, padişah “*yeniçeri ve sipahi kullarım, birbiriyle cenk ü adavet ettiklerine rıza-i hümayunum yoktur*” diyerek hattı hümayun çıkarmıştır⁹⁸⁷.

Yeniçeri ağaları, veziriazam ve müfti dahi Orta camide toplandılar. Dağılmaları için sipahilere gönderilen çorbacının linç edildiği haberi gelince Orta camiden sipahilerin olduğu Sultan Ahmet camisine yürüyüşe geçtiler. Yeniçeriler hücum ederek birçok sipahi ve celepi öldürdüler. Ardından Sultan Ahmet Camisi avlusuna girdiler. Cami içinde olanlara dahi kurşun atarak öldürdüler. Sipahilerin ileri gelenleri öldürülünce, diğerleri gerileyip cami içine doldular. Bu meseleden sonra sipahilerin saygınlığı sığır düştü. Ama ileri gelen devlet erkânı, yeniçerilere lüzumu dolayısıyla böyle olsa bile sipahiler de bizim kardeşlerimiz ve seferde yoldaşlarımızdır. Bundan sonra onlara kötü söz söyleyip incitenler aman verilmeden hakkından gelinip denize atılır. Herkes edebi ile gezip kimse kimseyi incitmesin, minvalinde sözler ile olayı yatıştırmak derdine düştüler⁹⁸⁸.

İsyanlarının yanında sefer esnasında savaş meydanını terk etmeleri de altı bölük halkına bakışı değiştirmiştir. 1649 yılında Kandiye kuşatması esnasında çok büyük sıkıntılar çeken sipahiler, serdara mektup gönderip, bahşiş talebinde bulunmuştur. Ayrıca ek olarak asker gönderilmezse sipahiler sıkıntıların artacağını, artan sıkıntıların da var olan asker kaçacağını artıracığını belirtmişlerdir⁹⁸⁹.

1649’de Sipahiler ile yeniçerilerin Yeni cami de karşı karşıya gelmiş ve birçok sipahi katl edilmiştir. Bu durum bir kez daha yeniçeri ve süvari kapı halkını karşı karşıya getirmiştir⁹⁹⁰. Öldürülen sipahiler sorunu çözmediği gibi öldürülen sipahilerin kanını dava eden Gürcü Abdünnebi’yi harekete geçirmiştir. Niğde’den etrafına adamlar toplayarak İstanbul’a yürüyüşe geçti. Konya’da sağ ve sol sipah ve silahtar taifesi dahi kendisine katıldı. Katırcı-oğlu nam eşkıya dahi dört yüz kadar levendi ile gelip Gürcü

⁹⁸⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 1190.

⁹⁸⁸ Naima, *Târih-i Naima*, 1195.

⁹⁸⁹ Naima, *Târih-i Naima*, 1204.

⁹⁹⁰ Naima, *Tarih-i Naima*, 1946.

Abdünnebi'ye katıldı. Gürcü Abdünnebi eski bir sipahi olup İstanbul'da sipahilerin yeniçeriler tarafından kırılmasından şikâyet edip, sipahilerin öldürülmesi için fetva veren müftiyi ve vezirin başlarını istemiştir⁹⁹¹. Devlet duruma karşı çıkınca düzenli orduyla karşı karşıya gelmiştir.

Sipahilerin sayısı azaltılarak gücü kırılmak istenmesine rağmen Yenicami vakasından sonra da sipahi tekrar güç kazanmış, sipahilerin daha bu tarihlerde lağv edilerek yerine yeniçerilerden 20 bin sipahi yapılması dedikodusu dahi son bulmuştur⁹⁹². Olayların unutulması ve kesin sonuç alınamaması 3 sene sonra tekrar ayaklanma gerçekleştirmelerine zemin hazırlamıştır. Bu ayaklanmanın da temel sebebi ulufe problemidir. 1651 senesi recep ayında sipahiler ulufe isteyip, sipahi ağalarını taşıyarak oradan defterdar sarayına varmıştır. Ardından Vefa Meydan'ında bulunan defterdar Pertev Paşa'nın sarayını taşıyıp camlarını kırarak oradan ayrıldılar. Ancak devlet bu yapılanları sineye çekmemiştir. 1648 yılında olduğu kadar genel bir infaz olmamasına rağmen en azından isyana kalkışanların önderleri o gece içinde boğularak infaz edilmiştir. Sipahi ağası da bu isyan sonrası infaz edilmese de makamından oldu. Sipahiler ağasının değişmesi sipahiler de her hangi bir değişikliğe mahal vermedi. Nihayetinde sipahiler tekrar Üsküdar'da toplanarak boğulan asi ileri gelenlerinin kanını dava ettiler. Her hangi bir netice elde edemeyip isyanı sonlandırmak zorunda kaldılar⁹⁹³.

Ancak aynı sene kendilerini destekleyen İpşir Paşa ile yaptıkları görüşmeler neticesinde İpşir Paşa'dan aldıkları sözler neticesinde vezirlik mührünü İpşir paşaya getirmeye söz verdiler⁹⁹⁴. Buradan sipahilerin sadece kendi problemleri için değil devlet içindeki siyasi çekişmelere de menfaat elde etmek için müdahil oldukları anlaşılmaktadır.

İstekleri gerçekleşmesine rağmen isyan ederek daha fazlasını almak veya taraftar toplamak gibi nedenlerle isyan etmeyi alışkanlık haline getirmişlerdir. Her sene çıkılan sefer gibi sipahiler de hemen hemen her sene isyan eder olmuşlardır. 1652 yılında bir kez daha ayaklanmışlardır. Mutad olduğu üzere bu isyanın da sebebi ulufedir⁹⁹⁵.

⁹⁹¹ Naima, *Târih-i Naima*, 1204.

⁹⁹² Naima, *Naima Tarihi*, 1013.

⁹⁹³ Naima, *Târih-i Naima*, 1309.

⁹⁹⁴ Naima, *Târih-i Naima*, 1361.

⁹⁹⁵ Naima, *Târih-i Naima*, 1376.

Yeniçeri ve sipahi kavgaları İstanbul'un dışına sıçramış 1652 yılında İstanbul'da ulufe için ayaklanan sipahiler bu sefer Adana'da yeniçerilerle karşı karşıya gelmiştir. Ancak 1 sene önce sipahiyi ayaklandırmak için uğraşan İpşir paşa bir ziyafet düzenleyerek yeniçeri ve sipahiyi barıştırmak için uğraşmıştır. Onlara varlıklarını devlete borçlu olduklarını hatırlatmıştır. Bu sebeple herkesi devlete hizmetkâr olmaya davet etmiştir. Yeniçerilerin ve sipahilerin bilinçli olarak bir birine düşürüldüğü bu ayrılığın ordu neferine yakışmadığını belirtmiştir. Geçmişin unutulması artık tarafların barışması gerektiği talep edilmiştir. Ortaya gelen yeniçeri ve sipahiler Kuran üzerine el basıp getirilen ekmek ve tuz hakkı için barıştıklarına ve verdikleri sözleri tutacaklarına yemin etmişlerdir⁹⁹⁶.

Sipahi ayaklanmaları sonucunda birçokları makamlarını kaybettiği gibi birçok devlet adamı da bu sayede makama geliyordu. Makam sahipleri durumun farkında oldukları için gerektiğinde koltuklarını muhafaza için sipahileri kışkırtmaktan geri durmuyorlardı. Sipahiler de bilinçsizce yahut isteksiz olarak, güçlerini muhafaza edip teklif edilen mansıba ulaşmak ve sözlerini her daim geçirmek için devlet adamlarının bu kışkırtmaları sonucunda ayaklanıyordu⁹⁹⁷.

Birçok girişime rağmen yeniçeri ve sipahi taifesi arasındaki husumet bir türlü son bulmuyordu. 1652 yılında, Kethüdayeri, Kumkapı'da saman alırken bir yeniçeri ile tartışmış, yardıma gelen yeniçeri kollukçuları tarafından öldürülmüştür. Kardeşi, sipahinin cenazesini silahtarağa kapısında ulufeler dağıtılırken getirip yeniçeriler öldürdü diyerek yere bırakıp, kan davasında bulunmuştur. Sipahiler o vakit ayaklanıp sipahiler ağası Muharrem ağayı öldürüp ulufeyi almayız diyerek Üsküdar'da toplanmıştır. Katilleri kendileri yakalayıp öldürerek olayı sonlandırmıştır. Olaydan sonra alamadıkları ulufelerini vezir sarayında almışlardır⁹⁹⁸.

Osmanlı tarihinde önemli yere sahip olan Çınar vakası olarak da adlandırılan Vakvakiye vakası dahi 1656 yılında sipahi ayaklanmasının neticesinde vuku bulmuştur⁹⁹⁹.

⁹⁹⁶ Naima, *Târih-i Naima*, 1388.

⁹⁹⁷ Naima, *Târih-i Naima*, 1399.

⁹⁹⁸ Naima, *Târih-i Naima*, 1425.

⁹⁹⁹ M. Münir Aktepe, "Çınar Vakası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, TDV Yayınları, Ankara 1993, 301.

1657 yılında Vezir-i Azam Köprülü Mehmet paşa tarafından azledilen Seydi Ahmet Paşa'nın azlini dava eden sipahiler bir kez daha At meydanında toplanmıştır¹⁰⁰⁰.

1668 senesinde İstanbul'dan gelen dört bin sipah ve silahtar serdengeçtilerin beş yüz kadarı *"ya bizim iktidarımızı verin yâda bizi cezireden çıkarın"* diye isyan etmişlerdir. Aranızdan baş seçip gönderin derdinizi anlatsın denilince hepimiz başız diyerek cevap görndermişlerdir. Sadrazam padişah sizi buraya kale feth etmek için görevlendirdi şimdi sizi gönderip bulunduğunuz mevkileri tekrar düşmana mı bırakalım bir kaç gün daha sabredin demiştir. Yeniçeri ağası laf dinlemeyen bu gurubun kellesinin vurulmasını tavsiye ettiyse de serdar sopa vurularak cezalandırılmalarını uygun görmüştür. Yeniçeri ağası bir güzel dayak attırıp sonra serdara hitaben *"kafir ile niçe cengi dersen bu sipah keferesiyle dahi öyle muharebe ideriz, bu hususta elem üzere olmayasız, bu sipah taifesi melun kavmdir, matekaddümden berü melanetleri tevatür ile meşhurdur"* demiştir. Köprülü Mehmet Paşa'nın bunların kökünü kazıyıp dört beş bin kişi bırakmış olmasına rağmen tekrar sayılarının artması yeniçeri ağasını rahatsız etmiş yerli reayadan beldarların daha çok işe yarayacaklarını savunmuştur¹⁰⁰¹.

Yerlilerden istihdam edilen sipahlar dahi ulufe dolayısıyla isyan etmekten geri durmamıştır. 17. yüzyılda ihtiyaç nedeniyle deftere yazılan serdengeçtiler de isteklerini isyan ile almanın mümkün olduğunu görünce isyan bayrağını açmıştır. Kaynakta Türkoğlu Türk diye aslında deftere kayıt olmamaları gerektiği belirtilmiştir. Ancak bunların vergiden kaçmak için devletin asker ihtiyacını kullandıkları bu sayede serdengeçti yazıldıkları görülmektedir. Fakat serdengeçtilerin kelle koltukta mücadele etmesi gerekirken bu yeni yazılan askerler ise *"kollarından bile vazgeçmezler"* denilerek eleştirilmiştir. Bu güruh asker kökenli olmadığı için savaş sahasında bir aksilik olduğunda ilk önce bunlar savaş sahasını terk etmektedir. Firar ederken de bir yağmacı gibi davranıp kendi ordu mallarını alarak kaçırmaktadırlar. Savaş sahasından kaçmaları ve orduyu yağma etmeleri sorulduğu zaman da işin kolayına kaçıp 3-4 bini bir araya gelip neden ulufemizi vermezsiniz bahanesiyle isyan etmektedir. Bu serdengeçti yazılanların İslam'ın şartlarını bilmediklerinden savaş sahasından kaçtıkları düşünülmektedir. Çünkü İslam savaş

¹⁰⁰⁰ Naima, *Târih-i Naima*, 1721.

¹⁰⁰¹ Nazire Karaçay Türkal, *"Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa"* 521.

sahasından kaçmayı yasaklamıştır. Bunların sayısının artması daha fazla orduda istihdam edilmeleri ordu neden savaş kaybediyor sorusunun cevabıdır¹⁰⁰².

¹⁰⁰² Uğur Demir, “*Târîh-i Mehmed Giray*” 91.

SONUÇ

Türkler atın evcilleştirmesi ve binit takımlarının icadına katkı sunmuştur. Bu katkı insanlık ortak medeniyetine Türklerin hediyesidir. Bu icadın ardından insanlık için ticaret, siyaset, askeriye ve devlet yapıları değişmiştir. Bu etki ikinci dünya savaşına kadar yakın bir döneme değin kendini hissettirmiştir. Türkler de Asya'daki komşularına nazaran az nüfuslarını at sayesinde dengeye getirmiştir. Savaş sahasında devletlerini korurken, istikballerini de at ile çizmişlerdir. Ordularını modern anlamda eğitime tabi tutmamakla birlikte çocuk oyunu, yetişkin eğlencesinde modern ordu eğitimlerinin bir benzerine rastlanmaktadır. İslamiyet sonrası dönemde de İslam'ın kutsal kitabının atı övmesi ve yetiştirilmesini tavsiye etmesi Türkleri bu konuda şevklendirmiş olmalıdır. Kaderlerinde önemli bir dönüm noktası olan Anadolu'ya gelmeleri ve kalıcı olmalarında da atın etkisi büyüktür.

Türklerin kurduğu en büyük devletlerden olan Osmanlı Devlet'inin de ordudaki başarısında süvari yerini almıştır. Osmanlı ordusunda tek bir süvari birliği bulunmayıp işlevlerine ve görevlerine göre farklı birliklerde bulunmuştur. Nitekim Osmanlı ordusunun en elit birliği kapı kulu süvarisidir. En fazla sayıda birlik de tımarlı sipahi olmuştur. Ayrıca yardımcı birlik olarak akıncılar, deliler gibi birlikler de savaş sahasının vaz geçilmezi konumundadır. İncelediğimiz dönemde bir başka süvari birliği olan Leventler de sayıca yıldan yıla artarak tımarlı siphinin yerini almaya başladığı görülmektedir. Süvariye bu denli vaz geçilmez yapan ise sadece savaş sahasında göstermiş olduğu üstün başarı değildir. Savaşlar, savaş öncesi yapılan hazırlık ve lojistik desteklerle kazanılmaktadır. Nitekim Osmanlıların muazzam askeri gücü hakkında çağdaş birçok araştırmacı, Osmanlı ordusunun başarılı olması ile ilgili iki temel ögeye atıfta bulunmaktadır: Bu öğeler Osmanlı askeri kaynağının tabansal genişliği ve Osmanlı ordusunun disipline verdiği önemdir. Osmanlı askerinin iyi beslendiği, iyi bir donanıma sahip olduğu, ödül ve cezanın iyi işlediği bir sistem uygulanmaktadır.

Osmanlı'da başarı kazanılmasını sağlayan ordu zaman içinde savaş kaybetmeye başlamıştır. Arka arkaya kaybedilen savaşların nedeni araştırılmış ve birçok araştırmacı askeri devrim olarak adlandırılan değişikliklere Osmanlı Devlet'inin ayak uyduramadığı

için geri de kaldığı iddiasında bulunmuştur. Askeri devrimin ana teması, ateşli silah kullanımı, İtalian tarzı kale yapımı, orduların piyade temelli olan bu yeni savaş sisteminde piyadeleştirilmesidir. Osmanlı ordusunun süvari ağırlıklı olması nedeniyle ilk baştan itibaren yeni sistemin Osmanlı ordusuna uygun olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Ardından ise ateşli silah kullanımında Osmanlı ordusunun bu silahı taktik ve stratejik boyutta kullanamadığı düşünülmüştür. Bir başka tez de kültürel ve dini sebeplerle ateşli silahlar Osmanlı ordusunda Avrupa ordusu kadar gelişmediğidir. Tarihin her alanında olduğu gibi harp tarihini incelerken de öncelikle kültürel etkileri bilmek ve incelemek oldukça önemlidir. Çünkü bunu yapmak askeri tarihçilerin teknolojik determinizmin ötesini görmelerine yardımcı olur. Tarihsel olayları analiz ederken ve yorumlarken baskın görüşlerin ötesine geçerek olayları incelemek ve analiz etmek yeni yollar açacaktır. Nitekim askeri tarih için bu yapıldığında çok daha memnun edici sonuçlara ulaşılmaktadır. Askeri tarihçiler kültürü dikkate aldıklarında gericilik veya köhnemiş gibi görünen şeylerin çoğu zaman büyük anlam ifade ettiği gerçeğiyle karşılaşır. Şimdiye kadar, askeri tarihçiler bilimlerinde on altıncı yüzyıl süvarilerine çok az ilgi gösterdiler. Gözlemleri süvarileri daha doğru bir şekilde tasvir etmek için hayati önem taşıırken, onlar da kültür unsurlarını gözden kaçırarak teknolojik gelişmeler üzerinden olayı değerlendirmiştir. Bu unsurları gözden kaçırarak teknoloji uzmanları, Osmanlı süvarisini, geleneksel silahlarına ve eski taktiklerine bağlı kalan, köhnemiş ve değersizleşmiş birlikler olarak değerlendirmiştir.

Ancak yaptığımız incelemeler Osmanlı komuta kademesinin silahları kullanmada hiçbir kültürel direnç göstermediğini ortaya koymaktadır. Askerler içinde arkadaşlarının alay etmesi sebebiyle tüfeği kullanmak istemeyenler olmuştur. Fakat bu olaya sadece tüfeğin ilk defa süvariye verildiği dönemde rastlanmıştır. Ayrıca tüfeği kullanmak istemeyen süvarinin tek şikâyeti arkadaşlarının dalga geçmesi değildir. Tüfeğin parçalarının düşmesi, bozulması ve çok çabuk kullanılamaz duruma gelmesi süvarinin tüfek kullanmak istememesinin asıl sebebidir. Yıllar içinde tüfek ve tabanca kullanımının artması bu ihtiyaç dolayısıyla Levent taifesinin ortaya çıkması ve merkezi ordunun kuvvetlendirilmesi ateşli silah kullanımına Osmanlı ordusunun bakışını göstermektedir.

Osmanlı ordusu ateşli silahların kullanımıyla ilgili eleştirilirken görünen o ki Avrupa ordularında da silahlara uyum hızlı gerçekleşmemiştir. İlk aşamada ateşli

silahların hemen Avrupa ordularına entegre edildiğini düşündüren bir çok görüşe rağmen 17. yüzyılın ilk çeyreğinde tüfeğin ikinci plana iten şok temelli taarruzları öne çıkaran taktik arayışı Avrupa'nın 17. yüzyıl ortalarına kadar bu teknolojiyi tartıştığını göstermektedir. Nitekim Piştovun uzaktan isabet oranı ile ilgili, düşmanın göğsüne dayamadan ateş edilmemesi için verilen talimat henüz bu tarihlerde bile at sırtında tüfek kullanmanın ne kadar zor olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu eleştirilere rağmen ateşli silahlara olan inanç devam etti. Nitekim süvariler ilerleyen yıllarda silahın gücünü doğruladı. Birçok stratejistin iddia ettiği gibi silahlar zaman içinde kaybolmak yerine evrensel bir hal aldı. Her ne kadar o dönem itibariyle mızrak, yay ve tüfeğin avantaj ve dezavantajları tartışılmış olsa da 1597 yılında caracol taktiği uygulanan ateşli silahlarla teçhiz edilmiş altı zırhlı süvari bölüğünün, derinlemesine saf dizimli düşman üzerine hücumu Avrupa içinde bütün bu tartışmalara son verdi. Çünkü derinlemesine saf sisteminin, arkada kalan birliklerin verimini düşüreceğine inanılıyordu. Ayrıca cepheyi genişleten düşmana arkadan kuşatma imkânı tanıdığı için oldukça tartışılmıştı. Bu sebeple derinlemesine hatlardan kaçınmak gerektiği inancı Avrupa'da hâkim olmuştu. Ancak Avrupa bu kullanım zorluğuna rağmen hızlı bir süvari hücumunun, kocaman piyade hatlarının altına üstüne getireceğini anlamıştır.

Erken modern dönem olarak adlandırılan zaman diliminde süvarinin savaş sahasındaki performansını devletin diğer kurum ve kuruluşlarından ayrı değerlendirmek çok farklı bir fotoğrafla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Devletin sistem değişikliğine gittiği bu dönemde beklentilerini ayarlamak, nitelikli askerler aramak ve savaştaki değişikliklere uyum sağlamanın yollarını denemek zorunda kaldıklarından, tüm bu faktörler süvari kullanımını etkilemiştir. Modern batı toplumu için teknolojik ilerlemenin önemi göz önüne alındığında, teknolojinin erken modern savaş tartışmalarına hâkim olması hiç şaşırtıcı değildir. Topçu ve piyadedeki teknolojik gelişmelerle karşılaştırıldığında süvariler alakasız görünmektedir. Ancak çağdaş askerlerin deneyimleri hakkında yazdıklarını gözlemlerken, süvarilerin hızlı değişen patlamalarıyla noktalanmış aynı tür yavaş hareket eden evrim geçirdiğini görebiliriz. Teknoloji karmaşık hale geldikçe onu kullanmak isteyenlerin de daha karmaşık beceriler elde etmeleri gerekmektedir.

Avrupalı komutanlar Osmanlı ordusuna nazaran çok daha küçük ve çevik birimler halinde örgütlenen orduları daha iyi kontrol etmektedir. Ancak görünen o ki bu süvari birliklerinin ateşli silahlar ile yapması gereken manevraları çok karmaşık olmasından dolayı küçük birimlere ayrılarak karmaşık olan manevraları gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Kendi ordularında süvari manevralarını gerçekleştirmekte zorlanan Avrupalı komutanlarda Osmanlı'nın kalabalık süvari manevralarını anlamlandıramayan bir bakış mevcuttur. Bu anlamlandırma güçlüğü ateşli silahların kullanımında da kendini göstermiştir. Osmanlı ordusunun ateşli silah kullanımıyla ilgili eleştirilerini kültürel ve dinsel olgular üzerinden değerlendirme yoluna gitmiştir. Bu değerlendirme diğer Müslüman devletler için belki doğru olabilir. Ancak Osmanlı ordusunun ateşli silah kullanımıyla ilgili değerlendirmeyi yeni teknolojinin, eski teknoloji olan yay ve ok karşısındaki geriliğinde aramak daha doğru bir değerlendirme olacaktır.

Teknolojinin kullanımını orduya entegre etmek ve onu taktiksel boyutta kullanmak bir başka sorundur. 30 yıl savaşları esnasında süvari taktiklerini hayata geçirmeye başlayan Avrupa orduları bu gördükleri güç karşısında eğitimler ve bu eğitimleri kaleme alan bir dizi yenilik geliştirmiştir. Avrupa'da İsveç savaş sisteminin öncesinde Hollanda ve İspanyol taktiklerinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu iki devlette, piyade muharebe usulu ve top bataryalarının konuşlandırılması esasına göre dizayn edilmişti. Savaş sahasının kenarlarında, caracole icrası ile görevlendirilmiş süvariler, düşmanın bozguna uğraması durumunda talimat geldiği takdirde, takip etmekten başka görevleri bulunmamaktaydı. Ancak İsveç Kralı Gustavus Adolphus, ordusunun başarıya ulaşması için piyade, topçu ve süvarilerin bir arada kullanılması ile başarıya ulaşacağını fark etti. Süvariye tekrar eski şok unsuruna dönüştürdüğü takdirde bu 3 unsur da savaş sahasında kendilerinden bekleneni yapacak ve başarı kendiliğinden gelecekti. Bakımlı atların sırtlarında talimli askerlerin gereken sürate ulaşmaları durumunda süvarinin bir kez daha savaş sahalarının vazgeçilmezi olacağını bilen Gustavus, sistemini sabırla olgunlaştırarak 1620'lerde gerçekleşen Avrupa içindeki savaşları bir nevi laboratuvar olarak değerlendirdi. En büyük hatalarının ise atların manevra kabileyetlerini sınırlayan zırhları olduğu anlaşıldı. Ayrıca bunların maliyetleri de başlı başına bir problem oluşturmuyordu. Bunu çözebilmek için bazı yenilikler hayata geçti. Feodal askeri yükümlülük sistemi adı altında, askerlik hizmeti, yetenekli savaçılar yetiştirmek için gerekli olan belirli ekonomik ve politik ayrıcalıkları beraberinde getirdi.

Soylu üyeler, kiracılarından ve yandaşlarından yetiştirilen askeri donatmak için kullandıkları özel cephanelikler bulunduruyordu. Bu sayede aristokrasi pahalı olan çok sayıda atlı asker çıkarmanın maliyetini azaltmayı başardı. Bu sistem, büyük silahlı uşakların tutulması uygulamasıyla benzerlik taşıırken, aristokratlar ancak Kraliçenin izniyle çok sayıda asker yetiştirebiliyordu. Nitekim at yetiştiriciliğinin pahalılığı sebebiyle Avrupa orduları mecburen çok sayıda paralı süvari barındırıyordu. Bunun için de Avrupa’da süvari çiftikleri bulunuyordu.

Komutanlar durağan, ağır ve kesin netice vermeyen savunmalar yerine hız ve manevraya daha fazla önem verdiler. At ve binici için kurşun geçirmez zırhın ağırlığı, silahlı adamları daha az etkili hale getirdi. Bunlar büyük, yavaş hedeflerdi ve güçlü ateşli silahlar yaygın kullanıma girdiğinde zırh pratik olamayacak kadar ağırlaştı. Yenilikçiler, zırhın gücünü artırmaya devam etmek yerine, açıkta kalan piyade oluşumlarına müdahale etmek veya karşıt süvarileri geride bırakmak için hız yapmaya çalıştı. Hafif silahlı ve zırhlı şok süvarileri daha önemli hale geldi. Çünkü birden fazla atışta hayatta kalmak zorunda kalmadan piyade ile yaklaşabildiler. 1570'lere gelindiğinde silahlı adamların çağdaş savaşı için uygun olmadıkları düşünülüyordu. Mızraklılar, savaş alanında silahlı süvariden çok az bir farka sahip olmasına rağmen silahının ucuz, hafif ve kullanılabilirliği ve at zırhının terk edilmesi, mızraklıların daha hızlı saldırabilmeleri anlamına geliyordu 1590'ların başında mızraklı askerler, silahlı adamların yerini almaya ve baskın, şok süvari biçimi haline gelmiştir.

Bütün bu eğitime rağmen Avrupa süvarisi savaş sahasında kendisinden istenen mevzilerini terk etmemek gibi basit bir isteği bile yerine getiremiyordu. Ateşli silah kullananlar ancak piyade refakatinde mevzilerinden ayrılmama başarısı gösterdi. İlerleyen zamanlarda ise artık yapılan hücumları püskürtme yetisi kazandılar. Süvarilerin savaş sahasına kazandırılmadan savaşı kazanamayacaklarını anlayan Avrupa ordusu, süvari birliklerinin arasına tüfekli piyade birlikleri yerleştirdi. Bu piyade birliklerinin süvarilerin geri çekilmesini engelleyecek boyutta olmaması önemliydi. Piyade hatlarının arasından acil durumlarda hızla müdahalede bulunacak ihtiyat süvarisi için geçiş noktaları bırakıldı. Her hattın bir süvari ihtiyat birliğince desteklenmesi sağlandı. Düşman bozulma emaresi gösterdiği anlarda bu süvariler ile şok hücumlar gerçekleştirilerek kesin zaferler kazanılmaya başlandı. İsveç atlıları bu hücumları esnasında yanlarında iki piştov

taşıyordu. Ancak talimatlar kesin bir şekilde bu silahlardan ancak bir tanesinin ve sadece ön safların hucûmunun darbeye dönüştüğü vakit kullanmaya izin veriyordu. Geri kalan süvariler aciliyet olmaması durumunda silahlarına el sürmeyecekti. Bu önlemlerle savaş sahasında başarı sağlayan İsveç sistemini inceleyip, anlamaya çalışan el kitapları neşredilmeye başlandı.

Avrupa'nın süvariye bu bakışıyla Osmanlı ordusu bir birinden tamamen ayrılmaktaydı. Avrupalıların ilk defa ihtiyat kuvveti bulundurmaya başlamaları 30 yıl savaşıyla olmuştur. Buna rağmen Osmanlı ordusu ihtiyat kuvvetinin savaşın dengesini değiştirecek birlikler olduğunun farkındaydı. Nitekim altı bölük halkını ihtiyat olarak tutuyor ancak çok ihtiyaç duyulan anlarda savaşa dâhil ediyordu.

1500'lü yılların ortalarında başlayan eğitimler eşliğinde disiplinli hale gelen ve bir arada hareket etme yetisi kazanan ordular bu öğrendiklerini ateşli silahlarla desteklemiştir. Avrupa orduları süvarilerinin binicilik melekelerini artırmak için onları sürekle avına götürmeye başlamıştır. Hâlbuki Türk orduları bu eğitim sistemini Osmanlı öncesi devletlerin de bile yaygın olarak kullanıyordu. Bu yıllarda devamlı başarı gösteren Osmanlı ordusuna baktığımızda 1595 yılında gerçekleşen Yergöğü hadisesiyle devamlı hareket halinde olan ve eğitimlerini sahada gözlemleyip geliştiren Akıncı birliklerinin büyük oranda yok olduğunu görmekteyiz. Bu durum Osmanlı ordusunun 17. yüzyıl itibarıyla süvarilere en çok ihtiyaç duyulan gayr-i nizami harp durumunda olan sınır birliklerinde problem yaşamasına neden olmuştur. Nitekim Avrupa orduları gayr-i nizami harp için en uygun birliklerin hafif süvari birliği olduğu konusunda fikir birliğine sahiptir.

Sipahiler özellikle kale kuşatmalarında fazlaca istihdam edilmeye başlamış hafif süvari işleri ise Tatarlara bırakılmıştır. Nihayetinde Türkler her zaman Kırım ve Kuban'dan bir yardımcı süvari desteğine güveniyordu. Bu durum zaman içinde sipahilerin süvari özelliklerini kaybetmelerine neden olmuş olabilir. Nitekim Kandiye kuşatması esnasında süvari olan birlikler savaşın başka alanlarında istihdam edilmiştir. Osmanlı ordusu elindeki süvarileri kale kuşatmasında istihdam edip Tatarları süvarinin işleriyle görevlendirdiği dönemde Avrupa'da Tatar askeriyle aynı yeteneklere sahip yeni bir güç unsuru ortaya çıkmıştır. 1570'te Korkunç lakaplı İvan, Müslümanların ellerinde bulunan Rus esirleri kurtarmak amacıyla Kazaklar'ın yardımına başvurmuştur. Bu yardım karşılığında Kazaklar'a bozkırda elde edemeyecekleri silah, kurşun ve barut yardımında

bulunmuştur. Bu durum Ruslar'ın genel bir siyaseti haline gelmiştir. 16. yüzyıl Rus ordusunun gelişim evreleri, kökenleri Avrupa'ya hiç benzememektedir. Daha çok Osmanlı askeri modeli Rus ordusunda göze çarpmaktadır. Bunun sebebi Osmanlılarla beklenen bir savaştan çok Osmanlı ordusunun Avrupa orduları ve monarşisinden çok daha üstün olan durumuna duyulan güvenden kaynaklanıyor olmalıdır.

Nihayetinde Ruslar'ın ordularında Kazakları kullanmaları Osmanlı ordusunu örnek aldıklarını göstermektedir. Ordularına kattıkları bu Kazak süvarileri tüfek kullanmakta o kadar ilerlemişlerdi ki Napolyon Rusya'yı işgal etmeye kalkıştığında bu Kazak süvariler tüfek menziline giren Fransız ordusunu yok etmiştir. Ruslar 1655-56 yıllarında düşmanlarını bu hafif süvari birlikleriyle mağlup etmiştir. Ayrıca ordu kayıplarını Kazaklardan telafi ederek seferi yeniden başlatma yeteneği elde etmiştir¹⁰⁰³. Aynı dönemde ise Osmanlı ile Tatar menfaatleri çatışmaya başladı. Osmanlı'nın kuzey coğrafyasında izlediği politika Tatarları rahatsız ediyordu. Bunun karşılığı olarak da eskisi gibi orduya katılmıyor yahut katılsa bile eski isteğiyle mücadele etmiyordu. Nihayetinde 1683 yılındaki Viyana kuşatması Tatar askerinin isteksizliği sonucu başarısız olduğu konusunda kaynaklar ittifak etmektedir. Ancak Viyana'yı münferit bir olay olarak değerlendirmek oldukça yanlış olacaktır. Daha sonraki hadiselerde de Osmanlı ordusunun, Ruslar'ın Kazaklardan elde ettiği menfaati Tatarlar'dan elde edemediği müşahade olmaktadır. Nitekim Rus ordusu kayıplarını Kazaklardan telafi ederken, Osmanlı kayıplarını telafi edememektedir. Bu da daha önce seferde mağlup olsa bile hemen toparlanırken artık toparlanamamasına neden olmaktadır. Mohaç meydan muharebesinde anlatılan ile Haçovada anlatılan olayların aynı olmasına rağmen Haçova bir mağlubiyet gibi lanse edilmiş çünkü Osmanlı çok rahat yaptığı toparlanma, telafi ve yeniden savaşma eylemlerini eski rahatlığında gerçekleştirememektedir.

Osmanlı ordusunun kale kuşatmasında elde ettiği başarıları görmek için kale kuşatmalarının ortalama kaç günde son bulduğuna bakmak yeterli olacaktır. 17 kuşatmayı temel alarak bir ortalama çıkartan Göger 40 gün sonucuna varmıştır¹⁰⁰⁴. Bu da Osmanlıların 1678 yılına gelindiğinde dahi dönemin savaşı olarak adlandırılan kale kuşatmalarında oldukça başarılı olduğu sonucuna delildir. Zorlandığı savaşlara bakacak

¹⁰⁰³ Black, *Top, Tüfek*, 176.

¹⁰⁰⁴ Veysel Göger, "16. Yüzyıl Osmanlı Kale Kuşatmaları" 90.

olursak, özellikle birinci Çehrin kuşatmasıyla beraber Osmanlı'nın kuzey politikasını beğenmeyen yahut farklı sebeplerle Osmanlı yönetimine yüz çeviren Tatar ve Kazak kuvvetlerinin ihanetleriyle karşı karşıya kaldığı mücadelelerle karşılaşmaktayız. Birinci Çehrin mücadelesinde Özü suyunu tutmayarak içeriye yardım girmesine yardım eden Tatarların aynı zamanda içeriye Moskof yardımının yakında geleceğini haber vermesi kalenin düşmesini engellemiştir. Yine Çehrin'de başarılı huruç hareketlerine katılan Kazaklar da 1677 harekâtının başarılı olmasını engellemiştir. Kesin mağlubiyetle sonuçlanan Viyana kuşatmasında da problemin geçit yerlerini tutmakla vazifeli Tatarların görevlerini yerine getirmemesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nihayetinde 1695-96 yılları arasında gerçekleşen ve Osmanlı'nın bölgede iddiasını kaybetmesine sebep olan Zenta yenilgisi de Osmanlılar'da süvari birliklerinin görevlerini hakkıyla yerine getirmemelerinden kaynaklandığını gözler önüne sermektedir. 1595 yılında gerçekleşen Yergöğü hadisesiyle büyük yara alan ve eski gücüne bir daha dönemeyen Akıncı ocağının sonu problemin başlangıcı olmuştur. İki olay arasında geçen bir asırda peyder pey ordu süvari birlikleri atıl hale gelmeye başlamıştır. Akıncılar'ın görevlerini üstlenen Tatarlar inisiyatifi ele almış ve devletin, hoşlarına gitmeyen politikaları karşısında savaşın kaderini değiştirecek tutum sergilemişlerdir. Kaybedilen savaşlar dikkatle incelendiğinde topçuların görevlerini yerine getirmedikleri, lağımçıların lağım kazmadıkları, lojistik desteğin eksik kaldığı, mühimmat sıkıntısı çekildiği veya asker sayısının yetersizliği gibi her hangi bir şikâyetle rastlanmadığı dikkat çekicidir. Şikâyetler kaleden huruç yapan müdafilerin engellenemediği, dışarıdan kaleye girmemesi gereken yardımın ulaştırılması veya imdat kuvvetlerinin engellenememesi yönünde yoğunlaşmaktadır. Osmanlı kaleleri kuşatıldığındaysa Osmanlı imdat kuvvetlerinin zamanında yetişememesi problemin kaynağıdır. Bütün bu şikâyetler askeri olarak incelendiğinde hafif ve ağır süvari birliklerinin görevlerini yerine getirmemeleri sonucu ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Problemin büyüğü Tatarların isteksizliği ve Kazakların taraf değiştirmesi olarak görünse de Osmanlı ordusunun mevcut süvari askerlerinde gözlemlenen bozulmalar da savaşların seyrini değiştirmiştir. Nihayetinde yetişmiş süvari birliklerinin bulunmamasından dolayı zaman zaman Tatar ihanetinden haberdar olunmasına rağmen görevlerin Tatar birliklerine verilmesine neden olmuştur. Bunun nedeni Tatarlar yerine ikame edilecek elde yetişmiş hafif süvari birliklerinin olmamasıdır. Bu durum göz göre göre mağlubiyetin gelmesine zemin hazırlanmıştır. Konuyla ilgili 17. yüzyılda 4 farklı

nasihatnamede süvari birliklerinin durumları tartışılmış bir an evvel ocakların tekrar işler hale gelmesi için çeşitli tavsiyelerde bulunulmuştur. Ancak askeriyede kaybolan bir teamülün tekrar yerine getirilmesi oldukça zordur. Bu sebeple büyük faydalar sağlamış Akıncı ocağının faydaları biliniyor olmasına rağmen tekrar kurulması akıllara bile gelmemiştir. Ancak eldeki süvari birliklerinin tekrar nasıl savaşıır duruma gelmesi hakkında kafa yorulmuştur.

Devletin paraya olan ihtiyacı nedeniyle toprak sisteminde peyder pey değişikliğe gitmesi sonucunda elde mevcut olan tımarlı sipahilerin sayısı da azaldı. Ayrıca ateşli silahların artması daha fazla askere ihtiyaç doğurdu. Ordu ihtiyacını yeni asker alım yöntemiyle çözdü. Eğitimli askere ihtiyaç duyan devlet, köylerde tımar sisteminde olduğu gibi süvari yetiştiremiyor bu sebeple de ihtiyaç duyduğu askeri kapıkulu sayısını artırarak elde etmeye çalışıyordu. Sayının artması kaliteyi düşürüyor, ehil olmayanların orduya girmesine neden oluyordu. Nitekim Köroğlu'na atfedilen, meşhur “*tüfenk icat oldu mertlik bozuldu*” cümlesi, tüfeğin namertçe uzaktan adam öldürmesinden dolayı olmamalıdır. Ok ve yay da aynı şekilde uzaktan ölüme sebebiyet verdiğine göre bu cümlemin altında başka bir anlam yatıyor olması gerekir. Osmanlı'da yöneticilerin asker kökenli olmaları ve Köroğlu'nun bulunduğu yerdeki yöneticinin de hak etmediği halde yönetici olması sebebi ile büyük ihtimalle Köroğlu bu cümleyi kurmuştur. Daha önceki dönemlerde asker olmak oldukça zor bir işti, büyük bir disiplin ve sabır süreci sonucu asker olunabiliyor ve askeri sınıfın ayrıcalıklarına erişildiğinde kişi makamının şartlarını halk için kullanıyordu. Ancak ateşli silahların icadı ile ok ve yay kullanımında olduğu gibi çile çekmek deyimiyile vücut bulmuş zor eğitim dönemleri geride kalmıştı. Bununla beraber binici olmak için hem atın eğitimi hem süvarinin eğitimi ve bu ikisinin senkronize hareketleri neticesinde bir süvarinin vücuda gelmesi gibi pahalı, zahmetli ve uzun süreler alan eğitim süreçleri de terk edilmiş sadece bir tetik hareketi ile oldukça basit duruma gelmiş bir alet kullanabilenlere asker denmeye başlanmıştır. Bu durum az emekle yüksek makamlara gelmenin önünü açtığı için, bulunduğu makamı hak etmeyen kişilere sebebiyet vermiş olması reayadan üstün olan askeri zümrenin bozulmasının önünü açmıştır.

17. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti on seneden fazla zamandır Venedikle adalarda, Anadolu Celalileri ile içeride, Macarlar ile batı bölgesinde devamlı

bir m¼cadele içerisinde bulunarak askerlerini adalarda, u b¼lgelerinde ve kalelerde dağınık halde tutmak zorunda kalıp bir araya getirememiştir. Bu dağınıklık ve uzun s¼re savaşlara orduda yorgunluğa ve fazla savaşçıya ihtiyaç doğurduğundan Osmanlı ordusu kontrols¼z b¼y¼mek zorunda kalmış ve ordusuna kanunsuz katılımların ¼n¼n¼ açmıştır.

1550-1700 yılları arasında Osmanlı ordusu askeri devrimin şartı olarak g¼r¼len ateşli silahların kullanımı, İtalyan tarzı kale yapımı ve ordusunu piyadeleştirme gibi sebeplerden değil Avrupa'nın s¼variye eğiterek ordusuna entegre etmeye başladığı bir d¼nemde hak etmeyenleri s¼vari yaptığı sebebiyle savaş kaybetmeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynağı

BOA, A, DVN. MHM. d, 16, 65/262, 25.

Kaynak Eserler

Adıyeke, Nuri, *Hikayet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 1988.

Afyoncu, Erhan (hızl.), *Tevârih-i Gazavât-ı Sultan Murâd-ı Sâlis*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019.

Arslan, Mehmet (hızl.), *Sıdkî Paşa Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi' (IV. Murâd'ın Revan Seferi)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

Atsız, Hüseyin Nihal (hızl.), *Oruç Beğ Tarihi*, Ankara: Tercüman 1001 Temel Eser, 1972.

Aycibin, Zeynep (hızl.), *Fezleke*, C.I, İstanbul: Çamlıca Yayınevi, 2016.

-----*Fezleke*, C.II, İstanbul: Çamlıca Yayınevi, 2016.

Aykut, Şevki Nezihi (hızl.), *Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Tarihi Metin ve İndeks*, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

-----*Hasan Bey-zâde Ahmet Paşa Hasan Bey-zâde Tarihi Metin ve İndeks*, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

Bayır, Önder, *Sultan Dördüncü Murad'ın Hattı-ı Hümayûnları Suver-i Hutût-ı Hümayûn*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014.

Baykal, Bekir Sıtkı (hızl.), *Peçevi Tarihi*, C.II, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.

Bayramoğlu Ali Ağa, *Kitâb-ı Ümmü'l-Gaza*, çev. Salim Ayduz, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013.

Börekçi, Günhan, *Macaristan'da Bir Osmanlı Padişahı III. Mehmet'in Eğri Seferi Ruznamesi (1596)*, İstanbul: Okur Kitaplığı Yayınları, 2016.

Can, Ayşe Hande (hızl.), *Târih-i Kamanîçe (Tahlil ve Metin)*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007.

Çabuk, Vahid. *Solak-Zâde Mehmed Hemdemi Çelebi Tarihi*, C.1, Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

Çuhadar, İbrahim Hakkı (hızl.), *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't Tevârih-i*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.

Danışman, Zuhuri (hızl.), *Naima Tarihi*, C.I, İstanbul: Bahar Matbaası, 1967.

-----*Naima Tarihi*, C. II, İstanbul: Bahar Matbaası, 1968.

-----*Naima Tarihi*, C. III, İstanbul: Bahar Matbaası, 1968.

-----*Naima Tarihi*, C. IV, İstanbul: Bahar Matbaası, 1968.

-----*Naima Tarihi*, C. V, İstanbul: Bahar Matbaası, 1969.

-----*Naima Tarihi*, C. VI, İstanbul: Bahar Matbaası, 1969.

Demir, Uğur, *Târih-i Mehmed Giray (Değerlendirçe- Çeviri Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara üniversitesi, 2006.

Eravcı, Mustafa (hızl.), *Nusret-Nâme*, Ankara:Türk Tarih Kurumu yayınları, 2014.

Gökçek, Mehmet Fatih (hızl.), *Târihü'l-İhtimâm Bi-Fethi Dâri's-Selâm*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020.

----- *Fetihnâme-i Nâmî Der- Hakk-ı Gürcistan*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021.

İnan, Göker, *Hasan Esîrî'nin Miyarü'd- Düvel ve Misrabü'l Milel İsimli Tarih ve Coğrafya Eseri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017.

İpşirli, Mehmet (hızl.), *Naima Mustafa Efendi Târih-i Naima (Ravzatü'l Hüseyin Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*,C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

----- *Naima Mustafa Efendi Târih-i Naima (Ravzatü'l Hüseyin Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*,C. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

----- *Naima Mustafa Efendi Târih-i Naima (Ravzatü'l Hüseyin Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*,C. 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

----- *Naima Mustafa Efendi Târih-i Naima (Ravzatü'l Hüseyin Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, C. 4, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

----- *Naima Mustafa Efendi Târih-i Naima (Ravzatü'l Hüseyin Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, C. 5, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

----- *Naima Mustafa Efendi Târih-i Naima (Ravzatü'l Hüseyin Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, C. 6, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

İpşirli, Mehmet(hzl.), *Tarih-i Selânikî*, C.I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

----- *Tarih-i Selânikî*, C.II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

Kahraman, Seyit Ali (hzl.), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 5. Kitap, C.I, İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2010.

----- *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 6. Kitap, C.I, İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2010.

----- *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 6. Kitap, C.II, İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2010.

----- *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 7. Kitap, C.I, İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2011.

----- *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 7. Kitap, C.II, İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2011.

Kaymaz, Fatma (hzl.), *Târîh-i Sefer-i Zafer- Rehber-i Alaman*, , İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016.

Kur'an-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

Lokmacı, Süleyman (hzl.) *Şark Seferleri Ebubekir Bin Abdullah Tahlil-Metin ve Tıpkı Basım*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2018.

Özcan, Abülkadir (Hzl.), *Defterdar Sarı Mehmet Paşa Zübde-i Vekaiyat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1995.

- Polat, Süleyman (hızl.), *Bağdat Merkezli Bir Osmanlı Tarihi: Mustafa b. Molla Rıdvan'ın Tevârihi (Tahlil-Metin)*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Ricaud, Paul. *The History of The Present State Of The Ottoman Empire*, London: printed for Charles Brome, at the Gun, at the West- End of St. Paul's Church- Yard, 1686.
- Sağırılı, Abdurrahman, Mehmed b. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli) 'nin Nuhbetü't- Tevârih Ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri, Tahlilleri), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000.
- Sungur, Çetin, *Raîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş'un "Zafername-i Sultan Murad Han" Adlı Eseri'nin Transkripsiyonu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi 1998.
- Topal, Mehmet (Hızl.), *Nusretname İnceleme Metin (1106-1133/ 1695-1721)*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018.
- Yılmaz, Mehtap, *Vekayi'name (Vekayi-i Bec) (Metin ve Değerlendirmesi)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Yılmazer, Ziya (hızl.), *Topçular Kâtibi 'Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin Tahlil) I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- *Topçular Kâtibi 'Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin Tahlil) II*, Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Yücel, Ebubekir Sıddık (hızl.), *Mühürdar Hasan Ağa Cevâhirü't- Tevârih*, Sivas: Asitan Kitap, 2013.
- *II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme Zafernâme-i Belâgat-Unvân Der Beyân-ı Gazavât-ı Sultân Osman Hân-ı Gâzî*, Ankara 2012.
- *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar Kitab-ı Müstetâb, Kitabı Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'l- Mü'minîn*, Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları, 1988.
- Zeyrek, Yunus (hızl.), *Tarih-i Osman Paşa Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Fetihleri (H. 986-988/M.1578-1580)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Tetkik Eserler

- Afyoncu, Erhan, “Sipahi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, TDV Yayınları, Ankara 2009, s.256-258.
- Agoston, Gabor, “The Ottoman Wars And The Changing Balance Of Power Along The Danube In The Early Eighteenth Century”, *eBook Collection (EBSCOhost via) Georgetown University*, Aralık 2013, s.93-108.
- Aköz, Alaattin, “Karaman'dan Sigetvar'a: Bir Eyalet Ölçeğinde Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Macaristan Seferi”, *Perspectives on Ottoman Studies*, S.1, 2008, s.39-52.
- Aktepe, M. Münir, “Çınar Vakası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, TDV Yayınları, Ankara 1993, 301-302.
- Akun, Ömer Faruk, “Tabur”, *Milli Eğitim Bakanlığı Ansiklopedisi*, C.11, MEB Basımevi, İstanbul 1979, s.610-613.
- Aydüz, Salim (hızl.), *Tadbirâtü's- Sultaniyye fî Siyaseti's-Sanâ'ati'l-Harbiyye*, İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2013.
- Black, Jeremy, *Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, çev. Yavuz İstanbul: Alogan, Kitap Yayınevi, 2003.
- Börekçi, Günhan, “A Contribution to the Military Revolution Debate: The Janissaries' Use of Volley Fire during the Long Ottoman-Habsburg War of 1593- 1606 and the Problem of Origins,” *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 59/4 (2006): 407-438.
- Bulut, Engin Çağdaş, “Türkiyede Komünist Beşinci Kol Faaliyetleri”, *II. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s.924-940.
- Cezar, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları No:28, 965.

- Clausewits, Carl von, *Savaş Üzerine*, çev. Şiar Yalçın, İstanbul: Eriş Yayınları, 2003.
- Çamalan, Ahmet, Osmanlı Siyasetnamelerine Göre Sonun Başlangıcı Sebepler ve Çözüm Önerileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, , 2006.
- David Geza, Fodor, Pal, “Changes in the Structure and Strength of the Timariot Army from the Early Sixteenth to the End of the Seventeenth Century”, *Eurasian Studies*, IV/2, Ankara 2005, s.158-188.
- Davis, James A., *The Evolotion Of Cavalry During The Military Revelotion: The English Experience 1572-1604*, Texas State University in Partial Fulfillment of The Requirements for The Degree of Master of Arts With a Major in History, Texas 2015.
- Diamond, Jared, *Tüfek Mikrop ve Çelik*, çev. Ülker İnce, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2008.
- Divanü Lûgat-it- Türk Tercümesi*, “Büktel at, ketki at, bulak at, kevel at, ozuk at, ıkılaç at, yorga at, erik at, yüğrük at, or at, ak at, yağız at, boz at, tığ at, taz at, kuba at, kula at, kır at, tüm kara at, tüm toruğ at, toruğ at, çilgü at, çından at, kızgul at, ugar at, ugar bul, tüküz at, teküzlög, tış at, kaşga at, boymıl at, bögrül at, bul at”, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985.
- Durmuş, Eda. “Eski Türklerde Askeri Yapı” , *Asya Araştırmaları Dergisi*, S.1, C.4, (Haziran 2020): 87-101.
- Ellis, John, *Cavalry: The History of Mounted Warfare*, Barnsley, UK: Pen and Sword Military Classics, London 2004.
- Emecen, Feridun M., “Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar Ve Zitvatorok Antlaşması İle İlgili Algılama ve Yorum Prblemleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.XXIX, (2007): s.87-97.
- “Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar ve Zitvatoruk Antlaşması ile İlgili Algılama ve Yorum Problemleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.XXIX, Ankara 2007, 88-97.

- “Onbeş Yıl Savaşları Tarihinden Bir Safha Osmanlı Kaynaklarına Göre 1598 Varad Seferi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 15, (1995-1997), s.265- 303.
- Evans, Richard J., *Tarihin Savunusu*, çev. Uygur Kocobaşoğlu, Ankara: İmge Yayınları, 1999.
- Fayda, Mustafa, “Bedir Gazvesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, TDV Yayınları, Ankara 1992, s.325-327.
- Finkel, Caroline, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Büyük Meydan Muharebelerinde Uygulanan Strateji ve Taktikler”, XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler, Ensar Neşriyat, İstanbul Kasım 1997,155-164
- Fodor, Pal “Tabur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.39, Ankara 2010, s.335-336.
- Guilmartin, John F., “The Military Revolution in Warfare at Sea During The Early Modern Era: Technological Origins, Operational Outcomes and Strategic Consequences”, *Journal For Maritime Research*, C.13, S.2, (Kasım 2011), s.129-137.
- Howard, Michael, *War in European History*, Londra: Oxford Yayınları,1976.
- İnalcık, Halil, “Osmanlı Uygarlığı” içinde *Avrupa’da Askeri Devrim ve Osmanlılar*, ed. Halil İnalcık, Gülsel Renda, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2009, s.1049-1089.
- “Tımar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.41, TDV Yayınları, Ankara 2012, s.168-173.
- ”Osmanlı Tımar Rejimi ve Sipahi Ordusu”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü*, S.34, (1965), 758-765.
- İşbilir, Ömer, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996.
- Jared Diamond, *Tüfek Mikrop ve Çelik*, çev. Ülker İnce, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2008.

- Jörgensen, Christer ve Diğerleri, *Dünya Savaş Tarihi Erken Modern Çağ Teçhizat, Savaş Yöntemleri, Taktikler 1500-1763*, çev. Özgür Kolçak, İstanbul: Timaş Yayınevi, 2011.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997.
- Keegan, John, *Savaş Sanatı Tarihi*, çev. Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2007.
- Kelenik, Jozhef. "Ottomans Hungarians and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest" içinde *The Military Revolution in Hungary*, ed. Geza David, Pal Fodor, Leiden. Brill 2000, 117-159.
- Koçak, Turgay, *Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Askerî Harekât Alanı ve Muharebeler (1578-1590)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2016.
- Kütükoğlu, Bekir, *Osmanlı İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1993.
- Lindger, Rudi Paul, *Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. M. Günay, Ankara, 2000.
- Murphey Rhoads, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, çev. M. Tanju Akad, İstanbul: Homer Kitabevi, 2007.
- Naskali, Emine Gürsoy (Ed.), *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, , TJK yayını, İstanbul 1995.
- *At Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017.
- Oman, Charles W. C., *A History of The Art of War in The Sixteenth Century*, London: Metheun, 1937.
- Oman, Charles W. C., *Ok, Balta Ve Mancınık*, çev. İsmail Yavuz, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002.
- Orhonlu, Cengiz (Hızl.), *Osmanlı Tarihine Aid Belgeler: Telhisler (1597-1607)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.
- Ortaylı, İlber, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2011.
- Önal, Ahmet, *Kanuni'nin Son Seferi (Sigetvar 1566)*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019.

Özcan, Abdülkadir, “Altı Bölük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.2, TDV Yayınları, Ankara 1989.

----- “Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.26, TDV Yayınları, Ankara 2002, 263-265.

Özdal, Ahmet N., *Türklerin Savaş Sanatı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020.

Parker, Geoffrey, *Askeri Devrim Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, çev. Tuncay Zorlu, İstanbul: Küre Yayınları, 2018.

Parry, V. J., “İslam’da Harp Sanatı”, *Tarih Dergisi*, (1974), 193-218.

Reyhan, Cenk, “Tarih, Tarihçilik ve Tarih Yazımı Üzerine Bazı Gözlemler”, *Turkish History Education Journal*, S.7(2), (Güz 2018), 578-603.

Roberts, Michael, "The Military Revolution, 1560-1660," in *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, edited by Clifford J. Rogers, London: Boulder CO Westview Press, 1995.

Serkan Necati Metin ve Ahmet Uysal, “Osmanlı Devlet’i Okmeydanlarında Menzil Okçuluğu Eğitimi”, *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, C.5, S.3, (14.09.2020), 276-285.

Simon Adams, “Tactics or Politics?” *The Military Revolution and the Hapsburg Hegemony, 1525-1648*, Newyork: 1995.

Starr, S. Frederick, *Kayıp Aydınlanma*, çev. Yusuf Selman İnanc, İstanbul: Kronik Kitap Yayınları, 2020.

Şakir, Ziya, *Tanzimat Devrinden Sontak Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1957.

Şimşirgil, Ahmet, *Slovakya’da Osmanlılar (Türk Uyvar) 1663-1685*, İstanbul: KTB Yayınları, 2012.

Taneri, Aydın, “Müsameretü’l Ahbar’ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilâtı Bakımından Değeri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, C. IV, S. 6-7, (Ankara 1966), s.127-171.

Türkçe Sözlük, “Süvari”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Unat, Faik Reşit, “Ahmet III. Devrine Ait Bir Islahat Takriri Muhayyel Bir Mülakatın Zabıtları”, *Tarih Vesikaları*, S. 2, (Ağustos 1941), 107-121.

Ükten, Selim Serkan. “*Kerkük Çok Irak Değil Prof. Dr. Eşref Buharalı’ya Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar-II*” içinde “Osmanlı Ateşli Silah Teknolojisinin İslam Dünyasına İntikali ve Osmanlı Devleti’nin Türkistan Hanlıklarına Yaptığı Askeri Yardımlar (XVI-XIX. Asırlar)”, ed. Alpaslan Demir, Tuba Kalkan ve Eralp Erdoğan, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017, 297-325.

Ünalp, Levent, “Türk Harp Tarihi Yazıcılığına ve Askeri Tarih- harp Tarihi Konularına İlişkin Değerlendirme”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S.40, (Kış 2018), 64-80.

Yalçın, Osman, “Harp Tarihinin Etüdü ve Harp Tarihi Yazımında Yöntem”, *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.2, 462-497.

Yılmaz, Coşkun, *Savaşın Sultanları Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri*, C. II., Bilge Yayınları, İstanbul 2018.

Kütükoğlu, Mübahat(hzl.), *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991.

Terzi, Mustafa Zeki, “Gulam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 178-180.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

----- *Kapıkulu Ocakları II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Kılıçarslan, Yasemin, “Cebeci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.7, TDV Yayınları, İstanbul 1993, 182-183.

Halaçoğlu, Ahmet, “Humbaracı”, *Türlite Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18, TDV Yayınları, İstanbul 1998, 349-350.

ÖZGEÇMİŞ

